

Νέοι Σταθμοί

ΜΗΝΙΑΙΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

Άφιέρωμα στον Παλαμά

Χρόνος πρώτος τεύχος 4-5 Ἀπρίλης-Μάης 1959

FISSAN

Τὰ ἰδιο-
σκευάσματα
ΦΙΣΣΑΝ

Ἀπαραίτητα διὰ τὴν
περιποίησιν τοῦ δέρματος
καὶ τὴν θεραπείαν τῶν
δερματοπαθειῶν

• Πούδρα • Ἄλοιφαί • Σάπων

ΠΡΟΪΟΝΤΑ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥ

HESSEN - GERMANY

ΓΕΝΙΚΟΣ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΣ ΔΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
Κ. ΚΑΝΑΡΟΓΛΟΥ - ΙΠΠΟΚΡΑΤΟΥΣ 12 - ΑΘΗΝΑΙ - ΤΗΛ. 612-421

ΟΙ ΠΑΤΕΡΕΣ

(Βωμοί)

Παιδί, τὸ περιβόλι σου ποὺ θὰ κληρονομήσης,
ὄπως τὸ βρῆς κι ὄπως τὸ δῆς νὰ μὴν τὸ παρατήσης.
Σκάψε το ἀκόμα πιὸ βαθιὰ καὶ φράξε το πιὸ στέρεα
καὶ πλούτισε τὴ γλῶρη του καὶ πλάτηνε τὴ γῆ του,
κι ἀκλάδευτο ὅπου μπλέκεται νὰ τὸ βεργολογήσης,
καὶ νὰ τοῦ φέρνης τὸ νερὸ τὸ ἀγνὸ τῆς βρουσομάνας,
κι ἂν ἀγαπᾷς τ' ἀνθρωπινὰ κι ὅσα ἄρρωστα δὲν εἶναι,
ρίξε ἀγιασμὸ καὶ ξόρκισε τὰ ξωτικά, νὰ φύγουν,
καὶ τὴ ζωντάνια σπείρε του μ' ὅσα γερά, δροσάτα.
Γίνε ὀργοτόμος, φυτευτῆς, διαφεντευτῆς. Κι ἂν εἶναι
κι ἔρθουνε χρόνια δίσεχτα, πέσουν καιροὶ ὀργισμένοι,
κι ὅσα πουλιὰ μισέψουνε σκιασμένα, κι ὅσα δέντρα
γιὰ τίποτ' ἄλλο δὲ φελοῦν παρὰ γιὰ μετερίζια,
μὴ φοβηθῆς τὸ χαλασμό! Φωτιά! Τσεκούρι! Τράβα,
ξεσπέρμειψέ το, χέρσωσε τὸ περιβόλι, κόφ' το,
καὶ χτίσε κάστρο ἀπάνω του καὶ ταμπουρώσου μέσα,
γιὰ πάλαιμα, γιὰ μάτωμα, γιὰ τὴν καινούργια γέννα,
π' ὄλο τὴν περιμένουμε κι ὄλο κινάει γιὰ νᾶρθη,
κι ὄλο συντρίμμι χάνεται στὸ γύρισμα τῶν κύκλων.
Φτάνει μιὰ ἰδέα νὰ σ' τὸ πῆ, μιὰ ἰδέα νὰ σ' τὸ προστάξη,
κορώνα, ἰδέα, ἰδέα σπαθί, ποὺ θὰ εἶν' ἀπάνου ἀπ' ὄλα.

Ἐκατόφωνες

(Ἡ ἀσάλευτη ζωὴ)

7

Ἀγνάντια τὸ παράθυρο· στὸ βάθος
δ' οὐρανός, ὅλο οὐρανός, καὶ τίποτ' ἄλλο·
κι' ἀνάμεσα, οὐρανὸ ἴωστον ὀλόκληρο,
ψηλόλιγνο ἓνα κυπαρίσσι· τίποτ' ἄλλο.
Καὶ ἡ ξάστερος ὁ οὐρανός ἢ μαῦρος εἶναι,
στὴ χαρὰ τοῦ γλαυκοῦ, στής τρικυμιάς τὸ σάλο,
ὅμοια καὶ πάντα ἀργολυγᾶει τὸ κυπαρίσσι,
ἦσυχο, ὦραϊο, ἀπελπισμένο. Τίποτ' ἄλλο.

11

Καὶ τέτοιος πὺν εἶμαι, καὶ μὲ τέτοια
καρδιά, πουλί ὀλοτρέμουλο σ' ἀρρωστημένα στήθια,
ἀπὸ τοὺς δυνατοὺς καὶ τοὺς μεστοὺς τοῦ κόσμου
ἐγὼ εἶμαι πιὸ κοντὰ στὸ φῶς καὶ στὴν ἀλήθεια.
Γι' αὐτὸ μουγκρίζει μέσα μου βαθιά,
καὶ μ' ὅλη τὴν ἀχάμνια μου καὶ μ' ὅλο τὸ μαράζι,
πρὸς ὅλους τοὺς μεστοὺς καὶ δυνατοὺς τοῦ κόσμου
μιά καταφρόνηση. Καὶ μοῦ ταιριάζει.

17

Μέσ' στοῦ χιμῶνα τὴν καρδιά, τῆς μυγδαλιάς τὰ λούλουδα.
Ἐπὶ τὸν ἥλιο ἰλάρωσε κι ὁ θυμωμένος μῆνας.
Τῆς ὁμορφιάς γύρω τριγύρω ἓνα στεφάνι πλέκετε,
ἔσκεποι βράχοι καὶ βουνὰ γραμμένα τῆς Ἀθήνας.
Τὰ χιόνια εἶναι στὴν Πάρονηθα σὰν ἀνθισμα κι αὐτὰ,
χαϊδεύει τὸν Καρδαλλὸ δειλὴ γλωράδα ὀνείρου,
τοῦ θείου τοῦ Βράχου τοῦ γελᾷ ἢ Πεντέλη, κι ὁ Ὑμηττὸς
ἀκούει γυρτὸς τὸ ἔρωτικό τραγούδι τοῦ Φαλήρου.

25

Δεκάξι χρόνων εἶμουνα,
κι' ἀγάπησα τὴν ὁμορφὴ Ποθοῦλα, τὴν παιδοῦλα·
τῆς χάρισα μιὰ μέρα τὴν εἰκόνα μου
μέσα σὲ μιὰ χρυσὴ καρδοῦλα.
Πῆρε τὸ χάρισμα ἡ παιδοῦλα μου, ἡ Ποθοῦλα μου,
καὶ ροδοχάραξε ἡ χαρὰ τὸ κάλλος τὸ χλωμό της·
κι' ὕστερα; τὴν εἰκόνα μου τὴν ἔσκισε, τὴν πέταξε,
καὶ τὴν καρδοῦλα κρέμασε στολίδι στὸ λαμό της.

45

Πάρτε καὶ φέрте με ψηλὰ στὰ Καρπενήσια, καὶ ὕστερα
δόστε με στὰπαλόπνοα τῆς Κλείσοβας μαῖστράλια·
σ' εἶχα ἀγαπήσει μιὰ φορὰ, Βαράσσοβα, τῆς Ρούμελης
σᾶς ὀνειρεύομαι, ὦ κορφές, καὶ τοῦ Μοριᾶ ἀκρογιάλια.
Λεβέντρα πλάση ἀπάρθενη, χάρισ' ἐσὺ τοῦ ἀνήμερου
μιὰ δύναμη καὶ μιὰ ψυχὴ, μιὰ γλῶσσα, μιὰ γοργάδα,
γυμνὴ ὅλη παραδόσου του, κι ἄς εἶναι τὸ βλαστάρι σας
ἓνα τραγούδι ὑπέροσο σὲ μιὰ καινούρια Ἑλλάδα!

46

Τὸν Πόνο σου ἐδῶ πέρα μὴν τὸν παρατᾶς,
μὲ μιὰ φροντίδα μητρικὴ ταξίδεψέ τον,
ὅπου ζωὴ, ὅπου ὄνειρο, στὰ μακρινὰ καὶ στὰ ψηλὰ·
καὶ πῆγαινέ τον ὕστερα καὶ ριζοφύτεψέ τον
ἐκεῖ στὴ χώρα τὴν κατάνακρη τοῦ ἀμίλητου·
στὰ μάτια του συμάζωξε καὶ θάψε τὴ φωνή του,
κι' ἀνίσως δὲ βαστάζουνε τὰ μάτια του καὶ κλείσουνε,
κλείσει κι' ἐσὺ τὰ μάτια σου καὶ πέθανε μαζί του.

59

Ἦ λιγοστοὶ καὶ ὦ διαλεχτοὶ κι' ἀρίφνητοι αὔριο ἴσως!
Εἶναι μιὰ Ἀλήθεια κάτου ἐδῶ πὺν τὴ χτυπάει τὸ μῖσος,
εἶν' ἐδῶ πέρα μιὰ Ὁμορφιά, πὺν ἡ καταφρόνια δένει,
καὶ εἶν' ἐδῶ πέρα μιὰ Ἀρετὴ δειλὴ καὶ ντροπιασμένη.
Ἦ νέοι, ὦ πρωτοξυπνητοὶ στὸ φῶς, χαρὸς τοῦ Ἀπρίλη,
ἀπὸ τοὺς πράσινους κορμούς γίνοντ' οἱ ἄσπροι στῖλοι!
Στὴ χώρα ἔσεῖς οἱ λειτουργοὶ καὶ οἱ λατρευτάδες εἴστε·
δὲ φτάνει· ἐμπρός! γιὰ τοὺς θεοὺς, ὦ νέοι, καὶ πολεμῆστε!

Χαλάσματα

(Ἡ ἀσάλευτη ζωὴ)

Γύρισα στὰ ξανθὰ παιδιάτικα λημέρια,
γύρισα στὸ λευκὸ τῆς νιότης μονοπάτι,
γύρισα γιὰ νὰ ἰδῶ τὸ θαυμαστὸ παλάτι,
γιὰ μὲ χτισμένο ἀπ' τῶν Ἐρώτων τᾶγια χέρια.
Τὸ μονοπάτι τῶπνιξαν οἱ ἀρκουδοβάτοι,
καὶ τὰ λημέρια τᾶκαψαν τὰ μεσημέρια,
κι' ἓνας σεισμὸς τῶρριξε κάτου τὸ παλάτι,
καὶ μέσ' τὰ ἐρείπια τώρα καὶ στὰποκαῖδια
ἀπομένω παράλυτος· σαῦρες καὶ φίδια
μαζί μου ἀδεροφοροῦν οἱ λῦπες καὶ τὰ μίση·
καὶ τὸ παλάτι ἓνας σεισμὸς τῶχει γκορεμίσει.

Φοινικιά

(Ἡ ἀσάλευτη ζωὴ)

Ἦ Φοινικιά, μᾶς ἔσπειρεν ἐδῶ ἓνα χέρι,
καὶ θὰ ξαναπλωθῆ, καὶ θὰ μᾶς ξεροζώση,
καὶ θὰ πεθάνουμε· τὸ κῦμα καὶ τᾶγέρι,
καὶ τὸ νερὸ ἀνελεήμονα θὰ μᾶς σαρώση,
καὶ θὰ κλάψη μας τὸλόανθο καλοκαῖρι,
κ' ἢ πλατεῖα πλάση τὸ χαμό μας δὲ θὰ νοιώση,
καὶ κάτω ἀπὸ τοῦ ἴσκιου σου τὰ μάγια πάλι
θ' ἀναστηθῆ μοσκόπνη μιὰ βλάστηση ἄλλη.

Καὶ μήτε θὰ βρεθῆ γιὰ μᾶς κανένα μνήμα
τοῦ διάβα μας τὸ φάντασμα νὰ συγκρατήσῃ·
μονάχα ὀλόφωτο τριγύρω σου ἓνα ντύμα
μὲ νέα μιὰ λάμψη ἀχάλαστη θὰ σὲ στολίση,
καὶ θὰ εἶναι ἡ σκέψη μας καὶ ὁ λόγος μας καὶ ἡ ρίμα.
Καὶ θὰ φανῆς ἐσὺ στὴν ξαφνισμένη χτίση
σὰν ἓνα χρυσοπράσινο καινούριο ἀστέρι.
Καὶ μήτ' ἐσὺ, μήτε κανεὶς δὲ θὰ μᾶς ξέρη...

Ὁ πιὸ τρανὸς καημὸς μου

(Ἡ πολιτεία καὶ ἡ μοναξιά)

Τὴν ὥρα τὴν ὑπέρτατη πού θὰ τὸ σβῆ τὸ φῶς μου
ἀγάλια ἀγάλια ὁ θάνατος, ἓνας θὰ νὰ εἶν' ἐμένα
ὁ πιὸ τρανὸς καημὸς μου.
Δὲ θὰ εἶναι οἱ κούφιοι λογισμοί, τὰ χρόνια τὰ χαμένα,
τῆς φτώχειας ἢ ἔγνοια, τοῦ ἔρωτα ἢ ἀκοίμητη λαχτάρα,
μιὰ δίσπα μὲς· στὸ αἷμα μου, προγονικὴ κατάρα,
μήτε ἢ ζωὴ μου ἢ ἀδειανὴ συρμένη ἀπ' τὸ μαγνήτη
πάντα τῆς Μούσας, μήτ' ἐσὺ, χιλιάκριβό μου σπῆτι.
Ὁ πιὸ τρανὸς καημὸς μου
θὰ εἶναι πὼς δὲ δυνήθηκα μ' ἐσὲ νὰ ζήσω, ὦ πλάση
πράσινη, ἀπάνου στὰ βουνά, στὰ πέλαγα, στὰ δάση,
θὰ εἶναι πὼς δὲ σὲ χάρηκα σκυφτὸς μὲς· στὰ βιβλία,
ὦ Φύση, ὀλάκερη ζωὴ κι ὀλάκερη σοφία!

Ρόδου μοσκοβόλημα

(Ἡ πολιτεία καὶ ἡ μοναξιά)

Ἐφέτος ἄγρια μ' ἔδειρεν ἡ βαρυχειμωνιά
πού μ' ἔπιασε χωρὶς φωτιά καὶ μ' ἠῦρε χωρὶς νιάτα,
κι ὥρα τὴν ὥρα πρόσμενα νὰ σωριαστῶ βαριά
στὴ χιονισμένη στράτα.

Μὰ χτές, καθὼς μὲ θάρρεψε τὸ γέλιο τοῦ Μαρτιοῦ
καὶ τράβηξα νὰ ξαναβρῶ τ' ἀρχαῖα τὰ μονοπάτια,
στὸ πρῶτο μοσκοβόλημα ἑνὸς ρόδου μακρινοῦ
μου δάκρυσάν τὰ μάτια.

Τὸ φάντασμα

(Ἡ πολιτεία καὶ ἡ μοναξιά)

Ἦραϊτε νεκρὸ, μονόρχη ἐσὺ τοῦ μυστικοῦ οὐρανοῦ μου
ἀστέρινε, ἦρθες πάλι,
σ' ἔφερε ἡ νύχτα, φάντασμα τοῦ λατρευτοῦ μου
στὴν ὁρανή μου ἀγκάλῃ.
Καὶ σὲ κρατοῦσα ὅπως ποτὲ δὲν κράτησε μητέρα,
τὸ πρωτογέννητο παιδί στὴν ἀγκαλιά της,
καὶ κάποιου πόνου μιὰ ψυχὴ, χυμένη ἀπ' ἄλλο ἀέρα,
τὴν ὄψη σου τὴν ἁγιαζε μὲ τᾶντιφέγγισμά της.
Κ' εἴσουν ὠραῖος, ὅπως ποτὲ κανένας ἔρωτάς μου
δὲν εἶτανε στῆς νιότης μου τὰ χρόνια,
καὶ σώπαινες, ὅπως ποτὲ δὲ μίλησαν ἀηδόνια
τῶν ποιητῶν στὰ βάθη τῆς καρδιᾶς μου.

Μισολόγγι

(Ἡ πολιτεία καὶ ἡ μοναξιά)

Κόβω γιὰ σὲ τὰ βάγια
τοῦ τραγουδιοῦ ἱερά,
στὸ μέτωπο σοῦ πλέκω,
στεφάνια γιορτερά.

Λάμπουν ἱερά, στὰ βάγια
τοῦ τραγουδιοῦ, ἢ φωτιά,
τὸ αἷμα τῶν ἠρώων,
τοῦ χυλασμοῦ ἢ νυχτιά.

Βωμὸς τὸ μέτωπό σου.
Θυμᾶσαι; Μιὰ φορὰ
στὸ γγίξαν καὶ σταγιάσαν
τῆς Δόξας τὰ φτερά.

Καὶ τρέμουνε τὰ βάγια
ἱερά τοῦ τραγουδιοῦ
τὰ δάκρυα τῆς ἀγάπης,
τὰ χρόνια ἑνὸς παιδιοῦ.

Στὰ μάτια ὕμνος

(Ἡ πολιτεία καὶ ἡ μοναξιά)

Κι ἂν δὲν εἶχε ἡ ζωὴ χίλια χρώματα,
χίλια σκῆματα, πρόσωπα, κάλλη,
κι ἂ δὲν ἔλαμπε κ' ἔτσι ἡ ζωὴ,
στὴ ζωὴ θεία λαμπράδα, θεία κάλλη
τὰ δικά σας θὰ χύνανε χρώματα,
ἡ δική σας, ὦ μάτια, ζωὴ.

Μάτια τρισβαθα, μάτια ἡλιογέννητα,
διαλαλεῖτε τοῦ ἡλιου τὴ δόξα
μὲ τὴ γλῶσσα τὴν ἄλαλη ἔσεῖς,
ἔσεῖς εἶστε τὰνθρώπου κ' ἡ δόξα,
μάτια τρισβαθα, μάτια ἡλιογέννητα,
τὰ πετράδια τὰτίμητα ἔσεῖς.

Λάμπεις

(Τὰ μάτια τῆς ψυχῆς μου)

Λάμπεις καθάριο μέτωπο καὶ διώχνεις τ' ἄγρια σκότη,
μάγουλα δροσοστάλαχτα, μοσχοβολᾶνε νιότη·
στόμα πού στάζεις κάποτε στὸ μέλι τὸ φαρμάκι,
λαχταριστὲ χιονόλαιμε, κυματιστὸ κορμάκι·
κι ἔσεῖς, μαλλιά, πού πιάνετε μὲ τὰ σγουρὰ πλεμμάτια
κι ἔσεῖς πού σαίτεύτε τὰ ἐγκάρδια βάρη μάτια!

Ὑμνος τῆς ζωῆς

(Τὰ μάτια τῆς ψυχῆς μου)

Ζωὴ! δὲν εἶναι τίποτε γλυκύτερο στὸν κόσμο
ἂπ' τὴν πεντάμορφη ζωὴ τὴν ἡλιοφωτισμένη!
Ζωὴ, κι ἂν ἔρχεσαι γοργὰ κι ἀπὸ χαρὸς γεμάτη
κι ἂν ἔρχεσαι μὲ βράσανα καὶ μ' ἔγνιες καὶ μ' ἀρρώστιες,
ζωὴ τοῦ γέροντος καὶ τοῦ νιοῦ, τῆς φτώχειας καὶ τοῦ πλούτου,
μὲ τῆς δουλειᾶς τὸν ἴδρωτα, μὲ τῆς ἀργίας τὴ γλύκα
μὲ τὴν εἰρήνην ἡμερῶν, μὲ τοὺς ἀγρίους πολέμους
καὶ μ' ὅλες τὶς καλοκαιριᾶς καὶ μ' ὅλους τοὺς χειμῶνες,
Ζωὴ, κι ὅπως κι ἂν δείχνεσαι, Ζωὴ ὅ,τι κι ἂν εἶσαι,
ἂν εἶσαι πρᾶγμα ἢ ὄνειρο, καλὴ κακὴ κι ἂν εἶσαι,
χαρὰ σ' ἔσέ, δόξα σ' ἔσέ κι ἀγάπες καὶ τραγούδια.

Ἡ Εὐτυχία

(Τὰ μάτια τῆς ψυχῆς μου)

Καθόμαστε σὰν πάντα οἱ δύο
βράδυ στὸ σπίτι· ἀντικρονά της
γυρομένος ἤμουν στὸ βιβλίο
κ' ἦταν σκυμμένη στὴ δουλειά της.

Καὶ τὸ βιβλίο αὐτὸ ἦταν στίχοι,
ψυχὴ ἀπὸ λάμψη καὶ ἀρμονία
ἔτσι ἐκεῖ τ' ἄνοιξα στὴν τύχη
καὶ νὰ τί διάβασα : «Εὐτυχία!

Λουλούδι, σὲ ποιά χώρα ἀνθίζεις,
σὲ ποῖο γιαλὸ μαργαριτάρη;
Ἄστέρη, ποιὲς μεριὲς φωτίζεις
καὶ ποιὲς καρδιές, οὐράνια χάρη;

Ποῦ, χερουβείμ, φτερά διπλώνεις;
Νεράϊδα, ποῦ δροσολογίεσαι;
Εἶσαι διαμάντι καὶ δὲ λιώνεις
ἢ καταχνιά εἶσαι καὶ σκορπιέσαι;

Ἄδης, παράδεισος σὲ κρύβει;
Στὸν κόσμο ἢ στὴν ἐρημία,
μέσ' σὲ παλάτι ἢ σὲ καλύβη,
πές μου, ποῦ βρίσκεσ' Εὐτυχία;»

Δίχως τὰ μάτια ἀπ' τὴ δουλειά της
νὰ τὰ σηκώση: Ἐδῶ! ἀπεκρίθη·
τρομουλιαστὴ μὲ τὴ λαλιά της
μὰ μουσικὴ στὸ σπίτι ἐχύθη.

Κ' ἓνα καρδιόχτυπο μὲ πιάνει,
κ' ἀμίλητη λαχτάρα αἰφνίδια,
γιατὶ πῶς ἄκουσα μοῦ ἐφάνη
τὴν Εὐτυχία τὴν ἴδια!

Τὰ δεκατετράστιχα

80

Τὸ θάμασμα, τὸ παίνεμα εἶναι λάθια
στὰ φυλλοκάρδια πού τὰ σημαδεύει
μιὰν ἀλάθρευτη ὁρμὴ σὰν ἀπὸ βάρδια
πύρινα, ἀνεβατὴ, καὶ τὰναδεύει.

Μάθε, ματιὰ εἶν' ὁ πόνος, κ' ἡ συμπάθεια
γλυκόγελο, ἡ ψυχὴ γι' αὐτὰ παλεύει,
φήμη, δόξα θολὰ εἶναι κατακάθια
τοῦ θείου πιοτοῦ πού ἀγάπη τὸ φιλεύει.

Σήμερα στὸ χουσὸ τὸ θυμιατήρι
μὴν καῖς τὸ μοσκολίβανο πού ξέρεις,
τοῦ κάκου κρύα λατρεία μὴ μοῦ προσφέρεις.

Ἄφησε κάποιον πόθο μου νὰ γείρη
λυπητερά, σὰ νὰ γυρνᾷ ἀπὸ ξόδια,
τὰ πλαστικά νὰ σοῦ φιλήσῃ πόδια.

Τὸ ξωκκλήσι

(Περάσματα καὶ χαιρετισμοί)

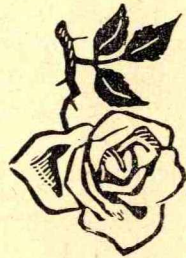
Εἶπες : μπορεί νὰρθῆς, εἶπες : μπορεί
καὶ νὰ μὴν ἔρθῃς αὐριο στὸ ξωκλήσι
τὸ ἔρημικὸ πὺν θὰ σὲ καρτερῇ
ἀνοιγμένο γιὰ νὰ σὲ λειτουργήσῃ.

Ἔρθεις δὲν ἔρθεις, ὁ ὕμνος θὰ ψαλῆ,
τὸ ἔρημικὸ ξωκλήσι θὰ γιορτάσῃ,
τ' ὀρθρινὸ τοῦ τραγοῦδι τὸ πουλι
μὲ τῆ φωνῇ τοῦ ψάλτη θὰ ταιριάσῃ.

Τὰ κεράκια θὰ τρέμουν ἀναμμένα
σὰ νὰ εἶναι ἀπὸ τὰ χέρια τὰ δικά σου,
τοῦ λιβανιοῦ τὰ κρίνα φουντωμένα
θὰ ἔχουν τὴν εὐωδιὰ τῆς παρθενιάς σου.

Δίχως νὰρθῆς θὰ σ' ἔχουν ἐκεῖ φέρει
κ' ἡ δέηση κ' ἡ λατρεία, μακαρισμένη.
Πνεῦμα, μὲ κάποιον ἄγγελο — ποῖός ξέροι ; —
τῆ λειτουργία θὰκοῦς γονατισμένη.

Ἡ Παναγιά στὸ τέμπλο τῆς θὰ στέκη,
μὲ τὴν ἀόρατὴ σου παρουσία,
χάρη κ' ἐσὺ τῆς Παναγιάς παρέχει
γιὰ τὴ θυσία, τὴ μυστικὴ θυσία . . .

Ἄνατολή

(Οἱ καημοὶ τῆς Λιμνοθάλασσας)

Γιαννιώτικα, σμυρنيώτικα, πολιτικά
μακρόσυρτα τραγοῦδια ἀνατολίτικα,
λυπητερά,
πῶς ἡ ψυχὴ μου σέρνεται μαζί σας !
Εἶναι χυμένη ἀπὸ τὴ μουσικὴ σας
καὶ πάει μὲ τὰ δικά σας τὰ φτερά.

Σὰς γέννησε καὶ μέσα σας μιλάει
καὶ βογγάει καὶ βαριά μοσχοβολάει,
μιὰ μάνα· καίει τὸ λάγνο τῆς φιλίας,
κι εἶναι τῆς Μοίρας λάτρισσα καὶ τρέμει,
ψυχὴ ὅλη σάρκα, σκλάβο σὲ χαρέμι,
ἢ λαγγεμένη Ἄνατολή.

Μέσα μας κλαίει τὸ μαῦρο φτωχολοί,
κι ὅλα σας, κι ἡ χαρὰ σας, μοιρολόι
πικρὸ κι ἀργό·
μαῦρος, φτωχὸς καὶ σκλάβος καὶ ἀκαμάτης,
στενόκαρδος, ἀδούλευτος — διαβάτης,
μ' ἐσὰς κι ἐγώ.

Στὸ γιαλὸ πὺν τοῦ φύγαν τὰ καΐκια
καὶ τοῦ μεῖναν τὰ κρίνα καὶ τὰ φύκια,
στ' ὄνειρό τοῦ πελάου καὶ τ' οὐρανοῦ,
ἀνεργὴ τὴ ζωὴ νὰ ζοῦσα κι ἔρημη,
βουβός, χωρὶς καμιάς φροντίδας θέρημη,
μὲ τόσο νοῦ,

Ὅσο φτάνει σὰ δέντρο γιὰ νὰ στέκω
καὶ καπνιστῆς μὲ τὸν καπνὸ νὰ πλέκω
δαχτυλιδάκια γαλανά·
καὶ κάποτε τὸ στόμα νὰ σαλεύω
κι ἀπάνω του νὰ ξαναζωντανεύω
τὸν καημὸ πὺν βαριά σὰς τυραννά,

κι ὄλο ἀρχίζει γυρίζει, δὲν τελειώνει,
καὶ μιὰ φυλὴ ζεῖ μέσα σας καὶ λιώνει
καὶ μιὰ ζωὴ δεμένη σπαρταρά,
γιαννιώτικα, σμυρنيώτικα, πολιτικά,
μακρόσυρτα τραγοῦδια ἀνατολίτικα,
λυπητερά.

Μιὰ πίκρα

(Οἱ καημοὶ τῆς Διμυθάλασσας)

Τὰ πρῶτα μου χρόνια τᾶξέχαστα τᾶζησα
κοντὰ στᾶκρογιάλι,
στὴ θάλασσα ἐκεῖ τὴ ρηχὴ καὶ τὴν ἡμερῆ
στὴ θάλασσα ἐκεῖ τὴν πλατειά, τὴ μεγάλη.

Καὶ κάθε φορὰ πὸ μπροστά μου ἡ πρωτάνθιστη
ζωούλα προβάλλει,
καὶ βλέπω τὰ ὄνειρα καὶ ἀκούω τὰ μιλήματα
τῶν πρῶτω μου χρόνω κοντὰ στᾶκρογιάλι,

στενάζεις, καρδιά μου τὸ ἴδιο ἀναστένασμα:
Νὰ ζοῦσα καὶ πάλι
στὴ θάλασσα ἐκεῖ τὴ ρηχὴ καὶ τὴν ἡμερῆ,
στὴ θάλασσα ἐκεῖ τὴν πλατειά, τὴ μεγάλη.

Μιὰ μένα εἶν' ἡ μοῖρα μου, μιὰ μένα εἶν' ἡ χάρη μου,
δὲ γνώρισα καὶ ἄλλη:
Μιὰ θάλασσα μέσα μου σὰ λίμνη γλυκόστρωτη
καὶ σὰν ὠκεανὸς ἀνοιχτὴ καὶ μεγάλη.

Καὶ νά! μέσ' στὸν ὕπνο μου τὴν ἔφερε τῶνειρο
κοντὰ μου καὶ πάλι
τὴ θάλασσα ἐκεῖ τὴ ρηχὴ καὶ τὴν ἡμερῆ,
τὴ θάλασσα ἐκεῖ τὴν πλατειά, τὴ μεγάλη.

Κι ἐμέ, τρισαλοῖμονο! μιὰ πίκρα μὲ πίκρανε,
μιὰ πίκρα μεγάλη,
καὶ δὲ μοῦ τὴ γλύκαινες, πανώριο ξαγνάντεμα
τῆς πρῶτης λαχτάρας μου, καλὸ μου ἀκρογιάλι!

Ποιὰ τάχα φουρτούνα φουρτούνιαζε μέσα μου
καὶ ποιὰ ἀνεμοζάλη,
ποῦ δὲν μοῦ τὴν κοίμιζες καὶ δὲν τὴν ἀνάπαυες,
πανώριο ξαγνάντεμα, κοντὰ στᾶκρογιάλι;

Μιὰ πίκρα εἶν' ἀμίλητη, μιὰ πίκρα εἶν' ἀξήγητη,
μιὰ πίκρα μεγάλη,
ἢ πίκρα ποῦ εἶν' ἄσβυστη καὶ μέσ' στὸν παράδεισο
τῶν πρῶτω μας χρόνω κοντὰ στᾶκρογιάλι.

«Ἰαμβοὶ καὶ Ἀνάπαιστοι»

3

Ἀπὸ ματάκια γλυκόσκυφαν
σ' ἓνα κάποιο τραγούδι.
Τὰ ματάκια σὰ χαϊδεμα,
τὸ τραγούδι σὰ χνούδι.

Κ' εἶχαν κάτι σὰ βλέμματα
καὶ σάλευαν οἱ στίχοι,
καὶ τὰ μάτια μιλούσανε
σὰν ἀρμονίας ἤχοι!

Ἦ ταίριασμα ἀνιστόρητο,
Ἦρωτες τῶν πνευμάτων,
στῆς ζωῆς ἀπτραπόβροντο
χαμόγελα Ἀθανάτων.

17

Καβάλα πάει ὁ Χάροντας,
τὸ Διγενὴ στὸν Ἄδη,
κι' ἄλλους μαζί... Κλαίει δέρονται
τ' ἀνθρώπινο κοπάδι.

Δὲ χάνομαι στὰ Τάρταρα,
μονάχα ξαποσταίνω.
Στὴ ζωὴ ξαναφαίνομαι
καὶ λαοὺς ἀνασταίνω!

Ἑβδομὸς Λόγος

(Ἡ φλογέρα τοῦ Βασιλιᾶ)

Πρῶτ' καὶ λιωτερίχτη καὶ λιόκαλη εἶν' ἡ μέρα,
κι ἡ Ἀθήνα ζαφειρότετρα στῆς γῆς τὸ δικτυλίδι.
Τὸ φῶς παντοῦ κι ὅλο τὸ φῶς κι ὅλα τὸ φῶς τὰ δείχνει
καὶ στοργυλιὰ καὶ σταλωμένα, κύττα, δὲν ἀφήνει
τίποτε θαμποχάραγο, νὰ μὴν τὸ ξεδιαλύνης,
ὄνειρο ἂν εἶναι ἢ κι ἂν ἀχνός, ἢ ἂν εἶναι κρουστὸ κάτι.
Περὴφανα καὶ ταπεινά κι ὅλα φαντάζουν ἴδια.
Καὶ τῆς Πεντέλης ἡ κορφὴ καὶ τ' ἀχαμνὸ στεροδούκλι
κι ὁ λαμτρομέωτος Ναὸς καὶ μιὰ γλωμὴ ἀν-μῶνη —
τὰ πάντα ὅμοια βαραίνουνε στὴ ζυγαριὰ τῆς πλάσης...

*Αφκιαστο κι αστόλιστο
του Χάρου δὲ σὲ δίνω.
Στάσου μὲ τ' ἀνθόνερο
τὴν ὄψη σου νὰ πλύνω.

Τὸ στερονὸ τὸ χτένισμα
μὲ τὰ χουσὰ τὰ χτένια
πάρτε ἀπ' τὴ μανούλα σας,
μαλλάκια μεταξένια.

Μήπως καὶ τοῦ Χάροντα,
καθὼς θὰ σὲ κοιτάξη,
τοῦ φανῆς ἀχάϊδευτο
καὶ σὲ παραπετάξη.

Στὸ ταξίδι πού σὲ πάει
ὁ μαῦρος καβαλάσης,
κοίτα ἀπὸ τὸ χέρι του
τίποτα νὰ μὴν πάρης.

Κι ἂ διψάσης, μὴ τὸ πιῆς
ἀπὸ τὸν κάτω κόσμο
τὸ νερὸ τῆς ἀρνησιᾶς,
φτωχό, κομμένο δυόσμο!

Μὴν τὸ πιῆς κι ὀλότελα
κι αἰώνια μᾶς ξεχάσης·
βάλε τὰ σημάδια σου,
τὸ δρόμο νὰ μὴ χάσης.

Κι ὅπως εἶσαι ἀνάλαφρο,
μικρό, σὰ χελιδόνι,
κι ἄρωμα δὲ σοῦ βροντᾶν
παλικαριοῦ στὴ ζώνη,

κοίταξε καὶ γέλασε
τῆς νύχτας τὸ σουλτάνο,
γλίστρησε σιγὰ κρυφὰ
καὶ πέταξ' ἐδῶ πάνω.

Καὶ στὸ σπίτι τ' ἄραχνο
γυρνώντας, ὃ ἀκριβέ μας,
γίνε ἀεροφύσημα,
καὶ γλυκοφίλησέ μας!

Στὸ δροσάτο μνήμα σου
κι ἐπάνω του καὶ γύρω
τίποτε ξεχωριστὸ
λουλούδι δὲ θὰ σπείρω.

Τίποτε ξεχωριστὸ
λουλούδι δὲ θ' ἀνθίση
κάτω ἀπ' τῆς φωλίτσας σου
τὸ μαῦρο κυπαρίσσι.

Μοναχὰ τ' ἀγνώριστα
χορτάρια καὶ τὰ χίλια
μύρια χουσολούλουδα
καὶ τ' ἄγρια χαμομήλια.

*Ὅμως τὰ φτωχούλια αὐτὰ
καὶ τὰ συνηθισμένα,
πού μὲ δίχως φύτεμα
καὶ πότισμα κανένα

ἔχουν μόνο φυτευτὴ
κι ἔχουν περιβολάση
τῆς δροσιᾶς τὸ στάλαμα,
τοῦ ἡλιοῦ τὴ θεία χάρη,

ὅμως τὰ φτωχούλια αὐτὰ
στοῦ λάκκου σου τὴν ἄκρη
θὰ σκορποῦν κάποιων ματιῶν
τὸ φέγγος καὶ τὸ δάκρυ.

Θὰ σκορποῦν κάποιων μαλλιῶν
τ' ἀνέμισμα καὶ θὰ ἔναι
σὰν ψευδὰ παιδιάτικα
λογάκια πού μεθᾶνε.

Θὰ ἔχουνε τὸ σάλεμα
κάποιων χειρῶν, κι ἀκόμα
θὰ μοιράζουνε φιλιά
σὰν ἀπὸ κάποιο στόμα.

Κι ὅλα τὰ φτωχούλια αὐτὰ
καὶ τὰ συνηθισμένα
θὰ ἔχουν κάτι ἀσύγκριτο,
κάτι σὰν ἀπὸ σένα!

Γύφτισσες ἦρθαν ντυμένες
φανταχτερὰ γιορτῆς φουστάνια,
γύφτισσες ἦρθαν καὶ κρεμᾶνε
χοντρά γυαλιστερά γιορντάνια,
μὲ κόκκινα φορέματα ἦρθαν,
μὲ κίτρινα μακριὰ μαντήλια·
ὦ λάγνα μάτια, ὦ κόρφοι, ὦ χεῖλια!
Κι ἦρθαν ἀνθοστεφανωμένες
μ' ὅλα τὰ λούλουδα τοῦ Μάη,
κι ἄνθια κρατώντας καὶ στὰ χέρια,
ντέλφια χτυπᾶνε καὶ κουδούνια,
καὶ κύκλους πλέκουν καὶ χορεύουν
καὶ τραγουδοῦν τὸ Μάη τὸ Μάη
κι ἀναμεινέουσιν ἀρχινάει,
ξεχωρισμένη ἀπὸ τις ἄλλες,
τρικυμισμένο, ἓνα χορό,
λιγιέται σέρονεται πετάει,
κορίτσι δεκαοχτῶ χρονῶ
στὸ μανιωμένο τὸ χορό,
καὶ τοῦ χοροῦ βασίλισσα εἶναι,
κι ἄφρισμα λάγγεμα, τρεμούλα,
ἢ γυφτοπούλα, ἢ μαγιοπούλα!

Προφητικὸς

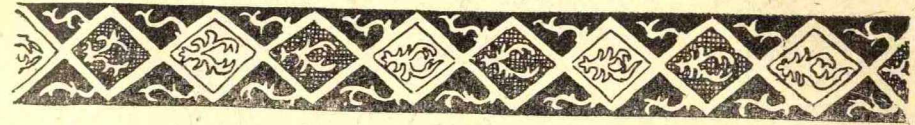
(Δωδεκάλογος τοῦ Γύφτου)

Μέσ' τις παινεμένες χῶρες, Χώρα
παινεμένη, θᾶρθη κι ἡ ὥρα,
καὶ θὰ πέσης, κι ἀπὸ σέν' ἀπάνω ἡ Φήμη
τὸ στερονὸ τὸ σάλπισμά της θὰ σαλπίσῃ
σὲ βορριά κι ἀνατολή, νοτιὰ καὶ δύση.
Πάει τὸ ζῆλος σου, τὸ χτίσμα σου συντοίμμι.
Θᾶρθη κι ἡ ὥρα· ἐσένα ἦταν ὁ δρόμος
σὲ βορριά κι ἀνατολή, νοτιὰ καὶ δύση,
σὰν τὸ δρόμο τοῦ ἡλιοῦ· γέρονεις· ὅμως
τὸ πρωτὶ γιὰ σὲ δὲ θὰ γυρίσῃ.

Ὁ δικέφαλος αἰτός σου νά! μακριά
 μακριά πέταξε μὲ τᾶξια καὶ μὲ τ' ἄγια
 καὶ θὰ ἰσκιώσουν τὰ τετράπλευρα φτερά
 λαοὺς ἄλλους, κορφὰς ἄλλες, ἄλλα πλάγια.
 Πρὸς τὴ Δύση καὶ πρὸς τὸ Βορρῖα
 τὴν κορόνα φέρνει καὶ κρατᾶ
 — καὶ τὰ νύχια του εἶν' ἀρπάγια —
 καὶ τὴ δόξα καὶ τὴ δύναμη κρατᾶ
 καὶ τὸ γέλιο, καὶ τὸ ψέμα τὸ Βασίλειο
 ποὺ γεννήθηκε ἀπὸ σένα μέσ' στὸν ἥλιο,
 κοίτα, Θεέ! θὰ σέρνεται μπροστὰ
 σὲ μπαλασμιωμένη κουκουβάγια.
 Μ' ὄλα σου θὰ ζῆ τὰ χαμηλά,
 μὲ καμιά σου δὲ θὰ ζῆ μεγαλοσύνη,
 κι οἱ προφήτες ποὺ θὰ προσκυνᾶ,
 νᾶνοι καὶ ἀρλεκίνοι.
 Καὶ σοφοὶ του καὶ κριτάδες
 τοῦ ἄδειου λόγου οἱ τροπαιοῦχοι,
 καὶ διαφεντευτάδες
 κυβερνήτες του οἱ εὐνοῦχοι.

Καὶ θὰ φύγης κι ἀπ' τὸ σάπιο τὸ κορμί,
 ὦ ψυχὴ παραδαρμένη ἀπὸ τὸ κοῖμα,
 καὶ δὲ θᾶβρη τὸ κορμί μιὰ σπιθαμὴ
 μέσ' στὴ γῆ γιὰ νὰ τὴν κάμη μνήμα
 κι ἄθαφτο θὰ μείνῃ τὸ ψοφήμι,
 νὰ τὸ φᾶνε τὰ σκυλλιά καὶ τὰ ἔροπετά,
 κι ὁ Καιρὸς μέσα στοὺς γύρους του τὴ μνήμη
 κάποιου σκέλεθρου πανάθλιου θὰ βαστᾶ.

Ὅσο νὰ σὲ λυπηθῆ
 τῆς ἀγάπης ὁ Θεός,
 καὶ νὰ ξημερώσῃ μιὰν αὐγὴ,
 καὶ νὰ σὲ καλέσῃ ὁ λυτρωμός,
 ὦ Ψυχὴ παραδαρμένη ἀπὸ τὸ κοῖμα!
 Καὶ θᾶκούσης τὴ φωνὴ τοῦ λυτρωτῆ,
 θὰ γδυθῆς τῆς ἁμαρτίας τὸ ντύμα,
 καὶ ξανά κυβερνημένη κι ἄλαφρὴ
 θὰ σαλέψῃς σὰν τὴ χλόη, σὰν τὸ πουλί,
 σὰν τὸ κόρφο τὸ γυναικίειο, σὰν τὸ κῆμα,
 καὶ μὴ ἔχοντας πιὸ κάτου ἄλλο σκαλί
 νὰ κατακυλίσης πιὸ βαθιὰ
 στοῦ Κακοῦ τὴ σκάλα, —
 γιὰ τᾶνέβασμα ξανά ποὺ σὲ καλεῖ
 θὰ αἰστανθῆς νὰ σοῦ φυτρώνουν, ὦ χαρά!
 τὰ φτερά,
 τὰ φτερά τὰ πρωτινά σου τὰ μεγάλα!

Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ

Ὁ Παλαμάς ἦταν στὸν καιρὸ του καὶ παράμεινε μέχρι σήμερα μιὰ
 μεγάλη πνευματικὴ δόξα τοῦ τόπου μας: ἐκφραστὴς τῆς ἐποχῆς
 του μὲ τοὺς λογιῆς λογιῆς ἐθνικοὺς καὶ κοινωνικοὺς τρανταγμοὺς
 τῆς, δουλευτῆς καὶ δημιουργοῦ τοῦ νέου ποιητικοῦ λόγου. Πρὶν ἀπ'
 τὸν Παλαμά, ἡ ποιητικὴ ἐκφραση, θρισκόταν σὲ στάδιο ἄπλαστο γιὰτι
 καὶ ἡ προσφορὰ τῆς ἐπτανησιακῆς σχολῆς δὲ συνεχίστηκε ἔτσι καθὼς
 παράμεινε ξεκομμένη ἀπ' τὸν ὑπόλοιπο κορμὸ τοῦ ἔθνους.

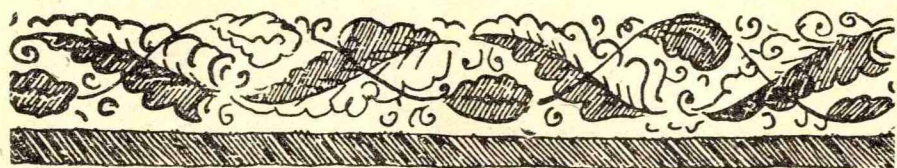
Ὁ Παλαμάς, ξεσηκώνοντας ἕναν καινούργιο ἀγώνα, ποὺ χτυπή-
 θηκε μὲ λυσσασμένο πάθος καὶ φανατισμὸ ἀπ' τοὺς ὑπέρμαχους μιᾶς
 προγονικῆς γλωσσολατρίας, κατάφερε νὰ ξαναδώσει στὸν ποιητικὸ
 λόγο τὴν ἐκφραση, τὴ γλώσσα, τὴ ζωντάνια, τὰ φτερά. Εἴτε τὸ θέ-
 λουμε εἴτε ὄχι, ἡ νεώτερη ποίηση ἀπ' αὐτὸν ξεκινάει.

Μπορεῖ, μερικοὶ σύγχρονοί μας νὰ δυστροποῦν μπροστὰ στὸν
 «ἀντιποιητικὸ» Παλαμά, ὅπως τὸν χαρακτηρίζουν, ἀδιαφορώντας γιὰ
 τὸ τι πρόσφερε σὰν πνευματικὸς ἀγωνιστῆς καὶ δημιουργοῦ στὴ γλώσ-
 σα μας καὶ στὴν ποίηση, κι ἂν ἔστω πενήντα μόνο τραγούδια, του ὅσα
 φτάνουν ὅμως γιὰ νὰ καθιερώσουν ἕνα ἔργο παγκόσμια, ἔμειναν ἀξε-
 πέραστα μέχρι σήμερα.

Ὅστόσο, ἐκεῖνος στέκει τὸ ριζιμιδ λιθάρι τῆς ποίησης. Γιατί
 πάνω ἀπ' ὄλα, κι ἀπ' τὸν ἀγωνιστὴ καὶ τὸ στοχαστὴ καὶ τὸν τεχνίτη
 καὶ τὸν αἰσθητικὸ, ὁ Παλαμάς στάθηκε ὁ μεγάλος κορμὸς τοῦ δέντρου
 ποὺ στὰ κλαριά του τραγοῦδησαν λέφτερα μὲ τὸ σωστὸ ὄργανο καὶ
 τοὺς νέους τρόπους οἱ κατοπινοὶ του.

Οἱ «Νέοι Σταθμοὶ» θεώρησαν χρέος τους, φέτος ποὺ γιορτά-
 ζονται τὰ ἑκατὸ χρόνια ἀπ' τὴ γέννησή του, νὰ τιμήσουν τὴ μνήμη
 καὶ τὴν προσφορὰ του. Στὰ κείμενα ποὺ ἀκολουθοῦν, ἀνάμεσα στοὺς
 μελετητῆς ποὺ καταπιάνονται μὲ τὸ ἔργο του, οἱ νέοι, μὲ τὴ συμ-
 μετοχὴ τους, ἀποδείχνουν περὶτρανα τὴν ἀκατάλυτη ἀξία τῆς Παλα-
 μικῆς κληρονομίας.

ΚΩΣΤΑΣ ΝΕΣΤΟΡΙΔΗΣ

Ἄγις Θέρος

Ο ΤΡΙΣΥΠΟΣΤΑΤΟΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

ΔΙΚΑΙΑ Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ κόσμος κι οί ξένοι άκόμα μελετητές του Κωστή Παλαμά τον κρίνουν και τον όνοματίζουν «έθνικό ποιητή», τó δεύτερο έθνικό ποιητή της Ελλάδας μετά τó Σολωμό. Τó πνεύμα του ποιητή τó άποκαλύπτει συνοπτικά ó ίδιος. Πρώτα μέ τούς προλόγους του στό «Μάτια της ψυχής μου», στό «Δωδεκάλογο του Γύφτου» και στην «Ασάλευτη Ζωή». Έπειτα στό μελέτη του για τόν Κρυστάλλη, στην «Ποιητική μου» και σέ δέκα σελίδες του β' τόμου «Απ' τά χρόνια μου και τά χαρτιά μου». Μέσα κεϊ μάς ξεσκεπάζει τά μυστικά της μεγάλης Τέχνης του και της τεχνικής του άκόμα. Και σά νά μάς όδηγεί κρατητούς άπ' τó χέρι στίς άμπολές του πολύρυθμου και πολύβουου ποταμού πού είναι ή Παλαμική Ποίηση.

Στήν «Ποιητική μου», πού είναι αυτοψυχογραφία του Ποιητή κι έξομολόγηση και αυτοανάλυση του έργου του, και μαζί μ' αυτό κήρυγμα για τούς έργάτες της Λύρας της Έλληνικής, μιλεί για τά τρία διακριτικά στοιχεία πού κρατεί κάθε στοχαστής μέσα του. Και συνοψίζει έτσι τó νόμο πού κατάστρωσε ó σοφός Γάλλος Ντεονά στό έργο του «Νόμοι και ρυθμοί στην Τέχνη»: α) τó α τ ο μ ι κ ό, πού ξεχωρίζει τόν Ποιητή άπό τούς άλλους, β) τó κ α ι ρ ι κ ό, πού τόν άνταμώνει μέ τούς άλλους και γ) τó γ ε ν ι κ ό, πού τόν προσεγγίζει μέ τούς άλλους. Και προσθέτει ó ίδιος ó Παλαμάς: «Τó τραγούδι μου ύποτακτικό στην Ἄγία Τριάδα του Νόμου. Είναι ή σύνθεση του άτομικού, του καιρικού, του γενικού». Και παρακάτω: «Ό λυρισμός του έγώ, του έμείς, των όλων. Η τριπλή της Ποιητικής μου ύπόσταση».

Έτσι κατέχουμε μιάν έξήγηση της πολύτροπης και πολύμορφης όντότητας και των «παλινδρομιών» και «άντινομιών» πού φανερώνει τó έργο του. Κι έτσι θά συλλάβουμε τις ιδεολογικές καμπύλες και τούς μαιανδρισμούς και τούς ξαναγυρισμούς.

Η έθνική συνείδηση έχει στημένο τόν Κωστή Παλαμά στό βάθρο πού του άξίζει: τó βάθρο του Έθνικού Ποιητή. Γιατί ή Ιστορία της

Ελλάδας, οί δόξες και οί καταπτώσεις της, καθρεφτίζονται στη μακρόσυρτη δημιουργία του.

Η πατρίδα ήταν τó μεγάλο του πάθος. Ἄλλά όχι ή πατρίδα μέ τó στενό και στενόκαρδο νόημα, όπως την έξυμνούσαν πολλοί της παλαιότερης γενεάς, αλλά και μερικοί της σύγχρονης του. Για τόν Παλαμά ή ιδέα της πατρίδας έχει πλατύτερο και γενικότερο νόημα. Γιατί άπάνω άπ' την άντίληψη «πατρίδα» έχει την άντίληψη «φυλή». Και την ύψώνει σαν ξεχωρη ύπόσταση μέσα στίς μονάδες και τις ομάδες των «μητέρων — ιδεών», πού πάντα κεντρίζουν τó στοχασμό των στοχαστών κάθε έποχής και τόπου:

Πώς είναι μιά πατρίδα μας
κι είναι παντού όπου πάμε,
κι όπου σταθούμε, μέσας μας
πατρίδα μιά γροικάμε,
μιά, μέ λογής όνόματα,
πρόσωπα, προσωπίδες,
δέ ζει χωρίς πατρίδες
ή ανθρώπινη ψυχή.

λέει στους «Σκληρούς και δειλούς στίχους».

Συνθετικό όμως τη φλόγα αυτή και τó πάθος τó ολοκληρώνει στη «Φλογέρα του Βασιλιά», όπου στους καλόδετους δεκαπεντασύλλαβους ξετυλίγεται, μέ φαντασία και πλούτο, στολισμένη, ή Βυζαντινή έποχή ως τó Πάριμο της Πόλης, μ' έπίκεντρο την ίδια την Πόλη και κάπου και την Ἀθήνα, πίσω άπό ένα φωτολουσμένο πέπλο. Στο ποίημα αυτό ó ποιητής ζει την Ιστορία μας μέ τούς άγώνες και τις δόξες της και τά σκοταδερά της χρόνια και τόν ξεπεσμό της στό τέλος, μ' άκέρια όμως την πίστη για τόν τελικό θρίαμβό της.

Τό ίδιο γίνεται και στό «Δωδεκάλογο του Γύφτου», τó άλλο συνθετικό ποίημα, όπου κλείνει συγκεντρωτικά την όργη για τόν ξεπεσμό, μά και την ίδια πίστη στην Ελλάδα και προφητεύει τό:

και μη έχοντας πιο κάτω άλλο σκαλι
νά κατακυλήσεις πιο βαθειά
στού κακού τη σκάλα,
για τ' άνέβασμα ξανά πού σε καλεί,
θά αίστανθείς νά σου φυτρώνουν — ω χαρά! —
τά φτερά,
τά φτερά τά πρώτινά σου τά μεγάλα.

Ἄλλά τó κύμα της πατριδολατρίας ξεχύνεται σ' όλο σχεδόν τó έργο του, άπό τά «Τραγούδια της Πιτρίδας μου» ως τούς «Σκληρούς και δειλούς στίχους», άγκαλιάζοντας όλες τις περιόδους της έλλαδικής ζωής και άπό τις ρίζες του θρύλου της ως τó συγκαιρινό σύβαμα. Και ξεσπάει συχνά σά ρέμα όρμητικό στίς σελίδες της «Φλογέρας του Βασιλιά» της «Πολιτείας και μοναξιάς» και των «Βωμών».

Δάσκαλος και όδηγητής της γενεάς μας και των κατοπινών, λέει κάπου: «Τά μεγάλα έθνικά Ιδανικά, όταν άνθίζουν και ζούνε στό σπίτι του καθενός, ó Ποιητής τούς χτίζει παλάτια. Τά μεγάλα έθνικά

ιδανικά, όταν ξεπέφτουν, κι' ό καθένας τὰ διώχνει από τὸ σπῖτι του, ό Ποιητὴς τὰ παίρνει στο καλύβι του και ἄσυλο τοὺς δίνει».

Ἄλλὰ γεμάτος πάθος και πάθη, πὸ διαλλαζόντανε κάθε τόσο μέσα του, ἀπαντίκρυ στη μικρὴ τρισένδοξη πατρίδα, λάτρευε και ὕμνοῦσε και τὴ μεγάλη πατρίδα τῶν ὄλων, τὴν Πανανθρώπινη. Σ' «Τὰ χρόνια μου και τὰ χαρτιά μου» λέει γιὰ τὸ πατρικό του σπῖτι, πῶς: «δούλευε τὸ πατριωτισμό, και τὸν πολιτισμό δὲν τὸν καταφρονούσε».

Ἔτσι, ἀπὸ τὰ μικράτα του, οἱ ἀνέμοι, φυσώντας στο ἀμόνι τῆς φλογερῆς του φύσης, πύρωναν τὴ φωτιά τοῦ λογισμοῦ του. Και προβάλλει κάθε τόσο ἡ πανανθρώπινη αὐτὴ πατρίδα στοὺς στίχους του, με τὰ φτερουγίσματά της, και τοὺς μύριους ἀντίλαλους τῶν ἀπολογητῶν της, πὸ φτάνουν ἀπ' ἀλάργα θριαμβευτικά στο ἐρημιτήρι του. Ἡ μεγάλη μας πατρίδα Γῆς, σύγκορμη και μιά, πὸ πολιτείες και καιροὺς δὲ γνώρισε ποτὲ και μέσα στην τιτανική ἀγκαλιά της σφίγγει τὰ παιδιά της ὄλα, τὸν συγκινεῖ ὡς τὰ τρισβαθα τοῦ εἶναι του. Και γεννάει και μεστώνει μέσα του τὴ συναίσθηση τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, πὸ ἀπλώνεται στο ἔργο του.

Διαλαλητῆς τῆς ἀδελφωσύνης και τῆς ἐλευθερίας τῶν λαῶν, καταλυτῆς τῶν συνόρων, πὸ κάθε τόσο οἱ τρανοὶ τοῦ κόσμου, χαράζουν, ἐχθρὸς τῶν δημοκόπων ἐθνοκαπήλων, ὑψώνει στα «Παράκαιρα» τὸ πανανθρώπινο λάβαρο και κηρύττει:

Μὲ τῶν ἐθνῶν τὰ λάβαρα
πὸ σέρνουν τὸ κατόπι
καρδιὲς εὐκολομάλαχτες
θαμποὶ πατριδοκόποι,
Ἐσύ, ἀντιστάσου ἀταίριαστος
και τόλμα νὰ κηρύττεις:
Τοῦ κόσμου εἶμαι πολίτης,
πατρίδα ἔχω τὴ γῆ.

Μεσολογγίτης, Ρουμελιώτης, Ἕλληνας, μὲ και πολίτης τῆς Ἀνθρωπότητας και διεθνιστῆς και δημοκράτης και σοσιαλιστῆς κι ἐπαναστάτης συμπονεῖ τὸ λαὸ και τοὺς ἀδικημένους. Γιατὶ τὸν κεντρίζει με ματωμένα κεντρίσματα ἡ ἴδια ἡ Μοίρα τοῦ κόσμου, ἡ ἀδικία κι ὁ νόμος τοῦ δυνατότερου, πὸ γεννᾷ τὸ μίσος ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους και τὸν πόλεμο ἀνάμεσα στοὺς λαοὺς. Γιὰ τοῦτο δοξάζει τὴν ἐλευθερία και μισεῖ τὴν τυραννία. Και καυχίεται:

Ἄν ἀνήμπορος εἶμαι,
παίνεμά μου κρυφὸ
τοὺς μεγάλους τοῦ κόσμου
νὰ μπορῶ ν' ἀψηφῶ,

κι ἄλλοῦ πάλι:

«Μουγγρίζει μέσα μου βαθειά
πρὸς ὄλους τοὺς μεστοὺς και δυνατοὺς τοῦ κόσμου
μιὰ καταφρόνια».

Ἄ Παλαμάς, μεγάλος πολίτης τῆς Ἑλλάδας και τῆς Οἰκουμέ-

νης, ἐξόφλησε τίμια και τιμημένα ὀλάκερο τὸ χρέος του στην Ἑλλάδα και στην Οἰκουμένη, και στη Μεγάλῃ Τέχνῃ, τὴν ἐθνική και τὴν ὑπερεθνική. Οἱ σημερινοὶ οἱ αὐριανοὶ και οἱ ὕστεροὶ θὰ ποτίζονται ἀπὸ τὸ δροσοβόλημα τοῦ κεφαλόβρυσου πὸ ἀνοιξε. Και ἡ δίψα τοῦ Ὁραίου και τοῦ Ἄγαθοῦ και τοῦ Ὑψηλοῦ θὰ σβύνεται ἀπὸ τὸ θεῖο ἀνάμα πὸ προσφέρει ἡ Ποίησή του.

Γιατὶ τὰ τρόπαια τῶν πολέμων, θεμελιωμένα σὲ φθορὲς και σὲ καταστροφές, ἀργὰ ἢ γρήγορα ἐξαφανίζονται, ἀφήνοντας μονάχα κάποιον ἀντίλαλο στην ἱστορία. Ἐνῶ τὰ τρόπαια τοῦ μυστικοῦ κι ἀπόκοσμου ἀγῶνα, πὸ εἶναι ἡ μοίρα κι ὁ πόνος κι ἡ χαρὰ τοῦ δημιουργοῦ τῆς Τέχνης, στήνονται ψηλά πρὸς τὰ οὐράνια πλάτη, ἀφθαρτα και ἀκατάλυτα.

Ἄ Κωστής ὁ Παλαμάς, πὸ τιμοῦμε εὐλαβικά τὴ μνήμη του τίς μέρες αὐτές, τροπαιοφόρος τοῦ λόγου, θὰ φωτίζει και θὰ δροσιζει και θὰ κεντρίζει πρὸς τὰ μεγάλα γενεὲς γενεῶν, τρισυπόστατος.

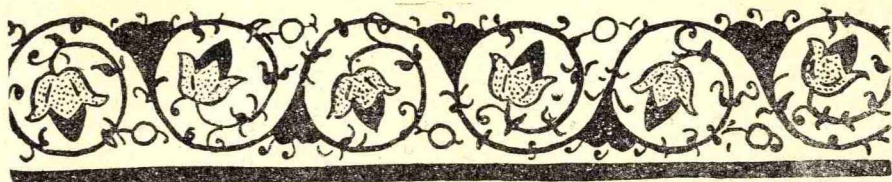
ΑΓΙΣ ΘΕΟΣ

Ἄ! κάποια λόγια

(Δεκατετράστιχα)

Ἄ! κάποια λόγια... Μέσ' ἀπ' τὰνθοκλάδια
μᾶς κελαϊδάτε, ξωτικά πουλιά!
Τὰ μιλημένα λόγια εἶναι σὰ χάρια,
τὰ λόγια τὰ γραμμένα εἶναι φιλιὰ.
Στῆς ψυχῆς μου τῆς ἄρρωστης τὰ βράδια
μπάλσαμο ἔσεις και φεγγαροβολιά.
Στοῦ παλατιοῦ μου ἐπάνω τὰ ρημάδια
χορεύουνε ξωθιὲς με τὰ βιολιά.
(Τὰ λόγια σου εἶναι σὰ νὰ με ραντίζουν
ἀνάερα χέρια ἀπὸ ψηλὰ μπαλκόνια
με μυρτιὲς και με ρόδα θριαμβευτή.
Τὰ λόγια σου εἶναι σὰ νὰ με ποτίζουν
με τῆς νυχτιᾶς τὸ φέγγος, με τὰνδόνια
σὲ πυκνὸ δάσος χάρη ὄνειρευτή...)

Γεώργιος Σταυρόπουλος

Ο ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

ΑΠΟ ΤΗ ΝΕΟΤΗΤΑ ΩΣ ΤΗΝ ΩΡΙΜΟΤΗΤΑ ΤΟΥ

Τὸν θυμάμαι γύρω στὰ ἐξήντα του χρόνια, κοντό, αδύνατο, μὲ ἀσπρισμένο πιά γενάκι, μὲ κάποιες ἐκφραστικές ρυτίδες στὸ πρόσωπο, μὲ φρύδια πυκνά καὶ φουντωτά, πούριχναν τὸν ἴσκιό τους σὲ δυὸ μάτια περισσότερο στοχαστικοῦ παρά ρεμβαστικοῦ ἀνθρώπου. Ἐρχόταν συχνὰ στὸ καφενεῖο «Μαύρος γάτος», φορτωμένος βιβλία καὶ περιοδικά, κυρίως Γαλλικά, καὶ καθόταν γιὰ λίγη ὥρα σ' ἓνα ἰδιαίτερο, μικρὸ διαμέρισμα τοῦ καφενεῖου, ὅπου δὲν τὸν ἐνοχλοῦσε κανεὶς, γιὰ νὰ διαβάσει λίγες σελίδες. Συχνὰ ἔκανε αὐτὸ τὸ σταθμὸ, ἰδίως τὰ μεσημέρια, πρὶν πάει στὸ σπίτι του τῆς ὁδοῦ Ἀσκληπιοῦ, ποὺ ἀπείχε λίγα βήματα. Θάβρισκε κάποιον θέλγητρο στὴν ἡσυχία αὐτῆς γωνιάς, ποὺ ἀπὸ σεβασμὸ δὲν τὸν ἀνησυχοῦσε κανεὶς. Ἴσως τοῦ ἄρεσε νὰ παρακολουθεῖ καὶ τὴν κίνηση τοῦ κόσμου στὴν ὁδὸ Ἀκαδημίας, κάτω ἀπὸ τίς πυκνὲς τότε ἀκακίες, ποὺ σκορποῦσαν σύνεφα κίτρινων φύλλων τὸ φθινόπωρο καὶ γέμιζαν μὲ ἄσπρα τσαμπιὰ λουλουδιῶν τὴν ἀνοιξή. Βρισκόταν τότε στὸ ζενιθὲ τῆς καλλιτεχνικῆς του δράσης. «Ἡ ἀσάλευτη ζωὴ», «Ὁ δωδεκάλογος τοῦ γύφτου», «Ἡ φλογέρα τοῦ βασιλιᾶ», ἔργα στὰ ὁποῖα κυρίως χρωστοῦσε τὴ φήμη τοῦ πιδὸ μεγάλο ποιητῆ τῆς χώρας, εἶχαν ἐκδοθεῖ πρὸ πολλῶν χρόνων (1905 - 1910) καὶ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη—γύρω στὰ ἐξήντα του χρόνια—μὲ νέους ποιητικούς τόμους καὶ μὲ θαυστοχάστες μελέτες, ἔδινε συχνὰ ἀποδείξεις τῆς ἀστείρευτης γονιμότητάς του. Τὴν ἴδια ἐποχὴ—λίγο μετὰ τὸν πρῶτο Εὐρωπαϊκὸ πόλεμο—στὸ αἰῶνιο στοχαστικὸ πρόσωπό του διέκρινε κανεὶς κάποια ἔκφραση γαλήνης. Νέοι ἐμεῖς θαυμασταί του τότε, βλέπαμε σ' αὐτῆ, τὴ γαλήνη τοῦ καλλιτέχνη ποὺ ἔδωσε ζωὴ στὰ ὠραῖα πλάσματα τῆς φαντασίας του καὶ τὴ γαλήνη τοῦ σοφοῦ τοῦ φρασμένου σὲ κάποιο νόημα τοῦ κόσμου. Συλλαβίζαμε τότε στὸ «Δωδεκάλογος τοῦ γύφτου», στὸ «Θάνατος τῆς κόρης», καὶ παρὰ τὰ πολλά, ἀκατανόητα γιὰ τὰ χρόνια μας μέρη τους, διακρίναμε κάτι ἀπὸ τὸν Ὀρφικὸ μῦθο κι' ἀπ' τὴ μύηση τῶν Ἐλευσινίων καὶ ἀναγνωρίζαμε στὴ γαλήνια ἔκφρασή του κάτι ἀπὸ τὸ φῶς τοῦ μεμυημένου.

Ἴσως ἡ νεανικὴ μας διαίσθηση νὰ μὴ μᾶς γελοῦσε. Ἴσως πάλι τὴ γαλήνη

αὐτὴ νὰ τὴ χρωστοῦσε σὲ κάποια ἐπιτεύγματα δικὰ του μὰ καὶ γενικὰ τῆς τέχνης καὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἀγῶνα στὴν Ἑλλάδα, ὕστερα ἀπὸ σκληρότατες μάχες, στὶς ὁποῖες λόγῳ τῆς ἐμπάθειας καὶ τῆς ὑπουλόγητας τῶν ἀντιπάλων του διακινδύνευσε καὶ τὸ ψῆμι τῆς οἰκογενείας του(*). Ἴσως ἀκόμη τὴ χρωστοῦσε στὸ δυὶ ἢ μοῖρα ποὺ τόσο σκληρὰ χτύπησε τὴν οἰκογένειά του, εἶχε νὰ πατήσῃ στὸ κατώφλι του ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ θανάτου τοῦ Ἄλκη του, ποὺ τόσο παθητικὰ θρηολόγησε στὸν «Τάφο».

Τώρα ποὺ ξαναθυμόμαστε ἐκείνη τὴν ἔκφραση τῆς γαλήνης—γαλήνης πρόσκαιρης ἀσφαλῶς, γιὰτὶ ἀπὸ τὸν Παλαμᾶ δὲν ἔλειψε ποτὲ ἡ πικρὴ αἰσθησιμὴ μῆς ζωῆς μαραζωμένης μέσα στὸ πνευματικὸ του ἀπομονωτήριο καὶ ἀχώριστης πάντα ἀπὸ πνευματικὲς ἀγωνίες—πλουτισμένοι καὶ μὲ τὴ γνώση τῆς ζωῆς του, στὴν ὁποῖα μᾶς βοήθησε κι ὁ ἴδιος (**), πᾶμε νὰ πιστέψουμε πὼς δὲν τὴ χρωστοῦσε τόσο σ' ἐκείνη τὴν Ὀρφικὴ σοφία, ἀπὸ τὴν ὁποῖα εἶναι διαποτισμένος ὁ «Φαίδων» τοῦ Πλάτωνα,—γιατὶ ὅσο κι' ἂν τὴν ἔντυνε μὲ Μπετόβειες μελωδίες καὶ Φειδιακὲς πλαστικὲς παραστάσεις δὲν φαίνεται νὰ τὴν πίστευε βαθιὰ—ὅσο στὴ λήθη τῶν χτυπημάτων τῆς μοίρας ποὺ τοῦφερε τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου κι' ἡ λυτρωτικὴ ἐπίδραση τῆς τέχνης του.

Στ' ἀλήθεια πόσα χτυπήματα εἶχε νὰ ξεχάσει! Ἡ μοῖρα τὸν χτύπησε ἀπὸ τὰ πρῶτα παιδικὰ του χρόνια, ὅπως χτυπάει ὀργισμένη ὄλα τὰ προνομιοῦχα πλάσματα πούρχονται νὰ ψηλαφήσουν τὸ μυστήριο τοῦ κόσμου, γιὰτὶ μπορεῖ καὶ τὰ ξεχωρίζει ἀπὸ τὴν κούνια τους. Ἐφτὰ χρόνων παιδί ἔχασε τοὺς γονεῖς του καὶ τὸ σπιτικό του στὴν Πάτρα διαλύθηκε. Μπαρκαρίστηκε γιὰ τὸ Μεσολόγγι μὲ τὸν ἀχώριστο Γεροστάθη στὰ χέρια, (***) ποὺ τροφοδοτοῦσε τὰ παιδικὰ του ὄνειρα καὶ τοῦ θύμιζε τίς ἡσυχες ὥρες καὶ τὴ ζεστασιά τῆς σθημένης γιὰ πάντα πατρικῆς ἐστίας, καὶ πῆγε νὰ μείνει στὸ σπίτι τῶν θεῶν του. Στὸ κλειστὸ αὐτὸ Μεσολογγίτικο σπίτι, ποὺ ἀντίκρυζε τὰ σκιερὰ νερὰ τῆς λιμνοθάλασσας, βασίλευε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη μὴ σιωπηλὴ θλίψη, γιὰτὶ οἱ θεοὶ του εἶχαν χάσει πρόσφατα ἓνα ἀγαπημένο τους παιδί. Μέσα στὴ σιωπηλὴ καὶ ἀγέλαστη αὐτῆ ἀτμόσφαιρα ἡ μελαγχολία τοῦ μικροῦ ὄρφανου αὐξήθηκε. Γιὰ τὸ ψυχικὸ τοῦτο τραῦμα, ποὺ σχεδὸν δὲν ἐπουλώθηκε ποτέ, τὸ μικρὸ, μελαχροινὸ παιδί βρήκε κάποιον ὀδύσσομο στὴ μελέτη τῶν σχολικῶν μαθημάτων του καὶ στὴ συντροφιά κάποιας Νεραΐδας—Μούσας, ποὺ τοῦ χαμογέλασε ἐνθαρρυντικὰ ἀπὸ τὰ πρῶτα παιδικὰ του χρόνια. Μὲ μὴ τέτοια συντροφιά, ξανάδε τὰ γύρω του διαφοροτικά. Τὰ σκιερὰ τενάγη μπροστὰ στὴν ἡρωϊκὴ πύλη, μὲ τοὺς μικροὺς μῶλους καὶ τὰ ψαράδικα πριάρια, κάποιες ὥρες τὰ διαπτότιζαν χρώματα γερανίων καὶ μέσα τους λυώνανε οἱ

* Τὴν ἐποχὴ ποὺ ἀπέφυγε ν' ἀναμιχθεῖ στὴ διοίκηση μῆς δημοτικιστικῆς ὀργάνωσης ἔγραφε στὸν Ἄλ. Πάλλη: «Γιατὶ μέσα στοὺς δημοτικιστικοὺς μου ἠραϊσμοὺς ἔχω καὶ κάποια δειλιάσματα· δὲν θέλω νὰ δῶσω εὐλογητάχα ἀφορμὴ στὸ Λογιωτατισμὸ ποὺ ἀπὸ παντοῦ μᾶς περιζώνει, νὰ μὲ βλάψει δυνατὰ κι' ἀγιάτρευτα—ὄχι ἐμὲ μὰ τὴ φιλία μου—καὶ ὕστερα νὰ μὴ μπορῶ νὰ δουλέψω γὰ τὴν ἰδέα ὅπως τώρα μπορῶ». Ἐπιστολὴ πρὸς Ἄλ. Πάλλη. Ἀνακοίνωση Κ. Μ. Μιχαηλίδου. Ἀγγλοελληνικὴ ἐπιθεώρηση Μαρτίου 1950.

** Τὰ χρόνια μου καὶ τὰ χαρτιά μου. Τόμος Β'. Ἀθήνα 1940.

*** Τὰ χρόνια μου καὶ τὰ χαρτιά μου. Τόμος Β'. Ἀθήνα 1940.

ἀνελίγες τῆς δύσης. Κι' οἱ τόποι αὐτοὶ πρὸς τοὺς τριγύριζε μὲ τὸ πριάρι τοῦ ὀφθαλμοῦ θαλασσινοῦ, τοῦ μιλούσαν μυστικὰ γιὰ τὴν ἐνδοξήν, αἱματοβαμμένη ἱστορία τους, γιὰ τοὺς ἥρωϊσμοὺς παληκαριῶν καὶ γυναικῶν, γιὰ τὶς αὐτοθυσίαις κληρικῶν καὶ δασκάλων. Ἕνας ὥραιος πλαστικός κόσμος ξυνοῦσε μέσα του, γεμάτος μορφές ἐξευγενισμένες ἀπὸ τὸ μαρτύριο καὶ τὴ θυσία. Ἦταν ὁ τόπος γιὰ τὸν ὁποῖο ἔγραψε ὁ Σολωμός: «Τὰ μάτια μου δὲν εἶδαν τόπον ἐνδοξότερον ἀπὸ τοῦτο τὸ ἀλωναίικι». Ἀπὸ τὶς πρώτες τοῦτες περιπλανήσεις τοῦ νεαροῦ Παλαμᾶ μὲ τὴ συντροφιά τῆς Μούσας του, ἐγῆκαν τὰ πρώτα πατριωτικὰ τραγούδια του κι' ἀργότερα τὸ «Μεσολόγγι», ποὺ ἀπάγγειλε ὁ ποιητὴς τὸ 1878 ἐπὶ τοῦ τάφου τῶν ἡρώων τὴν Κυριακὴ τῶν Βαίων, ἐπέτειο τῆς ἡρωϊκῆς ἐξόδου. Τὸ «Μεσολόγγι» γιὰ τὸ ὁποῖο ὁ Ι. Καμπούρογλου ἔγραψε στὴν «Ἐφημερίδα» ὅτι «συγκινεῖ καὶ θερμαίνει καὶ τιμᾷ τὸν γράψαντα νέον» τυπώθηκε τὸν ἴδιο χρόνον τὸ «Μεσολόγγι» μὲ ἐξόδα τοῦ Ἄρτ. Γουργουρίνη.

* *

Ὡστόσο αὐτὸ ἦταν τὸ πρῶτο ξεκίνημα. Οἱ πρῶτοι, ἀπλοὶ σκοποὶ ποὺ μπόρεσε νὰ παίξει στὴ πολύτονη σύριγγα ποὺ τοῦ χάρισε ἡ Νεράϊδα Μούσα του. Ἐπρεπε νὰ περάσουν χρόνια, ν' ἀντικρύσει ἐπιφυλάξεις καὶ εἰρωνίες ἀκόμη γιὰ τὶς πρώτες μελωδίαις του, ἔπρεπε νὰ περιπλανηθεῖ χρόνια μέσα στὸ μεγάλο κόσμον τῆς παγκόσμιας δημιουργίας, νὰ μεστώσει σὲ σοφία, νὰ νοιώσει βαθιὰ τὶς μεγάλες ποιητικὲς συνθέσεις τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας καὶ τῆς Εὐρώπης, ν' ἀποκτήσει βαθιὰ συνείδηση τῆς γῆς του, τῆς φυλῆς του καὶ τῶν ἱστορικῶν πεπρωμένων της, γιὰ νὰ φτάσει στοὺς μεγάλους σκοποὺς ποὺ ταίριαζαν στὴ πολυφωνικὴ σύριγγά του. Ὁ δρόμος δὲν ἦταν εὐκολός.

Στὴν Ἀθήνα—ποὺ βρισκόταν ἀπὸ τὸ 1875 ὡς φοιτητὴς τῆς Νομικῆς—ἀρχίζει νὰ δημοσιεῖ στίχους του στὴν ἔφημερίδα «Ραμππαγᾶς» καὶ ἀργότερα στὴν ἔφημερίδα «Μὴ χάνεσαι». Ὁ διευθυντὴς Βλ. Γαβριηλίδης τὸν ὀνομάζει «τὸ συνεργατίδιον τοῦ Ραμππαγᾶ ὁ γλυκὺς Κώστας» κι' ἄλλοτε «τὸ νευρικό ἀραπάκι». Ἀργότερα—1883—1885—δημοσιεῖ στὸ περιοδικὸ «Ἐστία» μερικὰ ἀπὸ «τὰ τραγούδια τῆς πατρίδος μου» καὶ τὴ μετάφραση τοῦ ποιήματος «τὸ Ἑλληνόπουλο» τοῦ Β. Οὐγκώ. Μὰ τ' ὄνομά του δὲν ἐμπνέει ἀκόμη τὴν ἐμπιστοσύνη ποὺ κατὰκτησε ἀργότερα. (*) Δημοσιεῖ ἀκόμα μιὰ με-

* Στὸ δελτίο τοῦ περιοδικοῦ «Ἐστία», τῆς 17-4-1883 (ἀριθ. 329) στὴ στήλη ἀλληλογραφίας, ὑπάρχει ἡ ἀκόλουθη ἀπάντηση: Κ. Ν. Πολὺ ὥραιότερον εἶναι τὸ ποίημα τοῦ Κ. Παλαμᾶ, ὅπερ ὀλόκληρον παραθέτομεν πρὸς χάριν σας:

Νάμουν τὸ ἀγιόκλημα ποὺ ἀπ' τὴν αὐλή σου
ψηλὰ στὸν τοῖχο σου σκαλώνει, ἀνθεῖ
καὶ μὲ τὴ δρόσο σου, μὲ τὴν πνοή σου
πάντα δροσιζεται καὶ πάντα ζῆ...

Τὸ ποίημα αὐτὸ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἕξι τετράστιχα. Ἐχει ἀποσταλεῖ ἀραγε ἀπὸ τὸν Ν. φίλον τῆς «Ἐστίας» μαζί μὲ ποιήματα ἄλλων μὲ τὴν παράκληση νὰ δημοσιευτοῦν καὶ ἡ «Ἐστία» τὸ βρῖσκει καλύτερο ἀλλὰ τὸ δημοσιεύει—καὶ τοῦτο πρὸς χάριν του—στὴ στήλη ἀλληλογραφίας: Δὲν ἔχω ἐπαρκῆ στοιχεῖα γιὰ νὰ βγάλω ἕνα ἀσφαλὲς συμπέρασμα. Μπορεῖ ὅμως νὰ θεωρηθεῖ βέβαιον ὅτι τὸ ποίημα εἶναι γραμμένο γιὰ τὴ μετέπειτα γυναῖκα του Μαρία Βάλβη ποὺ ἀγαποῦσε ἀπὸ τότε ὁ ποιητὴς.

λέτη μὲ τὸν τίτλον «Ὁ Β. Οὐγκώ ἐν Ἑλλάδι», εἰς τὴν ὁποίαν ἀναφερόμενος σὲ μερικὲς ἐπιδράσεις τοῦ Γάλλου ποιητῆ ἐπὶ τοῦ Ἄρ. Βλαχωρίτη γράφει: «Ὅπως ἡ πέμπτη στροφή τοῦ Δερβίση ἐν τοῖς Ἀνατολικοῖς φαίνεται ὅτι ἐνέπνευσε τὸ μέρος ἐκεῖνο τοῦ Θανάση Βάγια, ἐν ᾧ ἐξοικονίζεται ἡ τῶν νεκρῶν ἐπιδρομὴ κατὰ τοῦ Ἄλῃ πασᾶ. «Ὁ Βράχος καὶ τὸ κύμα» τοῦ Βλαχωρίτου νομίζετε ὅτι περιέχει τῆς συλλήψεως αὐτοῦ τὸ σπέρμα ἐν τῷ ἐπομένῳ τῷ Δερβίση ἄσματι. «Τὸ φρούριον», «Ἡ κατάρρα», ἐνθυμίζει τὴν ἀρχὴν τοῦ «Κατσαντώνη» καὶ ὁ Ἴππος ὁ φέρων τὸν Μαζέπαν, τὸ ἄτι τῆς φυγῆς τὸ σῶζον τὸν Ἄλῃ πασᾶν.»

Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ, ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὶς ἐπιστημονικὲς ἀνακαλύψεις τοῦ περασμένου αἰῶνα, ἀπὸ τὶς μεγαλόστομες προφητείες τῶν ὁπαδῶν τοῦ θετικισμοῦ δημοσιεύει («Ἐστία» τόμος ΙΗ σελίς 762 ἔτος 1884) τὸ ἀκόλουθον ποίημα στὴ καθαρεύουσα:

Οἱ μάρτυρες τῆς ἐπιστήμης *

Ὅταν τὸ φῶς τῆς γνώσεως τὰ πάντα θά φωτίσῃ,
καὶ ἀδελφότης τοὺς λαοὺς συσφίγξῃ ἐν σοφίᾳ,
ὅταν εἰσδύσῃ ἡ πρόοδος παντοῦ καὶ οὐδεμία
πτυχὴ ἀνεξερεύνητος ὑπάρξῃ ἐν τῇ κτίσει·

ᾧ τότε κι' ἑρατεινοὶ θεοὶ τῶν Ὀλυμπίων,
οἱ ἀναζῶντες σήμερον λαμπρῶς εἰς τοὺς ἀστέρας
θὰ ἐξωσθῶσι τῶν χρυσῶν αὐτῶν καταφυγίων,
καὶ τέλεον θ' ἀπαρνηθῇ ὁ κόσμος τὰς χιμαίρας

Κι' εἰς οὐρανόν, τοῦ οὐρανοῦ ἀξίους καὶ τῆς φήμης,
θ' ἀναβιβᾶσθαι ἡ ποίησις καὶ θὰ καταστερῆται
ἐκεῖνος, ὅσοι πρὸς θεοὺς καὶ ἡμιθεοὺς ἴσοι,
ἐπάλαισαν καὶ ἠθλησαν ὑπὲρ τῆς ἐπιστήμης.

Ἡ ἐπαρῆ του μὲ τοὺς ὁπαδοὺς τῆς θετικῆς φιλοσοφίας καὶ μὲ τὴν κριτικὴν μέθοδον τοῦ Ρενάν, εἶχαν μιὰ βαθειὰ ἀπήχηση στίς ἀντιλήψεις του καὶ στὸ ἔργο του, ποὺ τὴ διακρίνουσε ὡς τὰ τελευταῖα του χρόνια. Ὡστόσο τὸ ποίημα ποὺ παραθέσαμε εἶναι μιὰ ἀπήχηση τῶν ἀντιλήψεων ποὺ ἀργότερα τὸν ἐπηρέασαν βαθύτερα. Γιὰ τὴν ὥρα ξαναγυρίζει στίς ἱστορίες καὶ τοὺς θρούλους τῆς ἡρωϊκῆς γῆς του.

Τὸ 1886 ἐκδίδει στὴν Ἀθήνα τὴν ποιητικὴν του συλλογὴν «Τραγούδια τῆς πατρίδος μου». Δὲν συναντᾷ ἀκόμη γενικὴ καὶ ἀνεπιφύλακτὴ ἐπιδοκιμασία. Ὁ Βλ. Γαβριηλίδης, ὑπογραμμίζει κάποια σφάλματά του ἀλλ' ἐκφράζεται ἐνθαρρυντικὰ κι' ἀναγνωρίζει τὸ ταλέντο του. Ὁ Μιχ. Μητσάκης, ὁ συγγραφέας τοῦ «Χρυσοθήρα», καὶ τῶσων ἄλλων ἐκλεκτῶν πεζογραφήματων, χαιρετίζει τὴν ἐμφάνισιν τῆς συλλογῆς του «ὡς προάγγελον εὐοίωνου μελλούσης ἐργασίας καὶ κινήσεως», ἀποῦ ὁμως γράφει μὲ τὴν τσουχερῆ ἐκφραση ποὺ τὸν διέκρινε: «Ἐκ τῆς ἰλῦος ταύτης (τῆς λιμνοθάλασσας τοῦ Μεσολογγίου) ἐπιτυγχάνετε ἐνίοτε, φερόμενος ἐπὶ μονοξύλου πριαριού, ν' ἀλιεύσετε

* Τὸ ποίημα αὐτὸ τοῦ Παλαμᾶ ἐσχολίασα σ' ἕνα ἄρθρον μου στὴν ἔφημερίδα «Πειραϊκὴ ζωὴ» (φύλλα 10 καὶ 11 Σεπτεμβρίου 1948) ποὺ διηύθυνε ὁ μουσουργὸς Ἰωσήφ Παπαδόπουλος—Γκρέκας. Τὸ παρουσίασα σὰν ἕνα πρωτόλειον τοῦ ποιητῆ ποὺ δὲν προλέγει τίποτα ἀπὸ τὴ μελλοντικὴ του ἐξέλιξη.

στίχον τινὰ ἐσπαίροντα, ὡς νωπὸς λάβραξ, καὶ ὀρεκτικὸν ὡς προσφάτως ἐξαχ-
θεις ἀπὸ τοῦ ὕδατος σπάρου, ἀλλὰ τὸ δίκτυ σὰς φαίνεται ὅτι δὲν ἔχει πάντο-
τε τὴν τύχην ταύτην, συνηθέτατα δὲ πληροῦται ἀπλουστᾶτος βορβόρου καὶ
φυκιῶν, εἰκότων ὠχρῶν καὶ περιττῶν, μεταφορῶν ἀλλοκότων, καὶ ἀσυναρτή-
των στίχων πολυλόγων καὶ ἀψύχων».

Παραθέταμε τὰ λόγια αὐτὰ τοῦ Μ. Μητσάκη, συντάκτη τότε στὴν
ἐφημερίδα «Ἄστου» καὶ τακτικοῦ συνεργάτη τοῦ περιοδικοῦ «Ἐστία»,—ποῦ
δὲν ἀποτελοῦν βέβαια κριτικὴ ἀμερόληπτη, προκειμένου γιὰ τὰ τότε ἀπλᾶ
καὶ γεμάτα ζωηρῆς εἰκόνας «Τραγοῦδια τῆς πατρίδος μου»—σὺν ἓνα ἀκόμη
δειγμα ἀπὸ τῆς ἐπιφυλάξεως καὶ τῆς εἰρωνείας ποῦ συνάντησε ὁ ποιητὴς στὰ
πρῶτα τοῦ βήματα: «Ὁ δρόμος τοῦ δὲν φαίνονταν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη καθόλου εὐ-
κολός. Ἐκτός ἀπὸ τὴν συναδελφικὴν ζηλοφθονίαν εἶχε ν' ἀντιμετωπίζει ἕναν ἄλλο
πανίσχυρο ἀκόμη ἐχθρό. Τὸ γλωσσικὸ φανατισμὸ τῶν ὀπαδῶν τῆς καθαρεύου-
σας. Μὰ ὁ Παλαμᾶς δὲν εἶχε ρίξει ἀκόμη στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν καθιέρωσίν του
καὶ τὴν ἐπιβολὴν τῆς δημοτικῆς, παρὰ ἐλάχιστες δυνάμεις. Κρατοῦσε ἀκόμη
μέσα του ἀνέκφραστο ἓνα πλατὺ ποιητικὸ ἔργο καὶ ἀκλόνητες ἠθικὰς δυνάμεις
γιὰ τὸ γλωσσικὸ ἀγῶνα.

Οἱ ἐμπανίσεις τοῦ στοῦ περιοδικὸ «Ἐστία» μ' ἔμμετρα καὶ πεζὰ—μετα-
ξὺ τῶν ὁποίων οἱ μελέτες τοῦ γιὰ τὸν Ἄρ. Βαλαωρίτη καὶ τὸν Κάλβο—ἐσυ-
νεχίστηκαν. Τὸ 1889 ἐκδίδει τὸν «Ἕμνο στὴν Ἀθηνᾶ», ποίημα ποῦ βραβεύ-
τηκε στὸ Φιλαδέλφειο ποιητικὸ διαγωνισμὸ τοῦ ἴδιου χρόνου. Στὸ ποίημα
αὐτό, ὕμνος τῆς Ἀττικῆς γῆς καὶ τῶν ἀρχαίων θεῶν τῆς, ἀκούγονται κά-
ποιες νέες φωνές, κάποιον πρὸ σύνθετοι σκοποὶ τῆς πολύτονης σύριγγας του,
προσίμο τῶν μεγάλων του συνθέσεων. Ὁ ποιητὴς τῶν «Μαρτύρων τῆς ἐπι-
στήμης» ποῦ γράψε γιὰ τοὺς Ὀλυμπίους θεοὺς ὅτι «θὰ ἐξωστῶσι τῶν λαμπρῶν
αὐτῶν καταφυγίων», κι' ὅτι στὸ θρόνον τοὺς θ' ἀνεβάσει ἡ ποίηση «ὄσους
ἐπάλαισαν καὶ ἤθλησαν ὑπὲρ τῆς ἐπιστήμης», κυριαρχεῖται καὶ πάλι ἀπὸ τὴ
γοητεία τῶν παλαιῶν ποιητικῶν μύθων καὶ ὕμνει τοὺς θεοὺς τῆς ἀρχαίας
Ἑλλάδας.

Μὲ «Τὰ μάτια τῆς ψυχῆς μου», ποιητικὴ συλλογὴ ποῦ κυκλοφόρησε τὸ
1892, ὁ Παλαμᾶς σημειώνει μιὰ νέα, πολὺ σημαντικὴ ἀνοδο στὴν ποιητικὴ
του δημιουργία. Μὲ τὴν πολυτονικὴ σύριγγά του ἀναπτύσει τὸ δημοτικὸ μο-
τίβο «Καὶ μὲ τὰ τόσα θάσανα πάλι ἡ ζωὴ γλυκειὰ ἔναι» στοῦ τραγοῦδι του
«Ἕμνος τῆς ζωῆς».

Ζωή! δὲν εἶναι τίποτε γλυκύτερο στοῦ κόσμου
ἀπ' τὴν πεντάμορφη ζωὴ τὴν ἡλιοφωτισμένη!

Μὰ τὸ σημαντικὸ καὶ τὸ πρὸ χαρακτηριστικὸ τραγοῦδι τῆς συλλογῆς
αὐτῆς εἶναι «Ὁ θάνατος τῆς κόρης». Εἶναι ὑφασμένο ἀπὸ μουσικὴ παθητι-
κῆς συνάτας κι' ἀπὸ στοιχεῖα ἑνὸς κάπως νέου Ὀρφικοῦ καὶ Πλατωνικοῦ
ὄνειρου. Οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Ὀρφισμοῦ πίστευαν ὅτι οἱ ἄνθρωποι, πλασμένοι ἀπὸ
τὴν τέφρα τῶν κεραυνωμένων ἀπὸ τὸν Δία Τιτάνων κι' ἀπὸ θεϊκὴν σάρκα
τοῦ Διονύσου—ἀπὸ ἀμαρτωλῆ, φθαρτὴ ὄλη, κι' ἀπὸ θεϊκὴν οὐσία—ἔπρεπε νὰ
ζήσουν ἐνάρετα σύμφωνα, μὲ τὴν θεϊκὴν οὐσία ποῦ κλειναν μέσα τους, γιὰ νὰ
ἐπιτύχουν μετὰ τὸ θάνατό τους, τὴν ἐναρ୍କωσή τους σὲ θνῶτα ἀνώτερα καὶ

τελικὰ—ὑστερα ἀπὸ ἓνα κύκλο ἐνσαρκώσεων—τὴν οὐράνια εὐδαιμονία. Τὸ
σῶμα γι' αὐτοὺς ἦταν τάφος, προσωρινὴ διαιμονή τῶν ψυχῶν ἀπὸ τὴν ὁποία
ποθοῦσαν νὰ ξεφύγουν γιὰ νὰ ἐνσαρκωθοῦν σὲ μιὰ νέα, τελειότερη μορφή.
Γιὰ νὰ τὸ ἐπιτύχουν προσωπαθοῦσαν νὰ ζήσουν σύμφωνα μὲ τὴν ἔννοια τῆς
τέλειας ἀρετῆς. Οἱ πιστεῖς αὐτῆς ἔχουν ἐπηρεάσει βαθύτατα τὸν Πλάτωνα,
ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ Φαίδρο καὶ κυρίως ἀπὸ τὸ Φαίδωνα.

Ὁ Παλαμᾶς στοῦ ποίημά του «Ὁ θάνατος τῆς κόρης» παίρνει μιὰ ψυχὴ
ἐντελῶς ἀγνή ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποῦ βγαίνει ἀπὸ τὴν ἀνυπαρξία. Παρουσιάζεται
στὸν κόσμον μὲ διάφορες μορφές—ὄρατο πετράδι, κρίνος, κύκνος, ἀγνή κόρη—
ὄχι γιὰ νὰ ἐξγκλιστεῖ ἀλλὰ γιὰ νὰ ὁμορφῆνει καὶ νὰ ἐξαγνίσει τοὺς ἀνθρώ-
πους μὲ τὴν παρουσία της. Μὰ ἡ μοῖρα ποῦ δὲν θέλει νὰ θλίψει τίποτα τέ-
λειο ἐδῶ κάτω, τῆς κόβει τὴ ζωὴν σὲ κάθε νέα ἐμφάνισή της. Ἡ θεία δικαιο-
σύνη τότε, ἐπειδὴ ἔζησε μιὰ πάναγνη ζωὴ, τῆς χαρίζει τὴν αἰώνια γαλήνη.

Ἐπὶ ἀρχὴν κάποια διαφορὰ μεταξὺ τῆς κεντρικῆς ιδέας τοῦ Ὀρφικοῦ Ἐδαγ-
γελίου, ποῦ ἐκθέσαμε σύντομα, καὶ τοῦ ποίηματος τοῦ Παλαμᾶ. (*) Ὁστόσο
οἱ ιδέες τοῦ Ὀρφικοῦ κύκλου ἔχουν ἐπηρεάσει βαθύτατα τὸν Παλαμᾶ, ὅπως
μᾶς τὸ ἀποδείχνει στὴ σοφὴ του μελέτη γιὰ τὸν ποιητὴ, ὁ καθηγητὴς τοῦ
Πανεπιστημίου τοῦ Λονδίνου Romily Jenkins. (**)

Τὴ σημαντικὴν τούτη ποιητικὴ συλλογὴ τοῦ Παλαμᾶ ἀκολουθοῦν, τὸ
1897, οἱ «Ἰαμβοὶ καὶ ἀνάπαιστοι»—ποῦ θυμίζουσαν τὸν τίτλον τῆς συλλογῆς
τοῦ Κερντοῦτσι «Ἰαμβοὶ καὶ ἐπωδοὶ»—, ἔργο ποῦ δὲν ὑστερεῖ σὲ ποιητικὴ
ἀξία καὶ προσθέτει ἓνα νέο τόνο στὴν ποίησίν του. Μὲ τὸ «Διγενῆ», ἓνα
ἀπὸ τὰ καλύτερα ποίηματα τῆς συλλογῆς, ποῦ γράφτηκε μετὰ τὸν ἀτυχή-
νικον πόλεμον τοῦ 1897, ἐκδηλώνει τὴν πίστη του γιὰ τὴν αἰωνιότητα τῆς Ἑλλη-
νικῆς φυλῆς, παρ' ὅσες τις προσωρινὰς καταπτώσεις της, πίστη ποῦ ἐκφράζει
ἀργότερα πλατύτερα καὶ πολυφωνικότερα στὴ «Φλογέρα τοῦ βασιλεῖα».

Ἐνα χρόνον ἀργότερα ὁ ποιητὴς δέχτηκε νέο σκληρὸ πλήγμα. Πέθανε
τὸ ἀγαπημένον παιδί του Ἀλκης σὲ ἡλικίαν τεσσάρων χρόνων. Ἀπὸ τὸν πα-
τρικὸν πόνον φύτρωσε ἓνα ἀπὸ τὰ πρὸ παθητικὰ του τραγοῦδια, ποῦ ὁ Περνὸ
ὁμολογεῖ «ὅτι τὸν συγκινεῖ βαθύτερα ἀπὸ κάθε ἄλλο ἔργο τοῦ Παλαμᾶ» καὶ
τὸ ἀποκαλεῖ «στολίδι τῆς Ἑλληνικῆς ποίησης καὶ ἀπόλυτα Ἑλληνικό». (***)

Ἡ περίοδος ποῦ ἀκολουθεῖ τὸν «Τάφο» καὶ φτάνει ὡς τῆς ἀρχῆς τοῦ
1904, ὑπῆρξε ἡ πρὸ γόνιμη γιὰ τὴν ποιητικὴν του δημιουργία. Τὰ ἐκδοθέντα
κατὰ τὴν περίοδον αὐτῆς ἔργα του—«Οἱ χαιρετισμοὶ τῆς ἡλιογέννητης» (1900),

* Τὸ ποίημα τοῦ Ναπ. Λαπαθιώτη «Ἕνας κύκλος» δὲν εἶναι ἀπλῶς
ἐπηρεασμένο ἀπὸ τὸ «Θάνατος τῆς κόρης» ἀλλ' ἀποτελεῖ φανερὴ μίμησίν του.

** Romily Jenkins, καθηγητὴ τῆς Νεοελληνικῆς καὶ Βυζαντινῆς γλώσ-
σας, λογοτεχνίας καὶ ἱστορίας στὴν ἔδρα Κοραῆ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Λον-
δίνου. Ἐναρκτήριοι λόγοι του γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Παλαμᾶ. Ἀγγλοελληνικὴ
ἐπιθεώρηση. Μάρτιος 1949.

*** Διάλεξη τοῦ Hubert Pernot στὴν αἴθουσα τῆς γεωγραφικῆς ἐταιρίας
στῆς 22-4-1926 ὑπὸ τὴν προσασίαν τῶν Ἑλλήνων καλλιτεχνῶν καὶ διανοου-
μένων τοῦ Παρισιοῦ ποῦ δημοσιεύτηκε στὸ 3ο τεῦχος τῆς ἐπιθεώρησης
«Acropole» σελ. 77-190. Στὴν ἴδια ἐπιθεώρηση (ἔτος Α' τεῦχος 2 σελ. 191-
200) ὁ Clement δημοσιεύει μετάφραση ὁλόκληρου τοῦ Ὀγδοῦ λόγου ἀπὸ
τὸ «Δωδεκάλογο τοῦ Γύφτου».

«Ο θάνατος του παληκαριού» (1901), «Η τρισεύγενη» (1903)—ίσως δὲν εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ σημαντικά. Μὰ στὴ περίοδο αὐτὴ συμπλήρωσε τὴν πιὸ σημαντικὴ ποιητικὴ συλλογὴ του «Ἀσάλευτη ζωή», πού κυκλοφόρησε στὶς ἀρχὲς τοῦ 1905, ἀρχισε «τὸ Δωδεκάλογο τοῦ γύφτου», πού κυκλοφόρησε τὸ 1907 καὶ τὴ «Φλογέρα τοῦ βασιληᾶ», πού κυκλοφόρησε τὸ 1910. Μὲ τοὺς τρεῖς αὐτοὺς ποιητικοὺς τόμους, ὁ Παλαμᾶς φτάνει στὸ ὑψηλότερο σημεῖο τῆς ποιητικῆς δημιουργίας του. Τὸ ὕψος αὐτὸ δὲν τὸ προσπέρασε μὲ κανένα ἀπὸ τὰ μεταγενέστερα βιβλία του. Μπορεῖ στὶς συλλογὲς πού ἀκολούθησαν καὶ συνεχίστηκαν ὡς τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του, νὰ δίνει συχνὰ τραγούδια πού φτάνουν τὸ ὕψος τῶν καλύτερων τῆς «Ἀσάλευτης ζωῆς», μὰ ποιητικὲς συνθέσεις ὡς τὴ «Φοινικιά» τὴν «Ἀσκραῖο» τὶς «Ἀλυσσίδες» (περιλαμβάνονται καὶ τὰ τρία στὴν Ἀσάλευτη ζωή), τὸν «Δωδεκάλογο τοῦ γύφτου» καὶ τὴ «Φλογέρα τοῦ βασιληᾶ» δὲν ξαναδῶσε. Ἡ μετέπειτα παραγωγὴ του, ὅσο πλατιά κι' ἂν εἶναι, δὲν προσθέτει μιὰ σύνθεση παρόμοιου ὕψους. Εἶναι ἐπέκταση, αὐτοεπανάληψη μὰ δὲν εἶναι ἀνοδος.

Τὴν ἐποχὴ πού ἐμπνεύστηκε καὶ ἀρχισε τὶς μεγάλες αὐτὲς συνθέσεις, εἶχε πιὰ συμπληρώσει τὴ μελέτη τῆς ἱστορίας ὄλων τῶν περιόδων τοῦ τόπου μας. Παράλληλα εἶχε μυηθεῖ στὶς θεωρίες τῶν προσωκρατικῶν φιλοσόφων, στοὺς μύθους τοῦ Ὀρφικοῦ καὶ Ἐλευσινιακοῦ κύκλου, καὶ στὴ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνα καὶ τῶν Νεοπλατωνικῶν. Ἡ ἱστορία ζωντάνευε στὴ φαντασία του ὡς ἓνα μεγάλο πλαστικὸ ὄραμα, ἔπως μᾶς τὴν ἔδωσε στὴ «Φλογέρα τοῦ βασιληᾶ», καὶ στὶς σκηνὲς τοῦ ἱππόδρομου καὶ τῆς φυγῆς τῶν λογίων ἀπὸ τὴν Πόλη, στὸ «Δωδεκάλογο τοῦ γύφτου». Ἡ ἀρχαία φιλοσοφία δὲν ἦταν γι' αὐτόν, ἄψυχες θαλασσωμένες θεωρίες, ἀνώφελες γιὰ τὴ σύγχρονη ζωὴ. Ἦξερε νὰ μεταβάλει τὴ μεγάλη πνευματικὴ κληρονομία μας, σὲ ἀξίες τῆς σύγχρονης ζωῆς. Ἀκόμη ἢ μελέτη τῆς Εὐρωπαϊκῆς τέχνης καὶ φιλοσοφίας, εἶχε μεταβάλει τὸν ἄλλοτε τραγουδιστὴ τῆς λιμνοθάλασσας καὶ τῶν ἡρωϊκῶν θρύλων τῆς πατρίδας του, σ' ἓναν ὄριμο κι' ἐνημερωμένο πνευματικὸ ἄνθρωπο. Στὴν ποιητικὴ του εὐαισθησία εἶχε προστεθεῖ ἢ εὐρύτατη καλλιέργειά του. Ἡ πολύτονη σύριγγα τῆς νεράιδας Μούσας του συνόδευε τώρα καὶ τὰ προφητικὰ λόγια τῆς θεᾶς σοφίας.

Ἡ «Ἀσάλευτη ζωή» εἶναι ἢ πιὸ ὄριμη ποιητικὴ του ἐκδήλωση. Ὁ Βιτσέντζο Μπιιάτζι πού μετέφρασε ποιήματα τοῦ Παλαμᾶ στὴν Ἰταλική (*) λέει ὅτι «Ἡ Ἀσάλευτη ζωὴ εἶναι ἴσως τὸ πιὸ πλούσιο σὲ ποίηση βιβλίο τοῦ Παλαμᾶ καὶ τὸ πιὸ ἀντιπροσωπευτικὸ τῆς τέχνης του», κι' ὁ Γάλλος Πιερ Μπωντρώ, (**) μεταφραστὴς τοῦ «Τάφου» καὶ μιᾶς ἐκλογῆς ποιημάτων του, ὀνομάζει τὴν «Ἀσάλευτη ζωὴ» «συλλογὴ μὲ πρωτοφανῆ πλουσιότητα πού αὐτὴ μόνη ἀρκοῦσε γιὰ νὰ εξασφαλίσει τὴν ἀθανασία στὸ ποιητὴ».

«Ἡ Ἀσάλευτη ζωὴ» ἐκτὸς ἀπὸ τὶς «ἐκατὸ φωνές» τὰ ἐκατὸ δεκαπεντασύλλαβα κυρίως ὀκτάστιχα, πού κλείνουν ἓνα μεγάλο μέρος ἀπὸ τὸ συναισθη-

* Un grande poeta moderno. Costis Palamas σελ. 48. Ὁ Β. Μπιιάτζι βρῖσκει κάποιες ὁμοιότητες στὴ ποίηση τοῦ Παλαμᾶ καὶ τοῦ Ἰταλοῦ Τζιοβάνι Πάσκολι. Ὁ Ἰσχυρισμὸς του δὲν μᾶς φαίνεται βάσιμος.

** Costis Palamas. Choix de poesis. Μετάφραση σὲ στίχους ἀπὸ τὸν Πιερ Μπωντρώ. Σελ. 8.

ματικὸ καὶ ἰδεολογικὸ κόσμο τοῦ ποιητῆ, περιλαμβάνει τὴ «Φοινικιά», σὲ μουσικώτατα δεκατρισύλλαβα ὀκτάστιχα, τὸν «Ἀσκραῖο», τὶς «Ἀλυσσίδες» καὶ πλῆθος ἄλλα ποιήματα δυνατῆς ἐμπνεύσεως καὶ θαυμαστῆς στιχουργικῆς δεξιότητις.

Ποῖο εἶναι τὸ νόημα τῆς Φοινικιάς; Ὁ γῶς τοῦ ποιητῆ—πού τὴ μετέφρασε τὰ Ἀγγλικά—καὶ πολλοὶ ἄλλοι, ἔγραψαν γι' αὐτὸ καὶ μᾶς ἔδωσαν μιὰ ἀρκετὰ σαφῆ ἐρμηνεῖα. Μὰ τὰ ποικιλόχρωμα λουλουδάκια, πού λένε μὲ παθητικά, δεκατρισύλλαβα ὀκτάστιχα τὶς πονεμένες ἀπορίες τους πρὸς τὴ φοινικιά πού τὰ σκιαῖ—πράσινο, πανύψηλο στερέωμα γιὰ τὶς μικροσκοπικὲς τους διαστάσεις—δὲν εἶναι τάχα οἱ ἄνθρωποι μὲ τὴ λεπταισθησία καὶ τὸ ἀνήσυχο πνεῦμα τοῦ ποιητῆ, πού ἀπευθύνουν παρόμοια στὸν οὐρανὸ τὶς ἴδιες πονεμένες ἀπορίες; Ποιὸν ἄλλον νὰ συμβολίζουσαν τὰ φανταχτερὰ λουλουδάκια ὅταν λένε:

Ἦρθε καὶ κλείστη μέσα μας—ποῖος νὰ τὸ πιστέψῃ!
μιὰ κολασμένη καὶ μιὰ θεῖα ἢ Σκέψη, ἢ Σκέψη!

Τὸ πιὸ δυσνόητο ποιητικὸ κείμενο τῆς συλλογῆς «Ὁ Ἀσκραῖος» ἀρχίζει νὰ φωτίζεται κάπως, ἂν προτοῦ τὸ διαβάσουμε μελετήσουμε τὸ «Ἔργα καὶ ἡμέρες» καὶ τὴν «Κοσμογονία» τοῦ Ἡσιόδου, κι' ἂν ξαναφέρουμε στὴ μνήμη μας τὶς πίστεις τῶν Ὀρφικῶν καὶ τοὺς μύθους τῆς Περσεφόνης - Κόρης. Ὅσο καὶ ἀπομένει ἀπὸ τὴν ὅλη σύνθεση δυσνόητο, γιατί ὁ ποιητὴς παρεμβάλλει στοιχεῖα δικῆς του ἐμπνεύσεως, πού δὲν διαφωτίζονται μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Ἡσιόδου καὶ τῆς ἀρχαίας μυθολογίας.

Στὶς «Ἀλυσσίδες» ὁ Romily Jenkins (*) βλέπει «δύο ἀπὸ τὶς τρεῖς φάσεις τοῦ ταξιδιοῦ τῆς ψυχῆς ἢ σωστότερα μόνον μιὰ, ἀπὸ τὸ τελικὸ ὄραμα τῶν ἀπολυτρωμένων καὶ ξεχωριστῶν ὄντων τῆς μελλοντικῆς βασιλείας τοῦ ἔρωτα εἶναι ὄραμα καὶ ὄχι πραγματικότης». Ὅσο ὁ Ὀρφικὸς μῦθος δὲν εἶναι πάντα τὸ κλειδί τοῦ μυστηρίου. Καὶ στὴ περίπτωσή τῶν «Ἀλυσσίδων» δὲν εἶναι παράτολμο νὰ πιστέψουμε ὅτι οἱ δεσμῶτες δὲν εἶναι οἱ ψυχὲς οἱ φυλακισμένες σὲ ἄμαρτωλὸ σῶμα πού ζητοῦν, ὡς τὸς ἀρχαίους Ὀρφικούς, ν' ἀπαλλαγτοῦν ἀπ' αὐτὸ γιὰ ν' ἀνυψωθοῦν σὲ μιὰ ἀνώτερη μορφή ζωῆς, ἀλλὰ οἱ σκλάβοι τῆς γῆς. Κι' ὁ ποιητὴς, ὁ ξεχωριστὸς ἀνάμεσά τους, ἀνυψώνεται μὲ τὸ πνεῦμα του καὶ μὲ τὰ προφητικὰ του μάτια ἀντικρύζει, ὡς μὲσα ἀπὸ φεγγίτη, τ' ὄραμα μιᾶς μελλοντικῆς ἀνθρωπότητας εὐτυχισμένης, «σὲ μιὰ γῆ ὅπου ἢ ἔγνια νεκροῦ στάχτη», ὡς λέει κι' ὁ ἴδιος.

Γιὰ τὸ «Δωδεκάλογο τοῦ γύφτου», τὴν πιὸ σπουδαία καὶ κάπως δυσνόητη ποιητικὴ σύνθεση τοῦ Παλαμᾶ, ἔχουν γραφτεῖ διαφωτιστικὲς σελίδες ἀπὸ δικούς μας, ἀκόμη κι ἀπὸ ξένους ὅπως τὸ Σουηδὸ Borje Knos (**) ὡςτε μιὰ νέα ἐρμηνεῖα, ἐφ' ὅσον δὲν πρόκειται νὰ ρίξει ἓνα νέο φῶς στὸ ποίημα, εἶναι περιττή. Τὸ μόνον πού μπορεῖ νὰ προστεθεῖ εἶναι ὅτι ὁ ποιητὴς ἔκεινα πού γκρεμίζει στοὺς πρώτους λόγους τοῦ δωδεκάλογου τὰ ξαναβάζει ἀπὸ τοὺς τοὺς τάφους, ὡς Ὀρφικός, ἐνταρκωμένα σὲ μιὰ ἀγνότερη μορφή. Κι' ἢ «περδικόστηθη κυρά», πού στὸν τρίτο λόγο τὴν ἀηδιάζει, γιατί δὲν βρῖσκει σ'

* Ἀγγλοελληνικὴ ἐπιθεώρηση. Μάρτιος 1949

** Μετάφραση Ι. Θ. Κακριδῆ. Ἀγγλοελληνικὴ ἐπιθεώρηση. Μάρτιος 1950.

αυτή παρά μόνο «τῆς γυναίκας τὴν ἀπάτη καὶ τῆς σάρκας τὴ σκλαδιά»,
βγαίνει ἀπ' τὸν τάφο τῆς μὲ νέα μορφή:

Κι' ἄφησες τοῦ τάφου μέσα
τὸ κορμὶ τοῦ χαλασμοῦ
καὶ τὸ μνήμα ἦταν γιὰ σένα
πῶρτα λυτρωμοῦ.

Εἶναι πιά μιὰ γυναίκα πού θά τοῦ φέρει στὸν κόσμο «τ' ἀφεγάδιαστα
παιδιά» καὶ τὸ στερνοπαῖδι τὸν Ἀρχοντάνθρωπο πού θυμίζει τὸ Νιτσεικὸ
ὑπεράνθρωπο. (*) Ἡ ἐπίδραση μάλιστα τοῦ θετικισμοῦ, ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρ-
χει ἀκλόνητη μέσα του, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸν δωδέκατο λόγο, ὅπου τὰ δέν-
τρα τῆς Θράκης τὸν χαιρετοῦν, σὰν τὸν ἀρχαῖο Ὀρφέα, καὶ τοῦ λένε:

Ἔψωσε τὸν τρίτο ἐσὺ Ὀλυμπο,
βάλε ἐκεῖ τὴν Ἐπιστήμη,
μόνη ὑπάρχει, ἀγέλαστη εἶναι!
Ποῖο χαμόγελο, ποῖο ἀσῆμι,
ποῖο χρυσάφι σὰν τὴν ὄψη τῆς;
Γιούχα, Ὀλυμποὶ ἀπ' ἀχνούς!
Ἡ καρδιά τὸ θάμα ἂν εἶναι,
τῆς καρδιάς τὸ μάτι ὁ νοῦς.

Οἱ στίχοι αὐτοὶ δείχνουν ὅτι ἡ πίστη του στὴν ἐπιστήμη, πού ἐξεδήλω-
σε στὸ νεανικὸ ποίημά του «Οἱ μάρτυρες τῆς ἐπιστήμης», πού παραθέσαμε
πιο πάνω, ἔγινε ἀκλόνητη στὰ ὅριμα χρόνια του. Γιὰ τὸ τελευταῖο ποιητικὸ
ἔργο του «Ἡ φλογέρα τοῦ βασιληᾶ», πού κλείνει αὐτὴ τὴν πιὸ γόνιμη καὶ
πιὸ σημαντικὴ περίοδο τῆς Παλαμικῆς δημιουργίας, δὲν χρειάζεται κμιὰ
ἐρμηνεῖα γιὰ τὸν ἱστορικὸν καταρτισμένο. Στὸ ἔργο αὐτὸ ἡ ἱστορία μας, κυ-
ρίως ἢ Βυζαντινὴ, περνάει σὰν ἓνα μεγάλο πλαστικὸ δρᾶμα. Ἐκινᾶται ἀπὸ
ἓνα χωρὶο τοῦ χρονολογίου Παχυμέρη, γιὰ τὸ γυμνὸ λείψανο τοῦ Βασιλείου
τοῦ Βουλγαροκτόνου, πού τὸ βρίσκουν οἱ σπαθᾶριοι τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου
ἔξω ἀπὸ τὴν Πόλη μὲ μιὰ καλαμένια φλογέρα στὸ στόμα, θαλμένη ἀπὸ
χλευασμὸ καὶ πού τὸ ἀναγνωρίζουν ἀπὸ μιὰ ἐπιγραφή σ' ἓνα παρακείμενο
κενοστάφι. Οἱ σπαθᾶριοι κι' οἱ ἄλλοι στρατιωτικοὶ — ἀρχίζει ὁ ποιητὴς —
πού πηγαίνουν νὰ ξαναπάρουν τὴν Πόλη ἀπὸ τοὺς Φράγκους νοιώθουν κάτι
σὰν φωνὴ μέσα τους νὰ τοὺς λέει, ὅτι τὸ συναπάντημα αὐτὸ εἶναι καλὸ ση-
μάδι, ὅτι πρέπει νὰ προσκυνήσουν τὸ λείψανο τοῦ ἡρωϊκοῦ αὐτοκράτορα, καὶ
νὰ τὸ θάψουν μὲ τίς τιμὲς πού τοῦ ἀξιίζουν. Οἱ στρατιωτικοὶ προσκυνοῦν τὸ
λείψανο κι' ὁ Δογμοθέτης ἀπλώνει τὸ χέρι του, γιὰ νὰ θγάλει ἀπὸ τὸ στόμα
του τὴν περιπαίχτρα φλογέρα. Ὅμως:

Δὲν πρόφτασε τὸ χέρι του νὰ γγίξει τὴ φλογέρα
τοὺς συνεπαίρνει ἀπίστευτο γροῖκημα, πιὸ μεγάλο
θάμα ἢ φλογέρα καὶ μιλάει καὶ λέει καὶ τὴν ἀκοῦνε.

* Κι' ὁ ἀσκητὴς, πού βρίσκει ὁ γύφτος τὸ βιολί του μετὰ τὴν ἐξαφάνισή
του, θυμίζει τὸν Ζαρατούστρα στὸ βουνό, μὲ τὴ σπηλιά του καὶ τὸν ἀετὸ
του. Ὁ ἀδάκρυτος καὶ ἡ ἀγέλαστη πού ποθοῖν νὰ γεννήσουν τὴ φυλὴ τῶν
σκληρῶν καὶ τῶν ἀδάκρυτων εἶναι πλάσματα Νιτσεικά, καὶ οἱ ἔξη τελευ-
ταῖοι στίχοι τοῦ ἐνδέκατου λόγου, ἀπηχοῦν τὴ Νιτσεικὴ θεωρία τῆς αἰώ-
νιας ἐπιστροφῆς.

Κι' ἡ φλογέρα ἐξιστορεῖ τὸ ἔπος πού ἀκολουθεῖ. Ἐξιστορεῖ ἐποχὲς με-
γαλείων καὶ καταπτώσεων, ζωντανεῖ μορφὲς μεγάλων αὐτοκρατόρων με-
πλαστικὴ καθαρότητα καὶ μὲ τὴν ἱστορικὴ ἐκείνη ἀκρίβεια πού θαυμάζει ὁ
περίφημος Βυζαντινολόγος Καρ. Ντήλ, στὸν πρόλογο τῆς γαλλικῆς μετάφρα-
σης τοῦ ἔργου ἀπὸ τὸν Μ. Κλεμάν.

Μέσα στὸ κύκλο τῶν ἔργων αὐτῶν κλείνεται ἡ πιὸ σημαντικὴ παραγω-
γὴ τοῦ Παλαμά. Αὐτὰ φτάνουν γιὰ νὰ κρίνει κανεὶς τὴ μορφή καὶ τὴν ἀξία τῆς
ποιήσῆς του. Περιέχουν ποιήματα στὰ ὅποια δὲν ἔχει εἰσχωρήσει τίποτα τὸ
περιττό, ὅπως τὰ δεκατρισύλλαθα σονέττα «Πατρίδες» καὶ τὰ «κομμάτια ἀπὸ
τὸ τραγούδι τοῦ ἡλίου» καὶ συνθέσεις πού ἐπιτυγχάνουν βέβαια τὸν αἰσθητι-
κὸ τους σκοπὸ, ἀπ' ὅπου ὅμως δὲν λείπουν τὰ περιττὰ κι' ὅσα ἐπινοοῦνται
γιὰ τὴν ἐξεύρεση τῆς ρίμας ἢ τὴν καλύτερη ἡχητικὴ ἰσχύτητα τοῦ στίχου. Δὲν
ἦταν αἰχμάλωτος τῆς τέλειας μορφῆς, πού τόσο ἀπορρόφησε τὸ Σολωμὸ κι'
ἔγινε αἰτία νὰ μείνει ἀποσπασματικὸ τὸ ἔργο του. Μελέτησε τὸ σφυρηλατημένο
στίχο καὶ τὴ δουλεμένη μορφή τοῦ Καρντοῦτσι, μὰ ἤξερε καὶ τὴν ποίηση τοῦ
Laus vitae τοῦ Ντανούντσιο. Μελέτησε τὴν ποίηση τῶν Γάλλων Παρνασσια-
κῶν καὶ συμβολιστῶν, καὶ σφυρηλάτησε τραγούδια πού θυμίζουν ὠραῖα ὑπο-
δείγματα τους, μὰ γνώρισε ἀπὸ τὰ νεανικά του χρόνια, καὶ τὴν ποίηση τοῦ
Οὐγκώ καὶ τοῦ Λαμαρτίνου καὶ εἶδε ὅτι τὰ πλατὰ ποιητικὰ ἔργα μοιάζουν
μὲ τοὺς μεγάλους χειμάρρους πού τὰ νερά τους δὲν εἶναι καθαρά. Συχνὰ σέρ-
νουν μαζί καὶ λάσπη καὶ ξένα ἀντικείμενα. Ὡστόσο τὰ ἔργα αὐτὰ ἐπιτυγχά-
νουν τὸ σκοπὸ τους, ὅσο κι' ἂν δυσαρεστοῦν τοὺς ὀπαδοὺς τῆς τέλειας
μορφῆς, ὅταν μάλιστα τὰ περιττὰ στοιχεῖα πού περιέχουν καὶ οἱ μορ-
φικὲς τους ἀτέλειες ἀντισταθμίζονται ἀπὸ ἄλλα, πλούσια ποιητικὰ στοιχεῖα
πού ἀφθονοῦν μέσα στὶς γνήσιες, ποιητικὲς φύσεις. Στὴν περίπτωση τοῦ Πα-
λαμικοῦ ἔργου οἱ κάποιες μορφικὲς ἀτέλειές του, εἶναι δίκαιο ν' ἀποδοθοῦν
καὶ στὶς ἀδιάκοπες βιοποριστικὲς φροντίδες τοῦ ποιητῆ, στὶς ὁποῖες τὸν ὑπο-
χρέωνε ἡ ἔλλειψη οἰκονομικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ στὴ σπατάλη χρόνου γιὰ τὴ
μελέτη, στὴν ὅποια τὸν ἐσπρωχνε ἡ ἀκόρεστη πνευματικὴ περιέργειά του.

Μέσα στὸ ἰδεολογικὸ πεδίο τῆς ἐποχῆς του ὁ Παλαμᾶς κατεῖχε μιὰ θέ-
ση πρωτοπορειανῆς. Μεμνημένος στὶς πιὸ προοδευτικὲς ἰδέες, πού δώσανε μιὰ θέ-
ση ὠθητῆ καὶ συνετέλεσαν στὴν πνευματικὴ καὶ ὕλικὴ ἀνάπτυξη τῶν Εὐρω-
παϊκῶν χωρῶν, ἔβλεπε μὲ πίκρα στὴ χώρα του νὰ κυριαρχοῦν ἀνῆρωποι γε-
μάτοι προλήψεις, ἰδέες ἀναχρονιστικὲς, ἀνίκανοι ν' ἀξιοποιήσουν τὴ μεγάλη
πνευματικὴ κληρονομία μας, γεμάτοι τυφλὸ φανατισμὸ ἐναντίον τῶν πιὸ
προοδευτικῶν στοιχείων τοῦ τόπου. Γιὰ νὰ γίνῃ ὁ ποιητὴς φορέας τῶν μεγά-
λων, προοδευτικῶν ἰδεῶν σὲ μιὰ τέτοια περίοδο τοῦ τόπου του, χρειαζότανε
θάρος. Καὶ τὸ θάρρος δὲν ἔλλειψε ἀπὸ τὸν Παλαμά. (*) Ἐἴγα χρόνια μετὰ
τὰ «Ἐὐαγγελιακὰ» καὶ τὰ «Ὀρετειακὰ» παρουσιάσε τὸ «Δωδεκάλογο τοῦ
γύφτου» ἔργο καταλυτικὸ καὶ ἀναγεννητικὸ μαζί, μαστίγιωμα ἀμείλικτο γιὰ
κάθε εἶδος καπηλείας, πού ἡ σκοτεινότητά του γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, καὶ ὁ

* Στὸν ἀγῶνα αὐτὸ βέβαια δὲν μῆκε μόνος. Τὸν ἀκολουθοῦσαν οἱ
ἐλεύτερες φωνὲς τοῦ παρελθόντος κι' ἓνα πλῆθος φωτισμένων ἀνθρώπων τῆς
τέχνης καὶ τῆς κοινωνικῆς δράσης. Καὶ στὴν ἀτμόσφαιρα ἦταν διάχυτη ἡ ἀγα-
νάκτηση πού ξέσπασε μὲ τὸ κίνημα τοῦ 1909.

αναγνωρισμένος θερμός και γνήσιος πατριωτισμός του τὸν προφύλαξαν ἀπὸ ἐμπαθείς ἐπιθέσεις και πιθανές περιπέτειες.

Κανένα ἀπὸ τὰ μεταγενέστερα ἔργα του δὲν ἔχει τὸν ἔντονο, πολεμικὸ χαρακτήρα τοῦ δωδεκάλογου. Οἱ κάποιες πραγματοποιήσεις στὸν τομέα τῆς γλώσσας, οἱ μεταρρυθμίσεις ποὺ ἀκολούθησαν τὸ κίνημα τοῦ 1909, ἔδιναν θάσιμες ἐλπίδες γιὰ τὸ μέλλον. Ἡ παρουσία ἀνθρώπων μὲ προοδευτικὲς ἀντιλήψεις στὴ διοίκηση τοῦ τόπου αὐξάναν αὐτὲς τὶς ἐλπίδες. Ὁ Παλαμᾶς πῶς ἤσυχος γιὰ τὸ μέλλον ξαναγύρισε στὸν πνευματικὸ και συναισθηματικὸ του κόσμο, χωρὶς νὰ πάψει νὰ παρακολουθεῖ και νὰ ζεῖ και τὶς εὐχάριστες και τὶς δραματικὲς στιγμὲς τοῦ τόπου του. Μπορεῖ κατὰ καιροὺς νὰ γράφει τραγούδια γεμάτα τόνους πικρόχολους, γιὰ ὅσα ἀναχρονιστικὰ ἔβλεπε γύρω του, μὰ κανένα ἀπ' αὐτὰ δὲν φτάνει τὸ ὕψος και τὴν ἀνατρεπτικὴ ὄρμη τοῦ δωδεκάλογου. Κάποτε, κλεισμένος μέσα στὸ πνευματικὸ του ἀπομονωτήριον, ἀγανακτοῦσε γιὰ τὴ σκλαβιά τῶν βιβλίων γιὰ τὴν ἀσάλευτη ζωὴ του, γιὰ τὸν ἄβουλο ἑαυτό του, γιὰ κάθε ἴσως συμβιβασμό, κι' ἔγραφε μὲ πόθο γιὰ μιὰ ἀπόλυτη, πνευματικὴ ἐλευθερία:

Ἐμένα ὁ Ἰσῖος δρόμος
εἶν' αὐτός ποὺ θὰ μ' ἔφερνε
στοὺς γύφτους χαροκόπους
ποὺ ἀγεροζοῦν ἐλεύθεροι
κι' ἀπὸ θεοὺς κι' ἀπὸ ἀνθρώπους.

Ἵστερα ξαναγύριζε στὸ κελλί του, ἀνάμεσα στὰ βιβλία τῶν σοφῶν και τῶν ποιητῶν, μέσα στὴ σιωπηλὴ ἀτμόσφαιρα ποὺ ὑποδοιοῦσε και τῶν ἰδεῶν τὸ ξετύλιγμα και τῆς καρδιάς τὶς ἐξομολογήσεις. Ἐκεῖ μέσα κλεισμένος ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του ἔγραψε στίχους, στοχασμούς, αὐτοβιογραφικὲς σελίδες, ποὺ μέσα τους ἔκλεισε και τῆς καρδιάς του τὴ ζέστα και τῶν ὀνείρων του τὴν πλαστικὴ γοητεία και τοῦ πνεύματός του τὴν ἀκτινοβολία.

Γ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

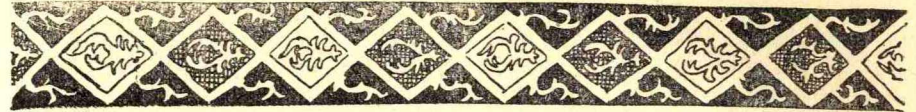
Ἄ γ ά π η

(Δωδεκάλογος τοῦ Γύφτου)

Περδικόστηθη Τσιγγάνα,
ὦ μαγεύτρα, ποὺ μιλεῖς
τὰ μεσάνυχτα πρὸς τὰς τρω
γλώσσα προσταγῆς,

ποὺ μιλῶντας γιγαντεύεις
και τοὺς κόσμους ξεπερνᾶς
και τὰστέρια σου φοροῦνε
μιὰ κορώννα ζωτικιάς!

Σφίξε γύρω μου τὴ ζώνη
τῶν ἀντρίκειω σου χειρῶν
εἶμαι ὁ μάγος τῆς ἀγάπης,
μάγισσα τῶν ἀστειῶν.

Γαλάτεια Καζαντζάκη

ΠΩΣ ΠΡΩΤΟΓΝΩΡΙΣΑ ΤΟΝ ΠΑΛΑΜΑ

Πρὶν ἀπὸ σαραντατέσσερα χρόνια ἕνα φθινοπωριάτικο δειλινὸ γνώρισα τὸν Ποιητῆ. Ἦμουνά νεο κορίτσι κι' ἐρχόμουνά ἀπὸ τὴν ἐπαρχία. Ἄν κρίνω ἀπὸ τοὺς νέους ποὺ ἐρχονται σήμερα μὲ τὴ σειρά τους, νὰ μᾶς γνωρίσουν ἐξηγῶ και τὴ δική μου ἐπιθυμία γιὰ τὸν Παλαμᾶ, χωρὶς ὡστόσο νὰ τὴ βρίσκω δικαιολογημένη. Εἶναι σὸν ἐκεῖνος ποὺ ἔρχεται, νὰ θέλει νὰ γνωρίσει ἐκεῖνον ποὺ φεύγει. Τί νὰ τὸν κάνει; Ἀνέβηκα τὰ πέτρινα σκαλοπάτια ποὺ ξεκινούσαν ἀμέσως ἀπὸ τὸ δρόμο και χτύπησα τὴν πόρτα. Μοῦ ἄνοιξε μιὰ παχειὰ ἡλικιωμένη γυναῖκα μὲ ἄσπρα μαλλιά και ὠραῖο, πολὺ ὠραῖο πρόσωπο.

— Μπορῶ νὰ δῶ τὸν κύριο Παλαμᾶ; Ἀπάντησα στὴν ἐρωτηματικὴ ματιά της.

— Δὲν ξέρω ἂν μπορεῖ νὰ σᾶς δεχτεῖ.

Τῶνομά σας; Τῆς τῶπα και κείνη προχώρησε. Ἄνοιξε τὴν πρώτη πόρτα δεξιά, μίλησε, κι' εὐτὺς γύρισε και μοῦπε νὰ περάσω.

Μπήκα σ' ἕνα στενὸ διάδρομο μὲ πόρτες ἀντικρουστὲς ἀπὸ δῶ κι' ἀπὸ κεῖ, και στοὺς τοίχους κρεμάστρες. Κάτω, ἄσπρα σανῖδια σκεπασμένα σ' ὅλο τὸ μάκρος μὲ ντόπιο ὕφαντὸ χαλάκι. Σταθήκαμε στὴν πρώτη πόρτα, τὴν ἄνοιξε και μ' ἔμπασε ξανακλείνοντάς την. Βρέθηκα σὲ μιὰ μικρὴ κάμαρα. Ὀλόγυρα εὐλινες βιβλιοθηκὲς γιομάτες βιβλία και παντοῦ στὸ πάτωμα, ἐφημερίδες περιοδικὰ σὲ σωροὺς ἀκατάστατους. Στὴ μέση ἕνα γραφεῖο, κι' αὐτὸ γιομάτὸ βιβλία και ἄλλα ἔντυπα. Ὁ ἄνθρωπος ποὺ καθόταν σκυμένος κι' ἔγραφε σηκώθηκε.

Κοντός, ξερακιανός, χλωμός, μὲ ψαρά πικνὰ μουστάκια και μυτερὸ γένι. Τὰ μάτια του βαθεῖα χωμένα, κι' ἀπὸ πάντως τους μεγάλα κρεμαστὰ φρύδια.

— Ὅριστε καθήσετε... μοῦ εἶπε σὰν μοῦδωσε τὸ χέρι του νὰ χαιρετιστοῦμε, δείχνοντάς μου τὸν καναπέ.

— Εἴσαστε ἐσεῖς ποὺ γράφετε στὸ Νουμᾶ; Ἡ Κρητικοπούλα ὅπως μοῦ λέει σ' ἕνα γράμμα του ὁ Λορέντζος Μαβίλης; Τὸν ξέρετε τὸ Μαβίλη...

— Βέβαια τὸν ξέρω.

— Ἡ νουβέλλα σας ἄρεσε... νὰ γράφετε...

Ἐκεῖ σηκώθηκε ἄνοιξε τὴν πόρτα και φώναξε:

—Μαρί...

—'Αμέσως Κωστή.

Στήν πόρτα φάνηκε ή ώραία γυναίκα πού είδα στο διάδρομο.

Σηκώθηκα γιατί κατάλαβα πώς ήταν ή κυρία Παλαμά.

—Είναί ή Γαλάτεια 'Αλεξίου.

—'Αλήθεια; Καί μουδωσε τό άσπρο παχουλό χέρι της. Τόσο νέα καί γράφετε έτσι θαρρετά;...

—'Όχι θαρρετά... γιατί θαρρετά... είπε ό ποιητής καί σά νά κατσούφιασε για την κριτική της γυναίκας του.

—'Έχει δίκιο ή Κυρία. Πετάχτηκα καί είπα. Στο 'Ηράκλειο όλοι τ'όλεγαν. Δέν έπρεπε λέει νά γράφω αυτά τά πράματα. Μπορεί .. αλλά δέν τό καταλάβαινα.

—'Ανοήσιες... μήν άκουτε άνοήσιες... γράφετε όπως θέλετε καί ό,τι θέλετε... ό,τι χρειάζεται είναι ή είλικρίνεια. 'Έγινε λίγη σιωπή. 'Ό ποιητής είχε σκύψει καί έψαχνε τά χαρτιά του. Σηκώθηκα.

—Φεύγετε; γιατί τόσο γρήγορα;

—Είναί ώρα νά πηγαίνω... άρκετά κάθισα.

—'Όχι καθήσετε... Μαρί δέ θά πιούμε κανένα καφεδάκι;

—Καί καφεδάκι καί γλυκό... είπε ή κυρία Παλαμά καί βγήκε έξω. Ξανακάθισα.

—Αυτό τό πορτραίτο εκεί, καί έδειξα ένα κάδρο δεξιά ανάμεσα στα δυό παράθυρα... θάναί ό 'Αλκης...

—Ναί... ό 'Αλκης... είπε ό Παλαμάς καί κύτταζε μαζί μου την εικόνα.

—Τά τραγούδια σας για τό παιδάκι είναι από κείνο πού δέν ξεχνιόυνται. 'Όταν τά διάβασα, σκέφθηκα πώς ή τέχνη θά βρέθηκε χωρίς άλλο για νά μένουν αιώνια όσα μάς κάνουν νά πονούμε ή νά χαιρόμαστε στη ζωή Διαφορετικά όλα θά σβύναν καί θά χάνουνταν καί τότε τί θάμενε; 'Εκείνος μιλιά. Ούτε μέ κύτταζε Κύτταζε τά χαρτιά του. «Παναγιά μου, σκέφθηκα, γιατί φλυαρῶ τόσο πολύ. 'Έπρεπε νάχα φύγει.»

Τότες έφτασε ή κυρία Παλαμά μέ τό δίσκο, καί πιά μιλούσα μαζί της.

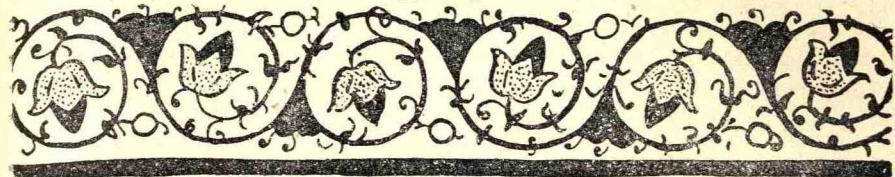
Μου είπε πώς είχαν άκόμα τόν Λέαντρο καί τή Ναυσικά... πώς έζησαν πολύ άποτραβηγμένοι, πώς ό Κωστής γράφει όλοένα αλλά έχτος αυτό δέν αγαπά τίς συναστροφές. Πώς εκείνη αγαπούσε νά πηγαίνει στόν κόσμο, αλλά μέ τόν καιρό συνήθισε...

—Πέρασαν καί τά χρόνια...

Καί τότε συνέβηκε αυτό: Καθώς τούς άποχαιρετούσα, μου λέει ό Παλαμάς:

—Σωστά τό σκεφθήκατε. Κάνει όμως καί τουτο ή τέχνη: 'Όταν καί για σας θά περάσουν τά χρόνια, ή τέχνη πολλές φορές, άπειρες φορές, θά σας δείχνει τόν περασμένο έαυτό σας. Θα σας τόν ανασταίνει καί θά ξαναζήτε εκείνα πού χωρίς Αυτήν θάχαν πεθάνει. 'Αργότερα όμως... πολύ, πολύ, άργότερα.

'Ηταν ή πρώτη καί στερνή φορά πού είδα τόν Κωστή Παλαμά. Ποτέ άλλοτε δέν τον ξανάδα.

Γεώργιος Σταμπολής

Ο ΣΥΝΘΕΤΙΚΟΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

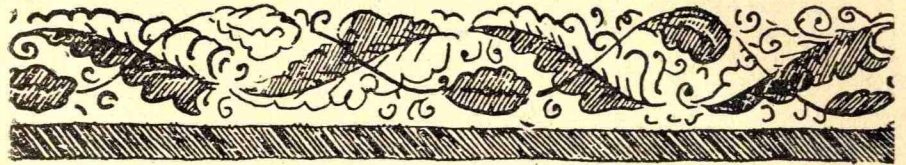
Ο ΓΙΟΡΤΑΣΜΟΣ του 'Ετους Παλαμά είναι μιá ιστορική καί γεμάτη σημασία έθνική μας εκδήλωση. Γιατί οι εκδηλώσεις σεβασμού καί λατρείας πού άποδίνουμε στις μεγάλες μορφές της ιστορίας καί του πολιτισμού μας, άντανακλούν πάντα κατά κάποιον τρόπο τή σύγχρονη ζωή καί τό επίπεδο της δικής μας παρουσίας καί ήθικής μας ανάτασης.

Μά πέρα άπ' αυτή την άξια, τό 'Ετος Παλαμά, μάς ξαναδίνει την ευκαιρία, νά εκτιμήσουμε τό Παλαμικό έργο, μέσ' άπ' τά έγκατα της ούσίας καί της παροχής του στα 'Ελληνικά Γράμματα.

Δέν ύπάρχει καμμιá άμφιβολία πώς ό Κωστής Παλαμάς σέ όλη την πολύπλευρη, λυρική, θεατρική, πεζογραφική καί κριτική έργασία του στάθηκε ό μεγάλος δημιουργός καί δάσκαλος. Οι Καύμοι καί τά Τραγούδια της Πατρίδος μου, οι 'Ιαμβοι καί 'Ανάπαιστοι, ό Τάφος, ή 'Ασάλευτη ζωή, ή Τρισεύγενη, ό Θάνατος του Παλληκαριού, τά κριτικά του σημειώματα, ό δηκοτικιστικός του άγώνας καί λοιπά θ' άρκοσαν βέβαια νά τόν αναδείξουν στο στερέωμά μας σάν έναν πρωτόπορο, προφητικό καί μεγάλο λογοτέχνη καί στοχαστή. Μά ή βαθύτερη κι άδρότερη κατ' έμέ προσφορά του πού τέν προβάλλει στόν όρίζοντα τών μελλοντικών αιώνων σάν μιá μοναδική, κορυφαία, ξεχωριστή κι άπροσπέλαστη σχεδόν έθνική προσωπικότητα είναι μιá άλλη ένσυνειδητη καί μεγαλουργή καί πολύτιμη έπιτυχία της ποιήσης του.

'Η προσωπική σκέψη, πού μπορώ νά διατυπώσω αυτή τή στιγμή, μαζί μέ τίς τόσες άλλες πολύτιμες κρίσεις πού θ' άκουστούν γι' αυτό τό ζήτημα, είναι μέ λίγα λόγια, πώς ή ύψηλότερη καί μεγαλύτερη πραγματοποίηση του Κωστή Παλαμά, άνεξάρτητα άπ' όλη την άλλη άρετή καί δημιουργία του σέ όλα τά επίπεδα του λόγου, είναι τό ότι αυτός πρώτος μέσ' στη Νεοελληνική Λογοτεχνία χάρισε άπόλυτα καί άδρά τελειωμένα τά δυό άθάνατα συνθετικά έργα του: τό «Δωδεκάλογο του Γύφτου» καί κυρίως τή «Φλογέρα του Βασιλιά».

'Εμπνεόμενος, άκριβώς, άπ' την έλλειπτική έκφραση του Σολωμού σ' αυτή την προσπάθεια, άπ' τή μεγαλοδύναμη άσφαλώς ένισχυ-

ση των Καλβικῶν ὠδῶν κ' ἐνθουσιασμένοι ἀπ' τὴν ἔμπρακτῃ Βαλαω-
ριτικῇ ἔφεση, μπόρεσε αὐτός, μετὰ ἀπὸ χρόνια περισυλλογῆς κι ἀκα-
ταδομαστῆς πνευματικῆς ἀφιέρωσης νὰ μᾶς ἀφήσῃ αὐτὰ τὰ δύο με-
γάλα ἐπικά ἔργα, σὰν μιὰ ἀνασύνδεση τῆς νεώτερης Ἑλληνικῆς ποιη-
σης μὲ τὰ μεγάλα πρότυπα τῆς ἀρχαιότητος καὶ τοῦ Κρητικοῦ κύκλου.
Χωρὶς τὰ ἔργα αὐτοῦ τοῦ εἴδους καμμιά λογοτεχνία δὲ μπορεῖ
ν' ἀποχτήσει τὴν εὐρύτητα καὶ τὸ στέρεό της σχῆμα, γιατί μόνο αὐτὰ
τὰ ποιητικὰ ἔργα διαρθρώνουν τὴ σπονδυλικὴ στήλη μιᾶς ἐθνικῆς, μὰ
κι αὐτῆς ἀκόμα τῆς διεθνοῦς λογοτεχνίας.

Ὅσο κι ἂν οὐτὰ τὰ δύο ἔργα τοῦ Κωστῆ Παλαμᾶ εἶναι φυσικὸ
νὰ στέκονται σήμερα στὴν κοινὴ ἀντίληψη, λόγω τοῦ βάθους ἀκριβῶς
καὶ τοῦ μεγαλείου τους, σὰν κάπως ἀπόμακρα καὶ δυσκολονόητα γιὰ
τὸν κοινό, μέσο Ἑλληνα ἀναγνώστη, αὐτὰ ὅμως πλέκουν γιὰ τὸν
ποιητὴ καὶ τὴν πατρίδα μας τὸν ἀληθινὸ φωτοστέφανο τῆς ἀξίας τοῦ
Ποιητῆ καὶ τῆς νεώτερης λογοτεχνίας μας.

Γιατὶ κυρίως μ' αὐτὰ τὰ ἔργα τοῦ ὁ Παλαμᾶς ξεχωρίζει καὶ
ὑπερτερεῖ ἀπ' ὄλους τοὺς ἄλλους σύγχρονους μ' αὐτὸν ποιητὴς μας,
κι' ἀπ' αὐτὸν ἀκόμα τὸν Καβάφη, μὰ καὶ δίνει τὴν ὠθηση σὲ νεώτε-
ρους ποιητὴς σὰν τὸν Σικελιανό, τὸν Καζαντζάκη καὶ ἄλλους ν' ἀνοι-
χτοῦν κι αὐτοὶ σὲ πλατύκορμες καὶ γενναῖες ποιητικὲς συνθέσεις καὶ
δημιουργίες.

Δὲ θᾶταν λοιπὸν καθόλου ὑπερβολὴ κατὰ τὴν ταπεινὴ μου γνώ-
μη, ἂν ὄλοι ἐμεῖς σήμερα, προσερχόμενοι μὲ τὴ συγκίνηση εὐλαβῶν
προσκυνητῶν στὴ μνήμη τοῦ ποιητῆ, θυμηθοῦμε καὶ ποῦμε σὲ σχέση
πρὸς τὸν Παλαμᾶ, ὅ,τι ὁ μέγας Αἰσχύλος δὲν ἐδίστασε νὰ λείει γιὰ
τὰ ἔργα του, σχετικὰ πρὸς τὸν Ὅμηρο. «Σὺν ψίχουλα ἀπὸ τὸ πλοῦ-
σιο τραπέζι τοῦ Ὁμήρου» ἐχαρκτήριζε ποῖος; ὁ μέγας Αἰσχύλος,
τὴν προσφορὰ τῶν τραγωδιῶν του.

Τὸ ἴδιο, νομίζω, κ' ἐμεῖς ὄλοι, ὅσοι προλάβαμε νὰ γνωρίσουμε
τὸν Ποιητὴ, μὰ κι αὐτοὶ ποῦ θὰ μᾶς ἀκολουθήσουν στίς προσεχεῖς γε-
νιές, καὶ μ' ὅσα ἄλλα ἐπιτεύγματα στοὺς αἰῶνες ποῦ θᾶρθουν καὶ θὰ
ξακολουθήσουν νὰ πλαθουν τὸ νέο κλασικὸ πολιτισμὸ μας, νομίζω,
πὼς πάντοτε ὄλοι μας καὶ ὄλοι τους οἱ μελλοντικοὶ ποιητὴς τῆς νεώ-
τερης Ἑλλάδας μας, ἔτσι θὰ ἀντικρῦζουν ἀναγκαστικὰ κι ἀπαράβατα
τῆ δημιουργία τους: Σὺν ψίχουλα ἀπὸ τὸ πλοῦσιο κι ἀξεκένωτο τρα-
πέζι τῆς Παλαμικῆς ποίησης, χάρις ἰδίως στὰ δύο ἐπικά ἔργα τοῦ
Ποιητῆ. Τῆ «Φλογέρα τοῦ Βασιλιᾶ» καὶ τὸν «Δωδεκάλογο τοῦ Γύφτου».

Καὶ μόνο μ' αὐτὴ τὴν αἴσθηση τῆς μετριοπροσύνης κ' ἐπίγνωσης
θὰ μποροῦν κ' οἱ μελλοντικοὶ ποιητὴς μας, μὲ τ' ὄραμα τοῦ Παλαμᾶ
στὴν ψυχὴ τους, νὰ φτάνουν σ' ἀποτελέσματα ἀντάξια κι ἀληθινὰ γιὰ
τὴ δόξα τῆς Ἑλλάδας καὶ πλουσιοπάροχα καὶ τρανὰ γιὰ τὴ φήμη τῆ
δικῆ τους, σὰν τὴν ἀθανασία καὶ τὸ μεγαλεῖο τοῦ Ποιητῆ, ποῦ τοῦ
γιορτάζουμε πάνδημα σήμερα τὰ ἑκατόχρονα ἀπ' τὴ γέννησή του.

Γ. ΣΤΑΜΠΟΛΗΣ

Τ. Κ. Παπαζώνης

ΤΙΜΗ ΣΤΟΝ ΠΑΛΑΜΑ

ΔΕΟΣ ΚΑΙ ΑΠΕΡΙΟΡΙΣΤΟΣ ΣΕΒΑΣΜΟΣ εἶναι τὰ συναισθήματα
ποῦ μὲ κατέχουν, ὅταν πρόκειται νὰ σκεφθῶ, νὰ μιλήσω, ἢ, πῶς πολὺ,
νὰ γράψω γιὰ τὸν Κωστῆ Παλαμᾶ. Σὲ καμμιά ἴσως ἄλλη περίπτωση δὲν δο-
κιμάζω τὸ θάρρος τῆς εὐθύνης, ὅσο σ' αὐτὴν. Καὶ μοῦ τὴν καθιστᾶ περισσό-
τερο ἔντονη ἡ ζωερὴ ἀνάμνηση τῆς σεβάσμιαις μορφῆς, ποῦ γνῶρισα, ποῦ
πλησίασα, ποῦ ἔζησα τὴν ἐπιβολὴ της, ἐπιβολὴ ποῦ ἀκτινοβολεῖται ἀπὸ τὴν
ἀσκητικὴν ἀνάλωση μιᾶς πλήρους ζωῆς στοὺς βωμοὺς τῆς Διανόησης. Δὲν νο-
μίζω πὼς ἡ Στοχαστικότητα καὶ Ἐσωτερικότητα θὰ μπορούσαν ποτὲ νὰ προ-
σωποποιηθοῦν πῶς ὀλοκληρωμένες, ὅσο στὴν ἱερατικὴ μορφή τοῦ Παλαμᾶ,
ποῦ τὴν μετουσίωσαν σὲ σύμβολό τους. Ἡ ἐξωτερικὴ στατικότητα, ἡ ἐκού-
σια κάθειρξη στὸ ἐρημητηρι τῆς ὁδοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ τὰ τελευταῖα χρόνια
στὴν ἀπόμερην ὁδὸ Περιάνδρου, ἀκόμη κι' ἡ διοποριστικὴ παρουσία του στὸν
οἶκο τῆς Εἰπιστήμης, ἐκρυβαν ὡς τόσο τὸ νεῦρο τοῦ ἐπαναστάτη τοῦ βέβαιου
γιὰ τὴν ὀρθή του πίστη, τίς ἀνησυχίες τοῦ ἐρευνητῆ, τίς ἀγωνίες γιὰ τὸ ζύ-
πνημα καὶ τὸ ἀνέδασμα τῆς ἑλληνικῆς του πατρίδας. Ἡ ἡρεμία του κι' ἡ
γαλήνη του ἀφόπλιζαν τὰ μίτη καὶ τίς λοιδορίες ποῦ προκαλοῦσε ἡ ἀκαμ-
πη πολιτικὴ καὶ πολεμικὴ του. Ἡ βούληση τοῦ Θεοῦ ποῦ σοφὰ κατευθύνει
τίς μοῖρες τῶν λαῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων, τοῦ μάκρυνε τὰ χρόνια τῆς ζωῆς
τόσο, ὥστε ν' ἀποτελέσει ὁ θάνατός του τὴ μεγαλειότερη πηγὴ παρηγορίας κι'
ἐλπίδας σὲ καιροὺς μαύρους καὶ θαρεῖς καὶ νὰ καταστήτῃ φανερὴ τὴν οὐσία
τῆς Δόξας. Πὼς θὰ ξεχασθεῖ ποτὲ ἡ κραυγὴ τοῦ Σικελιανοῦ μπροστὰ στὸ
σκεπατμένο μὲ τὰ ἑλληνικὰ χρώματα φέρετρο τοῦ ρικνοῦ γερόντιου, ποῦ
ἐπαιρνε τὸ δρόμο τῆς ἀθανασίας μὲ διαστάσεις γίγαντα. Τὸ ξύλο αὐτοῦ τοῦ
φερέτρο, ποῦ ἡ χειρονομία τοῦ Σικελιανοῦ εἶχανε νὰ κροτῆται, ἀντήχητε μὲ
πολλαπλασιασμένους ἀντίλαλους χίλιων τυμπάνων λυτρωτικῶν σὲ ὀλόκληρη
τὴν Ἑλλάδα. Καὶ μόνη ἡ ἱερότητα καὶ τὰ ρίγη αὐτῆς τῆς ἀθάνατης στιγμῆς,
ἀρχοῦν γιὰ νὰ ἐγκαταστήσουν γιὰ πάντα τὴν ὀλοκληρωμένη μορφή τοῦ Πα-
λαμᾶ στὸ Πάνθεο τῆς ἑλληνικῆς ἀθανασίας.

Ἀποκοτῶν γιὰ μένα περισσότερη ἀξία αὐτὰ μου τὰ συναισθήματα, ποῦ
εἶναι εἰλικρινῆ καὶ ἀπόλυτα καὶ χαρακτηρίζουν τὴ στάση μου ἀπέναντι σ'
ἕναν ἄνθρωπο, στάση ποῦ δὲν κρᾶτηται ἀπέναντι σὲ κανέναν ἄλλον, — γιὰ
ἕναν ἰδιαίτερο λόγο: ἡ ποιητικὴ δημιουργία τοῦ Παλαμᾶ δὲν κατόρθωσε πο-

τὸ νὰ μὲ συγκινήσει. Ἄν ὑποθεθεῖ πῶς πρόττερα κάτι στὴν ποίηση μὲ τὰ σχεδιάσματά μου, δὲν χρεωτώω τὸ παραμικρὸ στὸ ποιητικὸ ἔργο τοῦ Παλαμαῆ, ποὺ ἐν τούτοις, ὅταν ἤλιον νέος, συγκέντρωνε τὴν προσοχὴ καὶ προκαλοῦσε τοὺς ἐπαίνους τόσων συντρόφων μου. Μίταια προσπάθησα δυὸ καὶ τρεῖς φορές μ' ἐπιμονὴ νὰ τὸ μελετήσω, μὲ πείσμα πολὺ, γιατί ἀναζητοῦσα κάποιο δικό μου ἐλάττωμα, ποὺ μοῦ ἔκλεινε τὸ δρόμο γιὰ τὴν κατανόησιν αὐτοῦ τοῦ ἔργου. Αὐτὴ μου ἐντούτοις ἦ γενικὴ ἀποξένωση, ἀντὶ νὰ μὲ ἀπομακρύνει ἀπὸ τὸν ποιητὴ, νὰ μοῦ τὸν κάνει ἀδιάφορο, νὰ μὲ ὀδηγήσει σὲ κρίσεις ἀρνητικῆς, ἀντίθετα μ' ἐσπρωχνε πρὸς τὸν ποιητὴ Ὅχι μόνον δὲν ἐμπόδιζε τὸν θαυμασμό μου καὶ τὸν σεβασμὸ μου, ἀλλὰ, ἐντελῶς ἀδιαφορώντας γιὰ τὴν ἐξιχνίασιν τῆς αἰτίας ποῦ μὲ κ' ατοῦσε ἔξω ἀπὸ τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς ποιητικῆς προσφοράς, ἀντλοῦσα πίστη καὶ καρτερίαν προσφεύγοντας κοντά του, γιὰ τὴν δική μου πορεία, ποὺ τὴν ἤξερα ἐν τούτοις τόσο ξένη πρὸς τὴ δική του.

Ποτὲ μου δὲν διανοήθηκα νὰ κρίνω ἢ νὰ ἐπικρίνω τὸ ποιητικὸ του ἔργο, πρᾶγμα ποὺ ἐπὶ τέλους καὶ θεμιτὸ θὰ ἦταν καὶ διόλου ἀφύσικο. Γιὰ τοῦτο μίλητα γιὰ συναίσθημα δέους κι' εὐθύνης. Ἔβλεπα καὶ βλέπω νὰ ἐκφράζονται κρίσεις, ποὺ καταρρίπτουν κι' ἀρνοῦνται τὸ ἔργο του, κι' ἐνῶ θᾶπρεπε αἰσθητικὰ νὰ συμφωνῶ, τίς βλέπω μὲ ἀντιπάθεια, σὰν πράξεις ἀπρεπές. Προσπαθῶ νὰ δώσω μιὰν ἐξήγησιν σ' αὐτὸ ποὺ μοῦ συμβαίνει, γιατί δὲν εἶμαι ἀπὸ κείνους ποὺ δημιουργοῦν εἰδῶλα ἀπαραβίαστα καὶ τὰ τιμοῦν σῶναι καὶ καλὰ, θεωρώντας ἱερὸσὺλη τὴν κάθε ἀντίθετη στάση. Καὶ τὴν ἐξήγησιν αὐτὴ νομίζω πῶς ἦ διαίσθησή μου ἀρχικὰ, κι' ὕστερα ἢ πεποιθησὴ, μοῦ τὴν ἔχουν δώσει ἐντελῶς ἱκανοποιητικὴ: σέβομαι στὸν Παλαμᾶ τὸν ἰδανικὸ πνευματικὸν ἐργάτη, τὸν ἀσκητὴ ποὺ ἀπόβαλε ἀπὸ τὴν Πράξιν τῆς μάταιης ζωῆς τὸ καθετι καὶ διάλεξε τὸ δρόμο τῆς ἀποξήρασης, ἀφωσιωμένος στὴν καθαρῶσμένη ροπή του. Κι' ἐδῶ, θὰ ἐπαναλάβω ἐκεῖνο, ποὺ εἶχα γράψει τότε μετὰ τὸ θάνατό του, τιμῶ καὶ προσκυνῶ ἐκεῖνον, ποὺ φορητῶθηκε θεληματικὰ καὶ συνειδητὰ ὅλο τὸ θάρρος καὶ τὸ μόχθο, γιὰ νὰ καλύψει, ὅσο ἦταν δυνατὸ σὲ ἄνθρωπο, τὸ φοβερὸ κενό, ποὺ ἀφήσαν στὸ Ρωμισσύνῃ τέσσερες αἰῶνες σκοταδιοῦ, σκλαβιάς καὶ καθυστέρησης. Ἐκατὸ χρόνια συστηματικῆς δουλειᾶς πολλῶν λογίων θὰ χρειάζονταν γιὰ μιὰ τέτλια βραδεῖα προσαρμογὴ, σ' ἔναν συγχρονισμό μας μὲ τὸν ὑπόλοιπο κόσμον τοῦ πολιτισμοῦ, ποὺ ἀνετα προόδευε καὶ φωτιζόταν ἀπὸ δικὰ μας κι' ἀπὸ δικὰ του φῶτα, ἐνῶ ἐμεῖς καταπατιώμαστε καὶ φυτοζωούσαμε μέσα στὸν τρόπο τοῦ βαρβάρου. Ὁ Παλαμαῆς Λογιώτατος, ὁ Παλαμαῆς μεταϊωνικός, Σχολαστικός, ὁ Παλαμαῆς μελετητῆς καὶ κριτικός, ψαχοῦλεψε κι' ἐρευνόυσε κάτω ἀπ' τὴ λάμπα του καὶ κάτω ἀπ' τοὺς σωροὺς τῶν σκονισμένων βιβλίων του, γιὰ νὰ μᾶς μεταλαμπαδεύσει, διαστικὰ, πρόχειρα ἴσως κι' ἄρον ἄρον δι.τι καλλίτερο εἶχε νὰ δώσει ὁ ξένος στοχασμὸς κι' ἢ ξένη σκέψιν. Τίποτε δὲν ἀφήκε ποῦ νὰ μὴ μᾶς τὸ φανερώσει. Μᾶς ξύπνησε τὰ κοιμισμένα, τὰ νεκρωμένα μας αἰσθητήρια καὶ τὰ κατεύθυνε πρὸς παντοῦ. Ἡ Γαλλία, ἢ Σκανδιναυία, ἢ Ρωσία, ἢ Ἰσπανία, ἢ Ἰταλία, ἢ Γερμανία, ἢ Ἀμερική, ἢ Ἀγγλία, τίποτε δὲν τὸν ἀφηνε ἀσυγκίνητο κι' ἀδιάφορο. Φιλοσοφία, Ποίηση, Πιεζὸς λόγος, ὅλα, μὲ τὴν ὑποβολὴ τοῦ μυστηριακοῦ ὕψους του, ἀν ὄχι τίποτε ἄλλο, μᾶς τὰ ὑποδείκνυε, μᾶς ὑπογράμμιζε τὴν ὑπαρξή τους, μᾶς ἔδινε συνείδησιν τῆς φτώχειας μας

καὶ τῆς ἀμάθειάς μας. Μὲ αὐτὸν τὸν ἱεραποστολικὸ του μόχθο, ἔκανε τὸ θαῦμα, ὥστε νὰ μεταπηδήσουμε, ἀπὸ τὰ πρωτόγονα χερσοτόπια ποὺ βροτκόμαστε, πὲ ἄλλους ὀρίζοντες. Κι' ἔναν τέτοιον ἄθλο κανενὸς ἄλλου ἀνθρώπου ἢ ζωῆ δὲν θὰ τὸ κατόρθωνε. Πήδησε, χάρις στὸ μόχθο τοῦ Παλαμαῆ, ὁ ἑλληνισμὸς ἄκοπα κι' ἀβρόχαις ποσὶ στὸν εὐρύτερο χῶρον, γίναμε κατὰ κάποιον τρόπο ἰσότιμοι μὲ τὸν ὑπόλοιπο κόσμον, ἀπὸ ἀποξενωμένοι ποὺ εἴμαστε. Γι' αὐτὸ καὶ μόνον ἔχομε χρέος νὰ αἰσθανόμαστε αἰῶνια εὐγνωμοσύνη στὸν Παλαμαῆ. Ἄν ἀπὸ τότε μείναμε ἡμιμαθεῖς ἢ καλλιεργηθήκαμε ἐπιπόλαια ἢ στραφήκαμε περισσότερο ἀπ' ὅ,τι πρέπει στὰ ἔξω, περιφρονώντας νεοπλουτικὰ τὸν ἑλληνισμό μας, ἢ εὐθύνη γι' αὐτὰ βαρβαίνει ἀποκλειστικὰ ἐμᾶς, ἐκεῖνος ἔκανε τὸ χρέος του μὲ τὸ παραπάνω καὶ μὲ θυσία τῆς ζωῆς του, χρέος, ποὺ ἀπὸ τὴν ἀνάγκη κι' ἀπὸ τὴ φύσιν του, συνίστατο σὲ ἔκτατη καὶ σὲ ταχύτητα, μὲ θυσία τοῦ βάρους. Ἄς ἔχομε τὴ συνείδησιν, πῶς φθάσαμε ἕκατὸ χρόνια νωρίτερα, ἐκεῖ ποὺ ἔπρεπε ὀπωδήποτε νὰ φθάσουμε, ἀν θέλαμε νὰ γίνομε ἄνθρωποι. Καὶ δὲν εἶναι μικρὸ ἓνα τέτιο κέρδος.

Καταντὰ λοιπὸν ἀτήμαντη λεπτομέρεια ἢ αἰσθητικὴ συζήτηση γιὰ τὴν ποιητικὴ σημασία τοῦ ἔργου τοῦ Παλαμαῆ. Ἄρκει νὰ τὸ θεωρήσουμε καὶ μόνον σὰν ἐφαρμογὴ ἔμπραχτη τοῦ ἀγῶνα γιὰ τὴν καθιέρωσιν τῆς δημοτικῆς γλώσσας, γιὰ νὰ τοῦ δώσουμε τὴν ἀξία θέτη ποὺ τοῦ ἀνήκει. Κι' ὅταν λέμε δημοτικὴ γλώσσα, ξέρομε πολὺ καλὰ πῶς δὲν ἦταν καθόλου ἀπλὸ γλωσσικὸ ζήτημα, ἀλλὰ κρινόταν μέσα σ' αὐτὸ ἢ τύχη τῆς φυλῆς ὀλόκληρης, ποὺ εἶχε νὰ ἀιλέξει μετὰ τοῦ μαρμαζώματος καὶ τοῦ θανάτου, καὶ τοῦ ξυπνήματος καὶ τῆς ζωτικότητος.

Ἄπὸ τὰ λίγα αὐτὰ κι' ἀπὸ πολλὰ ἄλλα, βγαίνει τὸ συμπέρασμα, πῶς ἢ ὑπαρξὴ τοῦ Παλαμαῆ εἶναι καὶ θὰ μείνει μεγάλος σταθμὸς στὴν πνευματικὴ μας ἱστορία.

T. K. ΠΑΠΑΤΖΩΝΗΣ

Η ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΟΥ ΜΕ ΤΟΝ ΠΑΛΑΜΑ

Ι. Δραγώνα: Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

Δέν είναι θαυμασμός — Είναι μιὰ ἐνστικτώδης ἐνοχλητική αἰσθησις τῆς κατωτερότητάς τους. Θαυμασμός ἀπό κρυφὰ σφιγμένα δόντια, ἀπό κρυφές σφιγμένες γραβιές — σκεπασμένες πάντα μέ τά ὠραιώτερα χαμόγελα τῆς ὑποκριτίας, τοῦ δόλου. «Τί μεγάλος πού εἶναι αὐτός! «Γιατί νά μήν εἶμαι κι' ἐγώ!» Ζήλεια: ὄχι γιά ἀμιλλα, διότι ἡ ἀμιλλα, ὄντας τό εὐγενέστερο τῶν ἀγαθῶν, προϋποθέτει ψυχική καί πνευματική ἀγνότητα καί δύναμη. Κοινή ζήλεια: τοῦ ὄχλου, τῆς ἀγορᾶς, τοῦ πορνείου, τῆς φθορᾶς, τῆς ἐφημερότητας. Ζήλεια ὄχι τῆς καλωσύνης: τῆς κακίας. "Ὅχι τῆς Ὁμορφίας: τῆς ἀσχημίας: μανία ἐξισώσεως μέ τήν ἀξία, μέ τήν ἀρετή, διά παντός μέσου πού δέν μπορεῖ καί δέν θέλει νά ἔχη καμμιά σχέση μέ τήν ἀξία, μέ τήν ἀρετή: νά κάνουν παρέα μέ τοὺς Μεγάλους γιά νά καλύπτουν ἔτσι τή μικρότητά τους καί νά παρουσιάζονται ὡς ἀξίες στήν ἀδαότητα, στήν ἀνάγκη. Νά ἐξοικιωθοῦν σιγά-σιγά μαζί τους μεταβαλλόμενοι σέ χαλί, γιά νά μποροῦν ν' ἀποσπάσουν ἀπό τήν ἀδρότητα τους καί τόν οἶκτο τους κανένα «διορθωματάκι» τῶν ἀστειῶν στιχακίων τῆς... καφενοδοξίας τους, κανένα ἐφήμερο μικροεπαινάκο τῆς ἐλεημοσύνης κ.λ.π. οὕτως ὥστε νά ἔχουν κάποια δόξα νά πατήσουν γιά νά μπορέσουν νά πραγματοποιήσουν τέλεια τόν ἀστεῖο συμπλεγματικό σκοπό τους ἢ τήν πληρωμένη δουλίττα τους: νά βγοῦν αὐροῖο μέ ἕνα... «δνομα» νά... — πάντοτε φυσικά αὐτό — νά... «κατακρίνουν» τοὺς Μεγά-

λους κι' ἔτσι νά γίνουν... Μεγαλύτεροι(!)

Κανεῖς δέν μπορεῖ νά τοὺς γλυτώσῃ, γιάτι διώκονται λυσσῶδῶς ἀπό τόν ἑαυτό τους, ἀπό τό πλάσιμό τους. Τόσο κακή εἶναι αὐτή ἡ μανία τοῦ κακοῦ ποιοῦ τους καί τῆς κακῆς διαμόρφωσῆς τους ὥστε καί ὅταν ἀκόμη οἱ Μεγάλοι τοὺς δώσουν ὅλη τή μυστική σκάλα τῆς ἀνάδου, τοὺς μισοῦν περισσότερο, διότι τότε ἀποκοτῶν καί τήν αἰσθησις διέν εἶναι πλασμένοι ν' ἀνέβουν ποτέ αὐτή τή σκάλα μέ κανένα σπρώξιμο. Διπλασιάζεται, περιπλέκεται περισσότερο τό πλέγμα τους κι' ἐπανέρχονται στό μαῦρο πάθος τους πάντα μέ μεγαλύτερη χαμέρπεια, σατανικώτεροι, λυσσώδεστεροι, — κ' ἄς βλέπουν πολὺ καλὰ ὅτι ἀπό κάτω τοὺς περιμένουν ἀνέκλητες ὁλεις οἱ ὀλισθήσεις μέ δόλα τὰ βάραιθρα. Οὔτε ὡς πτώσεις, βέβαια, διότι γιά νά υπάρξῃ μιὰ πτώση πρέπει πρῶτα νά εἶναι ὕψος.

"Ὁ εἶναι μέγα ἀδίκημα ἡ Φύσις. Ὁ τυρλοπόντικας δέν μπορεῖ ποτέ νά ἔχη τίς αἰσθησεις καί τόν οὐρανὸ τοῦ ἀετοῦ. Ὁ τυρλοπόντικας πάντα εἰς τόν ὑπόνομο ὁ ἀετὸς πάντα εἰς τὰ ὕψη. Καί οἱ ψευδεῖς καί οἱ ψεύται, οἱ πλασμένοι γιά τήν ἀποκάλυψη, δέν εἶναι δυνατόν νά αἰσθανθοῦν ποτέ τήν ὑπέρτατη ἡδονή πού λέγεται ἀλήθεια, τήν ὑπέρτατη ζωὴ πού λέγεται ἀλήθεια — πού — ὦ τυρρορά τους! βλέποντάς τους τελείως ἀχρηστοὺς τοὺς ἀφίνει νά σαπίζουν στήν αὐταπάτη τους, στήν ἐφημερότητά τους. Κι' ὅσο νά θέλουν «νά κάνουν ὄνομα» βρίζοντάς τήν, ἢ ἀλήθεια δέν παύει νά εἶναι αἰωνιότητα, καί οἱ ψευδεῖς καί οἱ ψεύτες δέν παύουν νά εἶναι ἡ φθορά, τό στιγματὸ σήμερα. Ἐνα πετραδάκι, ἂν καταφέρει νά σκαρφαλώσῃ στόν Ὀλυμπο, δέ θά πάψῃ ποτέ νά εἶναι πετραδάκι καί ὁ Ὀλυμπος δέ θά πάψῃ ποτέ νά εἶναι Ὀλυμπος. Πάντα μόνο ὁ Ὀλυμπος θά φαίνεται. Καί στὰ πετροβολήματα πειθὺ ὕψηλός.

Μικρυγόρητα. Ἐπρεπε. Γιατί, ἡ γνωριμία μου μέ τόν πρῶτο Μύστη καί Προφήτη τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, πού μοῦ τήν ἔκαμε στή δυσκολότερη στιγμή τῆς ζωῆς μου ὁ ἀστυερότατος δάσκαλός μου, ὁ Σικελιανός, ἔγινε ἀνάμεσα σέ δυὸ τέτοιους τύπους πού ἠλιπίζαν ὅτι θά βγάλουν «μέγα ὄνομα» χλευάζοντας καί συκοφαντώντας τόν Παλαμά. Γιά νά ἴδουν τώρα ὅτι ὅσο καί ν' ἀναφέρω ἐγώ τ' ὄνομά τους, κι' ὅσο κι' ἂν τ' ἀναφέρουν, ὄχι μόνο δέν παίρνει καμμιά ἀξία ἀλλὰ χάνει καί τήν κοινή του ὑπόληψη. Γίνεται κοινή εἰρωνία, πασίγνωστη χλεύη. Πασίγνωστο φτυστήρι! Ἐκτός κι' ἂν ἐπιθυμοῦσαν τέτοια δόξα!

Παρ' ὅλ' αὐτά, μέσα ἀπό τήν ἀπέραντη ἀηδία μου τοὺς εὐγνωμονῶ γιάτι ὑπῆρξαν γιά μένα τὰ πρῶτα ἐκφραστικά μοντέλα μιᾶς Ντοστογεφσκικής ψυχογραφίας τοῦ κακοῦ — καί ἀνήθικα κακοῦ — ἀνθρώπου, πού τώρα

Κ. Γραμματόπουλου: Ο ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΣ

προπαθῶ νὰ τὸν ἀποστῶξω, νὰ τὸν ἐξαγνίσω, μὲ τίς φλόγες τοῦ ἔργου μου, πονώντας ἀπέραντα γιὰ τὸ φρικτὸ αὐτὸ καθαρτήριο μέσο.

Λίγο πρὶν μᾶς κηρύξῃ ἡ Ἰταλία τὸν πόλεμο. Σεπτέμβριος, Ὀκτώβριος, δὲ θυμᾶμαι. Ἐνα καθημερινὸ ἠλιόλουστο ἀπόγευμα. Ἡ Ἀθήνα πλημμύριζε τὰ μάτια μου μὲ τὰ φωτεινότερα χρώματα. Μὰ ἐγὼ ἔλα τὰ βλεπα μαύρα, μάταια· τόσο ἀγνός, τόσο ἀθῶος, τόσο δίκαιος, γύριζα κατασυντριμμένος ἀπὸ χίλια ἀδικία στὸ δωμάτιό μου, νὰ κλειστῶ μέσα, νὰ μὴ βλέπω κανέναν.

Ἦταν ἓνα διάστημα πού ἐπειδὴ ἀγαπούτα ὑπερβολικὰ τοὺς ἀνθρώπους κι' αὐτοὶ ἔλο μ' ἀδικούταν, ἀπὸ φόβο μήπως χάσω τὴν ψυχικὴ μου ἁμορφιά, μήπως τοὺς ἀηδιάω — γιὰτὶ τὸ μῆτος πρὸς τοὺς κακοὺς τώρα μόλις τελευταία τῶνιωτα, καὶ τοῦτο ὄχι ψυχικὰ ἀλλὰ θεωρητικὰ — κλεινόμουν στὴ μόνωτη, στὴ μελέτη, κι' ἀπὸ κεῖ τοὺς ἀγαπούτα περισσότερο — (Ἴσως γιὰτὶ στὴ γαλήνη ἀκούγονται οἱ λεπτότεροι ψίθυροι τῆς ψυχῆς.) Τόσο περισσότερο, ὥστε ξανάτρεχα σὲ λίγο κοντὰ τους καὶ πάθαινα χειρότερα.

Μὰ ἐκεῖνο τὸ ἀπόγευμα κανένας δρόμος δὲν ἤθελε νὰ μὲ ὀδηγήτῃ στὸ δωμάτιό μου. Ὅλα μὲ ὀδηγοῦσαν σὲ μιὰ τέλεια ἀπογοητευτὴ, τὴν ἀπόφαση νὰ φύγω πλεόν ἀπὸ τὴ ζωὴ μὲ τὴν ἀπέραντη πικρία ὅτι οἱ ἀνθρώποι δὲ δέχονταν τὴν ἀπέραντη ἀγάπη μου. Οἱ μόνοι ἀληθινοὶ φίλοι πού μοῦ εἶχαν ἀπομείνει, τὰ δέντρα, τὰ πουλιά, τὰ ἄστρα, οἱ γρύλλοι, τὰ ἀρχαῖα μάρμαρα καὶ — τότε — ὁ Οἰδίππος Τύραννος, δὲ μπουρούταν νὰ μὲ παρηγορήσουν, νὰ μὲ κρατήσουν στὴν ἐλπίδα. Μ' ἔκαναν κι' αὐτοὶ ν' ἀγαπῶ τοὺς ἀνθρώπους ἀκόμα πειὸ πολὺ, κι' ἀπὸ τὴν ἀγάπη μου νὰ γυρίζω κοντὰ τους συχνότερα, καὶ ν' ἀπογοητεύομαι περισσότερο. Τὸ μεγαλύτερο δρᾶμα μου ἦταν ὅτι δὲν μποροῦσα ν' ἀποχωριστῶ αὐτοὺς τοὺς φίλους. Ὡ τῶνοιῶθα — ἤμουν κλεισμένος μέσα τους, κι' ἦταν κλεισμένοι μέσα μου — ἦταν ἡ ὑπαρξή μου, τὸ πρόσωπό μου, καὶ δὲν μποροῦσα νὰ γίνω ὁμοῖος μὲ τοὺς κακοὺς γιὰ νὰ μὴν τοὺς ἐνοχλῶ μὲ τὴν καλωσύνη μου, νὰ μὴν τοὺς πικραίνω. Ἔτσι κατασυντριμμένος ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἀγνόητά μου, βγαίνοντας ἀπὸ τὸ Στάδιο, πού ἀκόμα μοῦ ψιθύριζε τι πρέπει ν' ἀγωνιστῶ, ἀντ' κρυτὰ τὴν Παρθενῶνα.

Ὡ ἀγκρέμιστη μέσα στὸ γκρέμισμά σου θεία ψυχὴ!
Ὡ ἀγκρέμιστη μέσα στὸ γκρέμισμά σου Ὁμορφιά!
Πειὸ ὑψηλὴ μέσα στὴν πτώση σου!
Αἰώνια οἴσθησις! Ἐσὺ εἶσαι ἡ αἰώνια ὕναμη!

Ἄκουσα μέσα μου· χωρὶς νὰ καταλάβω ποῦθε ἔρχονταν αὐτὰ τὰ λόγια. Ἦταν οἱ πρῶτοι στίχοι μου πού ἔβγαίναν ἀπὸ τὰ πράγματα, ἀπὸ τὴν ἀγνόητά μου. Κι' ἄξαφνα, ἔνωσα τὴ γροθιά μου κάπως νὰ σφίγγῃ, καὶ τὴν καρδιά μου νὰ μεγαλώνῃ, καὶ νὰ προχωρῇ μπροστὰ, νὰ μὲ τραβᾷ πρὸς τὸν Παρθενῶνα. Ψηλά ..

Μόλις ἔφτασα κοντὰ στὸ ἄγαλμα τοῦ λόρδου Βύρωνα, ἄκουσα πίσω ἀπὸ τὰ μύρτα μιὰ γλυκερὰ θραεῖα φωνή· σὰν ἀρχαίου ἱερέα, σὰν ἀρχαίου θεοῦ.

— Ὁ γιὸς τῆς Αἰωνιότητος! Ναί! Ἦταν γιὸς τῆς καὶ δὲν μποροῦσε νὰ μὴν κλωττήτῃ τὴν ἐρημερότητα! Τὴν πίκρα του καὶ τὰ πλοῦτή του τᾶκαμε ἱερὸ σκοπὸ, εὐλόγεια, τιμὴ, στεφάνι δάφνης.

Γύρισα καὶ κύτταξα. Ἦταν ὁ Σικελιανὸς κι' δειχνε τὸ ἄγαλμα τοῦ με-

γάλου ξένου φιλέλληνα σὲ δυὸ νέους. Σ' ἓναν κοντόχοντρο, ἄλλον ἀπὸ κοιλίες, ψηλὰ κολλάρια κι' ἀλεπουδοκυττάγιατα, καμμιὰ τριανταρὶα χρυσῶν, καὶ σ' ἓναν κοκκινολίχθη, ψηλὸ τὰν ξυλοπόδαρο, γεμάτον δαχτυλίδια καὶ φαβορίτες, κάπου εἰκοσιπέντε. Πόσο ἀσχημότεροι μοῦ φάνηκαν μπροστὰ στὴν ἀπλή μπερτα καὶ στὰ ὠραῖα λόγια τοῦ Σικελιανοῦ! Εἶχα νὰ τὸν ἰδῶ πολλοὺς μῆνες. Πῆγα κοντὰ μὲ δέος. — Χρυσέ μου! Ξερῶντε — ὅπως ξερῶνιζε σὲ δλους — ὅταν μὲ εἶδε. Πᾶμε στὸν Παλαμᾶ· ἔλα κι' ἐγὼ νὰ τοῦ δώσουμε λίγο ἀνθρώπινο κοουράγιο γιὰτὶ τὸ θεῖο δὲν τοῦ λείπει. Καὶ μοῦ σύστησε τοὺς δυὸ ἐφημεροσκόλιστους.

— Ὁ κ. Βενιαμὸγλου — εἶπε γιὰ τὸν κοντόχοντρο — καὶ ὁ κύριος... Σταματάκης.

Σὲ λίγο φθάσαμε στὴν ὁδὸν Περιάνδρου Β, στὴν Πλάκα. Μᾶς ἀνοίξε ἡ Ναυσικά. Πρὶν τὴ μαρτυρήσουν τὰ γνωστὰ χαιρετιστήρια ἑσπάρτατα τοῦ Σικελιανοῦ τὴν κατάλαβα ἀπὸ τὸ πρόσωπο — Ἰδιὸς ὁ Παλαμᾶς. Μᾶς ἀνοίξε μὲ ὑποκλιτικὸ χαμόγελο καὶ μιὰ πόρτα ἀπέναντι ἀπὸ τὸ διάδρομο. Βρέθηκα σὰ σὲ ὄνειρο. Τὸ θυμᾶμαι καὶ ριγῶ. Τέσσερα τεῖχη ἀπὸ βιβλία· καὶ κάτω τους, ἀνάμεσα σὲ γαλάζια καὶ λευκὰ χρυσάνθεμα, τὰν ὑπερκόσμια .. τὰν πανάρχαια εἰκόνα, σὰ «μαρμαρωμένους βασιληᾶς» ὁ Παλαμᾶς. Στὸ χέρι κ. σ' ἓνα κοντοκομμένο κόκκινο χρυσάνθεμο. Δὲν πρόφτασα νὰ καλεῖσθω τὸ ἀπέραντο θεῖο τοῦ χαμόγελο πού ἀπλώθηκε στὸ ἱερατικὸ μουςάκι του ὅταν εἶδε τὸν Σικελιανὸ, γιὰτὶ ὁ Σικελιανὸς τὸν τύλιξε ἄλλον στίς ἀγκαλιές του καὶ στοὺς λυγμούς του — Ἦλιε μου! Τιτίνα μου! Μόνε μου ἔρωτα Κωστή μου! Πῶς ἔζησα τόσον καιρὸ χωρὶς ἐσένα! Μᾶς χώρισαν τ' ἀνθρώπινα νεῦρα μας, ἀλλὰ ἡ θεία ψυχὴ μας δὲ μᾶς ἀφίνει νὰ γίνουμε δυὸ κομμάτια!

— Ὡ Ἀγγελε! Ἀγγελε τῆς Γαλήνης καὶ τῆς Δύναμης! ἄκουσα νὰ τσιρῖζῃ σὰ γέρικος ἀετὸς ὁ Παλαμᾶς μέσα στίς ἀγκαλιές τοῦ Δελφικοῦ Ἱερέα. Στούς λυγμικούς ἀσπασμούς τους ἰρίδισαν κάτω δάκρυα. Μετὰ ὁ Βενιαμὸγλου ἔκανε μιὰ τσιγκούνικη ψευτοὑπόκλιση μ' ἓνα ψευτοχεροζύλημα στὸν Παλαμᾶ λέγοντας μὲ σουσουδίστικο ὕφος ἐπιδεικτικὰ.

— Μὲ περίμενε ὁ Σικίπης, ἀλλὰ ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Ἀγγελοῦ (ἐννοοῦτε τὸν Σικελιανὸ) μᾶς ἔφερε πάλι κοντὰ σας· ἴσως γιὰ νὰ στρογγυλέψῃ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπισκέψεών μου. Ἔγιναν πειὸ 50! Σᾶς γνωρίζω τώρα καὶ σὲ τὸν κύριο Σταματάκη. Τοῦδειξα τὴ γνώμη πού γράψατε γιὰ τὰ... ποιήματά μου(!) καὶ θέλητε νὰ σᾶς γνωρίστῃ. Ξέρετε; χά, τὰ θαύμασε πρὶν ἀπὸ σᾶς! Εἶναι, εἶναι πολὺ ἐμβραθὺς (!) Γράφει τώρα γιὰ τὸν Καθάφη!

Ὁ Παλαμᾶς μισσανασηκωμένος κούνησε τὸ κεφάλι του σιωπηλά, ἐνῶ τὸ θεῖο χαμόγελό του ἄρχισε νὰ χάνεται σιγά-σιγά πίσω ἀπὸ τὸ μῦστί του.

Κι' ὁ Σικελιανὸς, ἀλλάζοντας χίλιους κεραυνοὺς στὰ φρόδια του, μπουμπούνισε τὴ δική του περιφρόνηση μὲ μιὰ ἄξαφνη διακοπή.

— Κωστή μου, ψυχὴ μου, ἀπὸ δῶ ὁ νέος μας ποιητὴς Κώστας Ἀβραμόπουλος. Χό, καὶ πατριώτης σου! Πύργος, Καλάβρυτα, Πάτρα. Ὁλος ὁ Μωρηᾶς!

Μιζεύτηκα, βυθίτηκα σὲ μιὰ ὑπόκλιση ἀληθινοῦ — ἑσπερικοῦ δέους· τόσο, πού δὲν ἄκουσα τί φέλιζε ἀπὸ πάνω μου ὁ Παλαμᾶς ὅταν τοῦ φιλοῦσα

τὸ χέρι. Τὸν ἔνοιωσα μόνο νὰ τὸ τραβᾷ καὶ ὕστερα νὰ συνεχίξῃ.

— "Ὡ εὐτυχία στὴν ἐγκατάλειψή μας!

— Ἡ μεγαλύτερη εὐτυχία εἶναι ποὺ βρίσκεται στὸ «πάσχω» ἀκόμα καὶ καὶ ὄχι στὸ «γράφω», τόνισε ὁ Σικελιανὸς ἐκδικητικὰ, σὰ θυμωμένος θεός.

Ὁ Βενιαμὸγλου δὲν ἔνοιουσε νὰ ρίξῃ τὸ τουπέ τῆς κακῆς ἐφημερότητας.

— Ἐγὼ τουλάχιστον, Ἄγγελε, θεωρῶ γιὰ ἀτκήση τὸ γράψιμο! Σ' αὐτὸ νομίζω θὰ συμφωνεῖ καὶ ὁ κύριος Παλαμᾶς.

Ὁ Παλαμᾶς πρῶτε καθίσει στὸ πολυθρόνικι τοῦ χάριδεψε ἕνα λευκὸ χρυσάνθεμο. Ἡ θεϊκὴ εὐωδία του, ἡ λευκὴ ψυχὴ του, κατέδηκε ὡς τὴν καρδιά μου καὶ μ' ἔκανε ὄλον σὰ μουσικὴ.

— Μπέρδεψες τὴ διδασκαλία μου κύριε Βενιαμὸγλου. Πρῶτη ἀσκησιὴ εἶναι τὸ «πάσχω». Ἄν δὲν ὑπάρχει αὐτὸ κ' ἂν δὲ γίνῃ «ἀσκησιὴ καὶ σπουδὴ» δὲν ὑπάρχει ἡ «ἀτκήση καὶ σπουδὴ» τοῦ «γράφω», — ἔξεράγη ὁ Σικελιανὸς τονίζοντας ἐκεῖνο τὸ «κύριε».

— Πές τα καλέ μου, τσίρισε ὁ Παλαμᾶς, καὶ γυρνώντας σὲ μένα. — Πόσων χρονῶν εἶσαι γιέ μου;

— Δεκαοχτώ, δάσκαλε, ψιθύρισα.

— Κι' εἶσαι τοῦ κόσμου μας παιδί μου; Μπράβο ψυχὴ! κυριαρχεῖς! Τί μελετᾷς λεβέντη μου;

— Πρὸς τὸ παρὸν τὸ φεγγάρι, τὴ θάλασσα, τὸ κελάρδημα τῶν πουλιῶν, καὶ τελευταῖα, τὰ πρόσωπα, τὰ λόγια, καὶ τίς πράξεις, τῶν ἀνθρώπων — ἀπάντησα μὲ δέος κάτω ἀπὸ τὸ σιωπηλὸ ἐκεῖνο κεραυνό.

— Σὲ συγαίρω παλληκάρι μου γιὰ τὰ βιβλία ποὺ διάλεξες. Εἶναι τὰ σοφώτερα. Γιατί τὰ βιβλία ὄσο σοφὰ καὶ νᾶναι, ἀμα δὲν εἶναι ἀγνὰ εἶναι βιβλία τοῦ κακοῦ. Σοφία τοῦ διαβόλου. Σὲ συμβουλεύω νὰ μελετᾷς περισσότερο τὸν Παρθενῶνα. Εἶναι τὸ μεγαλύτερο, τὸ μόνο, καὶ αἰώνιο βιβλίον τῆς μεγάλης σοφίας καὶ τῆς μεγάλης ἀγνότητος. Αὐτὸ τὰ λέει ὄλα. "Ὅ, τι εἶπανε κι' ὄ, τι θὰ ποῦν ὄλοι οἱ αἰῶνες.

Ἦμουν ἔτοιμος νὰ τοῦ πῶ τὸν μέγα ψίθυρο ποὺ ἀκουσα πρὶν λίγο μέσα μου, ὅταν ἀντίκριτα τὸν Παρθενῶνα. Μὰ ὁ Σικελιανὸς πρόλαβε καὶ μὲ σκέπατε μὲ τοὺς Ὀλύμπιους στίχους τοῦ μεγάλου δάρδου.

Λόγος τὸ μάρμαρο ἔγινε κι' ἡ Ἰδα Τέχνη...

Εἶχα χάσει τὴν αἰσθητὴ τῆς γῆϊνης ὑπαρξῆς. Οὔτε εἶχα καταλάβει πῶς ὄλος εἶχα γίνῃ ἕνα δάκρυ. Ἐνα δάκρυ ποὺ σὰν ἐσωτερικὴ μπόρα εἶχε πλύνει τὴν καρδιά μου ἀπὸ πολλοὺς δισταγμούς, ἀπὸ πολλές πίκρες. Ὁ Παλαμᾶς μ' ἔπλαινε ὄλον μὲ τὰ δάκρυα τῆς Ὁμορφίας, τῆς Αἰωνιότητος, τῆς αἰώνιας Δύναμης — ἀπὸ τὰ χεῖλη τοῦ Σικελιανοῦ — Ὁ Βενιαμὸγλου κι' ὁ Σταματάκης πρόσεξα πῶς ἦσαν ἀκόμα ἀπλυτοί. Οὔτε εἶχε ξεγελάσει τὸ βλέφαρό τους. Μόνο μὲ ὑποκριτικὲς θαυμαστικὲς γριμάτσες συνέχαιραν τὸ Σικελιανὸ καὶ τὸν Παλαμᾶ. Τὸ μουσάκι τοῦ Μεγάλου Ἀσκητῆ ἀρχισε νὰ τρέμει.

Ἄγγελε! μὲ σκέπασες μὲ τὸ μανδύα τὸν ἱερό μιάς πίστεως...

Πόσο μεγαλύτερος μοῦ φάνηκε ὁ Μέγας Ὁδηγός μας μέσα σ' αὐτὴ τὴν ταπεινοφροσύνη του! Τί λειτουργία ψυχῆς! Τί λειτουργία πνεύματος σὲ μιά

ἀπλοϊκὴ καμαρούλα ποὺ ἀπ' ἔξω εἰμαίνετο ὁ «σταυρωτῆς ὄχλος» τῆς ἀδιαθασίας τῆς ἀκαταληψίας καὶ τῆς ἀκορεσίας τοῦ προσωπικοῦ γούστου. «Γιατί δάκρυα; τί αἰσθάνθηκες παιδί μου;» μὲ ρώτησε τρέμοντας.

— Δὲν ξέρω, δάσκαλε! Ἐξέρω μόνο πῶς σήμερα γεννήθηκα ἄλλος.

— Νιώθεις τὴν ὑψηλὴ ζωὴ κι αὐτὸ φτάνει ἔστω κι ἂν μείνεις ἀγνωστος σὲ ἀγνωστο καλὸ ὄνομα! Μεγάλη ἡδονὴ ἢ τιμιότητα! Τὸ Πνεῦμα: Ἡ ψυχὴ! Νὰ πεθάνεις ὄχι γιὰ τὸν ἑαυτό σου μὰ γιὰ τὴν Ἑλλάδα ἐσύ. Τὸ νιώθεις; τ' ὀρκίζεσαι;

— Τὸ νιώθω καὶ τ' ὀρκίζομαι, δάσκαλε — ψιθύρισα δακρύζοντας.

— Κωστή μου, τοῦτος ὁ παλλήκαρος σὲ μελετᾷ. μὰ δὲν τολμᾷ νὰ πεῖ πῶς ἀνοίγει τὴ Μεγάλη Ποίηση εἶπε ἄξαφνα ὁ Ἄγγελος.

Ὁ «Μέγας Γέρος» ἔγινε ὄλος ἕνα εἰκοσάχρονο χαμόγελο.

— Γιατί, λεβέντη μου; Δὲ μὲ νιώθεις κι' ἐσύ;

— Σὰς νιώθω σὰν τὸν ἥλιο, μὰ δὲν τολμῶ νὰ σὰς κυττάξω κατὰματα.

— Χό, βρυχήθηκε ὁ «Ἀλαφροῦσκιωτος» κυττάγεται ὁ ἥλιος κατὰματα γιέ μου!

— Ἄν δὲν ἀπατώμαι μὲ μαῦρα γυαλιὰ κυττάγεται, βλακολόγησε πάλι τὸ ἡλίθιο σύμπλεγμα ἐπιδείξεως τοῦ Βενιαμὸγλου.

— Μὰ ἔτσι θὰ τὸν βλέπουμε μαῦρο καὶ θ' ἀπατοῦμε τὸν ἑαυτό μας! εἶπα.

— Βέβαια! Γιατί τὰ μαῦρα γυαλιὰ δὲν εἶναι τὰ μάτια τοῦ ἀνθρώπου! Μάθε νὰ σκέπτεσαι καὶ νὰ μιλάς! οὐρλιαξε αὐτὴ τὴ φορά ὁ Σικελιανὸς λοξοκυττώντας ἄγρια τὸν κακὸ ἐφημερόδοξο.

Κι' ὁ Παλαμᾶς χαμογελώντας σὰ θεὸς τῆς ἀγαθῆς εἰρωνίας.

Στὸ βόρβορο ἴσα ἀπάνου ὁ ἥλιος πέφτει
καὶ λάμπει ὁ βόρβορος σὰ νᾶναι τοῦ ἡλιοῦ σταυραδερότος.
ὁ ἥλιος κι' ἐκεῖ πάντα ἥλιος· δὲν ξεπέφτει
μῆτε ὁ βόρβορος ἀλλάζει· δὲ γίνεται φῶς!

Κάτι σὰ θάλασμο καὶ σὰν ἀτσάλι, μαζὶ ἔσταξε μέσα μου. "Ἐνωσα πειὰ ὑγιέστατος κι' ἀλύγιστος. Ἐνωσα πειὰ ὅτι ἡ ἀγνότητά μου καὶ ἡ ἀπλότητά μου δὲν ἦταν ἀδυναμία ἀλλὰ παντοδυναμία. "Ὅτι μὲ ὄνομα ὅτι ἡμποροῦσα νὰ κατέβω στὸ βούρκο νὰ τὸν ἀνεβάσω, νὰ τὸν ἐξαγίσω, νὰ τὸν κάμω οὐρανό, καὶ ποτάμι καθαρό, καὶ θάλασσα, δὲ θὰ πάψω νὰ εἶμαι ἥλιος. Κι' ἀλλοίμονο στὸν βούρκο ποὺ κρύβεται ἀπὸ τὸν ἥλιο!

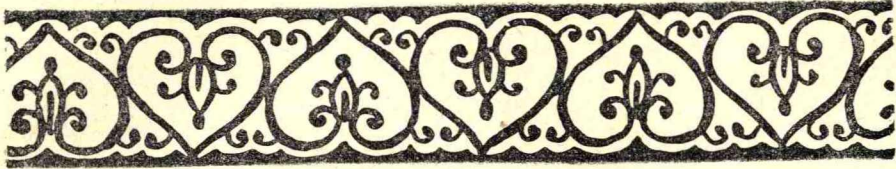
"Ὅταν ἔφυγα μὲ τοὺς δύο κακοὺς ἐφημερόδοξους ὁ Βενιαμὸγλου μοῦ εἶπε μπροστὰ στὸ σπῆτι τοῦ Παρθένου, μὲ τὴν ἀνεμπόδιστη πλέεν γλώσσα τῆς κοινότητάς του.

— Ἄμ παραπῆρε ψηλὰ τὸν ἄμηνε ὁ γέρος. Ἐνόμιζε τὸν ἑαυτό του Θεὸ νὰ μᾶς συμβουλεύει σὰ νὰ μὴν ἔχουμε ἐμεῖς μυαλό! Καὶ χάθηκε μὲ τὸν κοκκινολοῖστο ἀπέναντι, μέσα στοὺς καπνοὺς ἑνὸς χαμοτυπείου. Χάθηκε!

Τὸν ξαναεἶδα μετὰ ἀπὸ χρόνια σὲ κάποια ἐφημερίδουλα τοῦ ἀποδήμου Ἑλληνισμοῦ νὰ ἐπιτίθεται στὸν Παλαμᾶ γιὰ τὸν ζαρωμένο γυακά του! Πόσο πιδ χαμένος φαίνεταν μπροστὰ στὸν ἐφήμερο γυακά τοῦ Αἰώνιου ἐγκέφαλου!

Τί τρομερὸ πράγμα νὰ διαιωνίζεις τὴ μηδαμινότητά σου!

ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΠΟΛΥΔΕΥΚΗΣ

Ἀνδρέας Καραντώνης

Ο ΠΑΛΑΜΑΣ ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΟΣ

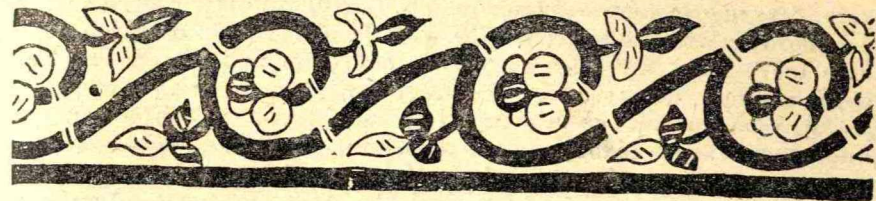
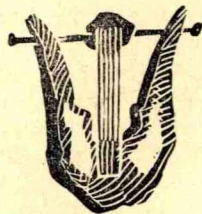
Η ΤΑΝ Η ΕΠΟΧΗ του γλωσσικού αγώνα. Ἡ δημοτική, πάλευε νὰ ἐκτοπίσει τὴν καθαρεύουσα καὶ νὰ πάρει τὰ δικαιώματά της στὴ λογοτεχνία, στὴν κριτική, στὴν ἐπιστήμη. Ὁ Παλαμᾶς, θιασώτης ἔνθεος τῆς λαϊκῆς γλώσσας, ἀλλὰ καὶ βιθὺς γνώστης καὶ ἀπαράμιλλος χειριστὴς τῆς καθαρεύουσας, διεξήγαγε τὸν γλωσσικὸν ἀγώνα ἀκόμα καλῶς. Ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ του! Σὰ δημοτικιστὴς, σὰν γλωσσοπλάστης καὶ μαζὺ θεωρητικὸς ὑπέρμαχος τῆς δημοτικῆς, ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ ἀγνοεῖ τὸν Παλαμᾶ περίφημο κάτοχο καὶ δουλευτὴ τῆς καθαρεύουσας! Ἄλλὰ νά, πού γιὰ λόγους σκληρῆς βιοπάλης, ἔπρεπε νὰ συνεργαστεῖ σὲ μιὰ ἡμερήσια ἐφημερίδα, ἐμπειρότατος ἄλλωστε, δημοσιογράφος, καθὼς ἦταν ἀπὸ τὰ ἐφηβικά του χρόνια. Ἐκεῖνα τὰ χρόνια, ἡ δημοτικὴ δὲν ἦταν ἀκόμη ἀνεκτὴ στὸ χρονογράφημα. Ὁ κόσμος, τὸ κοινὸ τῶν ἐφημερίδων, ἤθελε καθαρεύουσα — ἢ τουλάχιστον προτιμοῦσε μιὰ ἀπλὴ καθαρεύουσα, συμβατικὴ, ἄχρωμη, ἀπὸ τὴν τολμηρὴ δημοτικὴ πού ἔγραφαν οἱ λογοτέχνες τῆς ἐποχῆς — καὶ πρῶτος ὁ Παλαμᾶς. Μὰ συνέβαινε καὶ κάτι ἄλλο: ἀκόμα καὶ τὰ ὀνόματα τῶν πρωταγωνιστῶν τοῦ δημοτικισμοῦ, τοῦ Ψυχάρη, τοῦ Πάλλη, τοῦ Παλαμᾶ, τρόμαζαν τὸν πολὺ κόσμον πού τὸν ἐπηρρέαζε ἀκόμη ἔντονα ἡ φανατικὴ καὶ ὄχι πάντα καλόπιστη προπαγάνδα τοῦ τότε λογιωτατισμοῦ. Οἱ δημοτικιστοὶ, βρίσκονταν λοιπὸν σὲ μιὰν ἀπομόνωση, σὰ λεπροί, καὶ ἀνεπνεαν μόνον στὴ θερμὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ θαυμασμοῦ πού τοὺς δημιουργοῦσαν τὰ προοδευτικὰ στοιχεῖα τῆς ἐποχῆς—αὐτὰ τὰ στοιχεῖα, πού σὲ κάθε ἀνανεωτικὸ ξεκίνημα, εἶναι πάντα τὰ λιγώτερα, πάντα ἀποτελοῦν μιὰ μειοψηφία. Ἔτσι ὁ Παλαμᾶς, γράφοντας ἐκεῖνα τὰ χρονογραφήματα, στὴν παλαιὰ καὶ ἱστορικὴ ἐφημερίδα «Ἐμπρός» ὅπου ἦταν τακτικὸς συνεργάτης της στὸ μεταξὺ 1910 καὶ 1920 διάστημα, ἔσβυσε τ' ὄνομά του σ' ἓνα «ντούμπλ βέ» ἀφ' ἑνὸς γιὰ νὸ μὴν προκαλεῖ τὴν κοινὴ γνώμη, σὰ «μαλλιάρως», καὶ ἀφ' ἑτέρου γιὰ νὸ μὴν προδίδει τὴ συνείδησή του, σὰ δημοτικιστὴς. Καὶ γιὰ κάμποσα χρόνια γέμισε τίς στήλες τοῦ «Ἐμπρός» μὲ κομμάτια γραμμένα στὸ πνεῦμα τῆς γνωστῆς δημοσιογραφικῆς βιασύνης, «ἐπὶ τοῦ πιεστηρίου» ὅπως λέμε, χωρὶς καμιά ἀνώτερη λογοτεχνικὴ καὶ πνευ-

ματικὴ πρόθεση, χωρὶς ἐκεῖνη τὴν πρόθεση τοῦ καλλιτέχνη πού θέλει «νὰ μείνει» αὐτὸ πού γράφει, μόνον καὶ μόνον γιὰ νὰ ἐκπληρώσει τὴν ἡμερήσιαν ἀνάγκη τῆς ἐφημερίδας καὶ νὰ εἰσπράξει τὸ ἀντίτιμο τοῦ κάθε κομματιοῦ, ἓνα δίδραχμο νομίζουμε, δίδραχμο καὶ τίποτ' ἄλλο, ὅμως πόσο πολὺτιμο καὶ ἀναγκαῖο γιὰ τὴ συντήρηση μιᾶς οἰκογενείας ἐνὸς φτωχοῦ, ἀλλὰ μεγάλου ποιητῆ!

Δὲν ἔχουμε στοιχεῖα νὰ ξέρουμε ποιά ἐντύπωση ἔκαναν, ποιά ἀπήχηση εἶχαν τὰ χρονογραφήματα τοῦ Παλαμᾶ στὸ κοινὸ τῆς ἐποχῆς πού τὰ διάβαζε. Σήμερα ὅμως πού τὰ βλέπουμε ξεμονιασμένα, βγαλμένα ἀπὸ τὸ ὀπτικὸ συνοθύλευμα πού λέγεται «σελίδα ἐφημερίδας», καὶ τοποθετημένα στὴν ὕλη ἐνὸς λογοτεχνικοῦ περιοδικοῦ, ἔτσι καθὼς τὰ διαβάζουμε σὰ νὰ γράφτηκαν τώρα, βρισκόμαστε μπροστὰ σὲ μιὰν ἀποκάλυψη, στὴν ἀποκάλυψη ἐνὸς ἄλλου Παλαμᾶ, ἐνὸς Παλαμᾶ ἐξαίσιου ὅπως αὐτὸς πού ξέρουμε ἀπὸ τὰ ἔργα του, ἀλλὰ πού ἀκριβῶς εἶπειν δὲν εἶναι οὔτε ὁ ποιητὴς μὲ τὴν αὐστηρὴ ἔννοια τοῦ ὄρου, οὔτε ὁ πλάστης τῶν λίγων μὰ τόσο διαλεχτῶν διηγημάτων, οὔτε ἀκόμη ὁ βαθυστόχαστος κριτικὸς μὲ τὴν τεράστια μὀρφωση, τὴν πλούσια ἔκφραση καὶ τὴν τόσο δουλεμένη δημοτικὴ γλώσσα. Ὁ Παλαμᾶς χρονογράφος, εἶναι κάτι ἀπ' ὄλ' αὐτά, ἀλλὰ καὶ μαζὺ κάτι ἄλλο ἀκόμη: ἐκδηλώνει ἔδῳ μιὰ πλουσιωτάτη ἀνθρώπινη καὶ συγγραφικὴ φύση, πληθωρικὴ, ἀνεξάντλητη σὲ προσωπικὲς ἐμπειρίες καὶ σὲ λογῆς διαβάσματα, ἀλλὰ ἐκδηλώνεται, πῶς; Ἐλευθερά! Ἐλευθερὸς μέσα στὴν ἀνωνυμία ἐνὸς ἀλφαβητικοῦ στοιχείου ξένης γλώσσας! Ἐλευθερὸς μέσα στὴν εὐφρόσυνην ἰδέα ὅτι αὐτὰ πού γράφει, οὔτε τὰ ὑπογράφει μὲ τ' ὄνομά του, οὔτε, πρὸ παντός, τὰ προορίζει γιὰ τὴν αἰωνιότητα! Αὐτὸς ὁ τόσο πειθαρχημένος λογοτέχνης, ὁ τόσο δοσμένος τῆς αὐστηρῆς μορφῆς καὶ τῆς ἀκόμα πιὸ αὐστηρῆς γλωσσικῆς συνέπειας, τῆς γραμματικῆς τυραννίας θὰ λέγαμε, ἐπὶ τέλους μποροῦσε νὰ ἐκφραστεῖ μὲ τὴν ἐλευθεριότητα ἐνὸς ἀνθρώπου πού γιὰ ὅ,τι κι' ἂν κάνει, κανένας δὲν πρόκειται νὰ τοῦ ζητήσει λογαριασμό. Καὶ ξέρετε πού μπορεῖ νὰ μᾶς ὀδηγήσει μιὰ τέτοια ἐλευθεριότητα; στὴν ἀνακάλυψη πλευρῶν τοῦ ἐσωτερικοῦ μας κόσμου καὶ δημιουργικῶν μας δυνατοτήτων καὶ ἰδιοτήτων καὶ ροπῶν, πού δὲν τίς ὑποπευόμαστε καθὼς ἐκτελούσαμε τὸ «ἐπίσημο», τὸ συμμορφωμένο μὲ ὑψηλὲς ἀπαιτήσεις καὶ μὲ καθιερωμένες ἀξίες μορφῆς, ἔργο μας. Αὐτὸ συνέβη καὶ μὲ τὸν Παλαμᾶ χρονογράφος: ὁ ποιητὴς, ὁ στοχαστὴς, ὁ σοφός, ὁ μελετητὴς, ὁ ἄνθρωπος πού περιδιαβάζει, πού πηγαίνει στὰ καφενεῖα, στὸν περίπατο, πού θυμᾶται καὶ πού νοσταλγεῖ, ὁ ἐπίσημος ἄνθρωπος ὁ κρυμμένος μέσα στὴν ἀσημότητα ἐνὸς χρονογραφήματος, πού μπορεῖ καὶ νὰ χωρατέψει καὶ νὰ γελάσει καὶ νὰ δακρύσει καὶ νὰ παίξει, ἀκόμα, καὶ νὰ πάρει τοῦμπες, γιὰ πρώτη φορὰ συνεργάζονται ἐλεύθερα ἐπίσης καὶ αὐθόρμητα σ' αὐτὰ τὰ κομμάτια πού τὰ διαβάζουμε σήμερα καὶ ξαφνιαζόμαστε γιὰ τὴ χάρη τους τὴν ποικιλία τους, τὴ δροσιά τους, τὴν κομψότητά τους, τὴν ἀλαφράδα τους, γιὰ γνωρίσματα δηλαδὴ πού δὲν τὰ πολυσυναπαντᾶμε στὸ

καθαυτό δημιουργικό έργο του Παλαμά, ένα έργο τελετουργικό, αὐστηρό, σκυθρωπό συχνά, πού ξετυλίγεται μέσα σέ μιὰ ιερατική ἀτμόσφαιρα. Μέσα ἀπό τὰ χρονογραφήματα αὐτά, ξεπηδᾷ ένα δαιμόνια παιχνιδιάρικο, κεφατο καὶ λεπτοστόχαστο πνεῦμα, ένα πνεῦμα πού λούζεται ὅποτε θέλει στὰ νερά τὰ ποιητικά, καὶ πού πέρνει κι' ἀπὸ τὴν καθαρεύουσα κι' ἀπὸ τὴ δημοτικὴ ὅσα λουλούδια τοῦ ἀρέσουν γιὰ νὰ στολιζέται μ' αὐτά, σὰν πρόχειρος, ἀλλὰ ὅμως χαριτωμένος λόγος. Ἐδῶ, μέσα στὴν ἐλευθερία αὐτῆ, πού τυχαία τὴν ἀπέκτησε ὁ Παλαμάς, οἱ ὄροι ἔχουν ἀντιστραφεῖ. Ἐδῶ, ὁ μαχητικὸς δημοτικιστὴς, ἔδωσε πρόθυμα τὴ θέση του στὸν καθευρουσιάνο λόγο. Ἄλλὰ ὅμως δὲν ἔπεσε νὰ κοιμηθεῖ στὰ παρασκήνια. Δεσμευμένος τώρα ὁ δημοτικιστὴς μέσα στὸν καθαρουσιάνο καὶ κρυμμένος ὁ ποιητὴς μέσα στὸν ἀμέριμνο χρονογράφο, βρίσκουν τὴν εὐκαιρία νὰ παίξουν ἕναν ρόλο «κρυφοῦ ἡγέτη». Ὁ δημοτικιστὴς, μὲ τὸ αἶσθημα τῆς ζωῆς πού ἔχει, θερμαίνει ἔσωτερικά, αὐτὴ τὴν καθαρεύουσα καὶ τὴν κάνει ὄχι μόνο ὑποφερτὴ, ἀλλὰ καὶ συχνὰ ἀπολαυστικὴ. Καὶ ὁ κρυμμένος ποιητὴς, ἄνεργος καθὼς βρίσκεται μέσα στὸ χρονογράφημα, δανεῖζει πλούσια τὰ στοιχεῖα τοῦ σ' αὐτό: ἐκείνη τὴ βαθειὰ συγκίνηση ἀπὸ τὰ λογῆς πράγματα τοῦ κόσμου, ἐκείνη τὴ μυστικὴ τρεμούλα τῆς ψυχῆς τοῦ Παλαμά, μιὰ τρεμούλα πού κυρίευε ὀλόκληρη τὴν ὑπαρξὴ τοῦ καὶ πού ἀνέβαζε ἄκοπα τὸ πνεῦμα του καὶ τὴ φαντασία του ὡς τὸν κόσμο τῶν ἰδεῶν στὸν κόσμο τῶν αἰώνιων συμβόλων. Αὐτὸν τὸν κόσμο πού φωτοφέγγει μυστηριακὰ σ' ὀλόκληρο τὸ ἔργο του.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΑΡΑΝΤΩΝΗΣ

Πέτρος Τριαντάφυλλος

Ο ΠΑΛΑΜΑΣ ΚΙ Ο ΔΗΜΟΤΙΚΙΣΜΟΣ

Α'. Ὁ Παλαμάς ἀγωνιστὴς τοῦ δημοτικισμοῦ

Πρωτοπρόβαλε μὲ στίχους ὁ ποιητὴς μέσα στὸ τελευταῖο εἰκοσιπεντάχρονο τοῦ περασμένου αἰώνα, γεννημένος στὰ 1859. Ἦταν ἡ ἐποχὴ τῆς ποιητικῆς κυριαρχίας τῶν Σούτσων, τῶν Ραγκαβῆδων, τῶν Παράσχων, τῶν μεντόρων αὐτῶν τῆς παλιᾶς Ἀθηναίικης Σχολῆς, ἡ ἐποχὴ τῆς ἀκμῆς, θὰ ποῦμε, τῶν φιλολογικῶν διαγωνισμῶν στο Πανεπιστήμιο μαζί μὲ τοὺς κανγάδες τοὺς καὶ τὰναμμένα μικροφιλότιμα, ἡ ἐποχὴ, μέλος, ποῦχαν περάσει πιά στὴν ἀνάμνηση, φωτεινὰ μετέωρα, Σολωμοὶ καὶ Βαλαωρίτες. Νὰ πρόβελνε κανεὶς αὐτοὺς τοὺς καιροὺς στὴν ποιητικὴ ἀρένα μὲ διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ καθαρουσιάνικο ντύμα, νὰ βγαίνει ἀντάρτης, νὰ ποῦμε, στὴ γλώσσα, καὶ συντηρητικὸς ἀκόμα ἀντάρτης, ἦταν ἕνας σωστὸς ἥρωισμός. Κι ὅσο πὺρ φάνταζε μπροστά του, φώναζε τὸ σολωμικὸ παράδειγμα καθὼς καὶ τὸ στιχηρὸ ἔργο τοῦ βάρδου ἀπὸ τὴ Λευκάδα. Μὰ νὰ μὴν ξεχνᾶμε μαζί, πὼς τὸ ἔργο τοὺς αὐτῶν ἀνθῆσε, δημιουργήθηκε στὰ Ἐφτάνησα, πού ἦταν κάτι ὀλότελα ἄλλο αὐτοῦ, κοινωνικοπολιτικά, ἀπὸ τὴν τοτεσινὴ κἀπνούρα ποῦ πνιγε τὴν προγονικὴ, τὴν προγονόπληχτη Ἀθήνα καὶ πού αὐτοῦ μέσα τοῦ τάχτηκε τοῦ ποιητῆ μας νὰ τραγουδήσει. Αὐτὴ ἦταν ἡ πνευματικὴ περικυκλωσιὰ μέμφραστικὴ τῆς ὄργανο τὴν ἀκράτη καθαρύουσα, τὴ λογωτατίστικη γλώσσα σὲ κάθε φανέρωμα. Λοιπόν, ἡ προβολὴ ὀλοκληρωμένου γλωσσικοῦ ἐπαναστάτη ἦταν σάμπως ὄχι ἕνας ἀπλὸς ἥρωισμός. Γιατὶ θὰ πρεπε νὰ καρτερεῖς ὁ ποιητὴς ἀπ' τὰ πρωύτερα, πὼς θὰ θαβόταν τὸ ἔργο σου ὄχι μὲς' στὰ ἐπικριτικά καὶ κατακριτικά χτυπήματα τῆς γλωσσικῆς πλάνης καὶ τοῦ ἄλλου σκοταδισμοῦ, μόνο κάτω ἀπὸ τὴν πιὸ πιητικὴ ἀδιαφορία καὶ τὴ σιωπὴ τοῦ θανάτου. Ἔτσι, κι ὡς ἀντιλάρειζε μπρὸς του τὸ φῶς ἀπὸ τὴν Ἐφτανησιώτικη Σχολή, τὰ πρῶτα του στιχογραφήματα, τὰ ὅποια, τὰ γράψε στὴν καθιερωμένη γιὰ τότε ποιητικὴ γλώσσα τὴν καθαρύουσα. Διαφορετικώτερη ἐμφάνιση δὲ σήκωνε τὸ τοτεινὸ κλίμα τῆς Ἀθήνας, ἂν ἦταν νὰ γίνεῖ λόγος γιὰ ἕναν ποιητὴ. Αὐτά, πρὶν ἀπὸ τὸ 1875. Κ' ἴσως τὸ τελευταῖο του ποίημα στὴν καθαρύουσα νὰ ναι «Ὁ

ὑπνος», * καταχωρισμένο στὸν πρῶτο τόμ. (1885) τοῦ περιοδικοῦ «Κλειῶ» πού τυπωνόταν στὸ Λάιψικ (Λειψία), πού θὰ σκαρῶθηκε, ὀρισμένα, πρὶν ἀπὸ τὸ 1878. Γιατὶ ἀπ' αὐτὴ τὴ χρονιά, ἤδη, ἀπὸ τὸ 1878, ἔχουμε στιχοουργήματα του γραμμένα σὲ πολὺ ἀλλιώτικη γλῶσσα, στὴ γνωστὴ μας, μιχτὴ ἢ νεοδημοτικὴ, σὲ μιὰ Δημοτικὴ μὲ πολλὴ καθαρεύουσα, μὲ καθαρευουσιάνικους τύπους ὅπως: ἀνοιξεως, βοϊβόδαι, πατρίς, ποιηταί, προσευχαί, ποιητά μου κ. λ. π. Καὶ σημειώνουμε ἀκόμα, πῶς σ' αὐτὴ τὴ γλῶσσα στιχοουροῦν τότε κ' οἱ Ἀχιλλέας Παράσχος, Δροσίνης, Πολέμης. Εἶναι ἡ γλῶσσα πούναι γραμμένα τὰ πρῶτα του ὁμαδικὰ ἔργα: «Τὰ τραγούδια τῆς πατρίδος μου» καὶ ὁ «Ὑμνος εἰς τὴν Ἀθηνᾶ», πού ἀπὸ τοὺς τίτλους του καὶ μόνο συμπεραίνουμε καὶ τὸ γλωσσικὸ τους ὄργανο.

Λοιπόν, ὅστερ' ἀπὸ μερικὰ χρόνια, στὰ 1888, κυκλοφορεῖ τὸ «Ταξίδι» τοῦ Ψυχάρη. Τὸ διαβάζει ὁ ποιητὴς, συμπληρώνει τὴ γλωσσικὴ του θεωρίαν, πλουτίζεται μὲ τοῦ Δασκάλου τὴ γλωσσολογικὴ σοφία κι ὅτι τοῦ ἦταν πρὶν σὰν ὑποσυνειδητο τοῦ γίνεται τώρα συνείδηση, ἀνοίγονται μπρὸς του κάποιον καινούριον ὀρίζοντες τοῦ Δημοτικισμοῦ μὲ τὸ προοδευτικὸ περιεχόμενό του, γίνεται ὁ σημαιοφόρος τοῦ κινήματος, μὰ μαζί κι ὁ γεννήτορας, νὰ ποῦμε, ὁ ἀρχηγὸς τῆς καινούριας Ἀθηναίικης Σχολῆς ὁ Κωστής Παλαμάς. Δῶ καὶ πέρα, ὅτι θὰ γράφει, σὲ στίχο ἢ σὲ πεζό, τὸ γράφει στὴ Δημοτικὴ, πού τὴν καλλιεργεῖ μὲ τοῦ κόσμου τὴ φροντίδα. Καὶ κάθε φορὰ πού ἐμφανίζεται μῆρογα του στοῦ λαοῦ τὴ γλῶσσα γραμμένα, γίνεται λὲς τὸ κόκκινον πανὶ μπροστὰ στοὺς ταύρους τοῦ λογιοτατισμοῦ καὶ τοὺς ἀκόμα πιὸ ἄγριους τοῦ γαζετατζιδισμοῦ, πού ἔχουν νὰ τοῦ ποτίσουν καὶ τοῦτοι μέσ' στὴν ἀγύρτικη ἀνευτυνολογία τους ὄχι ἀλαφρότερης πίκρας καὶ φαρμακίλας ποτήρια. Ὡστόσο, ἓνα πού ἔχει νὰ κάνει ὁ ποιητὴς εἶναι τὸ βαθὺ κ' ἐπίμονο σκύψιμο ἀπάνω στὸ βλησεῖδι τοῦ λαϊκοῦ, τοῦ δημοτικοῦ λόγου. Μελετᾷ νοιασμένα ὅτι δημιούργησε ἡ ρωμιόσυνη, τὰ τραγούδια τῆς, τίς παροιμίες, τίς παραδόσεις, τὰ παραμύθια τὰ λογιῆς λογιῆς συνήθια, ὅλο τὸ λαογραφικὸ πλοῦτος τὸ μελετᾷ ἀπὸ καρδιάς καὶ μὲ τοῦ κόσμου τὴ λαχτάρα. Γιατὶ μ' αὐτὸν τὸν τρόπον μοναχά, ὅσο περισσότερον θὰ γινόταν ὁ σοφὸς τοῦ λαϊκοῦ θησαυροῦ, τόσο πιὸ θὰ στεκόταν ἄξιος σ' ἀποστόμωμα ὅλων τῶν ἀντιπνευματικῶν καστρομάχων, πού δὲν τῶχουν τίποτε καὶ προδότη νὰ τὸν κράξουν τῶν «ἰερών» «καὶ τῶν ὁσίων». Γιὰ τοὺς πρῶτους, γιὰ ὅσα πνεματοχτόνα τοῦ καταλαλᾶν, θὰ ξεσπάσει ἀργότερα καταγαναχτισμένος μὲ «τὴ Φλογέρα τοῦ βασιλιᾶ»:

* Γιὰ τὴν ἱστορίαν, νὰ ἡ ἀρχὴ τοῦ πολὺστροφου αὐτοῦ στιχοουργήματος (23 τετραστίχα):

Τέκνον ἠδὺ στυγνῆς μητρὸς,
τέκνον λευκὸν νυκτὸς μελαίνης,
ὁ Ὑπνος μόχθων ἰατρὸς,
καὶ βασιλεὺς τῆς οἰκουμένης.

Ἡ γλῶσσα πού βροντομαχεῖ στὸ λόγο μου εἶναι ἡ γλῶσσα τῆς ἀργατιάς, τῆς λεβεντιάς καὶ τῶν ἀκέρειων κ' εἶναι μὲ τὴ δική σας ἄμοιαστη, πῶχει τὰ λόγια πάντα ξεθωριασμένα σὰ νεκρὰ καὶ σὰ μπαλασαμωμένα.

Γιὰ τοὺς δευτέρους, τοὺς πετάει κατὰμουτρα νὰ σὰν τὶ δεκαπεντασύλλαβους καὶ καμτζικιές μὲ «τὴν πολιτεία καὶ τὴ μοναξιά» του:

Ραγιαδες ἔχεις, Μάνα γῆ, σκυφτοὺς γιὰ τὸ χαράτσι,
κούφιοι κι ὄκνοι καταφρονοῦν τὴ θεία τραχειὰ σου γλῶσσα,
τῶν εὐρωπαίων περιγελα καὶ τῶν ἀρχαίων παλιάτσοι.

Καὶ γιὰ ὅλους μαζί, πού μὲ τὴν ἀσύνειδη νοοτροπία τους καὶ τὸ φαῦλο καὶ σάπιο ψυχισμό τους κατάντησαν ὅπως τὸ κατάντησαν τὸ ρωμῆικο, ἔχει νὰ πεῖ καὶ νά... τραγουδήσει μῆνα ἀπὸ τὰ «Σατιρικά γυμνάσματα» μοναναπνιάς:

Διαβασμένοι, ντοτόροι, σπιρουνάτοι,
ρασοφόροι, δασκάλωι, ρουσφετλήδες,
οἰκοπεδοφαγάδες, ἀβοκάτοι,
κομματάρχηδες καὶ κοτζαμπασῆδες,
καὶ τῆς γραμματικῆς οἱ μανταρίνοι
καὶ τῆς πολιτικῆς οἱ φασουλῆδες,
ταρτοῦφοι, ραμπαγάδες, ταρταρίνοι!
— Ἀμάν! ἀγά, στὰ πόδια σου! ἄκου! στάσου!
Βυζαντινοὶ — Γασμοῦλοι — Λεβαντινοὶ.
Ρωμῆικο, νά! Μὲ γειὰ σου, μὲ χαρὰ σου.

Στὰ 1931 — ἀπροσμήνητο! λιποψύχησε λὲς ὁ συγγραφέας καὶ πιστὸς τῆς Δημοτικῆς ἀναγνωρίζοντας τὰ ἴδια δικαιώματα καὶ στὴν καθαρεύουσα. Νὰ τοῦ διαμορφώθηκε, ἀλήθεια, μὲ τὸν καιρὸ μιὰ τέτοια γνώμη στὶς γλωσσικὲς του ἀποψεις νοθεύοντας τὴν πίστη του στὴ δημοτικὴ γλῶσσα; Ἡ μήπως μπορεῖ νὰ κριθεῖ τὸ φαινόμενο σὰν ψυχολογικὸ ξέσπασμα σιγασίας γιὰ τὸ πνεματικὸ περίγυρο, πού κατὰ τίποτε λὲς δὲν εἶχε ἀλλάξει ἀπ' ὅτι ἦταν σὰν πρωτόρχισε τὸ γλωσσικὸ του ἀγῶνα μὲ τὰ δημιουργήματά του, ποιητικὰ καὶ πεζά, περίγυρο πού κρατοῦσε ἀκόμα, μὰ καὶ κρατάει, ἀλλίμονο! κι ὡς σήμερον ἄλυτο τὸ γλωσσικὸ ζήτημα. Κρίση, λιποψυχία συνείδησης ἢ ὄχι, ὅτι καὶ νᾶναι, χωνεύεται, διαλιέται ἀνύπαρχο μέσ' στὸ τεράστιο κ' ὑποδειγματικὰ στὴ δημοτικὴ γλῶσσα γραμμένο ἔργο του, καὶ τοῦ στίχου καὶ τῆς πρόζας.

Β'. Ὁ Παλαμάς στὴν ἐξελικτικὴ (προοδευτικὴ) πορεία τῆς Δημοτικῆς

Στὸ σύνολό του τὸ ἔργο τοῦ ποιητῆ, ἓνα ἔργο μὲ τὰπλώματα τῆς ἐθνικοῖστορικῆς δημιουργίας, δὲ θὰ μπορούσε, ὀρισμένα, νὰ πραγματοποιηθεῖ τρανὸ καὶ μιὰς ζηλευτῆς περιωπῆς δίχως τὸν πλέριο ἀρματομὸ τοῦ δημιουργοῦ του τὸ γλωσσικὸ καὶ λαογραφικὸ. Λευτερωμένος ἀπὸ τὸ βραχνὰ τῆς καθαρεύουσας, παρυσιασμένος ἤδη σὰν ποιητὴς μὲ τὴ λόγια καὶ τὴ μιχτὴ ἀκόμα γλῶσσα, αὐτὸ πού τοῦχε γίνεи συνείδηση, ἀπὸ τὸ 1888

καὶ δῶθε, ἦτανε νὰ ριχτεῖ, νὰ πιαστεῖ νὰ μελετήσῃ ἱστορικὰ τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, τῆς ρωμοσύνης, τὴν ἐθνικὴν γλῶσσα, νὰ χωθεῖ μέσα σὲ τις δίπλες τῆς καὶ ὡς στὰ πὶδ βαθιά τῆς, νὰ αἰστανθεῖ, ν' ἀφουγκραστεῖ, κυριολεκτικὰ, τὴν ψυχὴ τῆς, νὰ καταπιαστεῖ ὡς καὶ μὲ τις ἀθάνατες ντοπιολαλιές τῆς καὶ νὰ γνωιαστεῖ μὲναν ξεχωριστὸν καημὸ γιὰ τὰ πλοῦτια τους. Ἡ ἐπικολυρικὴ ἀλλοστε φύση τοῦ τὸν ἐσπρωχνε σ' αὐτὴ τὴ γονιμώτατη δουλειὰ καὶ δημιουργικὴ ἀπασχόληση. Γιατί πῶς ἀλλιῶς θὰ ξεφύτρωναν καὶ τᾶλλα του, βέβαια, ἔργα, μὰ, ἰδιαίτερα, ἐκεῖνη ἢ γλωσσικοῖστορικὴ ἐντέλεια, «Τοῦ δωδεκάλογου τοῦ γύφτου» καὶ παραπέρα «Τῆς φλογέρας τοῦ βασιλιᾶ»; Ἀλήθεια, πόσοι δὲν ἔχουν μαθητέψει κ' ἐντυφῆσει, κυριολεκτικὰ, στὶς παλμερὲς αὐτὲς σελίδες καὶ δὲν ἔχουν διδαχτεῖ ἀπὸ τὴ θησαυρισμένη αὐτοῦ μέσα γραμματικὴ σοφία, τὸ φτογγολογικὸν καὶ τὸ τυπικόν, μὰ καὶ ἀπὸ τὸ πλοῦτος τοῦ συνταχτικὸν του; Στὸ λεξιλογικόν, πάλε, μέρος δλόκληρο βλησεῖδι ὁ συγγραφέας. Καὶ μπορεῖ καὶ ἄλλοι νεοἕλληνες λογοτέχνες νὰ σκάρωσαν, νᾶπλασαν λεξιλόγιο καινούριο καὶ παραγωγικὸν ἀκόμα κατάληξες, μὰ ὁ Παλαμὰς καταγράφει στὸ ἐνεργητικόν του τίς πὶδ πολλὰς καί, γενικά, πὶδ πετυχημένες. Αὐτὸς παρουσίασε τὸ λεχτικόν αὐτὸ πληθουριὸν στὴ ζωὴ τῆς γλώσσας, αὐτὸς νεκρανάστησε πὶδ πολλὰς ὅπως τις πρωτομεταχειρίστηκε δίνοντας διέξοδο στὸ δημιουργικὸν ὄργασμόν του. Γιατί, βέβαια, αὐτὸς στάθηκε ὁ πληθωρικώτερος ἀπ' ὅλους δημιουργός. Ὁ γλωσσικός, ὁ λεξιλογικός πλοῦτος φανερῶνεται καὶ ἀπὸ τίς διπλοτυπίες καὶ τριπλοτυπίες ἀκόμα ποὺ μεταχειρίστηκε μὲσ' στὸ ἀπέραντο ἔργο του μὲ μελέτη καὶ στόχαση κ' οἰκονομία ἔτσι, ποὺ νὰ μὴν παραξενεύουν, νὰ μὴ σοκάρουν, νὰ ἐπιβέλνουνται, ἀντίθετα, αὐτοδύναμες λές. Καὶ νὰ τὰ: πὶδ καὶ πιά, ἀγάπας καὶ ἀγάπαγε καὶ ἀγάπα, πρόσωπα καὶ προσώπατα, ἄλογα καὶ ἄλόγατα κ.λ.π. Μονάχα κάποιον ἐξελληνισμοὶ του, σημειώνουμε, σχετικὰ μὲ τὰ ξένα ὀνόματα δὲ μᾶς ἱκανοποιοῦν, ποὺ τοὺς ἐπιχείρησε, βέβαια, παρασυρμένος ἀπὸ τὴν καθαρεύουσα, ἀπὸ τὸ πνέμα, καλύτερα, τῆς μανίας τοῦ καθαρευουσιανισμοῦ. Καὶ νά, πῶς δὲ μπορεῖ νᾶναι ἀπειροκαλώτατος ἐκεῖνος ὁ Φάουστός, ὁ Γριλπάρτσερὸς κ.τ.τ. ποὺ φιγουράρουν στὴ γραμματικὴν του, καὶ πού, κατὰ τὴν γνώμη μας, μονάχα φωνητικὰ θὰ πρέπει νὰ μεταγράφονται στὴ γλῶσσα μας τὰ κάθε λογῆς ξένα ὀνόματα καὶ ὀρθογραφημένα μὲ τὰ πὶδ ἀπλὰ ἀλφαβητικὰ στοιχεῖα. Ἄς εἶναι. Κεῖνες πάλε οἱ σύνθετες λέξεις, τὰ σύνθετα ἔτσι, τί βιδὸς ἀμέτρητο καὶ ὁμορφοσκάρωτο, ποὺ λαμποκοποῦνε μὲ τὸ δικόν τους λάμπος μὲσ' στὸ ἀπειροσέλιδο ἔργο του δίνοντας ἕνα ξεχωριστὸ ἀστράμμα στὸν στίχον του ἐκεῖνα τὰ: δροσάνθια, τὰ ἀστρομέτωπα, οἱ δροσανγές, τὰ ἀεροκρέμαστα, τὰ λαμπροκαίρια, οἱ ὄνειρόπλεχτες, οἱ νεροκόρες, τὰ χοντροκάρφωτα, οἱ τραγουδοπλέχτες, οἱ ἀνθοβυζιάχτες, τὰ μαγιόβότανα, οἱ ὄνειρόθρεφτοι, οἱ κυματόχαρες, οἱ στρογγυλομηλοπρόσωπες, οἱ στρογγυλοφέγγαρες, τὰ ἀκροβλάσταρα, οἱ κυματόστηθες, τὰ χεροσκούταρα, τὰ γλανκονήσια, τὰ σιδεροπονυκάμισα, οἱ λαγόκαρδοι, οἱ πορτοφυλάκοι, οἱ χιλιοποτιστές, τὰ ἀκροφίγουρα, οἱ κακόσορτοι, οἱ ζουναχιλίηδες, οἱ ἀλογοπραματευτάδες, τὰ δροσομάγουλα, οἱ μυριομάτηδες, οἱ λομπρομέτωποι, τὰ στριγγλόχορτα, οἱ βαριομοίρηδες, οἱ ἰδροκόποι, τὰ σμαραγδονήσια, τὰ

ἀφεντοπάλατα, οἱ ταυροσκυθικοὶ (βοριάδες), οἱ ἀκρορεματιές, οἱ σφυροκοπητήδες, οἱ σιδεροπελέκες κ.λ.π. μαζὶ μὲ τὰ: βογγοτρίζουν, ἀεροφέρνει, νυχτοφέρνει, βαρουπερνάω, ἀεροφύτρωσαν, φωτοντυθοῦν, τριζολάμπουν, ἀεροσαλεύουν κ. ἄ. Ἄφραστη ἢ κατασοσύνη του ἀπ' αὐτὴ τὴ μεριά καὶ ὅλα τους στὴν ἐντέλεια συνθεμένα. Καὶ αὐτὰ τὰ σύνθετα του μαζὶ μὲ τ' ἄλλο του λεξιλόγιο τὸ τραβηγμένο ἀπὸ τοὺς θησαυροὺς τῆς λαόγλωσσας καὶ τίς ντοπιολαλιές τῆς, ἀπὸ τὴ βυζαντινὴν ἀκόμα καθὼς καὶ ἀπὸ τίς ἄλλες γλῶσσες, ποὺ σχετίστηκε μὲσ' στὸν ἱστορικόν της δρόμον ἢ ἑλληνικὴν καὶ ὅπως τοὺς ἔδωσε αὐτὴ ἔτσι καὶ πῆρε ἀπὸ κεῖνες, ὅλα λοιπὸν αὐτὰ τὰ πλουμὰ δίνουν μὴν ἰδιαίτερον οὐσία καὶ νοστιμίζουν ἐξέχωρα πάμπολλες σελίδες ἀπὸ τὸ ἔργο του. Ἔτσι, ἔχουμε τὰ: (καροῦχες, σκαραμάγια, χουρομούζια (μαργαριτάρια), ἀραποβλογιά (μαύρη βλογιά, ἀλλοιώτικα), φωτερὰ (μάτια δηλ.), λιόκαλος, μετωριστής (χωρατατής), ξαγναντευτής καὶ ξαγναντεύτρα, μεσοκοπιές (μεσόκοπες), ξεσκαλιστάδες, χαράκι, πεζούρα, διδάχοι, στρωσίδια, πασίχαρη, ἀργοπάτητος, ἔμνοστος, πανέμνοστος, μελοῦδι, γκούσλα, γιარές, ἄχτι, ἀσκέρι, σεφέρι, Μισίρι, Μπιαρμπαριά, χαμψίνι, γοργόνια (τά), νῶτα, τραχώνια (τά), ἀνάστα (τό), παράδαμα, χάδιο, καμίσια (τά), λουρίκια, στραγγαλλιστής, θιαμαῖνομα, λαρώνω, λιμπίζουμαι, σεργιούνης, ἀβοκάτος, μουράγιο, καζάρμα κ. ἄ. Ἐπειτα, οἱ παροιμακὲς του φράσεις καὶ ἄλλα φραστικὰ ἀπὸ τὴ Δημοτικὴ εἶναι πάμπολλα σὰν τέλειος τῆς γλώσσας ποῦναι γνώστης καὶ κάτεχος: ὁ παθὸς μαθός, τὰ σύκα σύκα κ' ἢ σκάφη σκάφη, ζῆ καὶ ζώνεται κ.λ.π. Καὶ μὲσ' στὰ φραστικὰ του ἄς σημειωθοῦν κ' οἱ στίχοι του: ποῖος χτυπάει τὸ δὲ στοχάζεται καὶ ποῖος τρέμει τὸ δὲ ζῆ; Λοιπόν, αὐτὰ ὅλα, λίγα ἢ πολλὰ, ποὺ παραθέσαμε σχετίζονται, γενικά, μὲ τὴ Γραμματικὴν τοῦ ποιητῆ. Τὸ συνταχτικόν του, αὐτὸ δὲ ποῦναι κ' ἢ καθαντὸ ψυχὴ μῆς γλώσσας, εἶναι ἀπὸ τὰ πὶδ ἀξιοπρόσεχτα καὶ ἀξιωματέτητα, δοισμένα. Ναι, δὲν ἦταν σχῆμα, δὲ στάθηκε λεχτικὸς καὶ ρητορικὸς τρόπος ποὺ νὰ μὴν τοὺς μεταχειρίστηκε δημιουργώντας ὁ βαθιογνώστης τῆς γλώσσας συγγραφέας. Ἀπὸ τὴν ἑλλειπτικὴν πρότασιν ἴσαμε τὴν ἀποστοφίην, ὅλοι οἱ ἐκφραστικοὶ τρόποι τῆς ζωντανῆς μας γλώσσας μίλησαν μὲσ' στὸ ἔργο του, ποὺ μόνοι τους λὲς χύνονταν καταχτημένες σοφὰ ἀπὸ τὸ δημιουργόν. Μερικὰ παραδείγματα: Στᾶρατα! Στᾶρατα! (ἑλλειπτ. πρότασις). Καὶ σὺ τῆς Ἄσπρης Θάλασσης χουσαφικό, Ἄλεξάντρα (μεταφορά). Μᾶς ταπεινώσαν ὅλες οἱ ταπεινώσεις. Ὅλες τίς ἀγάπες τίς ἀγάπησα (συστοιχίαι), Ἄηδόνια καὶ τρηδόνια (παρίχησις). Κάψε, κάψε, στὰ χαμένα καῖς (ἀναδίπλωσις). Ἡ Ἄφροδίτη τῶν γιαιλῶν ἢ Γροποντίδα (ἀντονομασία). Πλάστρα φωτιά (προσωποποίησις). Πρὸς ἑσένα, ὅποιε θεᾶ (ἀποστοφίη). Καὶ θὰ τελειώσουμε μὲ τὰ κομητικὰ του ἐπίθετα, μὲ τὰ: αἵματοστάλαχτες κουμαριές, ἀφροστέφανα κύματα, περουζένες θάλασσες, σπαθόφτερα ἀγριοπούλια, ἀφροστέφανους οὐρανοῦς, στοιγύβουδες ζουρνάδες, ἐλεφαντένιους Ὑμηττοῦς, αἵματόχρωμα βουνά, βραδιᾶς μελαχροινές, ἀνθοζύμωτα χωριά, φωτοκαῦτες ἤλιους, φλωροκαπνισμένες φέριμελες, ροδαρὰ σκαραμάγια, περδικόστηθες τσιγάνες, ἀβυσσόθρεφτα φτερά καὶ τόσα ἄλλα.

Ἡ γλῶσσα τοῦ Παλαμὰ ὄντας ἢ ἴδια καὶ στὴν ποιήσῃ του καὶ στὴν

πεζογραφία του, όπως αναφέραμε, είναι ένα εθνικό πλούτος αξιέτιμτο. "Ας σκύψει στη μελέτη της ο νεώτερος λογοτεχνικός κόσμος, στην πιο λεπτομερειακή έρευνα του έργου του με την άφορη του γιορτασμού για μια ολόκληρη χρονιά των εκατόχρονων από τη γέννηση του ποιητή, ως διαβάσει τα Γράμματά του, τους Πεζούς Δρόμους του, την Ποιητική του — αὐταρκα πεζογραφικά ὑποδείγματα στη Δημοτική και πάμπλουτα σε περιεχόμενο, και, καθώς παραπατάει τώρα ἄγλωσσος και κακόγλωσσος, σασιροντισμένος μέσ' στη γλωσσική ἀστασία του, όχι ἄλλα θᾶχει να ὠφεληθεῖ, μονό και θὰ σπρωχτεί δασκαλεμένος στις πιο μεστές σκέψεις για τὴ γλώσσα και τὸ συγκαιρινό της μεταχειρισμό, τὸν πιο πρακτικό κ' ἐπιστημονικά ὀρθότερο. "Ἐτσι μοναχὰ θὰ πᾶψουνε να βλέπουν τὸ φῶς ἀπόβαρες και ὑποπτες ἀντίληψεις για ὀρεσειβιακὲς γλώσσες και «ἄρρατ' ἀθέματα», κατὰ τὸ λαϊκὸ λόγο. Ἡ σωστή, τέλος, και καρποφόρα μελέτη τοῦ πολυποίκιλου και πρωτείου αὐτοῦ ἔργου θάνα ἢ μόνη δικαίωση για τὸν ποιητή, ἕναν ποιητὴ πού ὁ μεγαλόστομος πολλὲς φορὲς και παθαίμενος στίχος του τότε βγάζει ἔξω ἀπὸ τὰ πανελλήνια σύνορα, ἔξω ἀκόμα ἀπὸ τὸ βαλκανικὸ χῶρο και τὸν τοποθετεῖ, τὸν ὑψώνει παγκοσμιακό:

Εἶμαι ἢ σάλπιγγα ἐγὼ μιᾶς ἀνάστασης
κ' εἶμαι ἢ σκάλα πού ἀρχίζει ἀπ' τὴ γῆς
και πού χάνεται πέρα ἀπὸ τᾶστρα...

II. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ

Στὸν ποιητὴ πού ἔγινε κριτικὸς μου

(Οἱ πεντασύλλαβοι)

Ὅ,τι κι ἂν κάμης,
ὅπου να δράμης,
ἀπ' ὅποιο γένος,
τοῦ κάκου! Ἐμπρός σου
πάντα θὰ μ' ἔχης,
πίσω μου τρέχεις
τὸ τρέξιμό σου
να μὴν τὸ βιάζης,
και λαχανιάζεις.
Νὰ μὲ θυμᾶσαι,
τέτοιος ὁ νόμος:
Ὁ πεζοδρόμος
μιᾶς ἔγνιας θᾶσαι
κι' ἐγὼ μιᾶς χάρης
ὁ καβαλλάρης.

Τὸ βραχίδι τοῦ ἐργάτη

Ἐρῆ, οἱ ἐργάτη ἔρασε σου εἰλὰ ἴδρωλαί εἰς
σολοῦμα λὲ γῆ, για να γίνῃ
να ρεσὴ, γουρῶδια, λαγαδὰ τοῦ κόσμου ὀλόγυραί εἰς.
εἰλοχὴ, ἀρουαῖδιασῃ, ἀναρση ρονάχα ἢ ἀργαλιά.

Ἐρῆ οἱ ἐργάτη ἔρασε σου εἰλὰ ἴδρωλαί εἰς
γυρᾶνσε τοῦ κόσμου λὲ γυρι.
σὸ δυναλαί κὲ ἀσὶά σσαδιά λα χερῖα λα δὶαί εἰς,
καὶ εἴ ὄρο λα ρουσὶδῖα, σαίρλου, κ' ἢ γῆ σπουλι.

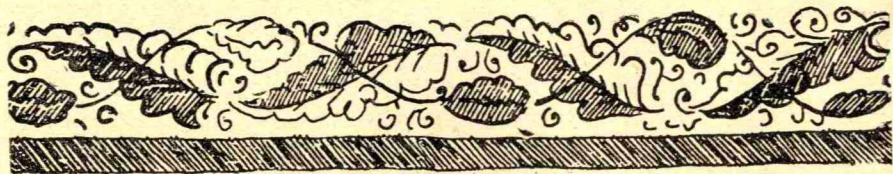
Ἐλὼ κόσμου τοῦ θησαυριστῆ λὲ βιή σου, ἐργάτη, κὸρσε
σολοῦρᾶνε ἀδὶκλιεῖ, χυρὴ νερσὴ.

Ἄγρια σὸ κῆλε, ἀδὶρρεα, ὄρδα! Μερῖα ἄναρδία, ρια γνῶμη.
— Δικαιοσῖνη, βράλιβε, κὲ γάρψε, Προυοσὴ!

10.12.1913

Κοσμή Παλαμά

Αὐτόγραφο τοῦ Παλαμά, πού μᾶς τὸ παραχώρησε ὁ ποιητὴς Ἅγις Θέρος.
Γράφηκε στὰ 1913 και δημοσιεύτηκε στὴν ἔφημερίδα «Λαός» τοῦ Ἅγι Θέρου.

Κώστας Θρακιώτης

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΜΗΝΥΜΑ ΚΑΙ Ο ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΣΤΟ ΠΑΛΑΜΙΚΟ ΕΡΓΟ

ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, συνολικά εξεταζόμενο, θα πρέπει να κρίνεται κάτω απ' τις πραγματικές κοινωνικές δυνάμεις που το εξέθρεψαν κι' έγιναν οι κύριοι μοχλοί για να ολοκληρωθεί ή προσωπικότητα του ποιητή και δεύτερο να διερευνηθεί στο τι αντικειμενικά αντιπροσωπεύει, ποιό το πνευματικό του περιεχόμενο και ποιές οι αισθητικές μορφές που αποκρυστάλλωθηκαν για την πιο άρτια έκφραση αυτού του περιεχόμενου.

Μονάχα κάτω απ' αυτό το πρίσμα θα μπορούσαμε ν' αποκαλύψουμε τις αντικειμενικές σχέσεις που το συνδέουν και να ερμηνεύσουμε σωστά το προσδευτικό μήνυμα που πρωτόφερε στη νεοελληνική μας ποίηση, θαθαίνοντας και επιδρώντας πάνω της με την αναγεννητική πνοή του λυρισμού του.

Αν ή λογοτεχνία είναι ένας βασικός παράγοντας της εθνικής ζωής, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι στις αισθητικές και μορφολογικές της πλευρές. Πρέπει ιδιαίτερα να αναζητηθεί στον άκαταπόνητον αγώνα του ποιητή να ξεκόψει τόσο απ' τις συντηρητικές παραδόσεις που έφραζαν το δρόμο προς την εξέλιξη, όσο, κι' αυτό πιο σπουδαιότερο, ν' αποφύγει τη διαλυτική διάβρωση και τις καταστροφικές επιδράσεις των φορέων εκείνων που χαρακτηρίζουν την διάλυση και την παρακμή.

Η μεγάλη και σπουδαία εθνική σημασία του έργου του Παλαμά βρίσκεται στο ότι συνταύτισε τον ποιητή μ' ε,τι το ανανεωτικό, προσδευτικό στοιχείο εκλείπει ή εποχή του. Γιατί δεν έμεινε άπλός μονάχα παρατηρητής, μά πολεμιστής ελεύθερος που πήρε άπροκάλυπτη κριτική στάση απέναντι στις τάσεις εκείνες που έτειναν να ματαιώσουν κάθε αναγεννητική δύναμη στην πορεία του Έλληνικού λαού. Η άμεση και προσδευτική τοποθέτησή, του εξασφάλισε ένα εδρώτατο όπτικό πεδίο, ώστε ή δραστή του να γίνεται καθολική έποπτεία και ό λόγος του, άποκρυστάλλωση καθαρή των αισθητικών μορφών, πρότυπο κι' αναντικατάστατο μνημείο του ποιητικού λόγου.

Δέν είναι υπερβολή αυτό που ειπώθηκε κατά καιρούς απ' τους κριτικούς του, πως ό Παλαμάς είναι εκείνος που έγραψε την πνευματική ιστορία του τόπου μας. Πραγματικά ό ποιητής στέκει σαν ό πιο ολοκληρωμένος πνευματικός άνθρωπος του νεώτερου Έλληνισμού. Στάθηκε, όχι άπλώς ό έρμηνευτής της εποχής του κι' ό πρωταθλητής, μά ό μεγάλος πνευματικός οδηγός της νεοελ-

ληνικής γραμματείας, που τό φωτεινό παράδειγμά του θα ηλεκτρίζει κάθε αληθινό έργατή του πνεύματος σε κάθε καιρό και τόπο.

Η περίπτωση Παλαμά δέν άποτελεί πιά μία τελειωμένη κι' εξαντλημένη υπόθεση για τό κριτικό ένδικέρον μας, μά αντίθετα με την πάροδο του χρόνου θα γίνεται όλοένα και νέα άφορμή, καινούργια άρετηρία, για νέες αναζητήσεις κι' έξορμήσεις της εθνικής μας λογοτεχνίας κι' ακόμα στήριγμα μοναδικό σε εποχές σαν τή δικιά μας, όπου οι ποιητικές αξίες τείνουν να καταποθούν στην άναρχη, στεγνή κι' άποπνευματοποιημένη τάση ενός γενικού ξεπεσμού και μιας προχωρημένης άποσύνθεσης.

Τό ότι υπάρχει ένα μεγάλο ήρωϊκό παράδειγμα στην προσπάθεια και τον αγώνα του Παλαμά, τότο είναι κάτι που δέν μπορεί ν' άμφισβητηθεί από κανέναν. Στα πενήντα χρόνια της πνευματικής του άθλητης, δρασκελίσε με γιγάντιους ρυθμούς την πνευματική άποτελεμάτωση αίωνων δίχως παράδοση, για να δημιουργήσει την πνευματική ιστορία του τόπου μας, ξεπερνώντας κάθε καθυστέρηση κι' άνεδάζοντάς την σ' ένα επίπεδο αξιόλογο κι' αξιοζήλευτο, κι' από προσδευμένες χώρες ακόμα, στον παγκόσμιο ποιητικό χώρο.

Ας αναλογιστούμε μόνο ποιά ήταν ή εποχή του, όταν αυτός έξορμούσε με τό μεγάλο όνειρο στο φλογισμένο του στήθος, ίππεύοντας τον ρωμαντικό κι' άτίθασσο Πήγασό του, για να τον μεταφέρει απ' τό έμμετρο αφήγημα των Ραγκαδιών ή απ' τους άπλους τόνους του Καρασούστα και των Παράσχω, που δέν ήταν παρά μία άδέξια καταγραφή χρονικού μιας καθημερινότητας, κι' άνούσιας αισθηματολογίας, δίχως πνευματικά πετάγματα, σε μία άνώτερη δομή και άποθέωση του λυρικού λόγου.

Και θα νοιώσουμε ακόμα τή μεγαλοσύνη του, σαν θυμηθούμε πως στην όδοιπορία του υπήρξε μόνος, κατάμονος έξερευνητής στο χάος των αναζητήσεων και που αν τύχαινε για μία στιγμή ν' αναζητήσει πλάι του κανέναν παραστάτη, θα διαπίστωνε με πίκρα, πως ή ήχώ μονάχα των θημάτων του ξυπνούσε την όδυνηρή μονοτονία του δρόμου του. Μά ή σκληρότητα και ή συνειδηση της μοναξιάς του άντι να τον άπογοητεύουν, αντίθετα σφυρηλατούσαν μέσα του όλες εκείνες τις δυνάμεις που κατακορύφωσαν τον δυναμισμό του στην καθολική προσφορά για τή συνολική σύλληψη της εποχής του, δίνοντας μαζί και τό μέτρο για μία τελική δικαίωση και αξιολόγηση του έργου του.

Σήμερα με δέος αντικρύζουμε αυτόν τον μεγαλειώδη δρόμο που άνοιξε αυτός ό μεγάλος πρωτοπόρος της πνευματικής μας ζωής και που κανένας ίσως άλλος, όχι στην εθνική μας λογοτεχνία, μά και στην παγκόσμια, δέν μπορεί να έπισημανθεί. Αν μάλιστα κανένας κρατήσει κι' όλες τις αναλογίες, τό καθυστερημένο και άνολοκλήρωτο της έκπολιτιστικής μας ζωής και τις συγκρίνει με τό ύψος των πνευματικών του επιτεύξεων, θα διαπιστώσει έκθαμβος την άχτινοβολία μιας αληθινής μεγαλοφυίας που δέν επιβάλλεται με τον όγκο της έργασίας του, μά που άπλώνεται σε άξεπέραστα βάθρα προεκτείνοντας την λαμπρότητά του σε δύναμη παγκοσμιοτήτας.

Τώρα, λίγα χρόνια ακόμα από τό θάνατό του — είμαστε σε θέση, πιο πολύ από κάθε άλλη φορά, να άνασυνδέσουμε και να κατανοήσουμε αυτήν την πνευματική του πορεία. Γιατί ή εποχή μας, που είναι μεστή και δοκι-

μασμένη από πρόσφατες εμπειρίες, και γι' αυτό καλλίτερα προετοιμασμένη να δεχτεί το μεγάλο του μήνυμα, μπορεί και καλλίτερα να το αφομοιώσει και να το καταξιώσει.

Είναι αυτό που γεφυρώνει τις αναζητήσεις μας, δμοιες με εκείνες του ποιητή, κι' αδιάφορο αν ζούσε σε μιὰ περίοδο «ἀκαταστάλακτη και ἀνώριμη» όπως τὸ θέλουν μερικοί κριτικοί του, μὰ πραγματικά ὑπῆρχε «δυνάμει» γιατί ἀντιμετώπιζε προβλήματα πὸ εἶναι γνώριμα σὲ περιόδους μετασχηματισμῶν και κοινωνικῶν ἀναστατώσεων, ὅπως εἶναι ἡ δικιά μας. Τὸ γεγονός μονάχα ὅτι τὸ γερὸ αἰσθητήριο τοῦ ποιητῆ τὸ δέχτηκε και θέλησε νὰ τὸ μορφώσει στὴν ψηλὴ συνείδηση, τοῦ χρέους ἐνὸς νέου και φωτισμένου ὁμμανιστῆ, ἀποτελεῖ και τὴ δικαίωσή του. Ἡ ρωμαντικὴ του φύση, ξεπέρασε ὡς ἕνα σημεῖο, μὲ μιὰ ἀλάθευτη δξυδέρκεια, τὸ φαινομενικὰ στατικὸ ἐποχικὸ περίγραμμά της. Ὁ ποιητὴς κάτεχε αὐτὴν τὴν ἀνάγκη και τὴν ἔκανε ζωὴ του. Ἀς ἐπιχειρήσουμε λοιπὸν αὐτὴν τὴν πορεία γιὰ νὰ κατακτήσουμε τὸ βαθύτερο νόημά της και νὰ ἀντλήσουμε παραδείγματα γιὰ τὴ δικιά μας ἐσωτερικὴ ζωὴ, γιὰ νὰ δικαιώσουμε τὴ φωνὴ τοῦ ποιητῆ.

Και πρῶτα-πρῶτα, τί εἶναι αὐτὸ πὸ κάνει μεγάλο τὸν Παλαμᾶ, πιότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον, ἔξω ἀπ' τὴ θεόρατη κι' ἀπίθανη θάλασσα τῶν στίχων του, μὲ τὴ λιτὴ ἢ τὴν φανταχτερὴ λάμψη τοῦ λόγου του, μὲ τὴ συχνὴ του ἀκόμα ρητορεία, τὴν ἔσθενη ὑπερευαίσθησία του, τὸ ἀήσυχο περπάτημά του, τὴς ἀπίθανες μεγαλειώδικες πτήσεις του, μὲ τὸν πολὺμορφο, πολὺπλευρο, πολὺπτυχο, ρωμαλέο και πλούσιο σὲ προοπτικὲς πρωτεῖσμά του, στίς συνθετικὲς, ἀναπλαστικὲς του ἰκανότητες; Ποιὸς μπόρεσε νὰ νοιώσει μὲ δύναμη τὴν συγκλονιστικὴ του ἀνταρσία, τὴ δραματικὴ και σπαραχμὲνὴ φωνὴ τῆς ποιητικῆς του ἰδιοσυγκρασίας και συνείδησης;

Ἡ μοῖρα τοῦ ποιητῆ, εἰπώθηκε, «πὼς εἶναι μοῖρα προφήτη, πὸ ἔχει τὸ προνόμιο νὰ πονεῖ προτοῦ πονέσουν οἱ ἄνθρωποι και κάποτε τὴ χαρὰ νὰ λυτρώνεται ὅταν οἱ ἄλλοι θὰ ἔχουν μὲ πολλὴ βραδυπορία περιπλακεῖ στὸν κύκλο τῆς ἀγωνίας πὸ ἐκεῖνος τὴν ξεπέρασε κιόλας». Ἡ κρίση τούτη τοῦ κ. Αἰμ. Χουρμούζιου, θαρρῶ πὼς ἔως ἕνα σημεῖο εἶναι σωστὴ. Γιατί ὁ πόνος τοῦ ποιητῆ πάντα ἀντανανκλᾶ ἕνα συγκεκριμένο πόνο γι' αὐτόν, πὸ εἶναι και πόνος μαζί και τῶν συνανθρώπων του. Ἀδιάφορο ἂν ὁ ποιητὴς σὰν εὐαίσθητος δέχτης ἔχει και τὴ δύναμη νὰ τὸν συνειδητοποιεῖ και νὰ τὸν κάνει ἀντικείμενο τῆς ἐμπνοῆς του, ὅταν οἱ συνάνθρωποι του ἀπλῶς τὸν δέχονται και λυγίζουν κάτω ἀπ' τὸ βάρος του. Τὸ προνόμιο τοῦ ποιητῆ νὰ λυτρώνεται «μέσῳ τῆς τέχνης» φυσικά, ἀνάγεται σὲ μιὰ ἄλλη διαφορετικὴ σφαῖρα κι' εἶναι πολὺ διάφορη ποιητικὰ ἀπ' τὴ «λύτρωση» πὸ δέχεται τὸ κοινωνικὸ ἄτομο κάτω ἀπ' τὴ σκληρὴ δοκιμασία τοῦ ἀγχοῦς.

Βέβαια, ὁ ποιητὴς ὅσο κι' ἂν εἶναι... προφήτης, δὲν ἀντλεῖ τὴν προφητικὴ διάθεση ἀπὸ κάτι τὸ μὴ ὑπαρχόν. Ἀπὸ τὸ μὴ ὄν δὲν προέρχεται οὔτε γεννιέται τὸ ὄν. Τὸ γίνεσθαι, εἶναι μιὰ ἀπόδειξη τῆς ὑπαρξῆς. Ἡ κρίση μας σήμερα ὅσο κι' ἂν εἶναι διαφορετικὴ ἀπ' τὴ δικιά του, εἶναι σὲ θέση νὰ τὴν ἀποτιμᾷται, γιατί πραγματοποιεῖ νοερά τὴν μετάπλαση ἀπ' τὸν δικὸ μας προβληματισμὸ στὸν δικὸ του. Τὴν γαλβανίζει, γιατί ἔχει βαθύτερη και διαρκέστερη τὴν ἐμπειρία τῶν πραγμάτων πὸ δὲν τὴν εἶχε ἐκεῖνος.

Ἡ πίστη μας στὸν ἄνθρωπο παραμένει ἀκέρια και ἰσοδύναμη, μὲ τὴς μεγάλες λαχτάρεις και περιπέτειες τῆς ψυχῆς μας, ξεκαθαρισμὲνὴ ἀπ' τὴ σκουριά και τὴ δεισιδαιμονία τοῦ παρελθόντος. Εἶναι πιὸ στέρεη και πρόθυμη νὰ δεχτεῖ τὸ μεγάλο του μήνυμα.

**

Ὁ ποιητὴς προϋποθέτει τὸν ἄνθρωπο. Πρωταρχικὸ κύτταρο γιὰ τὴν ἀνασύνδυσή του μὲ τὸν κόσμο ὁ ἄ λ λ ο ς. Γι' αὐτὸ κι' ὁ πόνος τοῦ δημιουργοῦ εἶναι και πόνος τοῦ ἀνθρώπου. Ἀγῶνας και λαχτάρια του, ἢ ἀγωνία του συνταιριασμὲνὴ μὲ τὴν ἀγωνία και τὸν πόνο τοῦ ἄλλου. Νά, γιατί ἢ ταύτιση τοῦ ποιητῆ μὲ τὸν συνάνθρωπό του ἀποτελεῖ τὸν βασικὸ πυρήνα, τὸ θεμέλιο γιὰ τὴ δικαίωση και τὴν ἀθανασία του. Ποιητικὴ οὐσία και τελειωμὲνὴ μορφή, νὰ ὁ διπολικὸς αἰσθητικὸς κανόνας σὰν ἀναγκαῖος ἐκφραστῆς τοῦ ποιητικοῦ λόγου. Αὐτὴ του ἢ ποιητικὴ, ὅρηκε τὴν πιὸ ὑψηλὴ τῆς ἀποκρυστάλλωση σ τ ἡ λ υ ρ ι κ ἡ σ κ έ ψ η, ὅπως ὁ Παλαμᾶς τὸ ἐξομολογεῖται: Σ τ ᾶ χ ρ ὄ ν ι α μ ο υ κ α ι τ ᾶ χ α ρ τ ι ᾶ μ ο υ, σ ε λ. 1940, 41-42. «Τὸ τραγούδι μου εἶναι ἢ γνώμη μου, ἢ θέλησ ἢ μου, ἢ τόλμη μου, ἢ πείρα μου, ἢ ἐνέργειά μου, ἢ πράξη μου, ἢ δύναμή μου, μ' ἕνα λόγο ἢ ζωὴ. Ποιὸς ξέρει! Ὁ ποιητὴς, καλὰ τὸ εἶπαν, εἶναι ἕνα ἀηδόνι. Τίποτε περισσότερο!... δηλαδή, κάτι πρωτόγονο, ἀσυνείδητο, φυσικὸ, παθητικὸ, πὸ ἢ χάρη του και τὸ νόημά του δὲν εἶναι παρὰ ἢ φωνὴ του... Τί ἄλλο εἶναι τὸ τραγούδι τοῦ ποιητῆ, παρὰ ἢ φωνὴ στὴν ἰδεατὴ τῆς ἐνέργειας;».

Ἔτσι ὁ ποιητὴς γίνεται ὁ καθολικὸς ἄνθρωπος. Αὐτὸς πὸ ἐκφράζει κι' ἐρμηνεύει πολὺμορφα και συνθετικά, πλούσια σὲ προοπτικὲς κι' ἀφαιρέσεις, τὴ δίψα τῆς ἐκφρασης τοῦ ἀνέκφραστου. Ἀναντίρρητα ὁ ποιητὴς δὲν ζεῖ ἔξοκὸς ἀπ' τὴ ζωὴ σ' ἕνα κλειστὸ σύμπαν, ἀθθαίρετο γέννημα τῆς φαντασίας του, μὰ ἀπλώνει τὴν παντοδυναμία τῆς λυρικῆς του φωνῆς, ἀπ' τὴν καθημερινότητα και τὴν ἀπλὴ ζωὴ ἔως τὰ πετάγματα τῆς ἐπιστήμης. Μετουσιώνει τὴν ἐμπειρία πὸ τοῦ δίνει ἢ αἰσθητὴ πραγματικότητα μὲ τὴν οἰστρήλατη ὀρμὴ τοῦ πάθους και τὴν σιωπηλὴ παρουσία τοῦ πνεύματος.

Κανεὶς ποιητὴς ποτὲ δὲν ἐδραπέτευσε ἀπ' τὴν ἐποχὴ του κι' οὔτε μπορεῖ νὰ συλλάβει καταστάσεις πὸ δὲν ὑπάρχουν οὔτε και νὰ τὴς διαβλέψει. Ἡ προφητικὴ ἢ ἡ προδρομικὴ ἐνόραση τοῦ ποιητῆ εἶναι τελεσθίδια κι' αὐστηρὰ καθωρισμὲνὴ, ὡστε νὰ μὴ δίνει δυνατότητες γιὰ μιὰ ὀποιαδήποτε διαφυγὴ πέρα ἀπ' τὸ δομὲνο χωρὸχρονο. Ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ ποιητῆ συλλαμβάνει ἐκεῖνο πὸ ὑπάρχει ἀσχηματοποιήτο ἢ ἀνολοκληρωτο ἀκόμα, και γιὰ τὸ ὄποιο ἢ κοινὴ γνώμη δὲν ἔλαβε ἀμεση συνείδηση και ποτὲ δὲν μπορεῖ νὰ ξεπερνᾶ μιὰ τελεολογικὴ ὑπερβατικότητα. Ξεκινᾷ και προβληματίζεται μὲ τὸ συγκεκριμένο και ὑπα κτό, λύει κι' ἐρμηνεύει μερικὰ προβλήματα πὸ τὰ προβάλει ἢ ἐποχὴ και πὸ ζητοῦν ἀμεση λύση. Ἡ δυνατότητα ἐνὸς προβλήματος γίνεται ἀπετηρία γιὰ τὴ συνολικὴ του σύλληψη ἀπ' τὴ φωτισμὲνὴ συνείδηση τοῦ ποιητῆ, πὸ θὰ δεχτεῖ τὸ νέο μήνυμα γιὰ νὰ τὸ ξαναπροβάλλει ἀποκαλύπτοντάς το. Ἀλλίμονο στὸν ποιητὴ πὸ δὲν ἔμαθε ν' ἀντιμετωπίζει τὸν κόσμο του ἱστορικὰ και μέσα τὴν εὐρύτητὴ ἐνότητα πὸ ἀποτελεῖ τὸ ἔργο του μ' ὅλα τ' ἀντιφατικὰ στοιχεῖα, εἶναι ἀνίκανος νὰ συλλάβει τὸ κοινὸ σημεῖο πὸ συγ-

κλίνουν τούτες οι αντιρρήσεις, για να τις δει και να τις αντιμετωπίσει σαν μιὰ ενιαία έκφραση της ζωής, μέσα στην οποία απολυτοποιεί τις καθαρά ζωικές και προοδευτικές τάσεις που τείνουν να στηρίζουν και να εξελίσσουν τη ζωή οδηγώντας την στον αληθινό της προορισμό. Ἄλλοιως δὲν ὑπάρχει οὔτε πρόοδος, οὔτε ζωή, οὔτε πνευματικός πολιτισμός οὔτε και ἱστορία.

Ἄν ὁ καλλιτέχνης, ὁ ποιητής, πάψει ν'αγωνίζεται και παραδεχτεί ὁποιαδήποτε μορφή τοῦ σκεπτικισμοῦ, τῆ φυγῆς, τὸ θάνατο, ἢ ὁποια ἄλλη στάση ἀνάλογη, πὸν τείνει νὰ διαλύσει κάθε ζωτικό δεσμό με τοὺς συνανθρώπους του, αὐτὸ θ'ἀποτελέσει και τὴ μεγαλύτερη προδοσία ἀπέναντι στο πνεῦμα και στὴν ἀνθρωπότητα ἐπισημαίνοντας τὴν ἀνέκκλητη καταδίκη του.

Ὁ ποιητής ἀπογοητευμένος ἀπ' τὸν συνάνθρωπό του, περιρονώντας τὸ αἶριο, ἂν δεχτεί παθητικά και μοιραία στάσιμη και ἀνέλπιδη τὴ ζωή, ἔχασε κάθε ἐπαφή με τὴ φύση και χωρίστηκε ἀπ' αὐτὴ ἀκόμα και σὰν βιολογικό κῦτταρο. Αὐτὸ τὸ ἄχαρο, λυμπατικό και πεισιθάνατο πλάσμα ἀποτελεῖ καρκίνωμα. Δὲν μπορεί νὰ χαρεῖ σὰν ἀκέραιος ἄνθρωπος και νὰ νοιώσει τὴν ἀξία τοῦ κόσμου, πὸν εἶναι «μέγα καλὸ και πρῶτο». Δὲν μπορεί νὰ ξεπεράσει τὸ ἱστορικό γίγνεσθαι ἀπὸ τὴ θεώρηση τοῦ ὑποκειμενισμοῦ του, ἂν δὲ τὸ ἀντιμετωπίζει ἀπ' τὴ σκοπιά τοῦ κριτικού ἱστορισμοῦ, ὅπου κάθε μορφή τελειώνεται σ'ἕνα ἀνώτερο στάδιο ζωής, πὸν καθημερινὰ μεταπλάθεται μέσα ἀπ' τὴν ἀντιφατική σύγκρουση τῶν στοιχείων της και τὴν μεταπήδηση σ'ἕνα νέο σταθμό, πὸν πάντα ἐξισορροπεῖ και ἀναδημιουργεῖ τὰ ἐπὶ μέρους στοιχεία της.

Ἀνάκαθεν τὸ κεντρικό αἰσθητικό πρόβλημα μέσα στὴν ἱστορία της τέχνης ἦταν και εἶναι ἡ προβολὴ τοῦ ἀκέραιου τύπου της ἀνθρωπότητας μέσα στὸν ἄνθρωπο. Γιατί ἡ τέχνη δὲν μπορεί νὰ νοηθεῖ χωρὶς τὰ ἠθικά και ἀνθρωπιστικά προβλήματα πὸν κυκλώνουν και διέπουν τὴν πορεία του μέσα στὸν ἱστορικό χρόνο και χώρο. Ἡ ἐσωτερική ζωή τοῦ ἀνθρώπου, μ'ὅλες τις συγκρούσεις και τις ἀντιτάσεις πὸν συνδέονται ὀργανικά με τὴν κοινωνική και φυσική ζωή, μόνο ἱστορικά μποροῦν νὰ δικαιωθοῦν. Ἡ ψυχολογική σχολὴ ἢ ἡ διταλιστική κοσμοθεωρία, εἶναι ἀνίκανες μόνες τους νὰ δόσουν μιὰ συγκεκριμένη ἀπάντηση και νὰ ἐρμηνέψουν τὸ φαινόμενο της ἀνθρώπινης προσωπικότητας, ὅπως πολὺ σωστά παρατήρησε κι' ἕνας μεγάλος σύγχρονος αἰσθητικός ὁ Γκεόργκε Λούκατς.

Κάθε μεγάλη ἱστορική περίοδος εἶναι και περίοδος μεταβατική. Κρίσιμη κι' ἀντιφατική στὴν ἐξέλιξή της, ὥστόσο γίνεται φορέας μιᾶς νέας λάμψης στὴ γέννηση ἐνὸς νέου κοινωνικοῦ ρυθμοῦ κι' ἐνὸς καινούργιου ἀνθρώπινου τύπου. Στὴν μεταβατική περίοδο παριστάμεθα μάρτυρες ἐνὸς πόνου, ὅπως τοῦ τοκετοῦ και μιᾶς λύτρωσης ὅπως ἡ γέννα.

Στὰ ἔργα της Τέχνης αὐτὴ ἡ γέννα ἀποχτᾶ ἰδιαιτέρη ἀξία, ὅσο ὁ φορέας καταφέρνει νὰ ἐναρμονίσει τὴ στάση του μέσα ἀπ' τὴν κοσμοθεωρία του πὸν της ἀπῆχει τὴν πραγματική ζωή. Αὐτὸ δὲν εἶναι και τόσο ἔυκολο ὅσο φαίνεται ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή. Ἀναφερόμενοι φυσικά στὴν ἠθική στάση τοῦ δημιουργοῦ ἀπέναντι στο φαινόμενο πὸν παρατηρεῖ, θὰ πρέπει νὰ δούμε τὸ πῶς διαφωνίζει και πῶς ἐξηγεῖ, τὸ τί βλέπει και πῶς τὸ βλέπει ὁ ποιητής.

Μᾶς χρειάζεται λοιπὸν μιὰ σύντομη ἱστορική ἀναδρομὴ γιὰ νὰ γνωρίσουμε τὰ ἐποχικά πλαίσια μέσα στὰ ὁποῖα κινήθηκε τὸ Παλαμικό ἔργο. Ἡ

Ἑλλάδα ὕστερα ἀπ' τὸν ἀπολευθερωτικό ἀγῶνα τοῦ 21, ἀντιμετώπιζε πολυπλά προβλήματα πὸν δὲν μπόρεσε νὰ τὰ λύσει ἢ ἐπανάσταση. Ὁ λογιωτατισμός με τὸν κοινωνικό κατταμπατισμό και φαναριωτισμό ἔγιναν τροχοπέδη. Στὴν οἰκονομική καθυστέρηση και τὴν πολιτικά διαιρεμένη χώρα ἔβλεπε τὴν εἰκόνα μιᾶς στενοκέφαλης κοινωνίας πὸν ἦταν ἀνίκανη ὄχι ν'ἀντιμετωπίσει, μὰ και νὰ διαπιστώσει ἄπλως τούτη τὴν καθυστέρηση της. Ἀσφαλῶς και μόνο ἡ διαπίστωση της καθυστέρησης και τῶν αἰτίων πὸν τὴν προκαλοῦσαν θὰ ἰσοδυναμοῦσε ὡς ἕνα σημεῖο και με τὴ λύση τοῦ προβλήματος. Διάχυτη λοιπὸν ὑπῆρχε ἡ ἀντίφαση ἀνάμεσα στο συναίσθημα και στὴν ἀντικειμενική πραγματικότητα. Ἀντίφαση πὸν τὴν ἐξέθρεψε ὁ οὐτιπιστικός λογιωτατισμός πὸν πίστευε ὅτι θ'ἀναστήσει με τὴ γλώσσα «τῶν εὐκλεῶν προγόνων» τὸ «ἀρχαῖον κάλλος» και θὰ μᾶς ξανάφερνε τὸν χρυσοῦν αἰῶνα τοῦ Περικλέους... Ἀρχαιοπληξία και προγονοπληξία χωρὶς νόημα. Ἡ γλώσσα γινόνταν ἀνεδαφικός αὐτοσκοπὸς κι' ὄχι μέσο γιὰ τὴν κατάκτηση πολιτιστικῶν ἀξιών. Τόση ἦταν ἡ σύγχυση πὸν τὴν ἐνίσχυε ἡ πολυποίκιλλη και πολύμορφη καθυστέρηση, ἡ δεϊδαμονία, ἡ ἀμορφωσιά, κληρονομία και της μακραιώνης δουλείας. Μὰ ὅπως και νᾶναι, ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνα δημιουργοῦνται μερικές προϋποθέσεις γιὰ ἀλλαγὴ στὸν κοινωνικό και πολιτιστικό τομέα, γιὰ μιὰ πραγματική ἀναγέννηση, σὰν ἐκφυγὴ ἀπ' τὸ τέλμα της ἀθλιότητος και της προγονοπληξίας. Τὸ ἀναμορφωτικό κίνημα τοῦ Ψυχάρη ἔρχεται νὰ ἀναταράξει τὰ λιμνάζοντα νερά. Ἡ ἀστική τάξη ἐτοιμάζεται, μ'ὅλες τις ἀμφιταλαντεύσεις και τοὺς δισταγμούς της νὰ δώσει μερικές λύσεις στοὺς πόθους και τὰ ὄνειρα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Εἶναι ἡ στιγμή πὸν τὰ συμφέροντά της ταυτίζονται ἀπόλυτα με τὴ γενική προσδοκία. Νιάτα φωτισμένα και φτερωμένα ἀπ' τὸν πόθο και τὴν ἐλπίδα της προοδευτικῆς ἀλλαγῆς συντονίζουν τὴ διψαλέα και ὀρμέμφυτη κίνηση της ψυχῆς τους ἀγκαλιάζοντας τούτη τὴν πνευματική ἀνάταση. Ἐχουν προηγηθεῖ τὰ φωτεινά ὄργανα τοῦ Κλεάνθη Τριαντάφυλλου και τοῦ Βλάση Γαβριηλίδου, ὁ Ρ α μ π α γ ἄ ς, τὸ Μ ἡ χ ἄ ν ε σ α ι, και τὸ σατυρικό Ἄ σ τ υ. Τώρα πλαταίνει και βαθαίνει ἡ κοίτη με τὸν ἱστορικό Ν ο υ μ ἄ τοῦ Ταγκόπουλου, τὴν Τ ἔ χ ν η, τοῦ Χατζόπουλου πὸν τὴν πλουτίζουν με νέο αἷμα.

Ἐπετιοῦνται καινούργιες δημιουργικές μορφές. Ὁριμάζει ἡ κριτική σκέψη. Ἐναξωνταγεύουν και κατανοοῦνται ξένα και δικὰ μας πρότυπα. Ἐναπλάθεται και ξανασυνδέεται ἡ παράδοση της ζωντανῆς τέχνης. Τὸ δημοτικό τραγούδι με τὴν ὑπεροδύξαντινὴ και μεταδύξαντινὴ παραγωγή πὸν ἐκπράστημε στὴ γλώσσα τοῦ λαοῦ, στὰ λαμπρὰ κι' ἐξαίσιμα ἐπιτεύγματα της Κυπριώτικης και Κρητικῆς ἀναγέννησης. Στὴ λογιωτατική και στεῖρα Ἀθηναϊκή Σχολή, στὴν προγονοπληξία, στὴν ρητορική ρωμαντική περισσολογία, στὴν κενότητα της ἀρχαιοπληξίας, ἀντιτάσσεται ἡ φωτισμένη Ἑφτανησιώτικη παράδοση με τὸ Σολωμό και τοὺς συνεχιστές της.

Ἕνας ἄνεμος ὑγείας ἀρχίζει νὰ πνέει και νὰ κυριαρχεῖ στὴν πνευματική ζωή τοῦ τόπου. Πρῶτος ἀνάμεσά τους ὁ Παλαμᾶς νοιώθει ὅσο κανένας ἄλλος αὐτὴ τὸν ἀλλαγὴ κι' ἀρχίζει νὰ ζεῖ τις καλλίτερες μέρες της ζωῆς του, πὸν εἶναι ἴσως και οἱ πιὸ ἀποφασιστικές της ἐποχῆς του. Προσανατολίζει τὸν στοχασμό του και τὴν ποιητική του ἰδιοσυγγρασία σ'ἕνα πλατύτερο και πα-

νανθρώπινο ιδανικό εκφράζοντας την τάση των καινούργιων στοιχείων του τόπου του.

Όνειρεύεται έναν πραγματικό ξανανισμό, με μιὰ νέα συνείδηση τῆς ιστορίας και τῆς παράδοσης, με αίσθηση γερῆ, γεμάτη εὐρωστία, δύναμη και αισιοδοξία, ὄχι μονάχα γιὰ τὸ μέλλον τῆς Ἑλλάδας, μὰ γενικώτερα ὅλου τοῦ κόσμου.

Σιγὰ-σιγὰ θὰ ὀλοκληρωθεῖ, κι' ὁ ποιητὴς κι' ὁ στοχαστὴς θ' ἀνέδει στίς ψηλότερες κορυφές ὅπου κανένας δὲν μπόρεσε ὡς τότε νὰ τίς φτάσει. Θὰ γίνεῖ ὁ μεγαλύτερος ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς του. Ἐθνικὸς ποιητὴς, με τὴν μεγάλη σημασία τῆς λέξεως, μὰ ἀληθινὰ κοσμοπολίτης με παγκόσμια φωτοβολή, θὰ ὀλοκληρωθεῖ μέσα του σὲ μιὰ ἀκατάλυτη ἐνότητα, τὴν ἀλήθεια, τὸ πάθος και τὴν πνευματικὴ ἐλευθερία, σὰν αἰσθητὲς παρουσίες γιὰ μιὰ ὀλόκληρη τοῦ ἀνθρώπου προβολή στοῦ μεγάλο δράμα και τὴν προσδοκία τῆς ἀνάστασής του.

Ἡ ψυχὴ του ὀλάκαιρη πάλλεται σὲ τούτη τὴν ἀγία προσμονή.

Ἄλλὰ τούτη ἡ αὐτοδύναμη πτήση τοῦ Παλαμᾶ πρέπει νὰ ἐξεταστῆ κι' ἀπὸ ἄλλη μιὰ πλευρά, σὲ συνάρτηση με τὴν ἀνοδο και τὴν ἀκμὴ τῶν πνευματικῶν ἀξιών σὲ μερικὰ κέντρα τῆς Εὐρώπης. Ἡ ἐπίδραση αὐτῆ χρωστῆταν στοῦ ὅτι τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς ἐποχῆς του ποὺ καταπιανόταν ὁ ποιητὴς, ἦταν και προβλήματα ποὺ ἀπασχολοῦσαν τὰ μεγαλύτερα πνεύματα τῆς Εὐρώπης (Οὐγκώ, Ἴφεν, Τολστόη). Ἡ τοποθέτηση τῶν ὁμολογῶν προβλημάτων και ἡ μελέτη τους ποὺ γινόταν σὲ εὐρύτερα πλαίσια και εἰς λύσεις ποὺ δινόταν ἦταν περισσότερο φιλελεύθερες και ριζοσπαστικές. Ὁ Παλαμᾶς σὰν ἀνήσυχο και καθολικὸ πνεῦμα δὲν μπορούσε νὰ λείψει ἀπὸ τούτη τὴν ἀναζήτηση και τὴ βρήκε με τὴν πνευματικὴ ἐπικοινωνία μαζί τους. Ἔτσι κλείνοντας τίς λαχτάρεις κι' ἀναπνέοντας τὸν ἀέρα ἐνὸς κοσμοπολιτικοῦ χώρου μπόρεσε νὰ συμβάλλει ὅσο κανένας στοῦ ξεπέραςμα αὐτῆς τῆς ἀντίφρασης και νὰ προσεταιριστῆ μερικὲς βασικὲς ἀρχές ποὺ θεμελίωσαν τίς νεώτερες εὐρωπαϊκὲς πολιτιστικὲς ἀξίες.

Γι' αὐτὸ και τὸ ἔργο του ἀπηχεῖ κάτι περισσότερο ἀπ' τὸν ἐθνικὸ προβληματισμὸ του κι' εἶναι κάποτες πολὺ ἀνώτερο ποιοτικὰ ἀπ' τίς παράλληλες εὐρωπαϊκὲς ἐπιτεύξεις στοῦ τομέα τῆς ποίησης, γιατί ἀποδίνουν ἐναργέστερα τὴ δραματικὴ πυκνότητα τῆς ἐποχῆς, ὅσο στὴ μορφή ὅσο και στοῦ περιεχόμενου, ἀπ' τίς φρημαλιστικὲς τάσεις ποὺ ἐκάλυψαν ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰώνα ἕως τίς ἀρχές τοῦ εἰκοστού, τὰ μεγαλύτερα κέντρα τῆς Εὐρώπης, τὴ Γαλλία, Γερμανία, Ἀγγλία, με τὸν συμβολισμὸ τοῦ Μαλαρμέ κι' ὅλα τὰ νεορομαντικὰ κινήματα ποὺ φτάνουν ὡς τὸν ντανταϊσμὸ και τὸν φουτουρισμὸ.

Κάποιες ὥρες συλλογαῖμαι ποιά θῆταν ἡ τύχη και ποὺ θὰ μπορούσε νὰ φτάσει ἡ ποιητικὴ μεγαλοφυΐα τοῦ Παλαμᾶ, ἀν ἡ γλώσσα μας εἶχε τὴ διάδοση τῶν μεγάλων Εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν ἢ ἀν δὲν εἶχε τὴν τύχη νὰ γεννηθεῖ στὴν Ἑλλάδα!

*
**

Ὁ Παλαμᾶς ὑπῆρξε ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος ποὺ ἔζησε μιὰ ὀλόκληρη ἐποχὴ με τοὺς πόντους και τίς λαχτάρεις τοῦ ὑπεύθυνου προοδευτικοῦ ἀνθρώ-

που και ποὺ ἔθεσε, ὅσο κανένας ἄλλος, τὸ νεοελληνικὸ πρόβλημα στὴν πιδ σωτῆ θέση ἐρμηνεύοντας ὅλα τὰ ψυχοπνευματικὰ κινήματα τοῦ νεοελληνισμοῦ. Ἡ νεοελληνικὴ σκέψη ἀπόκτησε συνείδηση με τὴν ποιητικὴ του, γιατί ἡ δύναμή του ἦταν δύναμη ἥρωα ποὺ ἔθεσε στὴν ὑπηρεσία τοῦ τόπου του, ὅτι ἀληθινὸ, ὕψηλὸ κι' ὠραῖο εἶχε νὰ ἐπιδείξει ἡ ἀποκαλυπτικὴ του ποιητικὴ μεγαλοφυΐα στὴν πραγμάτωση τοῦ πνευματικοῦ του Παρνασσοῦ.

Τὴν ἀληθινὴ ἐθνικὴ συνείδηση και τὴν ἀξία τοῦ νεοελληνισμοῦ σὰν παρελθόν, παρόν και μέλλον με τὴν ἐνοραματικὴ του ἐμπνοή πρῶτος αὐτὸς τὴν συνέλαβε με τὸ πιδ ἀντιπροσωπευτικὸ του ἔργο, τὸν «Δωδεκάλογο τοῦ Γύφτου», ἀπ' τὴν πιδ σοφὴ και τὴν πιδ πολυμερῆ γνωστικὴ του προέκταση. Ὁ Σολωμὸς κι' ὁ Κάλβος στὰ πρῶτα ἀνεμοφτερουγίσματα τῆς νέας Ἑλληνικῆς ζωῆς, σημείωσαν τὸν ἐθνικὸ δρόμο με τὸ αἶτημα τῆς γλώσσας και τῆς ἐλευθερίας. Μ' αὐτὸς ποὺ ἔθεσε τὸ νεοελληνικὸ πρόβλημα πολεμώντας τίς ἀντίρροπες καταστροφικὲς δυνάμεις, τὴν προγονοπληξία, τὴν πατριδοκαπηλεία, τὸ λογιωτατισμὸ κι' ἔδειξε τὸ ἀληθινὸ πρόσωπο τῆς Ἑλλάδας γιὰ μιὰ ἀλλαγὴ, ἀπὸ κεῖ ποὺ τὴν ἔρριξαν στὰ θαλτόνερια ὁ κοτσαμπάσιος και φαναριώτικος συντηρητικισμός, δὲν ἦταν ἄλλος παρὰ ὁ μεγάλος Παλαμᾶς.

Ἡ τιμιότητά του ὑπῆρξε ἡ ἔκφραση ἐνὸς πλατύτερου κοινωνικοῦ κινήματος, ποὺ τὸν ἔκανε νὰ κρατᾶει ἀθόλωτη κι' ἀδέμευτη τὴ δημιουργικὴ του κρίση, γιὰ νὰ κινεῖ γόνιμα τὴν συναισθηματικὴ του εἰλικρίνεια με ὅσο θάρρος χρειάζεται κι' ἀνδρισμὸ γιὰ ν' ἀκουστῆ και νὰ τὴν ἐπιβάλλει. Μακριὰ ἀπὸ κάθε φθαρμένο μηχανιστικὸ φιλελευθερισμὸ ἦταν σὲ θέση νὰ σταθεῖ στὰ πιδ προοδευτικὰ και γνήσια βῆτρα τῆς νεοελληνικῆς γραμματείας, σὰν ἀφραστὸς κι' ἀξεπέραστος ὁδηγὸς τῆς.

Ἡ περίπτωση Παλαμᾶ, ποὺ ἀπασχόληπε μιὰ σειρά νεώτερους κριτικῶν μας, ἀποδειχνε πῶς ἐνας ἀληθινὸς ποιητὴς μπορεῖ ν' ἀποκαλύπτει, μ' ὄλο ποὺ ἀσπάζεται κάποτες ἀπόψεις ποὺ περιέχουν μέσα τους ἀρνητικὰ στοιχεῖα, ὅμως στοῦ σύνολο τῆς θεώρησής του ἀναδείχνει τὸ ζωτικὸ περιεχόμενον μιᾶς πραγματικῆς προόδου και ποὺ γίνεται ὁ ἐκφραστὴς τῆς. Αὐτὸ δὲ μειώνει, μ' ἀντίθετα τονίζει τὴν ἀντικειμενικὴ ἀξία τῆς εἰλικρίνειας του. Αὐτὴ ἡ εἰλικρίνεια, ποὺ δὲν ἀπόλειψε ἀπὸ κανέναν ἀληθινὸ ποιητὴ, μέσα στὴν ἱστορία ἀποτελεῖ τὸ ἀθάνατο και αἰώνιο στοιχεῖο, ἀπ' ὅπου κρίνονται οἱ ἰδέες και τὰ σύμβολα ποὺ ἔκλεισε μέσα στοῦ ἔργο του ὁ δημιουργός, ἀπ' τὴν ἀποψη τῆς καθολικῆς σύλληψης τῆς ζωῆς και τῆς πραγμάτωσης τοῦ ἰδανικοῦ ποὺ ὀλοκληρώνει και προωθεῖ τὴν ἰδέα τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ συναισθηματικὴ τούτη εἰλικρίνεια, ἔξω τυχὸν ἀπὸ αὐταπάτες, ἱστορικὰ και κοινωνικὰ δικαιωμένες, κάποτε κι' ἀναγκαῖες, δὲν κρίνονται οὔτε ἀπὸ τὴν ἰδέα ποὺ ἔχουν γι' αὐτὲς οἱ ἴδιοι δημιουργοί, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ τι ἐκφράζουν στὴν πιδ ἱερὴ και τὴν πιδ ἀναντικατάστατη στιγμή τῆς δημιουργικῆς κι' ἀντικειμενικῆς ὀλοκλήρωσής τους.

Ὁ μεγαλοῦδεατισμὸς τοῦ Παλαμᾶ π. χ. παράλληλα με τὸ διεθνισμὸ και κοσμοπολιτισμὸ του πρέπει νὰ θεωρηθεῖ σὰν μιὰ ἀναγκαῖα κοινωνικὰ ριζωμένη ἀντίληψη μέσα στὴν εἰδικὴ διάρθρωση τῆς ἐποχῆς του, ποὺ τὸν οὐτοπικὸ χαρακτήρα του δὲν θὰ τὸν βροῦμε στοῦ ἴδιο τὸν ποιητὴ, παρὰ στὴν αὐταπάτη τῆς τάξης ποὺ τὸν ἐξέθρεψε.

Ἡ ἀτομικὴ συμβολὴ μόνη τῆς δὲν μπορεῖ νὰ κινήσει καὶ νὰ δημιουργήσει καταστάσεις καὶ νὰ γράψει ἱστορία, παρ' ὅλο πὺ οἱ πνευματικὲς ἐκδηλώσεις καὶ οἱ ἀντιλήψεις, τόσο στὸν ἠθικὸ τομέα ὅσο καὶ στὸν αἰσθητικὸ, ἀποτελοῦν δευτερογενήτα φαινόμενα τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος καὶ μποροῦν ὠστόσο μὲ τὴ σειρά τους νὰ δημιουργήσουν μιὰ νέα πραγματικότητα πὺ νὰ ἐπιρρεάζει τὴν πορεία καὶ τοὺς μετασχηματισμοὺς τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Ἡ ἀνθρώπινη ἐνέργεια καὶ ἡ ἀτομικὴ συμβολή, μακριὰ ἀπὸ τοῦ νὰ ἀκολουθοῦν μηχανικὰ κοινωνικο - οἰκονομικὰ σύνδρομα, δὲν εἶναι ξεκομμένες, μὰ ἀντίθετα κάτω ἀπ' τὸν ὑποκειμενισμό τους, τὴ δράση καὶ τὴν πίστη στὴν ὁμόδοξη συνείδηση, κλείνουν τίς ιδεολογικὲς ἐκείνες τάξεις πὺ ἱστορικὰ ζητοῦν τὴν δικαίωσή τους.

Γι' αὐτὸ καὶ στὸ σύνολό τους οἱ ἰδέες πὺ διέπουν τὸν ποιητὴ καὶ πὺ συνέβαλαν στὸ μεγαλεῖο του εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι στὴν ἐσώτατη οὐσία τους ὀλοκληρώνουν καὶ πραγματώνουν ἕναν ὑψηλὸ ἔθνικὸ στὴν μορφὴ τους πολιτισμό, μὰ διεθνικὸ καὶ παγκόσμιο στὸ περιεχόμενό τους.

Ὁ Παλαμάς ξεφεύγοντας ἀπ' τὸν ψευτορωμαντισμὸ τῆς ἐποχῆς του, διέβλεψε τὴν καινούργια ἀνοδο τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ οὐμανισμοῦ, πὺ ἀνῆκαν οἱ πιὸ ζωντανοὶ συγγραφεῖς τῆς ἐποχῆς του θέτοντας τὸ πρόβλημα μιᾶς καινούργιας δημοκρατίας σὲ διεθνικὰ πλαίσια. Γι' αὐτὸ σήμερα ἀπ' τὴν ἀποψη τούτης εἴμαστε σὲ δύσκολη θέση νὰ τὸν κατατάξουμε σ' ὅποιονδήποτε σχολή, γιατί ὁ Παλαμάς, παραμερίζοντας τὸν ἀνοῦσιο ρωμαντισμὸ τοῦ καιροῦ του, θεμέλιωσε ἕνα νέο καὶ πρωτότυπο κλασικισμό, πὺ θὰ τὸν λέγαμε καλύτερα ποιητικὸ πραγματισμό.

Οἱ κριτικοὶ δὲν εἶδαν ὅτι ὁ ποιητὴς παρουσιάζει τὴν πολυφωνικότητα τῆς σύνθεσής του πέρα ἀπ' τὴν ἀμεσότητα τοῦ ἀτομικοῦ, σὲ ἀντιδιαστολὴ ἀπ' τὸ ὁμαδικὸ καὶ κοινωνικὸ. Τὸ ψυχικὸ σὲ συνάρτηση μὲ τὸ φυσικὸ. Δὲν βλέπουν ὅτι πιὸ πέρα ἀπ' τὸ ἐπικαιρικὸ συλλαμβάνει τὸ κινούμενο καὶ ζωντανὸ κύτταρο μιᾶς κυοφορίας πὺ γίνεται ὁ φορέας τοῦ πραγματικοῦ καὶ ἀληθινοῦ.

Ἡ αἰσθητικὴ τελείωση ἑνὸς ποιητικοῦ δημιουργήματος, ἐξαρτᾶται ἀπ' τὴν συνολικὴ ἐκφραση τῶν κυρίαρχων ἰδεῶν πὺ τὸ χαρακτηρίζου. Δὲν εἶναι μονάχα ἡ προσωπικὴ ἐμπειρία καὶ ἡ γνώση, μὰ ἡ ἀποκάλυψη τῶν οὐσιαστικῶν ἐκείνων στοιχείων πὺ συνθέτουν τὴν καλλιτεχνικὴ τους παρουσίαση. Δὲν εἶναι μόνον ἡ συνολικὴ τους σύλληψη, ὅσο ἡ αἰσθητικὴ τους καθιέρωση. Ἀλλοίως θὰ ἐπρόκειτο γιὰ ἔργο ἐπιστήμης ἢ σύστημα θεωρίας μέσα ἀπ' τὴν πετυχημένη ἢ ὄχι ἐκφραση μερικῶν ἀνθρώπινων καταστάσεων. Μπορεῖ τοῦτο νὰ εἶναι ἔργο σοφοῦ, μὰ τὸ οὐσιαστικὸ περιεχόμενό τους θάνατο στεγνὸ καὶ ξένο ἀπ' τὴν ποιητικὴ ἐνόραση, ἀπ' τὸ δεσμὸ ἐκείνου τὸν ἄμεσο καὶ ζεστὸ πὺ δένουν τ' ἀνθρώπινα στὴν αἰσθητικὴ προβολή τους.

Ἀλλὰ ἡ πραγματώση ἑνὸς τέτοιου δημιουργήματος, προϋποθέτει μιὰ ὑπερνίκηση, στὴ σφαῖρα τῆς τέχνης, μερικῶν ἀντιφατικῶν σχέσεων πὺ παρουσιάζονται στὴν ποιητικὴ μετάπλαση, σὰν στοιχεῖα πὺ θγαίνουν ἀπ' τίς ψυχολογικὲς καὶ πνευματικὲς ἀντιδράσεις τοῦ ποιητῆ. Ὁ δημιουργὸς μπορεῖ νὰ ὑπερνικήσει ὅλα τὰ ἐμπόδια, ὅταν ἀναζητήσει μέσα ἀπ' τὴν ἴδια πραγματικότητα τὰ ἀληθινὰ στοιχεῖα πὺ τείνουν νὰ ξεπεράσουν τὴν προσωρινή τους

ἀδράνεια καὶ ν' ἀποτελέσουν τὸν ἄξονα γύρω ἀπ' τὸν ὅποιο θὰ δοθεῖ μιὰ νέα προωθητικὴ κίνηση. Ὁ ποιητὴς θ' ἀνακαλύψει τὴν κυρίαρχη σπίθα ζωῆς γιὰ νὰ τὴν μετατρέψει σὲ ἡφαιστειακὴ ἐνέργεια.

Ἡ ποιητικὴ ἐνέργεια εἶναι τούτη ἡ ἀντανάκλαση τῆς σπίθας, πὺ δὲν μπορεῖ παρὰ ν' ἀκολουθεῖ κατ' ἀνάγκη μόνον ζωντανὲς μορφές ζωῆς ἂν θέλει νὰ εἶναι ἀληθινή. Ποτὲ ἀντικειμενικὲς τάξεις καὶ μορφές νεκρῆς, ξεπερασμένες, δὲν μπόρεσαν νὰ γίνουν ἀντικείμενο γιὰ μιὰ μεγάλη τέχνη πὺ νὰ δικαιώνεται καὶ αἰσθητικὰ. Μιὰ στατικὴ παρουσίαση ξεπερασμένων μορφῶν δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ εἶναι «τελειωμένη». Μπορεῖ κι' ὅταν ἐκφράζει ἀκόμα καὶ μιὰ ἀρνητικὴ πλευρὰ τῆς ζωῆς, νὰ ἐχτελεῖ σκοποὺς αἰσθητικούς, μονάχα ὅταν ἡ ἐκφραση τούτης τῆς παρακμῆς, δὲν γίνεται παρὰ γιὰ νὰ προβάλλει ἕνα ζωντανὸ αἶτημα πὺ δὲ θὰ διαλύει, μὰ θὰ ἐνώνει τὸν ἀνθρώπο στὸν ἀγώνα γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς ζωῆς.

Τούτη, ἂν δὲν εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ Παλαμά, ὠστόσο μᾶς φέρνει σ' ἕνα κρίσιμο κι' ἀναπάντεχο ἐρώτημα. Πὺ συμβαίνει, θ' ἀναρωτηθεῖ ὁ νέος ἀναγνώστης, σὲ μιὰ χώρα καθυστερημένη, ξαφνικὰ ν' ἀναπηδᾷ ἔργο μὲ πανοπλία μιᾶς καταπληθίσουσας μεγαλοσύνης; Τὸ πρόβλημα δὲν εἶναι καινούργιο, οὔτε καὶ τόσο ἀπλό, ὠστόσο πρέπει νὰ ὁμολογηθεῖ πὺς ἡ τέχνη κάποτε μπορεῖ νὰ ὀλοκληρώνει καταστάσεις καὶ νὰ φανερώνει τὰ ἠθικὰ καὶ κοσμοθεωρητικὰ προβλήματα μιᾶς ἐποχῆς, φτάνει νὰ θρηθεῖ στὴν ὥρα του ὁ κατάλληλος συμπακνωτὴς αὐτῆς τῆς ἐνέργειας. Φυσικὰ ὁ καλλιτέχνης ἢ ὁ ποιητὴς δὲν ἀνακαλύπτει κι' οὔτε δημιουργεῖ μονάχος του νόμους ἐκεῖ πὺ δὲν ὑπάρχουν ἀνάλογα ψυχικὰ καὶ πνευματικὰ κίνητρα. Πρέπει νὰ ὑπάρχουν οἱ προϋποθέσεις γιὰ νὰ δεχθεῖ ὁ ποιητὴς καὶ νὰ συλλάβει τίς νέες μορφές καὶ τὰ νέα ἀνθρώπινα πεπρωμένα.

Μὰ ἡ παρατήρηση αὐτὴ μπορεῖ νὰ γεννήσει μὲ τὴ σειρά της κι' ἄλλα ἀκόμα πολλὰ ἐρωτηματικὰ, τὸ ἴδιο βασικὰ καὶ καιρία. Πὺ συμβαίνει π. χ. στὴν ἐποχὴ τοῦ Παλαμά, ἐνῶ ἡ ἀστικὴ τάξη στὴν Εὐρώπη θρυσκόταν στὴν παρακμὴ κάτω ἀπ' τὸν καπιταλιστικὸ μετασχηματισμὸ τῆς, πὺ τ' ἀνθρωπιστικὰ ἰδανικὰ ἄρχισαν νὰ ξεπέφτουν καὶ νὰ θρυσκονται σὲ ἀντίθεση ἀπ' τὴν κανονικὴ πορεία τῆς ζωῆς, ὁ Παλαμάς ν' ἀντλεῖ τὰ κυριότερα στοιχεῖα τοῦ πνευματικοῦ του ἐξοπλισμοῦ, ἀπὸ βιοθεωρίες πὺ πολλὲς φορές εἶναι ἰλότελα ἀντίθετες πρὸς τὴν ἰδιοσυγκρασία του; Δὲν εἶναι ἰλότελα χωρὶς ἐνδιαφέρον νὰ ἐξεταστεῖ κι' αὐτὴ ἡ πλευρὰ ὅπως ἐκφράστηκε κι' ἐπιρρεάσε τὸν Παλαμά γιὰ ἕνα διάστημα καὶ στὴν πιὸ δημιουργικὴ του περίοδο. Ἡ Νιτσεικὴ π. χ. θεώρηση τῆς ζωῆς ἢ Lebens Philosophie, πὺ ἀποτελέσε ἀρνηση τῆς ἀνθρώπινης ἀξίας καὶ τοῦ πνεύματος, ὅπως τὴν δημιούργησαν χιλιάδες χρόνια ἀνθρώπινης πνευματικῆς ἐξέλιξης, εἰσάγοντας νέους δῆθεν θεσμικοὺς ὑπεράνθρωπους, πὺ ὠστόσο ὁδηγοῦσαν κατευθεῖαν σὲ μιὰ ἀποχτήνωση ὑπανθρωπικῆ, σὰν αἰώνιο στίγμα, δικαιοσύνης τοῦ πρωτοκοῦ μιλιταρισμοῦ μὲ τὴν ἀκραία καὶ βστατικὴ ἐκφραση τοῦ ἀμοραλιστικοῦ κτηνώδους φασισμού.

Τὸ ὅτι ἡ Νιτσεικὴ φιλοσοφία, ἔπαιρνε διαφορετικὸ νόημα στὸ Παλαμικὸ ἔργο, διαφαίνεται, ὄχι μονάχα στὸν 11ο λόγιο τοῦ Δωδεκάλογου τοῦ Γύφτου, μὰ καὶ σὲ ἄλλα σημεῖα τῆς ποιητικῆς του, ὅπου ἡ ἀντίθεση τοῦ ποιητῆ πρὸς τὸ σχῆμα τοῦ ὑπεράνθρωπου καταντᾷ νᾶχει ἰλότελα διαφο-

ρετικό νόημα. Χαρακτηριστικά πολύτιμο είναι ότι ο Παλαμάς τον δέχεται μόνο απ' την ηρωλατρική άποψη και κείνη κρισιασμένη απ' την δόλοτα λαϊκή και Ρουμελιώτικη ιδιοσυγκρασία του τή θρεμένη από απόψεις και καθαρές πηγές τής πρόσφατης εθνικής ήρωικής έποποιίας και των μεγάλων ακατάλυτων άρχων του 1789.

Αυτό πρέπει να εξηγηθεί γενικότερα και για τις άλλες κατά καιρούς ξένες επιδράσεις του, κι' όχι μόνο για τή Νιτσεική, ότι το ξένο έργο έγινε απλώς ή αιλία ν' άφυπνιστεί μια λανθάνουσα κατάσταση που κυριαρχούσε στην ψυχή του ποιητή. Οι ξένοι συγγραφείς μπορούν ν' ασκήσουν πραγματικά μια σωτήρια κι' απορρασιτική επίδραση, τότε, όταν ή λογοτεχνική ανάπτυξη σε μια όρισμένη χώρα χρειάζεται μια παρόρμηση κι' ένα κίνητρο για ένα καινούργιο ανέδασμα. Πρόκειται για το στάδιο εκείνο τής μετάβασης όταν ή ζήτηση ξένων πρότυπων αποτελεί μια ανάγκη και μια διέξοδο για τή θεμελιώτη ένός γερού πνευματικού υπόβαθρου. Νόμιμη λοιπόν και θεμιτή ή οποιαδήποτε έπιρροή, όταν μάλιστα ή άφομοιωτική δύναμη του ποιητή θά τήν εντάξει στην δικιά του γερή διοθεωρία που θ' άναπτύχθει σε μια πλούσια κι' αυτοδύναμη καρποφορία ασκώντας με τή σειρά της τήν ευεργητική επίδραση σ' όλο τον κορμό τής εθνικής πνευματικής ζωής, όπως ακριβώς συνέβηκε και με το έργο του Παλαμά.

*Απομένει να εξεταστεί γι' αυτό ή θέση του Παλαμά, όχι στην ελληνική ποίηση, μα σε συσχετισμό με τήν παγκόσμια. Ίδιαίτερα αποθαίνει σήμερα μοναδική και αξιοσημείωτη καθώς μπόρεσε να προσανατολιστεί σε μια έποχή που οι σχολές τής παρακμής στην Ευρώπη διαδεχόταν ή μια τήν άλλη. Δεν είναι γεγονός αξιοκαταφρόνητο ότι ο ποιητής με το αλάθητο και το δαιμόνιο αισθητήριό του, όσο κανένας άλλος στον παγκόσμιο ποιητικό χώρο, σύζευξε σε μοναδική άρμονία το ειδολογικό περιεχόμενο τής ποίησης σε μια νέα κλασσική κι' απαράμιλλη σύνθεση, χωρίς να διαλύσει, όπως γίνεται με τις σημερινές ποιητικές σχολές τής παρακμής, ούτε τή μορφή ούτε και το περιεχόμενό της.

Στήν ποίηση του Παλαμά ξανακερδίζεται το αισιόδοξο αντίκρουσμα τής ζωής και ή πρωτοτυπία τήν νέας μορφής που κλείνει το νέο περιεχόμενο, που άγκαλιάζει, σε σχέση με το γενικότερο προβληματισμό, τήν έποχή του. Γιατί δεν πρέπει ποτέ να ξεχνάμε, πως ο Παλαμάς υπήρξε ένας επαναστάτης και του ποιητικού λόγου, σ' ό,τι σχετίζεται με τήν μορφή και το περιεχόμενο τής ποίησης. Ο Παλαμάς υπήρξε ο άληθινά μοντέρνος, όσο δεν υπήρξε κανένας μέσα στην νεώτερη ελληνική ποίηση. Μια συγκριτική μελέτη πάνω στην ιστορία τής νεώτερης ποίησης θάταν πολύ διαφωτιστική και ενδιαφέρουσα.

Συγκρίνετε τα στιχογραφήματα του καιρού του (Ραγκαθήδων, Καρασούτσα, Παράσχω, Βασιλειάδη κ.τ.λ.) χωρίς να εξαίρειτε και τα προηγούμενα μεγάλα του πρότυπα (δημοτικό τραγούδι, Κορνάρο, Σολωμό, Κάλδο, Βλαχωρίτη) όσο και με τα κείμενα των νεώτερων τής γενιάς του 1930, που καυχιούνται πως έφεραν νέα στοιχεία στην λυρική μας ποίηση και θά διαπιστώσετε και σεις μαζί μου, το τι πραγματικά αντιπροσωπεύει και σ' αυτόν τον τομέα ή Παλαμική λύρα.

*Εδώ δεν θ' αναφέρω τον Σεφέρη που προέρχεται απ' ευθείας απ' αυτόν,

μα κάποιους άλλους που έμπρατικά θέλησαν να ξεκόψουν απ' αυτόν ύστερα απ' το 1930. Ένας, ίσως κι' ο πρώτος, να ήταν κι' ο υποφαινόμενος που θέλησε να χειραφετηθεί απ' τήν κηδεμονία του, καθώς κι' από το άσφυκτικό τότε κλίμα του Καρωτακισμού. Τώρα μπορώ να όμολογήσω πως ή τάση εκείνη, όσο κι' αν ήταν αναγκαία, συμπλήρωμα μιας ψυχικής άγωνίας κι' έφεση για τή δημιουργία ένός νέου τρόπου έκφρασης, για τήν ανανέωση του σύγχρονου λυρισμού στις νέες πραγματικές άναζητήσεις, μ' όλο τον ριζοσπαστισμό του περιεχομένου του, τήν άπόρριψη τής ρίμας και του μετρημένου στίχου, τήν μετάπλαση του έλεύθερου στίχου, το άσύνδετο και το έλλειπτικό στην έκφραση, τή λάμψη ή τήν πεζολογική ή άκόμα και τήν όνειρική διάθεση, όλα τέλος τα έσωτερικά και έξωτερικά στοιχεία που συναρμολογούν τον ποιητικό λόγο, όσο κι' αν έτειναν να καταργήσουν τήν ένότητα τής παράδοσης, δεν θρικόταν παρά σε συνάρτηση με τήν Παλαμική παράδοση που υπήρξε κι' ο άμεσος τροφοδότης της, άδιάφορο αν δεν τήν διακρίναμε άσυνείδητα τότε. Σήμερα που άνιχνεύουμε νηφάλιοι και ψυχραιμότερα διερευνάμε τις πηγές, διαπιστώνουμε με άμετρη έκπληξη τούτη τήν άπληγή άλήθεια. Φυσικά, ποιητικά ή ποίηση τής γενιάς μας του 1930, πλούτισε το νεώτερο λυρισμό με στοιχεία περισσότερο έξπρεσιονιστικά και χρωματικά, μα κι' αυτά λογαριάζω πως σε τελευταία άνάλυση τα άντλησε και τα καταξίωσε σε συνάρτηση με το μεγάλο πλαστικό και πολύμορφο Παλαμικό παράδειγμα.

Γι' αυτό και μπροστά στα στοιχεία τής παρακμής που συνθέτουν στις μέρες μας τή σύγχρονη νεώτερη ποίηση, με τήν ξέφρενη κι' άνεύθυνη εισβολή του Καθαρισμού - Έλιουτισμού, σαν πνευματικές τάσεις κάτω κι' απ' τήν άνεξέλεγκτη κριτική, που είναι στο σύνολό της άνίκανη να συλλάβει τον ξεπεσμό και τήν διάλυση που όδηγούν οι νέες καταστροφικές έτούτες έπιρροές, ή περίπτωση του Παλαμικού έργου, προσαρμοσμένη σε στέρεες βάσεις άκολουθώντας τήν προοδευτική πορεία μέσα στο δυναμικό ρεύμα τής ζωής, επέτρεψε τήν καταξίωσή του σε άφταστη κατακόρυφη παρουσίαση του ποιητικού άντικειμένου του.

Σήμερα που αξίες μουσειακές, οι όποιες είχαν μουμιοποιηθεί, ξαναπροβάλλονται πάλι σαν δημιουργικές δυνάμεις, ή φορμαλιστική τους εκζήτηση με τις παρακρούσεις και τις διαστροφές που χαρακτηρίζουν στο σύνολό τους έναν κόσμο στην δύση του υπογραμμίζουν μια άρνητική στάση καθαρά άντιζωική στο περιεχόμενό τους. Διέξοδος απ' αυτό το χάος δεν υπάρχει, παρά μονάχα ή καταστροφική και πανικόβλητη διάλυση. Κι' ύστερα γιατί αυτή ή διέξοδος θρικόεται σε μια έξελιχτική και έπίμονη πορεία προς τα έμπρός. Γιατί ή άνθρώπινη σκέψη άπορρίπτει κάθε τι που δεν δικαιώνει μια προσπάθεια που δε θάχε για σκοπό της τήν διέγερση τής ζωής και τήν προοδευτική της αναδίπλωση. Ο σκεπτικισμός, ή άμφιβολία, ή έπίκληση του θανάτου, ή κάθε μορφή φυγής, απ' τήν πραγματικότητα, ο μηδενισμός, σταματάνε τήν έξελιξη και γίνονται τροχοπέδες για τήν ανανέωση τής ζωής. Είναι μορφές θανάτου, αν δεν είναι ο ίδιος ο θάνατος. Η ζωή, κατά κανόνα, άποφεύγει το κενό. Ζητάει όλοένα να στήσει ζωντανότερα ιδανικά που θά προωθούν και δε θ' άναστέλλουν τήν πορεία προς τήν ιδανική πυραμίδα του μέλλοντος όπου πάντα θά ταυτίζεται το ζωικό στοιχείο με τον όρθό λόγο.

Τέτοια ἡ περίπτωση τοῦ Παλαμά καὶ ἡ ποιητικὴ του παρουσία ἀποτελεῖ σήμερα ἐγγύηση γιὰ τὸ ξεπέρασμα αὐτῆς τῆς κρίσης καὶ τῆς ἀντινομίας ποὺ παρουσιάζει ἡ νεώτερη ποίηση σὰν στάση καὶ ποιητικὴ ἀποκρυστάλλωση.

Γιατὶ τὸ Παλαμικὸ ἔργο θὰ στέκεται ἀνάμεσά μας σὰν φωτεινὸς φάρος κι' ὁδηγὸς μας, ἀποκαλύπτοντας τὴν ἐνότητα τῆς ζωῆς καὶ τῆς τέχνης σὲ μιὰ καθολικότερη σύλληψή της ἐπιτρέποντάς μας νὰ εἰσχωρήσουμε στὸ μεγάλο κανάλι τῆς ζωῆς, στὴν μεγάλη ἀνθρώπινη εὐφορία, ὅπου ἡ ποίηση ἐμπνέεται ἀπ' τὴν πίστη στὸν ἄνθρωπο καὶ στὰ μεγάλα της πεπρωμένα.

ΚΩΣΤΑΣ ΘΡΑΚΙΩΤΗΣ

Ράϊνεο Μαρία Ρίλκε

ΑΠΟ ΤΟ «ΒΙΒΛΙΟ ΤΩΝ ΩΡΩΝ»

Σβῦσε τὰ μάτια μου· μορῶ νὰ σὲ κοιτάζω,
τ' αὐτιά μου σφάγισέ τα, νὰ σ' ἀκούω μορῶ.

Χωρὶς τὰ πόδια μου μορῶ νὰρθῶ σὲ σένα
καὶ δίχως στόμα μορῶ νὰ σὲ παρακαλῶ.

Κόψε τὰ χέρια μου, θὰ σὲ σφιχταγκαλιάζω,
σὰ νὰ ἦταν χέρια, ὅμοια καλὰ,
μὲ τὴν καρδιά.

Σταμάτησέ μου τὴν καρδιά, καὶ θὰ καρδιαχτυπῶ
μὲ τὸ κεφάλι.

Κι' ἂν κάμης τὸ κεφάλι μου σύντριμμα, στάχτη, ἐγὼ
μέσα στὸ αἷμα μου θὰ σ' ἔχω πάλι.

Μεταφρ. ΚΩΣΤΗ ΠΑΛΑΜΑ

Ἄγγελος Σικελιανὸς

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

Ἦχηστε οἱ Σάλπιγγες... Καμπάνες βροντερὲς
δοῆστε σύγκορμη τὴ χώρα πέρα ὡς πέρα...
Βογγήστε τύμπανα πολέμου... Οἱ φοβερὲς
σημαίες, ξεδιπλωθῆτε στὸν ἀγέρα.

Σ' αὐτὸ τὸ φέρετρο ἀκουμπᾶ ἡ Ἑλλάδα! Ἐνα βουνοῦ
μὲ δάφνες ἂν ὑψώσουμε ὡς τὸ Πήλιο καὶ ὡς τὴν Ὀσσα,
κι' ἂν τὸ πυργώσουμε ὡς τὸν ἔβδομο οὐρανὸ
ποιδὸν κλεῖ, τί κι' ἂν τὸ πεῖ ἡ δικιά μου γλῶσσα;

Μὰ Ἐσὺ Λαε, ποὺ τὴ φτωχὴ Σου τὴ μιλιὰ
Ἦρωας τὴν πῆρε καὶ τὴν ὑψωσε ὡς τ' ἀστέρια,
μοιράσου τώρα τὴ θεϊκὴ φεγγοβολιὰ
τῆς τέλειας Δόξας του! Ἀνασήκωστον στὰ χέρια,

γιγάντιο φλάμπουρο, κι' ἀπάνω κι' ἀπὸ μᾶς
ποὺ τὸν ὑμνοῦμε μὲ καρδιὰ ἀναμμένη
πὲς μ' ἓνα μόνο ἀνασσαμόν «Ο ΠΑΛΑΜΑΣ»
ν' ἀντιβογγήσει τ' ὄνομά του ἢ Οἰκουμένη.

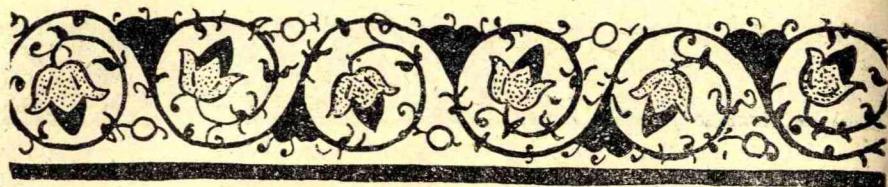
Ἦχηστε οἱ σάλπιγγες... Καμπάνες βροντερὲς
δοῆστε σύγκορμη τὴ χώρα πέρα ὡς πέρα...
Βογγήστε βούκινα πολέμου... Οἱ ἱερὲς
σημαίες ξεδιπλωθῆτε στὸν ἀέρα!

Σ' αὐτὸ τὸ φέρετρο ἀκουμπᾶ ἡ Ἑλλάδα. Ἐνας λαὸς
σηκώνοντας τὰ μάτια του, τὴ βλέπει
κι' ἀκέριος καίγεται ὡς μὲς τ' ἄδυτο ὁ Ναὸς
κι' ἀπὸ ψηλὰ νεφέλη Δόξας τότε σκέπει.

Τί, πάνωθὲ μας, ὅπου ὁ ἄρρητος παλμὸς
τῆς Αἰωνιότητος ἀστράφτει αὐτὴν τὴν ὥρα,
Ὀρφέας, Ἡράκλειτος, Αἰσχύλος, Σολωμὸς,
τὴν Ἅγια δέχονται Ψυχὴ τὴν τροπαιοφόρα!

ποὺ ἀφοῦ τὸ ἔργο της θεμέλιωσε βαθειὰ
στὴ γῆν αὐτὴ μὲ μιὰν ἰσόθεη Σκέψη
τὸν τρισμακάριστο τώρα πάει ψηλὰ τὸν Ἰακχο
μὲ τοὺς ἀθάνατους Θεοὺς γιὰ νὰ χορέψει.

Ἦχηστε οἱ Σάλπιγγες... Καμπάνες βροντερὲς
δοῆστε σύγκορμη τὴ χώρα πέρα ὡς πέρα...
Βόγγα Παιάνα! Οἱ σημαίες οἱ φοβερὲς
στῆς Λευτεριάς ξεδιπλωθῆτε τὸν ἀγέρα!

Παῦλος Κριναῖος

ΠΩΣ ΓΝΩΡΙΣΑ ΚΑΙ ΠΩΣ ΑΚΟΥΣΑ
ΤΟΝ ΠΑΛΑΜΑ

Όσοι Κύπριοι φοιτητές έρχόντανε στην 'Αθήνα από τὸ 1900 ἴσαμε τὸ 1930 θεωροῦσαν χρέος τιμῆς, κάτι σὰν ἱερὴ ὑποχρέωση πού εἶχε τὴν κατανυκτικὴν εὐλάβεια προσκυνήματος νὰ ἐπισκεφθοῦνε τὸν Παλαμᾶ στὸ παλῆο του σπίτι στὴν ὁδὸν 'Ασκληπιοῦ 3. 'Ακόμα κι' οἱ περαστικοὶ ἀπὸ τὴν 'Αθήνα Κύπριοι, ἐπιστήμονες, ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων, κοπέλλες πού σπουδάζανε δασκαλίτσες ἢ παρακολουθοῦσαν μαθήματα μοδιστρικῆς κτυποῦσαν τὴν πόρτα τοῦ ποιητῆ καὶ ζητοῦσαν νὰ τὸν ἴδουν, νὰ τὸν ἀκούσουν καὶ νὰ τὸν χαιρετήσουν. Κι' ὁ μεγάλος ποιητὴς πρόθυμος, εὐγενικός καὶ καλοπροαίρετος τοὺς ὑποδεχόντανε σὰν παλιούς φίλους καὶ γνωρίμους, τοὺς κάθιζε στὸ μικρὸ μιντέρι, ἀπέναντι στὸ παραφορτωμένο μὲ βιβλία κι' ἐφημερίδες γραφεῖο του κι' ἄνοιγε μαζί τους φιλική, ζεστὴ καὶ πολὺ ἐγκάρδια κουβέντα. Στὴν ἀρχὴ οἱ συγκινημένοι ἀπὸ τὴν τιμὴ ἐτούτῃ Κύπριοι ἀκούγανε τὸν ποιητὴ σὰν Θεὸ καὶ κρατοῦσαν τὴν ἀνάσα τους νὰ μὴ τοὺς φύγει μήτε μιὰ λέξη του, μήτε μιὰ χειρονομία του. Σιγά-σιγά ὅμως ξεθαρρεῦνόντανε ἀπὸ τὴν ἀπλὴ κι' ἀπροσποίητὴ καλωσύνη τοῦ βάρδου μὲ τὰ πηχτὰ φρούδια καὶ μιλοῦσαν, ρωτοῦσαν ἢ παρακαλοῦσαν ἀκόμη τὸν ποιητὴ νὰ τοὺς ἀπαγγεῖλει κάτι δικό του γιὰ νὰ πάρουν σὰν πολύτιμο γκόλφι τὴν φωνὴ του στὴν νησιώτικὴ τους πατρίδα. 'Η ἐγκάρδια καὶ στενὴ σχέση τοῦ ποιητῆ μὲ τοὺς Κυπρίους καὶ τὴν Κύπρο χρονολογεῖται ἀπὸ τὸ 1901, ὅποτε εἶχε διοργανωθεῖ στὴν 'Αθήνα Κυπριακὴ 'Εκθεσὴ ἀπὸ τὸν Κύπριο πολιτευτὴ καὶ δημοσιογράφου ἀείμνηστο Γ. Φραγκοῦδη.

Στις 7 τοῦ 'Απρίλη διοργανώθηκε στὸ γιορταστικὸ πλαίσιο τῆς Κυπριακῆς 'Εκθεσὸς μιὰ φιλολογικὴ 'Εσπερίδα κατὰ τὴν ὁποία ὁ καθηγητὴς Σπύρος Λάμπρος προσφώνησε τοὺς Κυπρίους κι' ὁ Νικόλας Λανίτης ἔκαμε τὴν ἀντιφώνηση. 'Υστερα ὁ Παλαμᾶς ἀπάγγειλε τὸ ἐπίκαιρο ποίημά του «Κύπρος» (Καλῶς μᾶς ἤρθατε παιδιά,! στὴν Κύπρο τὴν ἀέρινη, στὴν Μακαρία τὴ γῆ κ.λ.π.) πού τυπώθηκε ἀργότερα τὸ 1912 στὸ βιβλίο τοῦ ποιητῆ «Πολιτεία καὶ Μοναξιά».

Τοὺς φιλικούς αὐτοὺς δεσμούς τοῦ Παλαμᾶ μὲ τὴν Κύπρο σφυρηλατήσανε ὑστερότερα ἢ Κυπρία καθηγήτρια τῆς ἀπαγγελίας Μαρίκα 'Ελευθερίου πού ἄνοιξε κι' ὄλας ἀλληλογραφία μαζί του πού κράτησε μερικὰ χρόνια, ὁ ποιητὴς Γλαῦκος 'Αλιθέροσης πού ζεῖ σαράντα τέσσα χρόνια στὴν Αἴγυπτον, ὁ κριτικός Γιάνκος 'Ηλιάδης, ὁ ζωγράφος Τάκης Φραγκοῦδης κι' οἱ κόρες τοῦ ἀειμνήστου Κυπρίου πολιτευτῆ Ν. Λανίτη (μέλους τῆς Κυπριακῆς 'Εθναρχίας) πού πέθανε στὴν 'Αθήνα τὸ 1957. Οἱ κόρες τοῦ μ. Λανίτη, Δομνίτσα (ἢ γνωστὴ πρωταθλήτρια καὶ σήμερα κυρία Καβουνίδη) καὶ 'Ισμήνη, ἐπισκεπτόντανε συχνὰ-πυκνὰ τὸν ποιητὴ καὶ τοῦφερναν μηνύματα ἀπὸ φίλους καὶ γνωρίμους στὸ νησί. Στὸ βιβλίο τοῦ Παλαμᾶ «Νύχες τοῦ Φήμιου» (1931-32) βρίσκεται ἓνα τετράστιχο ἀφιερωμένο στις κοπέλλες αὐτές, τὸ ὑπ' ἀρ. 258. "Ἄς τὸ παραθέσουμε ἐδῶ.

"Ἐνα εἶνε τὸ τραγούδι μου γιὰ σᾶς Δομνίτσα, 'Ισμήνη
μιὰ ρίμα γιὰ τὴν χάρη σας εἶν' ἓνα περιβόλι
χαρὰ οἱ ἄνθοι σ'α νειάτα σας φυτρώνουν μυροβόλοι
στὴν Κύπρο τὰ τριαντάφυλλα καὶ στὴν 'Αθήνα οἱ κρίνοι.

Μιὰ λοιπὸν καὶ γνωρίζω τὴν παράδοση τῆς ἱερῆς ἐπίσκεψης τῶν Κυπρίων στὸ σπίτι τοῦ Παλαμᾶ, δυὸ-τρεῖς μῆνες ὑστερα ἀπὸ τὴν ἀφιξή μου στὴν 'Αθήνα σκέφθηκα νὰ κάνω κι' ἐγὼ τὸ καθιερωμένο «προσκύνημα» μὲ τὴν διπλὴν ιδιότητα τοῦ Κυπρίου φοιτητῆ καὶ ποιητῆ συγχρόνως. Καθαρόγραφα λοιπὸν τοὺς στίχους (ἐπιγράμματα καὶ μερικὰ ἄλλα) κι' ἓνα ἀπογευματάκι τοῦ 1925 κτυποῦσα πολὺ συγκινημένος τὴν πόρτα τοῦ παλιοῦ σπιτιοῦ τοῦ Παλαμᾶ στὴν ὁδὸν 'Ασκληπιοῦ. Σ' ὄλο τὸ δρόμο ἀπὸ τὸ σπίτι μου ἴσαμε τὸ Πανεπιστήμιο ἔστρωνα, ρύθμιζα καὶ μοντάριζα τὰ λόγια πού ἔπρεπε νὰ πῶ στὸν μεγάλο ποιητὴ μὲ τὴν διεθνή ἀναγνώριση κι' ἀκτινοβολία.

Κτύπησα τὸ κουδοῦνι καὶ μ' ἄνοιξεν ἡ κόρη τοῦ ποιητῆ Ναυσικά. Εἶπα, ἐξήγησα μᾶλλον τὸν σκοπὸ τῆς ἐπισκέψεώς μου. Χωρὶς ἄλλη διαδικασία ἢ Ναυσικά μὲ ὠδήγησε στὸ γραφεῖο τοῦ ποιητῆ δεξιὰ τὸ πρῶτο δωμάτιο στὸ μικρὸ χῶλλ.

'Ο Παλαμᾶς στεκότανε μπροστὰ στὸ γραφεῖο του μ' ἐνθαρρυντικὸ χαμόγελο. Μ' ἔβαλε νὰ καθίσω στὸ μιντέρι ἀντικρῶ του, ἀφοῦ τοῦ φίλησα τὸ χέρι κι' εἶπα μερικὰ λόγια ζεστῆς ἀγάπης καὶ θαυμασμοῦ γιὰ τὸν ἴδιο καὶ γιὰ τὸ ἔργο του «'Η Κύπρος διαβάξει δακρυσμένον τὴν ποιητικὴ σου προσφορά, δάσκαλε, εἶπα καὶ κρατᾶει τὴν φωτογραφία σου δίπλα στὰ σπιτικά εἰκονίματα». 'Ο Παλαμᾶς χαμογέλασε συγκαταβατικά μὲ τὴν ὑπερβατικὴ μου φιλοφροσύνη, ἀνασήκωσε τὰ πηχτὰ του φρούδια καὶ μοῦ εἶπε. «Δέχομαι μ' εὐχαρίστηση τὸ χαιρετισμὸ καὶ τὸ μῆνυμά σου παιδί μου, ἀλλὰ χαρακτηρίζω ὑπερβολικῆς τὴς ἐκδηλώσεις θαυμασμοῦ καὶ λατρείας τῶν Κυπρίων στὸ ἀτομὸ μου. 'Αγαπῶ τὴν Κύπρο καὶ λαχταρῶ ἂν μπορέσω κάποτε νὰ πατήσω τὰγιασμένα της χῶματα.» 'Υστερα μ' ἐρώτησε γιὰ τοὺς Κυπρίους τοῦ φίλους καὶ γνωρίμους. Τὸν Μενέλαο Φραγκοῦδη, τὸν Γιάνκο 'Ηλιάδη, τὸν Γιώργο Μαρκίδη. 'Ο ποιητὴς ἤξερε τὸν τρόπο νὰ λυώνει τὸν πάγο ἀνάμεσα στὸν ἐπισκέπτη καὶ στὸν ἴδιο καὶ κάτεχε

τὸ μυστικὸ νὰ δημιουργεῖ φιλικὴ καὶ ζεστὴ ἀτμόσφαιρα, ὥστε νὰ παίρνει θάρρος ὁ ὁποιοσδήποτε ἐπισκέπτης γιὰ νὰ μιλάει μὲ αὐθορμητισμὸ καὶ χωρὶς τὴν τροχόπεδον τοῦ συμβατικοῦ σεβασμοῦ καὶ τῆς κοινωνικῆς ἐθιμοτυπίας. Σὲ κάμποση ὥρα ἡ γυναίκα τοῦ ποιητῆ ἦρθε στὸ γραφεῖο κι' ἀναψε μιὰ μεγάλη λάμπα μὲ ἀμπαζούρι. Τὸ μικρὸ δωμάτιο μὲ τὰ μερδεμένα βιβλία καὶ τὶς ἐφημερίδες παντοῦ, στὸ γραφεῖο, στὰ ράφια, σὲ μιὰ μικρὴ βιβλιοθήκη, γιόμισε μὲ ὑποβλητικὸς ἴσκιους μυσταγωγίας. Τὸ φῶς τῆς λάμπας καθὼς ἔπεφτε λοξὰ στὸ πρόσωπο τοῦ ποιητῆ, ἔδινε στὴ μορφὴ του μιὰ παράξενη βιβλικὴν ἔκφραση μυσταγωγοῦ καὶ προφήτη. Τὰ βαθειά, ἐρευνητικὰ του μάτια μὲ κυττάζανε μὲ ἀφραστὴ καλωσύνη, στοργὴ καὶ ἐπιείκεια. Ἔνοιωθα νὰ μὲ ζεσταίνει μιὰ ἀνεξήγητη ἀγάπη πρὸς τὸν ντελικάτο σεβασμὸ γέρο μὲ τὰ κοντὰ ὄρθια μαλλιά, τὰ πηχτὰ φρύδια καὶ τὸ γραφικὸ ὑπογένηιον. «Μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῆς ἐπισκέψεώς μου αὐτῆς, δάσκαλε τοῦ εἴπα, σὰς ἔφερα καὶ μερικὰ στιχερά μου γιὰ νὰ μοῦ πῆτε τὴν γνώμη σας. Βεβαίως μπορεῖ νὰ σὰς κουράσουν τὰ χειρόγραφα μου αὐτά, ὅστοςο ἡ περιποιημένη καλλιγραφία των, θὰ σὰς φανεῖ ἀσφαλῶς ἀρετῆ».

Ὁ Παλαμᾶς μὲ κύτταξε μὲ αἰνιγματικὴν ἀπορία καθὼς ἔπαιρνε τὸ τετραδίον μὲ καμμιά δεκαριά ποιήματα καὶ χωρὶς ἄλλη διαδικασίαν κάθησε στὴν κουνιστὴ πολυθρόνα του κι' ἄρχισε νὰ τὰ διαβάσει. Τὸν κύτταζα καὶ καθόμουν σὲ ἀναμμένα κάρβουνα. Μοῦ φαινόταν περίεργο πῶς ὁ μεγάλος ποιητῆς ἔδειχνε τόση προθυμία καὶ τέτοια διάθεση νὰ διαβάσει ἀμέσως τὰ πρωτόλεια ἐνὸς ποιητῆ εἴκοσι χρόνων πού ἐρχόταν ἀπὸ τὴν Κύπρο.

Ὡστόσο, ὅστερα ἀπὸ δέκα λεπτὰ σιωπῆ κι' ἐνῶ διάβαζε τὰ τετραδία τοῦ τετραδίου γύρισε καὶ μὲ ρώτησε.

— Ἀπὸ πόσα χρόνια, γράφεις παιδί μου ποιήματα;

— Δυὸ - τρία τόσα δάσκαλε. Καὶ τὰ χειρόγραφα αὐτά εἶναι παραγωγὴ τοῦ τελευταίου ἔξαμήνου...

Ὁ Παλαμᾶς συνέχισε τὸ διάβασμα μὲ ὀλοένα ζωηρότερο ἐνδιαφέρον. «Ἔχει γούστο συλλογιστικὰ νὰ τοῦ ἀρέσουν» καὶ μιὰ κρυφὴ ἀγαλλίαση γιόμισε μὲ ἀρωματικὸ θυμίαμα τὴν καρδιά μου.

Ὡστόσο ὁ ποιητῆς μὲ ρώτησε ἀπότομα τὴν φορὰν αὐτῆ.

— Κι' αὐτὸ εἶναι δικό σου; Δὲν εἶναι διασκευὴ ἀπὸ τὴν ἀρχαία λυρικὴ ἀνθολογία; Τὸ ἐπιγράφεις «Ροδῆ, ὁ ὕμνος μιᾶς μικρῆς Ἑταίρας»...

— Εἶναι δικό μου δάσκαλε καὶ δὲν ἔχω ἀκόμα ὑπ' ὄψιν μου τὴν λυρικὴν ἀνθολογία τῶν ἀρχαίων μας ποιητῶν. Στὸ Γυμνάσιο - ξέρετε...

— Μὰ εἶναι πολὺ ὄραϊον, ἓνα μικρὸ ἀριστούργημα. Τὸ ποίημα αὐτό, δείχνει ταλέντο, λυρικὸ στοχασμό...

Κι' ὁ ποιητῆς ἄρχισε νὰπαγγέλλει μὲ τὴν βαθειὰ ψαλμοδικὴ φωνή του τὸ ποίημα.

Ὡ! μὴ χτυπάτε πιά ἐρασταὶ τὴν πόρτα τῆς Ροδῆς.
Τὴν ὥρα αὐτὴ μὲς τὴν θερμὴν ἀγκάλη τοῦ ἐρωμένου
τῶραϊου τῆς ὕπνου δόθηκε στὴν μέση τῆς σιωπῆς...
Ὡ! μὴ χτυπάτε πιά ἐρασταὶ τὴν πόρτα τῆς Ροδῆς.

Ἄκουγα τὴν ὑπόκωφη ψαλμοδικὴ φωνὴ τοῦ ποιητῆ νὰπαγγέλλει τὸ ποίημά μου αὐτὸ πού δὲν τὸ εἶχα σὲ μεγάλη ὑπόληψη καὶ ἔνοιωσα οἷγος χαρᾶς. Ἡ καρδιά μου δενότανε κόμπος καὶ ἔλεγα πῶς συρριανόσσα μαζί μὲ τὸν μεγάλο βάρδο στὴν ἰδεατὴ παράδεισο! Ἀποχαιρέτησα τὸν Παλαμᾶ σὰν συνεπαρμένος καὶ θυμοῦμαι σὰ νᾶνε χθὲς πῶς ὁ καλοπροαίρετος καὶ ἀγγελικὸς ἄνθρωπος μοῦ χάιδεψε τὴν τελευταία στιγμὴ τὰ πυκνοφουντωμένα νεανικά μου μαλλιά πού ἀνήκουν πιά στὸ παρελθόν καὶ στὴν μνήμη.

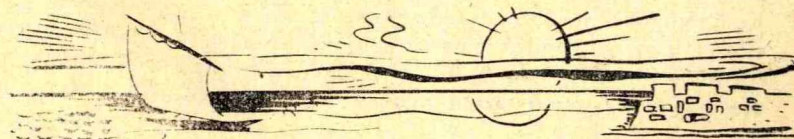
Σέξι μῆνες βγήκε μιὰ μικρὴ ἀνθολογία ἀπὸ τὸ περιοδικὸ «Μέλισσα» στὴν ὁποία ὁ ἐκδότης μοῦ κατεχώρησε 3-4 ποιήματα «τῶν νέων ποιητῶν» μὲ τὴν Ροδῆ πρῶτο - πρῶτο καὶ σὲ μιὰ - δυὸ βδομάδες ὁ Παλαμᾶς πού ἔγραφε μιὰ φορὰ τὴν βδομάδα στὸ «Ἐλεύθερο Βῆμα» δημοσίεψε μιὰ πολὺ κολακευτικὴ κριτικὴ γιὰ τὴν ἀνθολογία καὶ ὠρισμένα κομμάτια.

Φυσικὰ βρῆκε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐγκωμιάσει τὸ ποίημα τῆς Ροδῆς πού εἶχε ἀποστηθίσει ὅπως μοῦ εἶπεν ἀργότερα ἡ κόρη του Ναυσικά. Παραθέτω ἓνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν κριτικὴ αὐτῆ τοῦ Παλαμᾶ (γιὰ τὴν ἀνθολογία τῆς Μέλισσας) πού δημοσιεύτηκε στὸ Βῆμα τὸ 1926.

...«Διαβάξω δυὸ καὶ τρεῖς φορές τὸ ποίημα πού ἐπιγράφεται «Ὁ ὕπνος μιᾶς μικρῆς Ἑταίρας» (κι' ἀφοῦ παρέθετεν ὀλόκληρο τὸ ποίημα, συνέχισε). «Τὸ ποίημα τοῦτο σὰν ἀποσπασμένο ἀπὸ τίς ὀραϊότερες σελίδες τῆς ἑλληνικῆς ἀνθολογίας τῶν ἀρχαίων, ἀνάμεσα σὲ ἄλλα, τοῦ ἴδιου γυμνασμένου κοντυλιοῦ καὶ τῆς ἔντονα ἐκφραστικῆς τεχντροπίας τοῦ Παύλου Κριναίου Μιχαηλίδου ἀπὸ τὴν Κύπρο, εἶνε ἓνα ἀπὸ τὰ δείγματα πού κάνει κανένα νὰ στοχάζεται πῶς τὰ ποιήματα τῶν νέων γιὰ νὰ ἐκτιμηθοῦν δὲ χρειάζονται καμμιά κανενὸς εἴδους ἐπιείκεια, ἀλλὰ μονάχα κρίνουν τὴν ποίηση καὶ τὴν συμπάθεια καὶ τὴν προσοχὴ τῶν ὄσων γνωρίζουν νὰ τὴν ἀγαποῦν...

Ἦστερα ἀπὸ τὸ ἐγκώμιον αὐτὸ ξαναεπισκέφθηκα τὸν Παλαμᾶ καὶ μιλήσαμε γιὰ τὴν ἀνθολογία καὶ τοὺς νέους ποιητῆς τῆς κι' ὕστερα, ὕστερα δόθηκε βούλιαξα μᾶλλον στὴν ὀμὴ καὶ σκληρὴ βιοπάλη, γιὰ τὸ ψωμί καὶ τὸ ἀλάτι... Μὲ συνεπῆραν κι' ὕλας οἱ ἰδεολογικοὶ ἀγῶνες καὶ τὸ σπῆτι τῆς ὁδοῦ Ἀσκληπιοῦ ἦταν πολὺ μακρὸν πιά γιὰ μένα καὶ γιὰ τὸν καθημερινὸ μου μόχθο...

ΠΑΥΛΟΣ ΚΡΙΝΑΙΟΣ

Ἐμὶλ Βεράρεν

Η ΤΕΧΝΗ

Ἔνα ὄνειρο τὸ χλώμιανε τὸ μέτωπό μου. Ὁ νοῦς μου στῶνειρο πάντα καρφωτός. Κ' ἔτσι θὰ ζήσω μόνος, δλόμονος, ἡ τέχνη μου κ' ἐγώ. Θὰ τὴν κρατήσω στὰ χέρια μου τὴν τέχνη μου σὰ λάβαρο καὶ τόσο δυναμερὰ στὰ στήθη μου θὰ τὴν κολλήσω ἀπάνου, πὸν ἀνάμεσ' ἀπ' τὴ σάρκα μου θὰ νᾶβρη τὴν καρδιά μου καὶ θὰ τὴ σημαδέψῃ. Ἀκούς; Γιατί καὶ δὲ μοῦ μένει πὰ τίποτε σ' αὐτὴ τὴ γῆ, τίποτε. Μόνο ἡ Τέχνη γιὰ νὰ πειράζῃ ἓνα μυαλό, στ' ἀσκηταριό του μέσα, μεθώντας το μ' ἓνα πιωτὸ κόκκινο πὸν ξανάβει.

Ὅταν τρεμοσαλεύουνε τὰ πάντα, ὅταν πεθαίνουν, νά, ἡ Τέχνη, χρυσοκάμωτος ναός, θεμελιωμένη. Χτίζεται ἡ Τέχνη ὀλονυχτίς. Ἡ μέρα, πρὸς τὸ βράδι, σὰν ἀργοκλεῖ τὰ μάτια τῆς εἰρηνικά, στὸν ὕπνο, τοῦ χρυσοκάμωτου ναοῦ λαμποκοπᾶν οἱ τοῖχοι, τὸν οὐρανὸ μὲ τᾶστρα του τὸν ἀντικαθρεφτίζουν καὶ τοῦ τὰ ρίχνουνε ξανά τ' ἀντιφεγγίσματά τους. Κι ὁ ποιητὴς — πολὺ ἄργησε γιὰ νὰ εἶν' ἱερέας — τραβᾶει πρὸς τὴ λαμπράδα πὸν γυαλίζει, λάμα ἀπὸ μαγνήτες. Ὁ θόλος πάει τόσο ψηλά πὸν κρύβεται ἡ κορφὴ του, κ' εἶν' ἀσημένιοι οἱ στύλοι του καὶ ἡ πύλη του ἀπ' ἀλάργα πρὸς τοὺς ἀστραφτεροὺς γυαλοὺς τὰ φύλλα τῆς τ' ἀνοίγει, καὶ τῶν κυμάτων ὁ χορὸς ταιριάζει τοὺς ἀχούς του μὲ τῆς λατρίας τὸ ψάλσιμο, καὶ γγίζει ὁ διαβατάρης ἀνεμος ἀπὸ τᾶπειρο πὸν ὄλο ἔρχεται καὶ πάει, μὲ κάποια σιγανόφωνα καὶ μυστικά τραγοῦδια τοὺς πύργους μεγαλόκορμους, ὁ ἓνας τοῦ ἄλλου σκέπη, μαῖθοι γιγάντιοι ἀπὸ γρανίτη δυνατοὶ πλασμένοι. Κι ὅποιος διαβῆ τίς σιωπηλὲς καμάρες δὲν ξανοίγει τίποτε· μοναχά, βαθιά, κατάναρα, ἄλλου πέρα. μὰ λύρα χάλκινη, πὸν ὀρθὴ κι' ἀσάλευτη στημένῃ στοὺς φανταχτοὺς ἀνάμεσα πυρσούς, τὸν περιμένει.

(1910)

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

Γιωργῆς Κότσιρας

Ο ΠΑΛΑΜΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΠΝΕΥΜΑ

Ὅσες φορές πάει νὰ σκεφθεῖ κανεὶς ἐκεῖνο τὸ μικρόσωμο γίγαντα τῆς νεοελληνικῆς λυρικῆς ἱστορίας, τὸν ποιητὴ - ὀδηγό, τὸν βαθὺ ἐκείνον ἄνθρωπο μὲ τὴν ἀκοίμητη φλόγα τῶν ματιῶν, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ τὸν φέρνει στὸ νοῦ του καὶ νὰ τὸν αἰσθάνεται μὲ τὰ μάτια τῆς ψυχῆς σὰν ἓνα πνευματικὸ ἥρωα, ἓναν ἥρωα τοῦ λόγου, τοῦ στίχου καὶ τῆς ρίμας καὶ τοῦ στοχασμοῦ.

Τὸν φαντάζεται νὰ προχωρεῖ ἀνοίγοντας δρόμο, σκάθοντας καὶ παλεύοντας, μὲ τὴν ἀδασίλευτη σπιθα φωτιᾶς στὸ χέρι, παλεύοντας καὶ τραγοῦδώντας, ὀργισμένο καὶ σαρκαστὴ, νὰ τρυπάει βαθιὰ λαγούμια καὶ μακρυνὲς γαλαρίες, σκίζοντας τὰ σκοτάδια. Καὶ μπροστὰ, ὄλο μπροστὰ, ἓνα τραγοῦδι τῶν ἡρώων, κατοικημένο ἀπ' τὸ λαὸ τῶν ὀνειράτων. Πεινχασμένο κι' ἀξεδίψαστο νὰ εὐωχεῖται καὶ νὰ θέλει νὰ πιεῖ, ἀστέρειυτα κι' ἀσταμάτητα τὸν ἄρτο ζωῆς καὶ τὸ ζεῖδιωρον ὕδωρ ἀπὸ τὴν παντοδυναμία τῆς φαντασίας, πὸν τοῦ στάθηκε κανόνας ἀπαρασάλευτος καὶ δύναμη ζωοποιὸς μὲς στὴν ἀσάλευτη ζωὴ του. Τὸν βλέπει ἄλλοῦ χαλαστὴ κι' ἄλλοῦ πλάστη, μὲ τὸ σπαθὶ τοῦ δικαιοκρίτη καὶ τὸ τσεκούρι τοῦ ἀδικητῆ, στὸ τέλος ὅμως πάντα εἰρηνευτὴ, κρατώντας τὴ ζυγαριὰ τοῦ ρυθμοῦ καὶ τῆς ἀρμονίας στὸ χέρι, μέσα στὸ διχασμὸ του τὸν τραγικὸ νὰ ἀνιχνεύει τὸ δρόμο του πρὸς τοὺς παραδείσιους κόσμους τῆς ἀνέσπερης φαντασίας, τῆς ὑποσχεμένης ἐνότητος καὶ τῆς ἀκατάλυτης ὁμορφιάς.

Ἔτσι κοιταγμένη ἡ φαντασία μέσα στὸ μεταγενέστερο ἔργο του, λέει ἓνας μελετητῆς του, ἀποθαίνει τὸ βασικὸ κίνητρο πὸν τὸν ἔφερε πρὸς τὴν ποίηση. Τὴν ποίηση ὄχι ἐκείνην πὸν τὴ δεχόμεστε παθητικὰ δοσμένην ἀπὸ ἄλλους, ἀλλὰ ἐκείνην πὸν εἶναι λύτρωτη γιὰ τὸ δημιουργό της, καρπὸς τῆς φαντασίας, δύναμη ζωῆς. (*) Γιατί ὁ Παλαμάς ὄσο κι' ἂν φαίνεται κυβερνημένος ἀπ' τὴν ἀνάγκη τῆς μάθησης, ὄσο κι' ἂν ἡ ποίησή του εἶναι ἀπόσταγμα γνώτης, κορφολόγημα ἀλλότριας σοφίας, πείρα ψυχῆς κι' ὄχι ἐμπειρία ζωῆς, ὡστόσο στὸ ποιητικὸ του ἐξαγόμενο ἀναδεικνύεται ἓνας δυνάμει ποιητῆς. Μπορεῖ βέβαια τὸ πιδ πολῦτιμο μέταλλο τῆς ποίησής του νὰ χαλκεύθηκε στὸ ἐργαστήρι τῆς συντροφεμένης μὲ τὸ βιβλίον μοναξιάς του, γιὰ νὰ μᾶς κληροδοτηθεῖ τελειωτικὰ ἓνας περίτεχνος στίχος πὸν μέσα του βομβεῖ ὁ

* Βλέπε Κ. Θ. Δημαρᾶ, «Δοκίμιο Ψυχογραφίας τοῦ Κωστῆ Παλαμά» Νέα Ἑστία Χριστοῦγεννα 1943.

σάλαγος τῆς πολιτείας, ὥσπ' ὅσο δὴμος σὺν ἐπιφαινόμενον κυριαρχεῖ τὸ ψυχικὸ ἀπόθεμα, ἢ δλοκληρωμένη καὶ φυσιολογικὴ ὑποταγὴ αὐτοῦ τούτου τοῦ πράγματος στὸ ἐσωτερικόν, τὸ μυθικὸ νόημα του. Ἔτσι ὁ Παλαμάς κερδίζει τὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων, πρὶν ἀκόμα κατακτήσει τὸ γήϊνον δάρος τους:

Τὰ δμορφα τ' ἀγάπησα, ποιητής,
δὲν τοὺς ἀπλώσα ποτὲ ζητιάνου δίσκο.
Στ' ἀργαστήρι μου ἀναχωρητής,
μέσα μου τὰ βρίσκω.

Ὁ ἴδιος ἄλλωστε θὰ πει κάποτε μὲ τὴ φωτισμένη κριτικὴ του σκέψη, ὅτι τὰ πράγματα αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ δὲν θαθαίνοι καὶ πολὺ, δὲν ἀναδίνουν ἀπὸ μόνον τους ἕνα αὐτοδύναμο ἀντίκτυπο, ἀν δὲν σκάψει μέσα τους κανεὶς ν' ἀνακαλύψει καὶ νὰ ἀποκαλύψει ἕνα μυθικὸ νόημα. Ὅσο δὴμος καὶ ἂν δὲν ἀποκαλύπτεται πάντα τὸ νόημα τοῦτο σὲ δλες τίς στιγμὲς τοῦ ἐπεκταμένου ἔργου του, ὥσπ' ὅσο ἀκούγεται σίγουρος πάντα ὁ ἀπόρητος καὶ ὁ ἀντίκτυπος τους. Σὲ κάθε στιγμῆ, ἢ φαντασία θὰ σταθεῖ συνεπίκουρος, θὰ βοηθήσει καὶ θὰ υποκαταστήσει τὴν ἔλλειψη τῆς βιωματικῆς ἐμπειρίας.

Ἄν γιὰ τὸ γενάρχη τῆς ποίησής μας, τὸ Σολωμό, εἰπώθηκε ὅτι πρῶτα διατύπωσε τὴν ποιητικὴν του καὶ ὕστερα τὴν ποίησίν του, γιὰ τὸν Παλαμᾶ θὰ μπορούσε ἀντίστροφα νὰ λεχθεῖ ὅτι πρῶτα δημιουργήθηκε ἢ ποίησίν του καὶ μετὰ διατυπώθηκε ἢ ποιητικὴ του. Μὲ τὴν προϋπόθεσιν τούτη, βρισκόμαστε μπροστὰ σ' ἕνα ἄλλο βασικὸ ἐπιχείρημα: ἢ μάθησιν στὸν Παλαμᾶ, δὲν γέννησε τὴν ποίησίν του, ἀλλὰ τὴν ἀνάθρεψε. Ἡ γνῶσιν στὸν Παλαμᾶ, δὲν στάθηκε πηγὴ ἐμπνεύσεως, τοῦ ἀνοιξε ἀπλῶς ἕνα διάπλοτο παράθυρο πρὸς τὸν φωτεινὸν κόσμον τῶν μυστικῶν ἐνοτήτων τῆς δημιουργίας.

Ἐκεῖνα τὰ διπλὰ καὶ τρίδιπλα ζευγαρώματα στὶς λυρικές του ἀναζητήσεις, ποὺ ξεκινοῦν ἀπ' τὴν ἀτομικὴ αἰσθησίν του γιὰ νὰ προχωρήσουν στὶς ἐπιφάνσεις τοῦ γενικοῦ καὶ ν' ἀγκαλιάζονταν πάλι καὶ πάλι ξανά τὸ καιρικόν, τὸ διατοπικόν καὶ τὸ πανανθρώπινον, βρίσκουν τὸ ὀρηκτικόν τους σὲ μιὰ προσωπικὴ φλέβα, σ' ἕνα κεφαλαῖον λυρικοῦ οἴστρου, ἔτοιμο ν' ἀναπηδήσει, κάθε στιγμῆ στὸν πρῶτον νυγμὸ τῶν αἰσθησέων καὶ νὰ γίνῃ ρυθμὸς, ἐπίκλησιν, τραγούδι, νὰ γίνῃ συμφωνία, ἄσμα χορικό, πολὺχορδον συναυλία ποὺ ἀναμέλπεται μὲ τοὺς καταιγισμοὺς τῶν μέτρων καὶ τῶν ρυθμῶν καὶ κλαίει μὲ τὸν ἀνεμο καὶ χορεύει μὲ τὴν βροχὴ καὶ κατακραυλάει μὲ τὸν ὀρηκτικόν χεῖμαρρον γιὰ νὰ γαληνέψει πάλι στὸ ἥμερον αὐλάκι τῆς νεροσυρμῆς, μαζὶ μὲ τὸν ψίθυρον τῶν φύλων, τὸ τρίξιμον τῶν κλαδιῶν, τὸ κελάιδισμα τῶν πουλιῶν, σὲ συζεύξεις πρωτάκουστον μορφῶν ποὺ δλο κυκλίζον καὶ ἀναδιπλώνονται ἀπ' τὸ λαχανιασμένον πεντασύλλαβον, στὸν ὀρηκτικόν τροχάϊον καὶ τὸν ἀκούραστο ἀνάπαιστο, ὥσπου νὰ καταλήξουν στὴν εὐγενικὴ θλίψη ἑνὸς ἰάμβου.

Ὁ Παλαμάς, ὥσπ' ὅσο, ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ χώρου μέσα στὸν ὁποῖον κινήθηκε, εἶναι γέννημα καὶ θρέμμα τῆς ἐποχῆς του. Μιᾶς ἐποχῆς ποὺ μπορούσε νὰ ἀνεχθεῖ τὸ ἴδιο τὸν ἀτελεύτητον μονόλογον, ὅσο καὶ τὸν κουραστικόν διάλογον μὲ τὰ πλήθη. Εἶναι ἄλλο τόσο ἀναχωρητής καὶ ἀσκητής, ὅσο καὶ ρήτορας. Τὸ ἴδιο ἐπαναστάτης, ὅσο καὶ ὑποταγμένος. Ἐνοικεῖ μέσα στὴν πολιτείαν, ὅσο καὶ στὴν μοναξιά. Μπορεῖ νὰ βρεθεῖ τὸ ἴδιο μέσα στὸν ἀφορισμό, ὅσο καὶ στὴν προσευχὴ καὶ στὸ κήρυγμα. Παιδὶ τῆς ἐποχῆς του λοιπόν, ἐμει-

νε δλοκληρὸς σὲ κείνη, δὲν εἶχε καιρὸ νὰ περπατήσῃ σ' ἄλλες γειτονιές, ἐξω ἀπὸ τίς ὑφιστάμενες ἀντιθέσεις, νὰ βρεθεῖ σ' ἕνα σταυροδρόμι ὅπου διαχωρίζεται τὸ σήμερον ἀπὸ τὸ αὔριον. Οἱ χορδὲς τῆς λύρας του εἶταν κρατημένες ἀπὸ τὴν μιὰν στὸ παλαιόν καὶ ἀπὸ τὴν ἄλληλν στὸ συγκαιρινόν. Ἡ κραυγὴ του ξεκινᾷ ἀπὸ ἕναν «Ὑμνον εἰς τὴν Ἀθηνᾶ» γιὰ νὰ φτάσῃ μέχρι τὸ θούριον ἑνὸς Ἀλθανικοῦ πολέμου. Ἔτσι, ὁ Βικέλας, χωρὶς ὁ ἴδιος νὰ ἔχει ὑποπτευθεῖ τὴ σημασία τοῦ λόγου του, θὰ μᾶς θάλει σὲ σκέψη μὲ τοὺς στίχους γιὰ τὸ φανέρωμα τοῦ «ὕμνου», ὅταν θὰ πει:

Εἶναι γιὰ μᾶς
σὺν νὰ τὸν εἶπε ποιητῆς ἀρχαῖος
καὶ ὄχι ὁ Κωστής ὁ Παλαμάς.

Ἀπὸ τὴ διαχρονικὴ πλευρὰ του, λοιπόν, τὸ ἔργον του, θὰ στραφεῖ πάνω σὲ δύο ἄξονες: Στὸ παλαιόν καὶ τὸ συγκαιρινόν. Ποτὲ στὸ κατοπινόν καὶ τὸ μελλούμενον. Ἔτσι ἢ διορατικότητά του θὰ ἀρκεσθεῖ στὶς διαπιστώσεις τοῦ συγκαιρινοῦ, μὲ βαθύτατες τομὲς βέβαια, μὲ προσδεκτικότηταν ὀξυδερκίαν, μὲ κριτικὴν στάση ἀπέναντι στὰ τρέχοντα, σὺν ὀδηγητῆς στὰ συμβαίνοντα καὶ ρυθμιστῆς καὶ σοφὸς ποδηγέτης, δὲν θὰ τολμήσῃ δὴμος ποτὲ τὴν πρόβλεψιν μιᾶς πιθανῆς ἐξέλιξης. Ὁ Παλαμάς εἶναι ποιητῆς - ὀδηγός, δὲν εἶναι προφήτης.

Τὸ βλέμμα του παρατηρεῖ καὶ προσδέχεται, δὲν προδικάζει, οὔτε προβλέπει. Οἱ μεγάλες συνθέσεις του, ὅσο καὶ ἂν ὁ ἴδιος βεβαιώνει ὅτι ζυμῶνονται μὲ τὸ μῦθον, «μὲ τὸ μῦθον πῆρα νὰ δουλέψω», καθὼς λέει (*), ὅσο καὶ ἂν δέχεται τὴν ὀρθὴν πλατωνικὴ ἀποψη πὼς «τὸν ποιητὴν δέοι εἶπερ μέλλει ποιητῆς εἶναι, ποιεῖν μῦθους, ἀλλ' οὐ λόγους», βασίζεται ἀποκλειστικὰ σὺν ποιητῆς στὸ λυρικὸν λόγον καὶ τίς ἐξάρσεις του, μ' αὐτὸν μιλάει ὁ Γύφτος του, ὅπως ὀρθὰ παρατηρεῖ ὁ Φάνης Μιχαλόπουλος (**).

Ἄλλὰ ἂν ἢ ἀδύναμη πλευρὰ στὸ παλαμικόν ἔργον, καθὼς παρετήρησαν πολλοὶ μελετητές του, εἶναι ἢ σύνθεσιν, ἢ ἀδυναμία αὐτῆ δὲν ὀφείλεται στὴν ἔλλειψιν ἐφευρετικότητος, σίγουρης αἰσθησῆς τῶν διατομῶν, τῶν θέσεων καὶ ἀντιθέσεων, ἀπὸ ὅπου βασικά καὶ οὐσιαστικά πηγάζει ἢ σύστασίν της, ἀλλὰ στὴν ἔλλειψιν μιᾶς προβλεπτικότητος καὶ μιᾶς «τόλμης» γιὰ τὴν ἀναδοχὴ μιᾶς καινούριας ἀποψῆς πάνω στὸ μῦθον, μὲ ἀτομικὴ, προσωπικὴ εὐθύνη τοῦ ποιητῆ πάνω στὸ χειρισμόν τοῦ μῦθου του. Εἶτε ἀρχαῖος εἶναι ὁ μῦθος, εἶτε λόγιος ἢ δημοτικὸς, μένει ἀναλλοίωτος σχεδόν, προσαρμοσμένος μόνον στὸ συγκαιρινόν καὶ περιχαρακωμένος ἀπὸ τὴν σοφίαν καὶ πολυδαίδαλιν αἰσθησῆς τῶν παρελθόντων καὶ τῶν τρεχόντων. Ἄλλὰ καὶ ἢ φαντασία του, πολυκύμαντη καὶ πολύτροπη, ἀναδιπλούμενη καὶ εἰσδυτικὴ, μὲ τὴν πολυχρωμίαν της καὶ τὰ ὑψηλῆς φτερουγίσματά της, ἐξαντλεῖται καὶ αὐτῆ στὸ περασμένο καὶ τὸ τωρινόν. Μιὰ φαντασία πράγματι ἀξιοπρόσεκτη, ἐπιβλητικὴ καὶ νουνεχῆς, συνεπικουρούμενη πάντα ἀπὸ τὴν σοφίαν, τὴν γνῶσιν καὶ τὴν πείραν τοῦ καιροῦ, ποὺ ὅσο καὶ ἂν ἀμφισβητήθηκε ἀπὸ ὀρισμένους ἀρνητές τοῦ παλαμικοῦ ἔργου γιὰ «σακατεμένην» «σκοτεινήν», «δλο ξερατῆλα», ὥσπ' ὅσο ἀποτελεῖ ἕνα ἀπὸ τὰ θα-

* Κ. Παλαμάς: «Ὁ Δωδεκάλογος τοῦ Γύφτου», 1907, σελ. 15.

** Φ. Μιχαλόπουλος: Κωστής Παλαμάς, Νέα Ἑστία, Χριστογέννα 1943.

*** Βλέπε, Γιάννη Ἀποστολάκη «Ἡ Ποίησιν στὴ ζωὴ μας» σελ. 26, 45, 61 κ.λ.π.

σικά στοιχεία των ἀρετῶν του καὶ μαζί με τὴν προδρομικὴ καὶ ἀνεπανάληπτη γλωσσοπλαστικὴ του ἱκανότητα, τὴν περίτεχνη σφυρηλασία των μέτρων καὶ των ρυθμῶν του καὶ τὴν πολυτονικὴ συνήχηση των καθαρῶν μετάλλων τῆς φωνῆς του, ἀποτελοῦν τὴν κύρια συνισταμένη των ἀρετῶν τοῦ θεμελιακοῦ γιὰ τὴν ποιότητά μας ἔργου του.

Στὴν ἀποδοχὴ τοῦ παλαμικοῦ ἔργου, καθὼς ἄλλωστε καὶ σὲ κάθε σημαντικὸ ἔργο, δὲν ὑπῆρξαν μέσες λύσεις. Ἀπὸ τὸν ἀμετροεπιῆ ἔπαινο, κατακυλάμε στὸν ἀτύστολο φόγο. Ἡ ἐποχὴ του κατὰ βάση τὸν ὕμνησε καὶ τὸν κατανόησε. Στάθηκε ὁ δαφνοστεφῆς ποιητῆς της, ὁ ὁμολογημένος πρῶτος, ἕνας ἀληθινὸς κυρίαρχος τῆς συγκαιρινῆς του πνευματικῆς ζωῆς. Κατανόηθηκε ἀπὸ τοὺς πνευματικούς ταγούς, μέσα στὴν ψυχικὴ καὶ πνευματικὴ του μοναξιά, ὄρθηκε τὴ συμπαράστασι των λογῆς «ἀκολούθων» καὶ τελειωτικὰ μέσα στὴν ἀνευδρὼν νίκη του, ὑποστηρίχθηκε ἀπὸ τὴν πολιτεία. Ἡ κυματρειδῆς ἀλλ' ἀνιούσα γραμμὴ τῆς ἐπιτυχίας του σημαδεύτηκε ἀπὸ τὸ ἐξαλλο συναίσθημα τῆς ἀγάπης μὰ καὶ τῆς ὀργῆς ἑνὸς πλήθους ποὺ τὸν ἐχειροκρότησε καὶ τὸν ἀποδοκίμασε, τὸ ἴδιο κι ἂν γνώριζε ἢ δὲν γνώριζε τὸ ἔργο του. Ὁ κολοφῶνας τῆς δόξας του ὑπογραμμίζεται μετὰ τὸ ἀκρατὸ σύνορο τοῦ ζωῆς του θανάτου σὲ μιὰ κρίσιμη καμπὴ τῆς ἐθνικῆς μας ἱστορίας, κάτω ἀπὸ μιὰ ἐχθρική κατοχή. Ὁ Παλαμᾶς τὴν ὥρα τούτη, εἶναι ἕνα σύμβολο, ἀλλὰ ἕνα σύμβολο τοῦ παρόντος. Ἡ χρονικὴ στιγμή ἔχει ἀκίνητησει, ἀνακόπτοντας τὴ ροὴ τῆς. Ἡ δεκαπενταετία ποὺ πέρασε, παράσχεσε στὸν καλπαζμὸ των ἀκάθεκτων γεγονότων της τὴν ἐπιτυχία του, περιορίζοντας ἤδη τὴ μνήμη της σ' ἕνα ὀρισμένο χρονικὸ σύνορο. Γιὰ τοὺς ἐπιζῶντες ἔτσι, μένει ἡ μνήμη ἑνὸς λευκόχυτου μαρμάρου καὶ μιὰ ἐπικηδεῖα τελετὴ σὲ μιὰ μνήμη ταριχευμένη καὶ συμβολική: Ἐνας θάνατος Πετρῶνιου ἀνάμεσα στὰ τριαντάφυλλα! Τὸ παλαμικὸ ἔργο ὠστόσο, ἐπιζει πέρα ἀπ' τὸ σύνορο τοῦτο, γιὰ νὰ ὑποδηλώνει μιὰ ὀριοθεσία: 1897 - 1912. Μένει ὁμως ἀκόμα καὶ θὰ μένει γιὰ πάντα καὶ σὰν ἀπαράμιλλο δείγμα γλωσσοτεχνικῆς ἱκανότητος, ἐφραστικὸ πάθος λυρικῆς σκέψης καὶ διανοητικῶν δυνατοτήτων.

Ὁ ποιητῆς καθὼς εἰπώθηκε, ἄσκησε μιὰ καθολικὴ πνευματικὴ ἐπηροὴ στὸν καιρὸ του. Ὅταν εἶταν ἀκόμα ζεστὴ ἡ φωνὴ του κι ἂν ὑπῆρχε ἀντίλογος, δὲν ἀκουγόταν, σκεπαζόταν ἀπὸ τὸ ἠχηρὸ μέταλλο της. Ὅ,τι εἶταν νὰ γραφεῖ οὐσιαστικὸ, ἐποικοδομητικὸ καὶ ἀποκαλυπτικὸ γιὰ τὴ σκέψη του, τὴ λυρικὴ πορεία τοῦ λόγου του καὶ τὴν ποιητικὴ του, γράφτηκε ὀλοκληρωτικὰ σχεδόν, ἐνόσω ζούσε. Ἀκόμα κι ὁ ἴδιος ἔγραψε γιὰ τὴ διαφώτιση τοῦ ἔργου του. Οἱ καιροὶ μποροῦσαν ἀκόμα νὰ κρατήσουν στὴ ράχη τους ἕνα τέτοιο ἐγχείρημα: ὄχι μόνο δὲν τὸ ἀπέκρουαν, ἀλλὰ καὶ τὸ περίμεναν σὰν ἀναγκαῖο καὶ νόμιμο. Λίγο ὁμως διάστημα χρόνου ἀκόμα καὶ τὰ πράγματα πόσο θὰ ἄλλαζαν! Ἀς σκεφεῖ κανεὶς τὸν Σικελιανό, πανθομολογημένο διάδοχό του, ὅταν ἐπεχείρησε κάτι ἀνάλογο μετὰ τὸν γνωστὸ πρόλογό του σὲ «Λυρικὸ Βίο». Ἡ φωνὴ του πνίγηκε ἀπὸ τὸ γύρω ἀντίλογο, ὥστε νὰ μὴ τολμήσει κι ὁ ἴδιος νὰ τὸν ἐνσωματώσει στὴν κατοπινὴ ἐκδοσι ὀλοκληρου τοῦ λυρικοῦ ἔργου του, γιὰ τὸ ὅποιο ἄλλωστε καὶ γράφτηκε. Οἱ καιροὶ εἶχαν ἀλλάξει, ὅσο καὶ ἂν τὰ πρόσωπα παρέμεναν, ἢ σχεδόν ἀκόμα τὰ ἴδια. Ὁ Παλαμᾶς ὠστόσο, ὄχι μόνο γνωρίστηκε καὶ ἀγαπήθηκε σὰν προσωπικότητα ἀληθινὴ μετὰ ἠθικὸ

καὶ ψυχικὸ ἀνάστημα δύσκολο καὶ σχεδόν ἀνεπανάληπτο γιὰ πῶς δύσκολους καιρούς, ὄχι μόνο μελετήθηκε καὶ ἐρμηνεύτηκε τὸ ἔργο του μετὰ πρόσφορες προϋποθέσεις ὥστε νὰ ἀσκήσει τὴν πάνδημη ἐπηροὴ του, ἀλλὰ μελετήθηκε καὶ προβλήθηκε καὶ προπαντὸς τοῦτο: μελετήθηκε, ἀγαπήθηκε καὶ προβλήθηκε στὴν ὥρα του καὶ στὸν καιρὸ του.

Τὸ παλαμικὸ ἔργο τὸ ἐνιωσαν, τὸ ἀγάπησαν καὶ φώναξαν γιὰ τὴ διάδοσή του, ὄχι μόνο οἱ συγκαιρινοὶ συνομήλικοι, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὶς κατοπινὲς γενιὲς ὅσοι πρόλαβαν ἀκόμα ζεστὴ τὴν προφορικὴ του ὁμιλία καὶ μπόρεσαν νὰ βρεθοῦν, ἔτσι καὶ πολὺ νέοι ἀκόμα, κάτω ἀπὸ τὸν ἴσκιό τοῦ ζωντανοῦ τοῦ ἀγάλματος. Ἡ ὥρα τοῦ ἄλλοτε «παρόντος» παρέτεινε ἀκόμα τὴ διάρκειά της. Ἔτσι, ἀπὸ τὶς νεώτερες γενιὲς ποὺ τὸν πρόλαβαν, εὐτύχησαν νὰ μιλήσουν ἀρκετοὶ ἀξιοὶ πνευματικοὶ ἄνθρωποι: Ὁ Δημαρᾶς, ὁ Τσάτσος, ὁ Συκουτρῆς, ὁ Κατσὶμπαλης, ὁ Χουρμούζιος, ὁ Καραντώνης, ὁ Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, ὁ Παπανοῦτσος. Ὅσο ἡ ὥρα τοῦ ἄλλοτινοῦ «παρόντος» παρέτεινε ἀκόμα τὴ διάρκειά της σὰν μεταλαμπάδευσή μιᾶς μνήμης στίς ὥρες τῆς στυγνῆς ἱστορικῆς στιγμῆς γιὰ τὸ ἔθνος, μέσα στὰ χρόνια μιᾶς ἐχθρικῆς κατοχῆς, ὅπου καθὼς εἶταν φυσικὸ, τὸ ἄμεσο παρὸν εἶχε ἀκίνητησει γιὰ ν' ἀκουμπήσει στὴ μνήμη τοῦ παρελθόντος, χωρὶς βέβαιες προεικάζεις γιὰ τὸ μέλλον, ἔξω ἀπὸ μερικὲς σπιθὲς ἀδέβαιης ἐλπίδας γιὰ κάτι μελλούμενο. Μιᾶς στυγνῆς ἱστορικῆς στιγμῆς λοιπόν, ποὺ μέχρι τὸ σύνορό της ἔφθανε ἡ παρουσία μιᾶς ἄλλης ἐποχῆς καὶ ὅπου, πάνω σ' ἕνα φέρετρο «ἀκουμπήστε ἢ Ἑλλάδα δλη», ἀφήνοντας τὸν ὕστατο λυγμὸ της μετὰ τὴ θροντερὴ φωνὴ τοῦ Σικελιανοῦ. Νὰ εἶταν ἄραγε ἡ στιγμή τούτη ἕνα ἀκρατὸ σύνορο ὅπου διακόπτονταν ἡ μνημοσύνη γιὰ ἕνα παρελθὸν ποὺ παρέτεινε τὴ διάρκειά του, ἢ μιὰ πρόσκαιρη διακοπὴ τῆς μνήμης αὐτῆς ἀπὸ τὰ ἀκάθεκτα γεγονότα ποὺ ἀκολουθοῦσαν τὴν ἀνατολὴ ἐνὸς ἄλλου καιροῦ; Ἡ φορὰ των πραγμάτων στὴ δεκαπενταετία ποὺ ἀκολούθησε, καὶ τὸ πρότραπε παρὸν τουλάχιστον, προσφέρουν μιὰ ἐκδηλῆ ἐνδειξη γιὰ τὴν παραδοχὴ τῆς πρώτης ἐκδοχῆς. Ἡ ἐν τῷ μεταξύ ἀνδρούμενη γενιά, ἄλλωστε, ληθμόνησε τὴν παλαμικὴ παρουσία, ὅσο καὶ ἂν ἡ ἴδια στὴν ἐφηβεία της ἢ καὶ στὰ πρῶτα ἀκόμη μετεφηβικά της χρόνια ἀκούμπησε τὸ πυρετικὸ χέρι της πῆνω σὲ νεκρὸ ξύλο ἑνὸς ζωντανοῦ φερέτρου. Τὴν ὀριστικὴ κατὰ κάποιον τρόπο ἀπάντησι θὰ τὴ δώσουν ἐξ ἄλλου τὰ χρόνια ποὺ ἀμέσως θ' ἀκολουθήσουν τὸ «ἔτος Παλαμᾶ», ποὺ ὀργανώθηκε ἀπὸ τοὺς πνευματικούς ἀνθρώπους ἐκείνους ποὺ κράτησαν καὶ κρατοῦν ἀκόμα ζωντανὴ τὴ μνήμη τοῦ ποιητῆ στίς αἰθῆρες τους καὶ κατὰ κάποιον τρόπο ἔζησαν στὸν ἴσκιό των μεγάλων φτερῶν του.

Ὅσο τὰ πράγματα δείχνουν γιὰ τὴν ὥρα ὅτι τὸ παλαμικὸ ἔργο δὲν ζεῖ στὴ συνείδησι τῆς ἐντελῶς σύγχρονης πνευματικῆς γενιάς. Οἱ παλιοὶ θεοὶ γκρεμίστηκαν ἀπὸ τὰ δάθρα τους καὶ στὴ θέσι τους ἦρθαν νὰ στηθοῦν νέοι, ἢ παλιότεροι ποὺ δὲν εἶχαν προλάβει νὰ ἐκπέμψουν τὴν ἀκτινοβολία τους στοὺς καιροὺς ποὺ ζούσαν καὶ δροῦσαν ἀκόμη. Οἱ κάπως παλιότεροι ἀπὸ τὶς νεώτερες γενιὲς, πιστεύουν ὅτι τὸ κόπασμα τῆς ἄλλοτινῆς λατρείας ἢ μᾶλλον ἡ λήθη της, ὀφείλεται στὴν ἀγνοία τῆς σύγχρονης γενιάς γιὰ τὸ ἔργο τοῦτο. Ἄλλοι πιστεύουν σὲ μιὰ πρόσκαιρη ἀναστολή τῆς ἀκτινοβολίας του καὶ τὴν ἀποδίδουν στὴν ἰσοπεδευτικὴ ἰσχὺ μιᾶς πρόσκαιρης μῦθας. Οἱ ἐντε-

λῶς σύγχρονοι ἐν τούτοις, ὅσοι εἶναι σὲ θέσῃ νὰ παρακολουθοῦν ἀπὸ κοντὰ καὶ νὰ καταμετροῦν τοὺς παλμούς τῆς διαμορφούμενης συνείδησης τοῦ καιροῦ τους, βλέποντας συνάμα ὅτι τὸ ἔργο τοῦτο δὲν εἶναι ἀγνωστο, προσανατολιζόνται σὲ ἄλλες ἀπόψεις. Εἶναι φανερό πιά ὅτι οἱ καιροὶ παρ' ὅλη τὴν ἔντονη δημοκοπία τους, τὸν ἐκκωφαντικὸ θόρυβό τους καὶ τὴν ἀκατάσχετη ὀρμή τους, μὲν ἀνέχονται τὴ ρητορεία, χαρακτηριστικὴ κυρίαρχο καὶ δηλωτικὴ μιᾶς περασμένης ἐποχῆς. Ἡ ποιητικὴ συνείδηση ἔχει ἀναστρέψει τὴν κλίτη τοῦ ρεύματός της, ἔχοντας ἢ θεμελιώνοντας ἄλλες πνευματικοαισθητικὲς ἀντιλήψεις, περισσότερο πρόσφορες καὶ πιὸ προσοικειωμένες στὸν σημερινὸ προβληματισμὸ πού καθημερινὰ ἀποκόπτει τοὺς δεσμούς του, στίς ἐξωτερικὲς ἐκδηλώσεις του τουλάχιστον μὲ τίς ἀντιλήψεις μιᾶς ἄλλης ἐποχῆς, καὶ ὅπου ἡ περιπέτεια τῆς σύγχρονης ψυχῆς θέλει νὰ ἀποκρυσταλλωθεῖ σὲ καινούργιες μεταμορφώσεις ἐνὸς ἀέναου γίνεσθαι μέσα στὸν ἀγχωτικὸ καλπασμὸ τῆς ἐναγώνιας πορείας της.

Μιὰ ἄλλη ἀποψη, τυζητήσιμη ὥστόσο παρὰ τὴν τολμηρότητά της, εἶναι ὅτι τὸ παλαμικὸ ἔργο ἦρθε γιὰ νὰ ἀνακόψει τὸ ρεῦμα, μεταθέτοντας τὴν κοίτη του ἀπὸ τὴν πορεία πού εἶχε χαράξει ἡ ποίηση τοῦ γενάρχη τῆς νεώτερης ποιητικῆς μας ἱστορίας. Ὁ Γάλλος φιλόλογος μάλιστα Ρομπέρ Λεβέκ, σοβαρὸς μελετητῆς τῆς νεώτερης ποίησής μας, διατυπώνει σὲ μιὰ προλογικὴ μελέτη του γιὰ τὸν Σολωμό, ὅτι ἡ ποιητικὴ ἐξέλιξη στὸ τόπο μας ἀκολούθησε προθύστερο δρόμο, διαπιστώνοντας ὅτι στὴν ποίησή μας παρουσιάσθηκε πρῶτα ἓνας Μαλλαρμέ καὶ ἓνας Βαλερὺ καὶ πολὺ ἀργότερα ἓνας Οὐγκώ. Ἡ διαπίστωση αὐτὴ τοῦ Γάλλου φιλόλογου, ὅτι δηλαδή ὁ Σολωμὸς προσέτρεξε κατὰ πολὺ τοῦ Παλαμά, δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἀφίνει ἀσυγκίνητους, ὅσο καὶ ἂν μᾶς εἶναι γνωστὰ τὰ ἱστορικὰ αἷτια καὶ ἡ ἀδήριτη ἀναγκαιότητα τοῦ πρωθύστερου αὐτοῦ σχήματος τῆς ποιητικῆς μας ἱστορίας, ὅσο καὶ ἂν μᾶς εἶναι γνωστὸ ὅτι ἀπὸ τὴν πρόσκαιρη λήθη του, τὸ Σολωμικὸ ἔργο ὁ Παλαμᾶς πάλι τὸ ἀνέσυρε γιὰ νὰ τοῦ ἀναστυλιθῶσει τὴν πρωτινὴν του λαμπρότητα, καὶ ὅσο καὶ ἂν ἀκόμα δὲν εἶναι δυσεξήγητο τὸ φαινόμενο τοῦτο, καθὼς μὲ ἰδιαίτερη ἐπάρκεια παρατηρεῖ καὶ ἐπεξηγεῖ ὁ Ἀντρέας Καραντώνης μὲ τὴν ἀφορμὴ μελέτης του γιὰ τὴ νεώτερη ποίηση. (*)

Ὅσο ὅμως καὶ ἂν εἶναι ἀναμφισβήτητο ὅτι ὁ Παλαμᾶς ἦρθε γιὰ νὰ δγάλει τὴν ποίησή μας ἀπὸ τὸ τέλμα τῆς τότε Ἀθηναϊκῆς ρωμαντικῆς Σχολῆς καὶ νὰ τὴν ἀπαλλάξει ἀπὸ τίς κενολογίες τῶν Σούτσων καὶ τοῦ Παράσχου καὶ τὴ στιχουργημένη εὐκολογραφία τοῦ Σουρῆ, καὶ νὰ ξαναδώσει στὴν ἐποχὴ του τὸν σολωμικὸ ποιητικὸ παράδεισο πού εἶχε ἀπωλέσει, ὥστόσο δὲν συνέχισε τὸν δρόμο ἐκείνου προχωρώντας τον μὲ τίς ἡγετικές πνευματικὲς του ἱκανότητες καὶ τὸν ψυχικὸ καὶ ἐκφραστικὸ του πλοῦτο, καθὼς εἶταν σὲ θέσῃ νὰ πράξει, ὅπως τουλάχιστον δείχνει ἡ μουσικὴ ὑποβλητικότητα τῶν στίχων τῆς «Φοινικιάς», πού θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς νεώτερους προπαντός, ὡς τὸ καλλίτερο ποίημά του. Ἀντίθετα τὸ παλαμικὸ ἔργο συνετέλεσε ὥστε νὰ ἀποκοπεῖ γιὰ ἓνα διάστημα ἡ ποιητικὴ συνείδηση ἀπὸ τὴν παράδοση τοῦ γενάρχη, ὅσο καὶ ἂν κατὰ κάποιον τρόπο, ἔστω καὶ ὑποτονικά, συνεχίζονταν.

* Βλέπε Ἀντ. Καραντώνη: Εἰσαγωγή στὴ νεώτ. ποίηση, σελ. 123 Ἀθήνα 1958

στὴν ποιητικὴ παρουσία τῆς διάδοξης ποιητικῆς ἐπτανησιακῆς σχολῆς, γιὰ νὰ χρειασθεῖ πάροδος ἀρκετῶν γενεῶν ἕως τίς ἐντελῶς πρόσφατες, ὅπου γίνεται ἀρκετὰ αἰσθητὸ τὸ ἀλάνθαστο σολωμικὸ ποιητικὸ παράδειγμα. Ἡ παρατήρηση ἄλλωστε ὅτι τὸ σολωμικὸ ἔργο ἦρθε καὶ πάλι στὴν ἐπιπράνεια χάρη στὸ κριτικὸ αἰσθητήριο τοῦ Παλαμά, ὅσο καὶ ἂν εἶναι ἀναμφισβήτητη, δὲ μπορεῖ νὰ ἔχει παρὰ ἱστορικὴ μόνον σημασία, δεδομένου μάλιστα ὅτι ἡ ἐπίδραση τοῦ παλαμικοῦ ἔργου δὲν ἄρτισε ν' ἀκουσθεῖ ἢ σολωμικὴ φωνή, ἐξαφανίζοντάς τη κάτω ἀπὸ τὴν μεγαληγορία του.

Τὸ περίεργο ἐν τούτοις εἶναι ὅτι ὁ Παλαμᾶς, ἐνῶ μπορούσε νὰ βρεῖ καὶ νὰ δεῖ τὴν ποίηση στὴν ἀληθινὴ της ὥρα, παρὰ τίς μεγάλες ποιητικὲς του ἱκανότητες, δὲν πραγματοποιοῦσε στίς πλείστες στιγμὲς του τὸ ποιητικὸ ἐκεῖνο ἰδεῶδες πού ὁ ὀξυδερκῆς κριτικὸς νοῦς του πάντα συνελάμβανε: Δίκαια ὁ Τέλος Ἀγρᾶς θὰ πεῖ πὼς ἂν ἡ ποιητικὴ ἀτμόσφαιρα στὸν Παλαμά εἶναι συχνὰ πνιγερὴ ἀπὸ τοὺς δριμεῖς ἀτμούς στοιχείων πού δὲν ἔχουν συγχωνευθεῖ, ὅμως μέσα στὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ κριτικοῦ του λόγου αἰσθάνεσαι ἀμέσως κάτι ἐντελῶς ἄλλο. Καὶ θὰ προσθέσει συνεχίζοντας: Διαθάζοντας τὸν Παλαμᾶ ποιητῆ, εἶναι ζήτημα ἂν ἐπιθυμῶ νὰ γίνω καὶ ἐγὼ ποιητῆς· διαθάζοντας ὅμως τὸν Παλαμά κριτικὸ, ζηλεύω τὴν εὐδαιμονία του καὶ θὰ τὴν ἤθελα ἀμέσως καὶ δική μου (*).

Ἡ κριτικὴ συμβολὴ τοῦ Παλαμά εἶναι ἀναμφισβήτητη, μ' ὅλο πού δὲν ἄσκησε ὅση ἐπίδραση θὰ ἔπρεπε στὸν καιρὸ του, ὅχι βέβαια γιὰτί δὲν προσέχθηκε, τὸνναντίον μάλιστα, ἀλλὰ γιὰτί ἡ ἐπηρεχὴ τοῦ ποιητικοῦ του ἔργου, ὅπως εἶταν ἄλλωστε φυσικὸ, εἶταν περισσότερο καθολικὴ καὶ περισσότερο ἔντονη. Ἐξ ἄλλου εἶναι ἱστορικὰ ἀποδεδειγμένο ὅτι οἱ ἔντονοι ποιητικὲς φυσιογνωμίες εἶναι ἐκεῖνες πού δημιουργοῦν τὸ ποιητικὸ κλίμα καὶ τὴν περιρρέουσα ποιητικὴ ἀτμόσφαιρα ἐνὸς καιροῦ, καὶ ὅχι οἱ κριτικοί, ὅσο καὶ ἂν βρίσκουν πολλὰς φορές τὸν κεντρικὸ στόχο τῶν πραγμάτων. Κάθε καιρὸς δηλαδή, δὲν χρειάζεται λιμοκοντόρους γιὰ πλατωνικά κέρτε, ἀλλὰ ἐπιθήτορες γιὰ γέννα, ὅπως ἔλεγε ὁ ἴδιος ὁ Παλαμᾶς.

Καὶ συνεχίζει ὁ Τέλος Ἀγρᾶς: Δύσκολα θὰ ἠμπορούσε νὰ φαντασθεῖ κανεὶς τί θὰ εἶταν χωρὶς τὸν Παλαμά τὰ Νεοελληνικὰ Γράμματα. Ἀραγε ποιοὶ θ' ἀποτελοῦσαν τὴ Νεοελληνικὴ Ποίηση; Θὰ ἔλειπε ὁ Παλαμᾶς ἀλλὰ θὰ ἔλειπε βέβαια καὶ ὁ Σολωμὸς, θὰ ἔλειπε καὶ ὁ Κάλβος ἐπίσης, ἀφοῦ δὲν θὰ ὑπῆρχε γιὰ νὰ τοὺς ἀνακαλύψει καὶ νὰ τοὺς ἐπιβάλει ὁ Παλαμᾶς - κριτικὸς. Ὅμως, ἀλήθεια, ἀκόμα δυσκολώτερα φαντάζεται κανεὶς ποιά θὰ εἶταν, χωρὶς τὸν Παλαμά, ἡ Νεοελληνικὴ κριτικὴ, ἡ γνωστὴ μας πιά ὡς καθιερωμένη κριτικὴ τῆς Λογοτεχνίας, καὶ ἡ διδικοκρίσια. Γιατί, ἀληθινά, ναί, μόνον μ' αὐτὸν ἔλαβαν ἔλ' αὐτὰ ἐντότητα καὶ συνείδηση καὶ ἔγιναν ἔννοια καὶ πράξη (**).

Ἄν ὅμως θελήσουμε νὰ φαντασθοῦμε ἀνυπαρκτῶς τὴν κριτικὴ μας σκέψη χωρὶς τὴν ὀδηγητικὴ γραμμὴ τοῦ Παλαμά, πράγμα πού θὰ μπορούσε πολὺ νὰ ἀμφισβητηθεῖ στοὺς σύγχρονους καιρούς, πολὺ περισσότερο ἀδύνατο θὰ μᾶς εἶταν νὰ φαντασθοῦμε, σήμερα πιά, ἀνεξερεύνητο τὸν Σολωμὸ καὶ τὸν

* Τέλου Ἀγρᾶ: Ὁ Παλαμᾶς κριτικὸς, «Νέα Ἑστία» Χριστοῦγεννά 1943.
** Τοῦ ἴδιου ὁ. π. σελ. 356.

Κάλβο, μετά την απροσπέλαστη μεταλλαγή του ρεύματος στην νεώτερη ποιητική, και μετά τα τόσα και τόσα μαλλαρμεικά και βαλερικά διδάγματα, τή στιγμή μάλιστα που ξετυλίγεται τόσο κοντά μας το καθημερινά μεγαλυνόμυνο Καβαρικό παράδειγμα. Γιατί τον Καβάφη όχι μόνο δεν δρέθηκε ένας Παλαμάς να τον ανακαλύψει, αλλά αντιθέτως ανακαλύφθηκε θαυμάσια και αυτοματικά μέσα από ένα κατάλληλο και εκκολλαπτικό πνεύμα μεταγενέστερου καιρού, κι αφού ο ίδιος έζησε και δημιούργησε και γιγάντωσε το έργο του κάτω από την έχθρική σκιά μιας εποχής προτοκολημένης στην παλαμική νοοτροπία. Ο Παλαμάς όχι μόνον στάθηκε αδιάφορος, όπως είναι γνωστό, μπροστά στην ποίηση του Καβάφη, αλλά και ρητά την κατεδίκασε (*).

Ο Παλαμάς ωστόσο ήταν ένας ποιητής οδηγός για τον καιρό του. Ένας ποιητής που είδε και μπόρεσε να σημαδέψει τις μηδαμινότητες και τις μεγαλοσύνες ενός έθνους, που πολύ το βασάνισε ή εύκολη σκέψη και η δημιουργική «μακαριότητα» των λογίων της πριν από το 1880 λογοτεχνικής γενιάς. Ένας μεγάλος άνθρωπος, ένας βαθύς διανοητής - ποιητής με ακοίμητη συνείδηση του χρέους και προπαντός ένα ξεκάθαρο και φωτεινό κριτικό πνεύμα. Τον καιρό του από την άποψη του ήθικου και του λογοτεχνικού χρέους, τον δδήγησε αναμψιθήτητα στο δρόμο το σωστό. Αν τώρα δδήγησε τον καιρό του και στο σωστό δρόμο ενός αθηναικού ποιητικού ιδεώδους, δεν το έδειξαν τουλάχιστον τα τελευταία τριάντα χρόνια, αλλά το σύγχρονο πνεύμα από την άποψη των ποιητικών έκδηλώσεων, σε συναρτήσεις ουσίας και μορφής, είναι σαφώς αντιπαλαμικό. Δεν ένστερνίσθηκε διόλου τις ποιητικές προγραμματοποιήσεις του, ακολουθήσε όμως και π ρ έ π ε ι ν' ακολουθήσει και να συνεχίσει τις ποιητικές ανακαλύψεις του: τον «Σολωμό» του προπαντός, που όσο κι αν ο ίδιος ανακάλυψε το «δρόμο» του, ωστόσο — έτοιμος πιά και διαμορφωμένος — δεν μπόρεσε να τον περπατήσει σε όλη του την απλα και το μακρύ του χέραγμα. Αλλωστε, την αιτία, σωστά ο ίδιος θα υποπτευθεί και θα πει: «Τή Μούσα του Σολωμού, από τα παιδικά μου χρόνια κι αν την γνώρισα, δεν την αγάπησα με τη φλόγα του πρώτου καημού· γιατί παιδί δεν ήμουν όταν έπρότεξα σ' αυτή. Και μ' έδωσε με την ασύντριφτην αλυτίδα που δένει το πάθος κάποτε τη μαθημένη καρδιά, την ώριμη ηλικία. Ο Σολωμός δεν είναι ποιητής για να συγκινήσει εκείνους που με παιδικήν έλαφρότητα στοχάζονται τα πνευματικά. Άλλων όμοτέχνων του έργα, κ' εδώ κι αλλού, εύκολα τα πλησιάζει κανείς και τα νοστιμεύεται, κ' εύκολότερα τα χορταίνει και τα λησμονεί· εκείνου ο στίχος — νόημα, λόγος, μέτρο, — δεν έχει την απλότητα και δεν ξανοίγεται σαν των άλλων». (**)

Τι κρίμα λοιπόν να μη γεννηθεί πρώτα ένας Παλαμάς και μετά ο Σολωμός, και θαρρώ, δεν θα είαν αδύνατο τούτο να συμβεί, χωρίς καν — περ έργο — ν' αντιδάνει σε καιμμιάν «ιστορική αναγκαιότητα». Πόσο θα είχε

* «Τόν ποιητή τόν βλέπω στον Πήγασο, όχι στο ποδήλατο», είναι ή άφοριστική φράση για την ποίηση του Καβάφη, που βρέθηκε στα χαρτιά του ποιητή κατά τη μαρτυρία του Λέαντρου Παλαμά. Βλέπε: Εισαγωγικές σημειώσεις στην «Ασάλευτη Ζωή», σελ. κη', Αθήνα 1952.

** «Σολωμός, ή ζωή του και το έργο του», Εισαγωγή στην έκδοση Μαρσαλή. Έν Αθήναις 1901.

να κερδίσει ή νεοελληνική μας γραμματεία! Γιατί ο Παλαμάς στάθηκε και είναι μεγάλος, άληθινά μεγάλος - οδηγός. Το πιο ξάστερο και το πιο συγκροτημένο πνεύμα της νέας πνευματικής μας ιστορίας, άληθινά «φωτεινός». Ακόμα και ο «άνοιχοτομάτης» Καζαντζάκης δεν θα μπορέσει να σταθεί στα δύο του πόδια, αν συμβαδίσει μαζί του. Έτσι αν ή παλαμική φωνή δεν φτάνει ή δεν έναρμονίζεται στις μέρες μας σύμφωνα με την τρέχουσα ποιητική συνείδηση, ωστόσο φτάνει και πρέπει να γίνει μέτρο και κανόνας ζωής το παράδειγμά της. Αν για σήμερα δεν μας συγκινεί πολύ ή ποιότητα του μετάρλου της, δεν γίνεται να μη θαυμάσουμε τη διατονικότητα και το ύψος της τάλλας της, τις πολυφωνικές ικανότητές της, τις ένορχηστρώσεις της και προπαντός το πολυδαίδαλο των μεταμορφώσεων της. Είναι στο φυσικό της Τέχνης να μην είναι άπλή θα μας πει ο ίδιος. Όσο βαθύτερα βλέπει, τόσο και πολλαπλότερη γίνεται. Το τραγούδι δυο ψηλότερ' ανεβάνει, τόσο και θαμπώνεται, για να θαμπώνει (*).

Άλλά το μεγαλύτερο δίδαγμα στο έργο του Παλαμά, είναι δυι κατορθώνεται να γίνεται αίσθητή στο αποτέλεσμα του, ή α ί τ ί α, ή άμορφή της έκφρασής του. Πόσα κείμενα στον τόπο μας — και όχι μόνο ποιητικά — κατορθώνουν να δικαιολογήσουν όχι πια την έκφρασή τους, αλλά και αυτή την ίδια την παρουσία τους; Έχει κανείς την έντύπωση δυι μέσα σ' αυτό το πλήθος του γραπτού λόγου της νεώτερης Ελλάδας, τα περισσότερα κείμενα, τα πλείστα, γράφτηκαν έρήμην μιας έσωτερικής άμορφής, δυι δεν έχουν αντίκρυσμα. Για τούτο ή γενιά του παρόντος, μαζί με την αναπόφευκτη ανάγκη του συγχρονισμού της στο πνεύμα του καιρού, έσον κι αν επήγεται, δυο και αν έχει πολλά να κάμει για να μη την προλάβουν τα γεγονότα, πρέπει πολύ να σκύψει και να προβληματιστεί από το δίδαγμα του πολύτιμου έργου του. Γιατί το έργο του Παλαμά, ποιητικό και κριτικό θα μείνει πάντα λιθάρι θεμελιακό στα γράμματά μας. Ένα «πνευματικό άνδραγάθημα» καθώς θα μπορούσε να πει ο ίδιος.

* Κωστή Παλαμά «Η ποιητική μου» Α', σελ. 108, Αθήνα 1933.

ΓΙΩΡΓΗΣ ΚΟΤΣΙΡΑΣ

Σ Τ Ο Ν Π Α Λ Α Μ Α

Όμπρός μας πάντα στέκεις οδηγός,
Θεός του τραγουδιού Μεσσίας,
Μές στη φωνή Σου κλείστηκε ο ρυθμός,
Αστρο, λουλούδι, υπέρθεο φώς,
Αθανασίας.

(Αθήνα 1938)

ΚΩΣΤΑΣ ΘΡΑΚΙΩΤΗΣ

Σταῦρος Τσακίρης

Ο ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΟΣ ΛΟΓΟΣ

Ενας μεγάλος συγγραφέας είχε γράψει: «Η εθγνωμοσύνη για τὰ μεγάλα ὄνοματα τοῦ παρελθόντος πρέπει νὰ εἶναι ἔμφυτος στήν ψυχὴ τῶν νέων». Λόγος σωστός, μόνο ἔτσι μπορούμε νὰ ἐχτιμήσουμε καὶ νὰ κρίνουμε τὰ μεγάλα ὄνοματα. Ἐνα τέτοιο ὄνομα εἶναι καὶ τοῦ Παλαμᾶ.

Ὁ Παλαμᾶς ἀρχίζει τὴν πνευματικὴ του διαμόρφωση κάτω ἀπὸ τὶς πιὸ δύσκολες συνθήκες. Γεννιέται στὰ 1859. Ἐφτὰ χρονῶ καὶ τὸν χτυπάει ἡ ὀρφάνια — αὐτὸ εἶναι ἕνα δυνατὸ χτύπημα γιὰ τὴν εὐαίσθητη ψυχὴ τοῦ αὐριανοῦ ποιητῆ. Πρῶτα πεθαίνει ἡ μητέρα του καὶ σὲ 40 μέρες ὁ πατέρας του. Πόσο μεγάλο εἶναι αὐτὸ τὸ διπλὸ χτύπημα τῆς μοίρας του! Κάποιος γράφει ὁ ἴδιος: «Ὁ θάνατος μοῦ ἔστειλε τὰ πρῶτα χαιρετίσματα». Κι ἄλλοῦ: «Μιὰ γυναικούλα ἔγῃκε καὶ μᾶς παρακάλεσε νὰ περάσουμε μέσα. Μὲ κοίταξε πνευματικά, μὲ φίλησε, καὶ τὸν ἄκουσα τὸ λόγο της: «Ἄ! τὸ καημένο τ' ὄρφανό!».

Ἀπὸ κείνη τὴ στιγμή σὰ νὰ αἰσθάνθηκα κάτι ποῦ μὲ ταπεινώνει». Τὰ παιδικὰ του χρόνια τὰ περνᾶει κοντὰ στὴ λιμνοθάλασσα. Ζεὶ καὶ χαίρεται τὴν ξένοιαστη καὶ σκληρῆ ζωὴ· βλέπει τὸ δράμα καὶ τὶς χαρὲς τῶν ἀνθρώπων ποῦ ζοῦνε γύρω του. Ἀργότερα θὰ γράφει τούτους τοὺς χαρακτηριστικούς στίχους: γεμάτους ρεαλισμὸ καὶ ἀνθρωπιά:

Γιὰ τὰ κλουβιά γαρδέλια
μὲ τὸν ἀξὸ πιασμένα
ψαρόπουλα κοπέλλια
βασανισμένη γέννα.

Σκλάβοι ποῦ ἰδρωκοπάτε
μὲ τὰ γεροβόλια
καὶ τὴ ζωὴ τραβᾶτε
γυμνὴ τραχειὰ τὴν ἴδια,

τ' ἄσκημο, βεγγοβόλα,
καὶ τὸ συρμένο, ὑψώσου
Ἦλιε τοῦ στίχου μου, ὄλα
τάγκάλιασε τὸ φῶς σου!

Πάλι σ' ἕνα ἄλλο του ποίημα, γεμάτο Ἑλλάδα μᾶς δίνει μὲ λιτότητα τὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ περιβάλλοντός του:

Κι' ἄς τραγουδήσουμε γιὰ σὲ σκληρὰ τὴ γῆς χτυπώντας,
μὲ τὶς χρυσὲς τὶς φέρμελες καὶ τᾶλικά τσαρούχια,
ἀπὸ τὸ Βάλτο ἀσίκιδες κι' ἀπὸ τὰ Καρπενήσια,
καὶ βλάχες ροδοκόκκινες μὲ τᾶσπρα τὰ σεγκούνια,
σκοποὺς ἀρματωλίτικους, τῆς κλεφτουριάς τραγοῦδία.

Ἐννιά χρονῶ γράφει τὸ πρῶτο του ἐρωτικὸ ποίημα στὴν ἀκαμπτη καθρεύουσα: «Ὅλα μου τὰ πρῶτα τραγοῦδια ἀπὸ τὸ 1869 ἕως τὰ 1880 τὰ ἔχασα σχεδὸν ὄλα, μὴ ρωτᾶτε πῶς, ἐκτός ἀπὸ δυὸ τρία... Μὰ τὸ πρῶτο μου εὐτύχητα νὰ τὸ κρατήσω στὴ μνήμη μου:

Σ' ἀγαπῶ! ἐφώνησα
κι' ἐσὺ μ' ἀστράπτων βλέμμα:
«Μὴ μ' ἀπεκρίθης — μὴ θνητέ,
τολμήσης νὰ μιάνης
διὰ τῆς παρουσίας σου
τὰς ὥρας τὰς ὥραϊας
ποῦ τὰς ἔζησα στὸν κόσμον!

Ἐνα κορίτσι μεγαλύτερὸ του ἀναλαβαίνει νὰ τὸν βοηθήσει στὰ μαθηματικά, μὰ καθὼς γράφει ὁ ἴδιος: «Μοῦ ἔφερ' ἐκείνη μιὰ πλάκα καὶ ἀπάνω σ' αὐτὴ μοῦ ἀράδιαζε νούμερα. Χαμένος κόπος. Κοίταξα περισσότερο τὴν Ἀμαλία ἀπὸ τὰ νούμερα». Ὁ ἔρωτας πρῶτο μὰ χτυπάει τὸν αὐριανὸ ποιητῆ. Ἡ δυνατὴ του εὐαίσθησία τὸν ὀδηγεῖ στὸ δρόμο τῆς ποίησης. Ἀποφασίζει νὰ γίνῃ ποιητὴς γιὰ νὰ τραγουδήσει τὶς ὀμορφιὲς μιᾶς παιδούλας, ποῦ τοῦ δίνει τὴν ἐρωτικὴν χαρὰ. Καὶ σ' ὅλη τὴ μακρόχρονη ζωὴ του στάθηκε πιστὸς στὴν ποίηση καὶ μεγάλος δημιουργὸς τῆς νεοελληνικῆς ποίησης. Ὁ Ψυχάρης μᾶς ἔδωσε τὸ ὑπόδειγμα στὸν πεζὸ λόγο καὶ ὁ Παλαμᾶς στὴν ποίηση. Αὐτοὶ δούλεψαν, ἀνοῖξαν δρόμο γιὰ νὰ ἀνοίχτῃ ἡ ἀναγεννητικὴ πνοὴ στὴ νέα μας ποίηση ποῦ ἀργότερα τὴ λάμπρυναν μὲ τὸ ἔργο τους ὁ Χατζόπουλος, Μαλακάσης, Μαβίλης, Γρυπάρης, Πορφύρας, Σικελιανός, Βάρναλης, Αὐγέρης, Καρωτάκης, Ἄγρας, Σεφέρης.

Ὁ Παλαμᾶς 20 χρονῶ μπαίνει στὸ Πανεπιστήμιο. Ἐνας νέος μέσα στὴν ἔρημ καὶ σχολαστικὴ Πανεπιστημιακὴ ἀτμόσφαιρα μπορεῖ νὰ χαθεῖ καὶ νὰ σβήσῃ, μὰ ὁ εἰκοσάρης Παλαμᾶς ἀντιστέκεται καὶ καταφέρνει νὰ ξεκαθαρίσει ποῖο δρόμο θ' ἀκολουθήσει. Γιατὶ τὰ ἐφηβικά του χρόνια, κρίσιμα γιὰ τὴ διαμόρφωσή του, συμπέφτουν σὲ μιὰ ἐποχὴ ποῦ ἡ μικρὴ Ἑλλάδα πρέπει νὰ λύσει βασικὰ προβλήματα. Μέσα στὴν κοινωνικὴ πορεία τῆς πρωτεύουσας γίνονταν ἀνακατάξεις. Οἱ εὐρωπαϊκὲς ιδέες ἐρχόνταν μὲ τὸν Ἄγγελο Βλάχο, Ε. Κουμανοῦδη, Ροῦδη, Ν. Πολίτη, Δ. Βικέλα, Α. Κουρτίδη καὶ ἄλλους.

Ἡ ποίητῃ τοῦ Παλαμᾶ ἐκφράζει ὅτι καλύτερο μπορούσε νὰ δώσει ἕνας ποιητὴς σὲ μιὰ χώρα ποῦ θρῖσκεται στὴ διαμόρφωση καὶ ἀνάπτυξη τῶν πνευματικῶν τῆς δυνάμεων τῆς, ὑπερα ἀπὸ ὀλέθριες ἐπιδράσεις καὶ ἔθνικες καταστροφές. Τὸ πέρασμα τοῦ Σολωμοῦ — εἶχε πεθάνει δυὸ χρόνια προτοῦ γεννηθεῖ αὐτός — εἶναι ἀποξεχασμένο, καθὼς καὶ ὅλη ἡ ποιητικὴ ἀνθιση ποῦ πρόσφεραν τὰ ἔφτάνησα. Ἡ πνευματικὴ ἀτμόσφαιρα στὰ πρῶτα βήματα τοῦ Παλαμᾶ εἶναι τέτοια ποῦ ἡ καθαρεύουσα καὶ ὁ ἀχαλίνωτος ρωμαντισμὸς κυριαρχεῖ παντοῦ. Πανεπιστήμιο, τύπος, ἐκκλησία, ὄλοι μπλεγμένοι στὸ δίχτυ τῆς θεωρίας: Πίσω στὴν ἀρχαία καὶ ἐνδοξὴ προγονικὴ μας γλώσσα. Ὅσο πιὸ

ἀρχαϊκὰ γράφουμε τόσο μεγαλύτερη ἀξία ἔχει κάθε γραφτό μας. Ἄραια καὶ ποῦ ἀκούγεται καμμιά διαμαρτυρία, μὰ ἔλοι θέλοντας καὶ μὴ τραβοῦν τὸ στραβὸ δρόμο. Εἶναι μιὰ ἐποχὴ κυριολεκτικὰ κούφια καὶ ἀνεδαφικὴ. Μέσα σὲ αὐτὸ τὸ περιβάλλον ἀναγκάζεται ὁ Παλαμᾶς καὶ γράφει γιὰ κάμποσα χρόνια τὴν καθαρεύουσα.

Ὅταν ξεσπάει ὁ ἀγώνας γιὰ τὴ Δημοτικὴ Γλῶσσα, ἀπὸ τὸν Ψυχάρη, 1886, ὁ Παλαμᾶς μπαίνει στὴν πρώτη γραμμῆ. Ἀποχαιρετᾶει τὴν καθαρεύουσα καὶ γράφει στὴ γλῶσσα τοῦ Λαοῦ Καλλιεργεῖ τὴ γλῶσσα καὶ τὴ διαμορφώνει μὲ τὴ δύναμη τοῦ στίχου τοῦ ὥστε κανένας νὰ μὴν τολμᾶει ν' ἀμφισβητῆσει τὴ δημιουργικὴ του πνοή. Γιατὶ ὁ Παλαμᾶς μὲ τὴν ἐπιμέλεια καὶ μὲ τὴ φροντίδα του ἤξερε νὰ διαλέγει ἄλλους τοὺς γλωσσικοὺς θησαυροὺς καὶ νὰ δημιουργῆσει ἕνα ἄρτιο γλωσσικὸ ὄργανο γιὰ νὰ μπορεῖ ὁ ποιητὴς, ὁ πεζογράφος νὰ ἐκφραστῆ. Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἢ συμβολὴ τοῦ Παλαμᾶ εἶναι σημαντικὴ. Εἶναι ἐκεῖνος ποῦ προσφέρει στὴν ἐποχὴ του τὸν καινοῦργιο Λόγο. Τὸν Παλαμᾶ τὸν χαίρουν διέποντάς τον νὰ μὴν ἀσχολεῖται μὲ τίποτε ἄλλο, παραπάνω ἀπὸ μισὸν αἰῶνα, παρὰ πὼς νὰ πλουτίσει τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, καλλιεργώντας ἄλλα τὰ εἶδη τοῦ Λόγου. Δὲν εἶναι ἐρασιτέχνης. Ἀφροσιώνεται ὀλόψυχα στὰ γράμματα καὶ τὴ θητεία του αὐτὴ δὲν τὴν ἀφήνει ποτέ.

Γράφει κριτικὰς φωτεινές. Ἄν καὶ πέρασαν τόσα χρόνια ὁ σημερινὸς ἀναγνώστης στέκεται μὲ σεβασμὸ στὰ κριτικὰ κείμενά του. Εἶναι διαφωτιστικὰς, εἶναι ξεκάθαρα. Νὰ μιὰ κριτικὴ τοῦ ἀποψη γραμμὴν στὰ 1898, φωτεινὴ καὶ σαφὴς ποῦ κάθε σύγχρονος κριτικὸς θὰ τὴ ζήλευε, γιατί οἱ σημερινοὶ κριτικοὶ κάνουν πολλὰ «σκαμπανεβάσματα» ἀνάμεσα στὴν ἀλήθεια καὶ στὸ σκοτάδι «... ὅτι ἐκπορνεύουν τὴν πατρίδα οἱ καθιστῶντες αὐτὴν ἐκάστοτε θέμα τετριμμένων στιχαρίων ἢ ρητορικῶν φωνασκιῶν, ὅτι ὁ Ἕλληνας ποιητὴς, ὑπόδειγμα ἔχων τοὺς ἀθανάτους προγόνους του πρέπει πρὸ παντὸς νὰ εἶναι ἄνθρωπος, (ἢ ὑπογγάμιστη τοῦ ποιητῆ) — καὶ ὅτι ἡ ἀληθὴς ἐθνικὴ ποίησις δὲν εἶναι παρὰ ἢ ποίησις, χωρὶς πατρίδα, καὶ εἰς τὴν ὑψηλοτάτην αὐτῆς ἔντασιν».

Ὁ Παλαμᾶς εἶναι ἕνας μεγάλος φορέας τῶν πνευματικῶν ρευμάτων ποῦ ἀπλώνονταν σ' ὅλη τὴν Εὐρώπη. Ὁ Παλαμᾶς εἶναι ἕνας διαφωτιστὴς κάθε φιλελεύθερης πνοῆς. Νέος 28 χρονῶ ἀνακαλύπτει ἕνα μεγάλο συνάδελφό του — ὅσο ζοῦσε κανένας δὲν τοῦ ἔδωσε σημασία —: Τὸν Ἀνδρέα Κάλβο. Στὰ 1895 ὁ Γρυπάρης εἶχε δημοσιέψει τὰ πρῶτα του σονέτα καὶ ἀντιμετώπισε μεγάλη κατακραυγὴ. Ὁ Παλαμᾶς τὸν ὑπεραπέμει γράφοντας τὸ περίφημο ἄρθρο του «Σαφήνεια καὶ ἡ ἀσάφεια», ἐκεῖ ἀναλύει αἰσθητικὰς θεωρίαις ποῦ κυριαρχοῦν στὴν εὐρωπαϊκὴ διανόηση. Τὸ ἄρθρο του αὐτὸ εἶναι ἕνα ὑπόδειγμα αἰσθητικῆς δοκίμου. Πόσο ξεκάθαρα τοποθετοῦσε τὰ αἰσθητικὰ προβλήματα ὁ τριανταπεντάχρονος Παλαμᾶς.

* *

Προσπάθησε καὶ πέτυχε ν' ἀναπλάσει τὴν ἑλληνικὴ ποίηση. Δὲν τὸν ἀπέλιπεν οἱ δυσκολίες ποῦ συναντοῦσε, καθὼς καὶ ἡ ἀδιαφορία τοῦ κόσμου γιὰ τὴν ποίηση. Ξαίροντας πόσα ἐμπόδια θὰ συναντοῦσε καὶ ὁμως τραβοῦσε

σταθερὰ καὶ μετρημένα στὸ σκοπὸ ποῦ πίστευε. Οἱ ἀποδοκιμασίες τοῦ φανατισμοῦ δασκαλισμοῦ δὲν τὸν λύγισαν. Οἱ καταδιώξεις τὸν χαλύδωναν. Σήκωσε τὸ ἀνάστημά του καὶ ὑπεράσπισε κάθε τι φωτεινὸ καὶ ἀληθινὸ. Σαράντα χρόνια ὁ Παλαμᾶς εἶναι στὶς ἐπάλξεις τῆς Πρωτοπορίας. Αὐτὸ εἶναι μιὰ ἀρετὴ ἀξιοθαύμαστη. Ξαίρει τὴ δύναμη τοῦ στίχου, γιατί ἀπὸ τὰ νεανικὰ του χρόνια εἶχε ἐπισημάνει τὰ λόγια τοῦ Θ. Γκωιτιέ: «Καὶ οἱ θεοὶ ἀποθνήσκουσι, ἀλλ' οἱ σίτχοι διαμένουσι κυρίαρχοι καὶ δυνατώτεροι τοῦ χάλυβος».

Οἱ πόθοι καὶ τὰ ἰδανικά του δὲν πηγάζουν ἀπὸ τὸ ἄτομό του, μὰ εἶναι ἡ ἔκφραση ἄλλων ἐκείνων ποῦ λαχταροῦν καὶ δημιουργοῦν τίς προϋποθέσεις γιὰ μιὰ ἀναγέννηση στὴ χώρα μας. Ὁ Παλαμᾶς εἶναι ἔκφραστὴς τῶν ζωντανῶν δυνάμεων τοῦ καιροῦ του. Καὶ σὰν τέτοιο ὅταν τὸν βλέπουμε, κατανοοῦμε τὴν ἀξία τῆς πνευματικῆς του δυνάμεις.

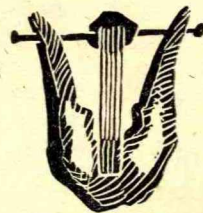
Τὰ ἑκατὸ χρόνια ἀπὸ τοῦ Παλαμᾶ εἶναι ἕνα ὄροσημο, ποῦ πρέπει νὰ δώσει ἀφορμὴ νὰ τιμηθεῖ, νὰ μελετηθεῖ ὁ ποιητὴς καὶ νὰ βιοῦν χρήσιμα συμπεράσματα. Γιατὶ ὁ ποιητὴς ποῦ τιμοῦμε, μέσα στὸ ἔργο του μᾶς ἄφησε κληρονομία πλούσια. Μπορεῖ κανένας νὰ διαφωνεῖ γιὰ ὀρισμένους ἀπόψεις του, ὡστόσο κείνο ποῦ ἔχει σημασία εἶναι ὁ καινοῦργιος Λόγος ποῦ φέρνει τὸ παιδί ποῦ ξεκινᾶ ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι καὶ ἔρχεται στὴν Ἀθήνα, μιὰ Ἀθήνα ρωμαντικὴ καὶ ρητορικὴ πνιγμένη στὸν ἀρχαϊσμό, ποῦ διακρύβει στοὺς στίχους τοῦ Ἀ. Παράσχου καὶ τῶν ἄλλων προετάστρων. Μέσα του κρύβει ἐκεῖνο ποῦ ἀργότερα θὰ γράψει:

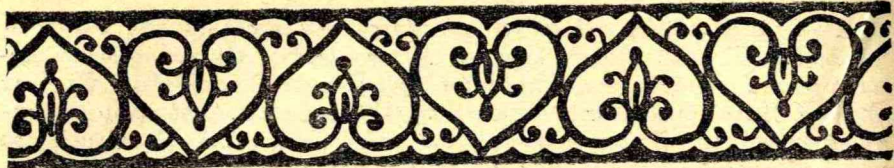
Νὰ εἶμουν πολίτης, ὦ ἔθνος μου
μαχητὴς δουλευτὴς σου
γιὰ τὴ μεγαλοσύνη σου
καὶ γιὰ τὴν προκοπὴ σου

Ἡ ἀπάνου ἀπ' ὄλα ὁ ἄνθρωπος,
ρυθμὸς ὠκεάνειου σάλου,
νὰ χτυπᾶ γίγας μέσα μου
κάθε παλμὸς μεγάλος.

Καὶ τελειώνοντας τὸ συνοπτικὸ αὐτὸ σημείωμα, θὰ θυμηθοῦμε τὰ λόγια ποῦ ἔγραψε ὁ ποιητὴς, ὅταν πέθανε στὰ 1904 ὁ Ροῦδης: «Ἄλλ' ἂν ἐξαφανίξεται ἡ σὰρξ, τὸ πνεῦμα ὑπεράνω τῶν φθαρτῶν, αἰθεροδρόμον περισώζεται».

ΣΤΑΥΡΟΣ ΤΣΑΚΙΡΗΣ

Φ ὤ τ ο ς Γ ι ο φ ὄ λ λ η ς

Η ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΟΥ ΜΕ ΤΟΝ ΠΑΛΑΜΑ

«Πάντ' άνοιχτά πάντ' άγρυπνα τά μάτια τής ψυχής μου!»

Τούτος ὁ στίχος μένει στή μνήμη μου χρόνια καί χρόνια! Ἐπί τούτους πού άκουσα νά διαβάζουν στό σπίτι μας μέσα «Τά μάτια τής ψυχής μου» τοῦ Παλαμά, πού εἶχαν άπόξω γιά μότο αὐτό τό στίχο τοῦ Σολωμοῦ... Νάτανε τάχα ἡ πρώτη μου γνωριμία μέ τόν ποιητή Παλαμά; Ἐτσι πιστεύω... Μά πόσα χρόνια περάσανε άπό τότε; Ἦτανε τό 1892. Κλείνουν 67 χρόνια! Ἦμουν 5 χρονῶν. Ὁ ποιητής ἦτανε 33. Στήν άκμή του. Ναι, μά τό πιό ὄριμο ἔργο του τῶρα ἄργότερα... Περάσανε λοιπόν γοργά τά παιδικά μας χρόνια... Καί στό πρῶτα μας χειρόγραφο περιοδικά τῶν παιδικῶν μας χρόνων, βάζαμε στόν κατάλογο τῶν ποιητῶν πρῶτον τόν Κωστή Παλαμά...

Μά άργότερα γνωρίσαμε τό ἔργο τοῦ ποιητή μας πιό γερά, πιό άκέρια. Καί τώρα θυμοῦμαι τή γοητεία πού μάς γεννοῦσε. Θυμοῦμαι τήν «Μαρία τήν Πενταγιάτισσα». Ἐπειτα τόν «Τάφο», τοῦ «Ἰαμβοῦ καί άνάπαιστους». Κι άργότερα, στό 17 μου χρόνια, πού βυθίστηκε στήν πολύμορφη ὁμορφιά τής «Ἀσάλευτης Ζωῆς του». Θυμάμαι... Στήν Κέρκυρα. Ὁ δάσκαλος ὁ Μαρτζοῦκος μοῦ τή δάνεισε. Λαίμαργα ρουφοῦσα τοῦς στίχους, κάτω άπό τίς αἰωνόβιες ἑλιές τής Κορακιάνας... Καί κατόπι; Κατόπι τά συνθετικά σφυροκοπήματα τοῦ «Δωδεκάλογου τοῦ Γύφτου»... Μιά ποίηση πιό ρωμαλέα άπό τή δική μας, τήν Ἑφτανησιώτικη. Σκληρή καί συνθετική.

Καί τόν ἴδιο χρόνο, πού διάβασα τό «Δωδεκάλογο», τό 1907, βρέθηκα στήν Ἀθήνα. Δημοσίευα τότε τοῦς πρῶτους στίχους μου... Εἶχα χρέος, ἦταν άνάγκη, εἶχα ἑπιτακτική ὑποχρέωση νά γνωρίσω πιά τόν ποιητή προσωπικά. Ἐβαλα στήν τσέπη μου ἕνα αντίγραφο άπό τό πρῶτο μου κάπως μακρῦ ποίημα τή «Θεϊκιά μητέρα» καί, σάν μοιραῖα, βρέθηκα ν' άνεβαίνω τήν πέτρινη σκάλα τοῦ παλιοῦ σπιτιοῦ τής ὁδοῦ Ἀσκληπιοῦ. Θά γνώριζα τόν ποιητή. Θά μέ γνώριζε. Θά μ' ὀδηγοῦσε άπό τό χέρι ν' άνεβῶ μέ ασφάλεια στή ράχη τοῦ Πηγάσου...

Χτύπησα τήν ξεβαμμένη παλιά πόρτα. Μιά γυναίκα μ' άνοιξε-

Τῆς εἶπα τό σκοπό μου. Χωρίς άργοπορία, μίπηκα στό διάδρομο κ' ἔστριψα δεξιά. Ἀνοίχτηκε ἡ πόρτα τοῦ στενόχωρου γραφείου τοῦ ποιητή. Ἐνας κοντός κύριος μέ ψαρῶ γενάκι, μέ πυκνά φρύδια, μέ σουβλερό βλέμμα, μοῦ πρότεινε τό χέρι του. Μὲ λίγα λόγια ἔδειξα τή χαρά μου. Τοῦ εἶπα ποιός εἶμαι, τί κάνω καί πόσο πιθυμοῦσα νά τόν γνωρίσω.

— Χαίρω πολύ, μοῦ εἶπε, πού γνωρίζω ἕνα νέο ποιητή. Καί σᾶς εὔχομαι κάθε πρόοδο. Μά ἔσεἰς ἔχετε τώρα νά περιποιηθῆτε δυό Μοῦσες: τήν Ποίηση καί τή Ζωγραφική... Εἴσατε διπλᾶ εὐτυχισμένος...

Κάτω άπό τά πυκνά φρύδια, πίσω άπό τό γένι του, ἔλαμψεν ἕνα χαμόγελο. Τοῦ εἶπα πῶς εἶμαι καί δημοσιογράφος.

— Μά κ' ἐγῶ ἦμουν δημοσιογράφος ἢ μᾶλλον εἶμαι πάντα...

Καί σάν ἡ συνομιλία προχωροῦσε, ξεθαρρεύτηκα κ' ἔβγαλα άπό τήν τσέπη μου τή «Θεϊκιά μητέρα». Τοῦ τήν ἔδωσα. Τήν ἄρπαξε καί ἄρχισε βιαστικά νά διαβάζει τοῦς πρῶτους στίχους. Τοῦ ἐξήγησα τότε τό θέμα. Ἦτανε ἡ πάλη τής γνώσης, τής ἐπιστήμης μέ τήν φαντασία, μέ τήν ποίηση.

— Μεγάλο θέμα, εἶπε.

Ἡ ἐκτίμησή μας γιά τήν ποίηση τοῦ Παλαμά προχωροῦσε ὅσο τό ἔργο του ξετυλίγονταν πιό πολύμορφο, πιό πλατύ... Καί πάντα τήν ἐπλησιάζαμε μέ ἐκτίμηση, πού μεγάλωνε ὀλοένα...

Τό 1923 εἶχε ὁ Παλαμάς καί μιᾶ πρωτοβουλία, πού μοῦδωσε θάρρος καί χαρά. Ἐγραψε μιᾶ μελέτη άπό 9 σελίδες μέ τίτλο: «Τά ποιήματα τοῦ Φώτου Γιοφύλλης», σάν εἰσαγωγή στό βιβλίο μου «Ἀρχοντικά καί ἄλλα ποιήματα», πού ἐξέδωκεν ὁ Ἰ. Ν. Σίδερης.

Ἀπό τότε καί μπρός, άπό τό 1923 ὡς τό 1927, συχνά ἔβλεπα τόν Παλαμά στό γραφεῖο τοῦ «Συλλόγου πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων», στήν ὁδόν Πανεπιστημίου, πίσω άπό τήν Ἐθνική Βιβλιοθήκη. Ἐκεῖ, γύρω στό Δροσίνη, πού τόν ἔλεγαν καί «καβουρομάννα τής φιλολογίας», ἔμαζεύονταν ὁ Προβελέγγιος, ὁ Καμπούρογλου, ὁ Πολέμης καί ἄλλοι λογοτέχνες μας. Ἐκεῖ πηγαίναμε καί μερικοί άπό τοῦς νέους. Ἐκεῖ ξεθάρρευε κι ὁ γέρος πιά Παλαμάς καί διηγότανε παλιές ἱστορίες τής ζωῆς του, παλιές θύμησης καί αγάπες του...

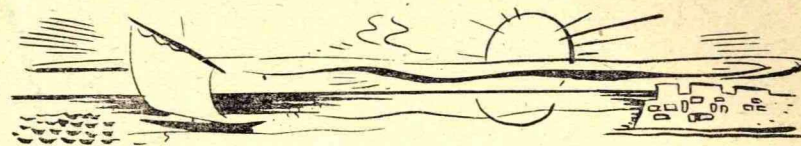
Μά, κατά τά τελευταῖα χρόνια τής ζωῆς του, ὁ ποιητής ἀπομονώθηκε. Κλείστηκε στό σπίτι. Ἐπαψε πιά νά ἐργάζεται στό Πανεπιστήμιο. Δύσκολα ἔγραφε. Δύσκολα μιλοῦσε. Ἐπειτα ἔφυγε άπό τό παλιό σπίτι τής ὁδοῦ Ἀσκληπιοῦ. Πῆγε καί κατοίκησε στήν Πλάκα. Ἀκόμα κι ὁ ἀχώριστός του φίλος Δροσίνης σπάνια τόν ἔβλεπε... Κατόπι μᾶς ἐχώρισε τελειωτικά ὁ πόλεμος, ἡ κατοχή, ἡ στέρηση... Καί τέλος τίς 27 τοῦ Φλεβάρη τοῦ 1943 μάθαμε τό θάνατό του...

Ὅπως τόν γνωρίσαμε άπό κοντά κι ὀπως τόν ἀντικρύσουμε άπό μακριά μέσα στό ἔργο του, πάντα ὁ Παλαμάς στέκεται σάν ἕνας Μαίτρ. Εἶχε συνταραχτική ἐπίδραση μέσα στόν μορφωμένο ἑλληνικό

κόσμο. Στὰ πλατεῖα στρώματα τοῦ λαοῦ δὲν ἔγινε ποτὲ γνωστὸς καὶ ἀγαπητὸς. Μέσα ὅμως στὸ διανοούμενο κοινὸν ἐπιβλήθηκε σιγά-σιγά καὶ ἀναγνωρίστηκε. Κ' εἶδαμε ἀφθονία ἀπὸ μαθητῆς, ἀπὸ μιμητῆς, ἀπὸ φανατικοὺς θαυμαστῆς κι ὁπαδοὺς. Βέβαια εἶχε καὶ φανατικοὺς ὀχτροὺς. Σημεῖα ὅλα πὼς γίνηκε Μαίτρ.

Στὴν ποιητικὴ παραγωγή ὁ Παλαμᾶς στάθηκε σπάνιο φαινόμενο. Ἐδούλεψε τὸ στίχο 67 χρόνια. Μὲ πίστη πάντα, μὲ ἀφοσίωση μὲ διάθεση νὰ καλλιτερέψει τὴ μορφή καὶ νὰ πλάσει νέα πράγματα, νὰ ξαναβιώσει τὴν Τέχνη, νὰ βρεῖ ὄλο καὶ νέα ὠραία εὐρήματα. Κ' ἐξ ἄλλου ἀγωνίζονταν νὰ πλατύνει τὰ ποιητικὰ ὄρια μέσα στὴν Ἑλλάδα ὅλων τῶν καιρῶν καὶ μέσα στὴν παγκόσμια σκέψη καὶ ζωὴ! Ποῦ βρισκόντανε ἡ τέχνη τοῦ Ἑλληνικοῦ στίχου τὸ 1876, ποῦ τὴν πρωτοπῆρε στὰ χέρια του; Καὶ πόσα θαύματα ἔκαμε μὲ τὴ δική του κατεργασία; Ἐδούλεψε τὴ φόρμα μὲ ἐπιμονή, τῆς ἔδωσε νέες χάρες, τὴν ξανανίωσε μὲ τόσοις τρόπους. Τρέχοντας ἀσταμάτητα μέσα στὸ διάστημα μιᾶς ὀκταετίας, προχωροῦσε, ἄλλαζε πρωτεϊκά, μὰ πάντα ἔμεινε ἀτράνταχτος γύρω στὸν κεντρικὸν ἄξονα τῆς προσωπικότητάς του, μὲ ἀμετάβλητο τὸν καλλιτεχνικὸ του χαρακτήρα. Ἀρχίζει ἀπλᾶ καὶ νοσταλγικά. Προχωρεῖ μεγελοστομα μ' ἐπικὲς ὁρμές. Ξανανιώνει κατὸ πάλι θέματα μὲ νέες μορφές καὶ μὲ φρέσκες προεκτάσεις. Νέα εὐρήματα καὶ νέες χάρες ἐφευρίσκει. Ἀκολουθεῖ μιὰ δημιουργία πολὺτροπῆ γεμάτη λυρικά διαμάντια καὶ ὁμορφους πειραματισμοὺς. Τὸ σονέτο παίρνει νέα χρώματα. Ὁ δεκατρισύλλαβος ξανανιώνει. Ἀστράφτουν τὰ ὀχτάστιχα. Ἐρχεται ὁ «Δωδεκάλογος» ποῦ ἀνοίγεται ἐπικολυρικά ἔξω χρόνου. Καὶ ἀκολουθοῦν μαλακὲς συγκινήσεις, μὰ καὶ σάτιρες, καὶ θυμοὶ καὶ κατάρες. «Βωμοὶ» στήνονται γιὰ θυσίες, γιὰ ὕμνους καὶ γιὰ ἔρευνες. Κ' ἔπειτα ὄλο καὶ νέες ἐμπνεύσεις νέα ψαζίματα, ὡς τὶς «Νύχτες τοῦ Φήμιου» καὶ ὡς τὰ τετράστιχα του τοῦ 1940... Στάθηκε λοιπὸν ὁ Παλαμᾶς τεχνίτης πολὺτροπος καὶ ἀνεξάντλητος. Καὶ ὡς τὰ γεράματά του κατάφερνε νᾶναι πιὸ νέος ἀπὸ τοὺς νέους!

Αὐτὰ στὴν ποίηση. Μὰ ἦτανε καὶ πεζογράφος διαλεχτός. Ἀκόμα καὶ τὸ δράμα του τὸ μοναδικὸ «Ἡ Τρισεύγενη» εἶναι κάτι μεστὸ καὶ ἄρτιο, λυρικό καὶ ζωντανὸ κι ἂς μὴν εἶναι πιστὰ θεατρικὸ ἔργο. Παράλληλα στὴν κριτικὴ ἐστάθηκε πάντα στοχαστικὸς μελετητῆς, πάντα βαθύς, πάντα συστηματικὸς, πάντα δίκαιος, ζυγιστής, ἀκόμα καὶ μέσα στοὺς ἐνθουσιασμοὺς του. Τὸν ἐγνωρίσαμε στοχαστικὸν καὶ μὲ ἀτομικὰ δική του σκέψη νὰ κρίνει καὶ νὰ τοποθετεῖ τὸ Σολωμό, τὸ Βαλαωρίτη, τὸν Κρυστάλλη, τὸ Βιζυηνό, τὸν Τυπάλδο, τὸν Κάλβο, μὰ καὶ τοὺς ξένους, ὅπως τὸν Οὐγκώ, τὸν Ἀνατόλ Φράνς, τὸν Ντάντε, τὸν Μπάϋρον, νὰ συζητεῖ ἀκούραστα μὲ τὴν ὑπογραφή «W» καὶ ν' ἀναλύει, νὰ συνθέτει, νὰ παραβάλλει, νὰ κρίνει τὰ διάφορα διανοητικὰ ζητήματα ἀπὸ ὅλες τὶς ὄψεις τους. Ἡ πολυγλωσσία του κ' ἡ ἐρευνητικότητά του στάθηκαν ἀφορμὲς νὰ τὸν θαυμάζουμε ἄσχετα ἀπὸ τὸ ποιητικὸ του ἔργο.

Τάκης Κ. Μπέτσος

Ο ΠΑΛΑΜΑΣ ΚΑΙ Η ΛΙΜΝΟΘΑΛΑΣΣΑ

Εἶναι «Μεγάλος» τώρα πιά. Μᾶς ἔχει δώσει τὴν «Ἀσάλευτη Ζωή», καὶ τὰ μεγάλα του ἔπη, τὸ «Δωδεκάλογο τοῦ Γύφτου» καὶ τὴ «Φλογέρα τοῦ Βασιληᾶ». Μὰ νάτος νοσταλγὸς καὶ τραγουδιστῆς ξανάρχεται στὴ φτωχὴ χώρα ποῦ τὸν καλοδέχτηκε μικρὸν καὶ τὸν ἀνάθρεψε. Ἀφίνει τὶς κορφὲς τῶν Ὀλυμπῶν καὶ τῶν Παρνασσῶν καὶ πίνει πάλε στὰ χέρια του τὸ βαρὺ «σταλίκι» τοῦ ψαρᾶ καὶ ξέγνιαστος καὶ ἀνέμελος ἀφίνει τὸν ἑαυτό του νὰ πλανηθεῖ ρεμβαστικὰ στὰ νερὰ τῆς ἡρεμῆς λίμνης τραγουδώντας τότε αὐτὴ καὶ τοὺς ψαράδες τῆς καὶ τότε τὰ παιδικὰ του χρόνια.

Τὰ πρῶτα μου χρόνια τ' ἀξέχαστα τᾶζησα
κοντὰ στὰ κρογιάλι,
στὴ θάλασσα ἐκεῖ τὴ ρηχὴ καὶ τὴν ἡμερὴ
στὴ θάλασσα ἐκεῖ τὴ πλατιὰ τὴ μεγάλη.

Δὲ μπορεῖ νὰ ξεχάσει ὁ ποιητῆς τὰ πρῶτα του χρόνια ποῦ τᾶζησε κοντὰ στὴ ξελογιάστρα, στὴν παθιασμένη λίμνη. Δὲ μπορεῖ νὰ ξεχάσει τὰ ἰβάρια τῆς καὶ τὶς καλαμωτές, τὶς γαῖτες καὶ τὰ πριάρα ποῦ μ' αὐτὰ κάποτε τριγύριζε στὰ ρηχὰ νερὰ τῆς τότε ψαρεύοντας μαζί μὲ τὰ ψαρόπουλα καὶ τότε τραγουδώντας στὴν ἀγαπημένη του. Ὅλα αὐτὰ μᾶς τᾶδωσε τότε στὰ «Τραγοῦδια τῆς Πατρίδος μου» μὲ τὴ πρώτη του ποιητικὴ ἐξόρμηση.

Εἰς τὸ νησι τῆς Κλείσοβας τὸ ξακουστὸ
θά πᾶμε νὰ περάσουμε τὸ καλοκαίρι,
τὸ ψάρι νὰ χορτάσουμε λαχταριστό,
ἐγὼ φτωχὸς ψαρᾶς κ' ἐσὺ πιστὸ μου ταῖρι.

Ἐκεῖ τριγύρω τὰ ὀλόστρωτα νερὰ
λευκὰ θαλασσοπούλια θὰ τὰ φτεροδέρνουν,
μ' ἄσπρο πανὶ ἢ γαῖτα μας θὰ τὰ περᾶ,
καὶ δὲ θὰ φεύγουνε, γι' ἀδέρφι θὰ τὴν πέρνουν.

Τώρα, ὕστερα ἀπὸ τόσα χρόνια αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη, ἀλλὰ καὶ τὸ χρέος, νὰ ξαναγυρίσει στοὺς ἴδιους μῶλους, στὴν ἴδια θάλασσα, στὰ ἴδια φιλικὰ καὶ γνώριμα μέρη καὶ νὰ ξαναγίνει ὁ τραγουδιστῆς τους. Ἀφίνει τοῦ Ἐθνεγέρτη τὴ σάλπιγγα καὶ τοῦ «Φιλόσοφου τῆ Σκέψη» καὶ μᾶς δι-

νει τὸ ἀνάλαφρο, τὸ νοσταλγικὸ καὶ ρεμβαστικὸ τραγούδι του, τοὺς «Καη-
μοὺς τῆς Λιμνοθάλασσας». Αἰσθάνεται τὴν ἐσώτερη ἀνάγκη νὰ ξαναγυ-
ρίσει ἐκεῖ, ἀπ' ὅπου εἶχε ξεκινήσει. Νὰ πάψει γιὰ λίγο νάναί ὁ Μεγάλος,
ὁ Δοξασμένος γιὰ νὰ γίνει ὁ ἀπλοϊκός, ὁ κοινὸς ἄνθρωπος, ὁ ξέγνιαστος,
ὁ καλόκαρδος, μ' ἓνα λόγο ὁ «ψαράς».

Γιατὶ τὸν ψαρὰ τῆς λίμνης ὁ Παλαμᾶς τὸν ἔκανε σύμβολο τῆς καλω-
σύνης καὶ τῆς ἀγαθότητος μᾶς τὸ λέει μέσα σὲ τέσσερες στίχους του ποὺ
θὰ μείνουν αἰώνιο ἐγκώμιο τῆς πραότητος, ἀλλὰ καὶ ἓνας ἀκόμα τίτλος
τοῦ δημιουργοῦ τους.

Τρόμος τοῦ Τούρκου καὶ τοῦ Φράγκου. Ξάφνου
στὰ τῶρει καημὸς τὰ φύλλα τῆς καρδιάς.
Κουρσάρος κ' ἐρωτεύτηκες τὴ λίμνη
τὴν ἡμέρη. Καὶ γίνεσαι ψαράς.

Γιὰ νὰ μᾶς τονίσει καὶ νὰ μᾶς χρωματίσει ζωηρὰ καὶ χτυπητὰ τὴν ξε-
λογιάστρα δύναμη καὶ τὴ γοητεία τῆς λίμνης, ἀλλὰ καὶ τὰ αἰσθήματα καὶ
τὴν ὀλότελα «ἀνθρώπινη» ὑπόσταση τοῦ ψαρά, μᾶς λέει ὅτι κάποτε ἦτα-
νε κουρσάρος, κουρσάρος ποὺ ὄργωνε τ' ἀγριεμένα πέλαγα σφάζοντας,
κουρσέβοντας, λεηλατώντας «τρόμος τοῦ Τούρκου καὶ τοῦ Φράγκου». Μὰ
νά, τὸ ἀντίκρουσμα τῆς λίμνης μὲ τὸ μεγαλεῖο της, τὸν παράλυσε. Τὸν γιό-
μισε αἰσθήματα καὶ ἀνθρωπιά. Τοῦ ζέστανε καὶ τοῦ μαλάκωσε τὴν ψυχὴ
τόσο ποὺ νὰ τὴν ἐρωτευτεῖ. Καὶ νὰ γίνει ψαράς.

Τώρα ὄνειροπαρμένος πλανιέται στὰ γυαλιστερὰ νερὰ τῆς λιμνοθά-
λασσας, ζυγώνει στὰ καταπράσινα νησάκια της γιομάτος ραθυμία ἀπὸ τὰ
παθιασμένα ἀπογεύματα καὶ ποτισμένους ὀλόκληρος ἀπ' τὴν ἀφροντισιά
καὶ τὴ γλύκα της, τὴ φαντάζεται σὰ σκλάβο ἀνατολίτικου χαρμεμοῦ καὶ
μαγεμένος ἀπ' τὴ γοητεία της τραγουδαίει.

Γιαννιώτικα, σμυρνιώτικα, πολιτικά,
μακρόσυρτα τραγούδια ἀνατολίτικα,
λυπητερά,
πῶς ἡ ψυχὴ μου σέρνεται μαζί σας!
Εἶναι χυμένη ἀπὸ τὴ μουσικὴ σας
καὶ πάει μὲ τὰ δικά σας τὰ φτερά.

Μέσα σας κλαίει τὸ μαῦρο φτωχολοῖ,
κι' ἕλα σας, κ' ἡ γαρά σας, μυρολόι
πικρὸ κι' ἀργό·
μαῦρος, φτωχὸς καὶ σκλάβος καὶ ἀκαμάτης,
στενόκαρδος, ἀδούλευτος, — διαβάτης
μ' ἐσᾶς κ' ἐγώ.

Ἄλλὰ ἡ καρδιὰ τοῦ ποιητῆ χτύπησε δυνατὰ καὶ γιὰ τὴν πολυβασα-
νισμένη, τὴ σκληρὴ ζωὴ τοῦ ψαρά. Γνήσιος πνευματικὸς αγωνιστής, δὲν
τοῦ πέρασε ἀπαράτηρη ἡ ἀγωνία κι' ὁ καθημερινὸς μόχθος τοῦ ἐργά-
τη - ψαρά ποὺ παλεύει μὲ τὴν ἴδια τὴ θάλασσα γιὰ νὰ τῆς σποσπάσει ὅ,τι
μπορέσει, ὅ,τι θὰ τοῦ εἶναι ἀπαραίτητο γιὰ τὴν ἐπιβίωσή του.

Σκλάβοι ποὺ ἰδρωκοπάτε
μὲ τὰ γυροβολίδια
καὶ τὴ ζωὴ τραβάτε
γυμνὴ, τραχειὰ τὴν ἴδια

Καλόκαρδο τὸν εἶδε, ὕστερα ἀπ' τὴ βαρειά, τὴ σκληρὴ του δουλειά,
νὰ πηγαίνει προσκυνητῆς στῆς «Ἁγία - Τριάδας» τὸ πανηγῦρι μὲ τὸ
τάμα του.

Καὶ μέσα στὸ πριάρι μου τὸ καλοσκαρωμένο
γοργὰ ὡς τὴ νύχτα τὸ λαὸ περνῶ τὸ γιορταστὴ
ψάρι ἀργυρὸ τῆς χάρης της καὶ μιὰ λαμπάδα πααίνω
κ' ὕστερα κάνω ὀλονυχτιὰ μὲ τὸ θιακὸ κρασί.

Ὁ Παλαμᾶς μὲ τὸ ξαναγούισμά του αὐτὸ δὲ μποροῦσε νὰ ξεχάσει
καὶ ν' ἀφίσει ἀτραγούδιστο καὶ τὸν ψαρὰ - Πολέμαρχο. Γιατὶ τριγυρίζει
στὰ ἴδια μπαρουτοκαπνισμένα χώματα, μὲ τὴ γαῖτα του ξανοίγεται στὰ
ἴδια νερὰ τῆς Τουρκοφάγας «Κλείσοβας» ποὺ «τότε» εἶχανε κοκκινήσει
γιὰ πολὺ καιρὸ ἀπὸ τ' ἄπιστο αἶμα τῶν ἀραπάδων τοῦ Μπραῆμη, περπα-
τάει ὅξω ἀπ' τὸ σπῖτι τοῦ Καψάλη ποὺ μὲ τὸ δαυλὸ του εἶχε φωτίσει τὰ
σκοτάδια τῆς σκλαβιάς καὶ κοντοστέκεται, μὴ τολμώντας νὰ πλησιάσει,
στὸν «Ἀνεμόμυλο» ποὺ μὲ τὸ μπουρλότο του ὁ Δεσπότης τὸν ἔκανε ἄστρο
φωτεινὸ. Ὅλα αὐτὰ τὰ βλέπει, τὰ αἰσθάνεται, τὰ ζεῖ.

Δὲν εἶναι γιὰ χαροκοπιές καὶ γιὰ τὰ πανηγύρια
οἱ φουστανέλλες, τᾶρματα, ἡ φέρμελη ἡ Χρυσή.
Τᾶγιασε τὸ αἶμα κ' ἡ φωτιά φέρτε λιβανιστήρια,
τάχτε τα στὰ κονίσματα κι' ἀνάφτε τους κερι.

Ἔτσι τὸν βλέπουν οἱ Μεσολογγίτες τὸν ποιητῆ. Λιτὸ καὶ ὄχι σπάτα-
λο. Τραγουδιστὴ καὶ ὄχι φιλόσοφο. Λυρῶρη καὶ ὄχι Διευθυντὴ ὀρχήστρας.
Ἄς εἶναι γιὰ ὄλο τὸν ἄλλο κόσμο ὁ Φιλόσοφος, ὁ Προφήτης, ὁ Ὁραμα-
τιστής, ὁ Πρωτομάστορας. ὁ Κορυφαῖος. Γιὰ τούτους θὰ παραμείνει ὁ
ἀπλοϊκὸς καὶ καλόκαρδος τραγουδιστῆς τῆς Λίμνης καὶ τοῦ ψαρά, ἀλλὰ
καὶ τῆς παλληκαριᾶς τους ὁ ὕμνητής.

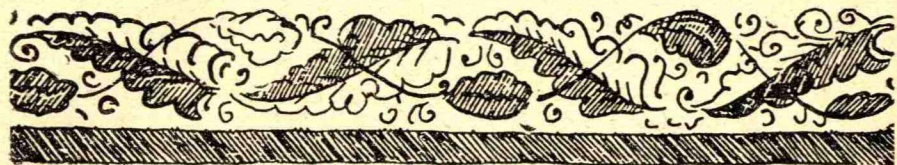
Νά, γιατί καὶ τὴ προτομὴ του τὴν ἔστησαν σιμὰ στὴ Λιμνοθάλασσα
κι' ἀπέναντι στὸν «Ἀνεμόμυλο».

ΤΑΚΗΣ Κ. ΜΠΕΤΣΟΣ

Σ Τ Η Ν Α Ρ Γ Α Τ Ι Α

(Ὁ κύκλος τῶν τετραστίχων)

Στὴν ἀργατιά, στὴ χωριατιὰ τὸ χιόνι, ἡ γρίπη, ἡ πείνα, οἱ λύκοι,
Ποτάμια, πέλαγα, στεριές, ξολοθρεμὸς καὶ φρίκη.
Χειμῶνας ἀγριος. Κι' ἡ φωτιά, καλοκαιριὰ στὴν κάμαρά μου.
Ντρέπομαι γιὰ τὴ ζέστα μου καὶ γιὰ τὴν ἀνθρωπιά μου

Γιάννης Νουχάκης

ΜΙΑ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΤΡΙΣΕΥΓΕΝΗΣ ΣΤΗΝ ΚΑΤΟΧΗ

Ο θάνατος του ποιητή, τον Φλεβάρη του 1943 συγκίνησε πότερο απ' όλους το ζωντανότερο κομμάτι του λαού μας τα φοιτητικά νεάτα. Έτσι το θεατρικό τμήμα του Έκπολιτιστικού Όμιλου του Πανεπιστημίου ξοίξε την ιδέα για τ' ανέβασμα του μοναδικού θεατρικού έργου του Παλαμά, τής Τρισεύγενης, για να δώσει έτσι ένα φόρο τιμής στο μεγάλο Έθνικό Ποιητή. Μια τέτοια ιδέα κάτω από τις άνωμαλες τότε συνθήκες θεωρήθηκε από τους πολλούς σά μη πραγματοποιήσιμη. Γιατί πώς ήταν δυνατόν ερασιτέχνες ήθοποιοί να αποδώσουν με επιτυχία το πρώτιστα ποιητικό έργο, το χωρίς συνθετική ολοκλήρωση δράμα; Ένα έργο με το οποίο δεν καταπιάστηκε ούτε η Νέα Σκηνή του Χρηστομάνου, ούτε η Κυβέλη ή η Κοτοπούλη, γιατί όλοι τους θεωρούσαν την έλλειψη σκηνικής οικονομίας και τη δυσκολία τής απόδοσης του λυρικού Παλαμικού λόγου σαν ανυπέροβλητα εμπόδια ανεβάσματος του στη σκηνή. Μόλις το 1935 το Έθνικό μας Θέατρο μπόρεσε και το ανέβασε με επιτυχία. Κι' όμως ο Συγγραφέας στο πρόλόγό του μās λέει: «Τό δράμα τούτο δέν έγινε με τό σκοπό να παρασταθεί. Όμως μήτε και τό κρίνω άταίριαστο. Μάλιστα στοχάζομαι πώς οι τεχνίτες πού θά τύχαινε να τό παίξουν, δέν πρέπει να λησμονούν πώς οι άνθρωποι πού πλέκουν τό δράμα τούτο, όσο κι' αν είναι από τόν άπλό τάχα λαό παρμένο μα πάντα κάθε τι πού δείχνουν άπλό, είναι μαζί και ποιητικό' δηλαδή κάτι πού βγαίνει έξω κάπως από τό φυσικό και πάει παρέκει από τη ζωγραφιά τού πραγματικού κόσμου. Κι' ακόμα και ποτέ δέν πρέπει να λησμονεί ο υποκριτής πώς όσο κι' αν είναι τεχνίτης ανεξάρτητος, μα πάντα είναι οργανοπαίκτης τής μουσικής τού ποιητή φτάνει να τού προσφέρει ο ποιητής όλα όσα τού χρειάζονται για να δείξει την τέχνη του».

Και πραγματικά οι φοιτητές βοήηκαν στο έργο τόν τρόπο να εκδηλώσουν τόν πόθο τής ανάταξης και τού λυτρωμού πού τους κατείχε. Στο κήρυγμά του για να καταλυθούν τα παλιά δεισιδαιμονικά θέσμια και έθιμα νοιώσαν τό βαθύ κοινωνικό περιεχόμενό του και έτσι μπόρεσαν αν και

ερασιτέχνες να πετύχουν την έρμηνεία του με άπλό και εγκάρδιο τρόπο.

Γρήγορα κινήθηκαν και ζήτησαν την άδεια απ' τόν κληρονόμο τού Ποιητή τόν γιό του τόν Λέαντρο Παλαμά, για τ' ανέβασμα τού έργου πού τους δόθηκε γιατί πιστεύτηκε πώς δέ θά γινότανε πραγματικότητα.

Κι' όμως οι φοιτητές ρίχτηκαν στη δουλιά και ζήτησαν τη βοήθεια απ' τους πνευματικούς μας ανθρώπους. Ο Νίκος Βέης, ο Μιχαήλ Ροδάς, ο Σπύρος Μελάς, ο Παύλος Παλαιολόγος, η Μαρίκα Κοτοπούλη πρόθυμα βοήητησαν καθέννας απ' τη σκοπιά του. Η ποιήτρια Τίγκη Χατζηκυργιάκου - Γκίκα, κατηχημένη στο Γαλλικό Θέατρο και στο Γαλλικό Ποιητικό λόγο ανέλαβε την διδασκαλία τού λόγου στους ερασιτέχνες, ενώ ο Σωκράτης Καραντινός την επιμέλεια τής κίνησης. Ο ζωγράφος Γιάννης Τσαρούχης έφτιαξε τις σκηνογραφίες. Τέλος η μεγάλη ήθοποιός μας Κατερίνα παραχώρησε δωρεάν τό θέατρό της τη Βρετάννια.

Οι φοιτητές πού θά λάβαιναν μέρος (ανάμεσά τους ήταν οι σημερινοί καλλιτέχνες μας Κωστής Λιβαδέας και Άννα Παϊτατζή πού ερμήνευσαν τους ρόλους τού Πέτρου Φλώρη και τής αλαφροίσκιωτης Ποθούλας) άρχισαν εξαντλητικές πρόβες και μέσα σε τέσσερες μήνες τό έργο άφου ξεπέρασε τη λογοκρισία πού δέν τ' άφηνε ν' ανεβεί με Ρουμελιώτικες φορεσιές, ήταν καθ' όλα έτοιμο για τη σκηνή, όταν καινούργια εμπόδια φανήηκαν. Ο Λέανδρος Παλαμάς δέν έδινε την άδεια αν προηγούμενα μα έπιτροπή από λογοτέχνες και καλλιτέχνες δέν τόν βεβαίωνε για την πλήρη επιτυχία τού έργου.

Πραγματικά οι καλλιτέχνες και λογοτέχνες πού κλήθηκαν και παρακολούθησαν μια γενική δοκιμή τού έργου τόν βεβαίωσαν ότι αυτό θ' ανεβαινε με σοβαρότητα και μ' άπόλυτο σεβασμό στην ύψηλή πνευματικότητά του.

Κι' έτσι τις 31 τού Οκτώβρη τού 1943 σαν ένα εύλαβικό μνημόσυνο ανέβηκε τό έργο. Οι θεατές όρθιοι τό χειροκρότησαν ψάλλοντας τόν Έθνικό Ύμνο. Αυτό στάθηκε και η αιτία πού οι κατακτητές απαγόρεψαν την επανάληψη τής παράστασης.

ΓΙΑΝΝΗΣ Σ. ΝΟΥΧΑΚΗΣ

Νίκος Μπαζιάνας

Η ΠΡΟΠΑΛΑΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΜΑΣ

Γιὰ νὰ ἐκτιμήσουμε τὴν ὑψηλὴ σημασίαν τοῦ Παλαμικοῦ ἔργου, γιὰ νὰ δοῦμε τὴν τεράστια συμβολὴ τῆς δυνατῆς του προσωπικότητος ἐπὶ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ Νεοελληνικοῦ Λόγου, δὲν ἀρκεῖ μόνον ἡ μελέτη τῆς ποιήσεώς του, ἢ ἀποκλειστικὴ θεώρησις τῆς ἀτομικῆς του δημιουργίας. Τὸ πραγματικὸ ἀνάστημα τοῦ Παλαμά δὲ θὰ φανεῖ ἂν πλάϊ στὸ ἔργο του τοποθετήσουμε ἕνα ἀπόλυτον αἰσθητικὸ κριτήριον, οὔτε ἂν γίνῃ μόνον ἐσωτερικὰ ἢ ἀξιολόγησις τοῦ ποιητικοῦ του Λόγου. Πρέπει μαζὶ μὲ τὰ ἄλλα, νὰ ξέρομε ποιὲς ἦσαν οἱ ἀντικειμενικῆς, οἱ δημιουργημένους συνθήκες, ποῖο ἦταν τὸ πνευματικόν, τὸ καλλιτεχνικὸ κλίμα, ποῦ περιέβαλλε τὴν Παλαμικὴ παρουσίαν. Γιατί τὸ διαμέτρομα μιᾶς προσωπικότητος ἀξομειώνεται ἀνάλογα ἢ καὶ «ἀντιστρόφως» ἀνάλογα πρὸς τὴν ἐπιδρᾶσιν τῆς περιρρέουσας ἀτμόσφαιρας.

Ἡ ἐποχὴ, ἐπὶ τὴν ὁποίαν ἔζησε καὶ ἔδρασε ἕνας καλλιτέχνης παίζει πάντοτε σπουδαῖον, σημαντικὸν ρόλον, καὶ τοποθετεῖ τὸ ἔργο του σὲ μιὰ κλίμακα ἀξιών, σὲ τρόπον ποῦ νάχει ἄμεση συσχέτιση μὲ τ' ἄλλα ἐπιτεύγματα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ πνεύματος. Καὶ ἡ τελικὴ κρίσις γιὰ ἕνα ἔργο εἶναι πάντοτε σχεδὸν ἐξαγόμενον συγκρίσεων καὶ συσχετισμῶν, κι' ἔστιν ἀκόμα αὐτὸ τὸ ἔργο πᾶρει κάποτε ὑπερτοπικὴ καὶ ὑπερχρονικὴ — δηλαδὴ ἀπόλυτη — ἀξία καὶ σημασία. Ἄς δοῦμε λοιπὸν ποῖο ἦταν τὸ πνευματικὸν κλίμα, ἢ παράδοσις, ἢ περιρρέουσα καλλιτεχνικὴ ἀτμόσφαιρα ἐπὶ τὸ τελευταῖον μιστὸν τοῦ περασμένου αἰῶνα, λίγον πρὶν κατασταθεῖ ὁ Παλαμᾶς ἡγέτης μοναδικῆς καὶ φωτεινῆς δασκαλίας. Ἔτσι θὰ δοῦμε τὸ ἀνάστημα τοῦ ποιητῆ νὰ παίρνῃ ἄλλες διαστάσεις.

Γύρω στὰ 1880 ἡ πνευματικὴ Ἑλλάδα ἦταν ἀνυπαρκτὴ σχεδόν. Μιὰ ἀξιοθρήνητη κατάστασις πραγμάτων ἐπικρατοῦσε, θριαμβεῖ ἕνας ἀπελπιστικὸς μαρσασμὸς, ἕνας ναρκισσιμὸς τοῦ χειρότερου εἶδους ἔτρεφε τὴν ματαιοδοξία τῶν σπουδαγμένων, καὶ μιὰ νοσηρότητα αἰσθημάτων καὶ διαθέσεων ἐγκυμονοῦσε σοβαρώτατους κινδύνους γιὰ τὸ αὐριον. Ὑστερα ἀπὸ τὴν θετικὴν, τὴν σημαντικὰ εὐεργετικὴν καὶ πρωτοπόραν παρουσίαν τοῦ Σολωμοῦ, ὕστερα ἀπὸ τὴν συμπαθητικὴν ἀντίθεσιν καὶ λάμψιν τῆς Ἑπτανησιακῆς Σχολῆς, τὰ Νεοελληνικὰ γράμματα σκαλὶ - σκαλὶ κατέβαιναν τὴν κλίμακα τῆς παρακμῆς. Τὸ Δημοτικὸν τραγούδι κι' ὁ Σολωμὸς, ἀκόμα κι' ὁ Βαλαωρίτης, ποῦ μᾶς φανέρωσαν μιὰ ὑψηλὴ δυναμικότητα τοῦ ἔθνους, μιὰ ὄριμη αἰσθητικὴ ἀντίληψιν,

ποῦ μᾶς ἔδωσαν τὸ μέτρο γιὰ νὰ ἐκτιμήσουμε καὶ νὰ σταθμίσουμε τὴν Νεοελληνικὴν δυναμικότητα, ξεχάστηκαν σχεδόν. Τὸ ἔθνος μαζὶ μὲ τὴν Ἑθνικὴν ἀναγέννησιν, ποῦ μὲ θυσιάς καὶ ποταμούς αἱμάτων πέτυχε, ζήτησε καὶ μιὰ πνευματικὴ προκοπή. Ζήτησε ὁδηγούς, καλλιτέχνους, ποιητῆς, συγγραφεῖς γιὰ νὰ ἐκφράσων ἕνα ἡρωϊκὸν παρὸν, γύρευε τὸ ραψωδὸν ποῦ θὰ ὑμνοῦσε τὴν πρόσφατην μεγαλυσύνῃ ἑνὸς γενναίου λαοῦ, ἔψαχνε νὰ βρεῖ προφήτες γιὰ νὰ δραματιστοῦν ἕνα θριαμβικὸν αὐριον τοῦ ἔθνους, προσωπικότητες τέλους ἰσχυρῆς ζήτησε ὁ λαός, ποῦ μὲ τὴν δραστηριότητά του, τὴν δημιουργίαν του θὰ ἐκάλυπταν τὴν μακρῶν καθυστέρησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ στοχασμοῦ καὶ λόγου, τὸ μέγα χάσμα τῆς δουλείας, καὶ θὰ ἔφερναν τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα σὲ παράλληλη πορεία μὲ τὸ Ἑυρωπαϊκόν.

Κι' ἀντὶ νὰ γίνῃ αὐτὴ ἡ ἐπιβεβλημένη προσπάθεια ἀπὸ τοὺς λογίους, τοὺς διανοουμένους, τοὺς πνευματικὸς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἄρχισε «ἐν ὀνόματι» τῆς προόδου τοῦ ἔθνους μιὰ τρομερὴ ἐπιποδρόμησις ὄλων σχεδόν τῶν πνευματικῶν ἀξιών, μιὰ ἀπαίσιον παραχάραξις τῶν ἀπαιτήσεων τῆς μεταεπαναστατικῆς πραγματικότητος. Ἄρχισε μιὰ δουλικὴ μίμησις καθὲς ξένης ἀηδίας, ἕνας πιθηκισμὸς χωρὶς προηγούμενον, μιὰ θανάσιμη εἰσβολὴ ἐπὶ τὸν τόπον μας ἀναφομοιωτῶν, δυσκολοχώνευτων στοιχείων τῆς ἀλλοδαπῆς. Ἔτσι γιὰ μιστὸν περίπου αἰῶνα κυριάρχησε ὁ ρωμαντισμὸς τῆς κακίας ὥρας ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, ὁ λογιωτατισμὸς, ὁ καθαρευουσιανισμὸς καὶ οἱ κωμικοτραγικῆς ἀποπειρῆς ὀρισμένων ἀφελῶν — πιθανῶς καὶ καλοπροαιμέτων — γιὰ ἐπάνοδο ἐπὶ τὴν δόξαν καὶ τὸ μεγαλεῖο τῆς κλασσικῆς Ἑλλάδος τοῦ Περικλῆ, μὲ πρῶτον ξεκίνημα ἀπὸ τῆς γλώσσας! Ἡ κενόδοξις κι' εὐτράπελη δυναστεία τῶν Σούτσων, ἡ ρωμαντικὴ καὶ κομπορρήμονη τῶν Παράσχων, ἡ πεισιθάνατη ἰδιοσυγκρασία τοῦ Βασιλειάδη καὶ τοῦ Παπαρρηγόπουλου, ὁ ἀφόρητος γενικὰ κι' ἀνούσιος καθαρευουσιανικὸς δερμπαλισμὸς, τὸ κράτος τῆς ρηχῆς, ἀνεύθυνης πεζολογικῆς στιχοφυρίας σὲ μιὰ δυσπερίγραπτη γλώσσα, ὅλα αὐτὰ κι' ἄλλα μύρια κακὰ εἶχαν στήσῃ τὸ μεγαλόσχημον καὶ κωμικὸν θρόνον τοὺς ἐπὶ τὸν τόπον τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς.

Πολλὰ ἦσαν τὰ σφάλματα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Κι' ἕνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα καὶ τὰ σπουδαιότερα ἦταν ἡ πολεμικὴ ἐναντίον τῆς γλώσσας τοῦ λαοῦ. Γιατί φαντάστηκαν οἱ ἄμοιροι οἱ φιλόλογοι κυρίως ὅτι ἡ γλώσσα αὐτὴ ἦταν οἰκτρὸν καὶ νόθο δημιούργημα τῆς σκλαβιάς. Μιὰ γλώσσα, ποῦ συνυπῆρξε ἐπὶ τέσσαρες αἰῶνες μὲ μιὰ ἄλλη γλώσσα ἦταν τῶν ἀδυνάτων ἀδύνατον νὰ μὴ βλαπτεῖ κάπως. Βλάβη δηλαδὴ ἀνεπαίθητη κι' ἀκίνδυνη, ποῦ μὲ σχετικὴ εὐκολία ἐπανορθώνεται. Ὅμως ἡ σκλαβιά, ἂς μὴ γελιέμαστε, δὲ χάλασε τὴν γλώσσα μας, ὅπως δὲν ἔφθειρε καὶ τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα τοῦ λαοῦ μας. Οἱ μεταβολῆς καὶ οἱ ἀλλοιώσεις ποῦ ὑπέστη ἡ Νεοελληνικὴ γλώσσα ἦταν ἡ φυσικὴ ἐξέλιξις — ἡ μοιραία φθορά, ἂν θέλετε — ποῦ παθαίνει καθὲς γλώσσα μὲ τὴν πορεία τοῦ χρόνου. Προπάντων μιὰ γλώσσα ζωντανή, ποῦ ἔχει παράδοσιν καὶ ἱστορίαν τριῶν χιλιάδων χρόνων.

Πόσο ἀνέρη καὶ πόσο φωτοδότητικὴ ἦταν αὐτὴ ἡ ἐπιδρομὴ ἐναντίον τῆς Δημοτικῆς, τώρα μόλις ἄρχισε νὰ συνειδητοποιεῖται, τώρα ποῦ ἡ ἀπλή, λαϊκὴ γλώσσα εἰσέβαλε σ' ὅλα τὰ εἶδη τοῦ γραφοῦ λόγου κι' ἔγινε αἰτία ν' ἀνέβῃ ἡ πνευματικὴ, πολιτιστικὴ στάθμη τοῦ τόπου. Ἄς ἀναλογιστεῖτε κα-

νείς τὰ νερόπηκτα κατασκευάσματα τῆς ρομαντικῆς σχολῆς, τὶς ἀλύγιστες χοντροκοφίαις τοῦ καθαρευουσιανισμοῦ κι' ἄς τὰ ἀντιπαραβάλλει μὲ τὰ λογοτεχνικὰ ἐπιτεύγματα τῆς Δημοτικῆς γιὰ νὰ ἴδῃ τὴ διαφορά, γιὰ νὰ ἴδῃ ποῦ ὀδηγοῦσε ἢ ἀφέλεια, ὁ φανατισμὸς καὶ ἡ ἐμπάθεια, ἡ ἀγνοια καὶ ὁ «ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων» πατριωτισμὸς. Γιατὶ τὸ ζήτημα δὲν ἦταν ἂν αὐτὸ, ποῦ γράφουμε ἔπρεπε νὰ γραφεῖ σὲ καθαρεύουσα ἢ σὲ δημοτικὴ. Ὁ δημοτικισμὸς δὲν ἦταν κίνημα μορφῆς μονάχα. Δὲν ἦταν πῶς εἶχαμε σίγουρο ἓνα λαμπρὸ, σπαρταριστὸ σῶμα καὶ σκεπτόμασταν πῶς πρέπει νὰ τὸ ντύσουμε. Τὸ ζήτημα ἦταν, πῶς δὲν εἶχαμε κἂν σῶμα καὶ μαλῶναμε γιὰ τὸ ρούχο ποῦ τοῦ ταϊριάζει! Ἄπ' τὴν πλευρὰ τοῦ δημοτικισμοῦ τὸ σῶμα καὶ τὸ ρούχο γεννήθηκαν μαζί. Ἡ καθαρεύουσα πολλὰς φορὰς συζητοῦσε γιὰ τὸ ντύμα τῆ στιγμῆς ποῦ δὲν εἶχε τὸ σῶμα. Ἡ ἀντίδραση στὴν κενότητά της ἦταν βίαιη, ἀναπόφευκτη. Ὁ Δημοτικισμὸς δὲ στάθηκε μόνο ὑπόθεση γλωσσικῆ. Ἀποδείχτηκε σὰ μιὰ ἐσώτερη πνευματικὴ ἀνάγκη, σὰν αἶτημα πρὸς πολυτιμῆς οὐσίας, σὰ σύμπτωμα μιᾶς βαθύτερης ἀνησυχίας καὶ αἰσθητικῆς ἀναζήτησης. Τέλος ἦταν ὑπόθεση καρδιάς κι' ὄχι μονάχα νοῦ. Γι' αὐτὸ καὶ κραταιοὶ κλαστικοὶ φιλόλογοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, γραμματικοὶ κυρίως καὶ λεξικολόγοι ὀκλήης μάλιστα καὶ μὲ ἐξαιρετὴ ἀδιαφιλονίκητη συνεισφορά σ' ἄλλους τομεῖς, ὄχι μόνο δὲν αἰστάνθηκαν σὰν πνευματικὴ ἀνάγκη τὸ δημοτικισμὸς, ἀλλὰ καὶ τὸν πολέμησαν κι' ἔλας μ' ὄλη τὴ δύναμή τους καὶ μὲ τὴν ἀκράδαντη πεποίθησή τους ἐπιτελοῦν ἔργο ἀρεστὸ καὶ ὠφέλιμο στὸ ἔθνος. Οἱ καλόπιστοι αὐτοὶ ἄνθρωποι, στενὰ εἰδικευμένοι στὴ θεωρητικὴ τῆς ἀρχαίας ἐπιφάνειας, ἄμουςοι συνήθως κι' ἀφιλόκαλοι ἢ καὶ θρεμμένοι ἀποκλειστικὰ μὲ τὴν κλασσικὴν αἰσθητικὴν ἀντίληψη, προσπάθησαν νὰ κινηθοῦν μέσα σὲ παλιὰ σχήματα, χρησιμοποιήσαν τὰ καθιερωμένα, τυποποιημένα ἐκφραστικά μέσα, δουλέψανε μορφολογικὰ τὶς παλιὰς ἰδέες καὶ δὲν πῆραν καθόλου εἶδη ἀπὸ τὴ νέα αἰσθητικὴ, ἀπὸ τὴν ὕλη τὴν ἐπίκαιρη, ἀπὸ τὸ σύγχρονο κάλλος, ποῦ ἔπρεπε νὰ ἐκφραστῆ μὲ σύγχρονη γλώσσα γιὰ νὰ πείσει καὶ νὰ συγκινήσει.

Ἔτσι ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά οἱ «ποιητῆς» οἱ «λογοτέχνες» τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μὲ τὴ νεοουλιανισμῆ, θνητιγενῆ κι' ἀκαλαίσθητη παραγωγή τους, κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη οἱ κλαστικοὶ φιλόλογοι, οἱ λόγιοι καὶ οἱ «ἐπιστήμονες», ἐξεπροσώπησαν οἱ περισσότεροι τὴν πρὸς στείρα συντήρηση, τὴν ἐμπαθέστερη πολλὰς φορὰς ἀντίδραση, καὶ προσπάθησαν, ἄθελά τους βέβαια, νὰ βάλουν τροχοπέδη στὴν ἐξέλιξη τοῦ Νεοελληνικοῦ Λόγου, νὰ ὀρθώσουν ὁδοφράγματα γιὰ νὰ ἐμποδίσουν ἀσυνείδητα τὴν πνευματικὴ, τὴ γενικώτερη πορεία τοῦ ἔθνους. Ἡ ὥρα ἦταν κρίσιμη. Καὶ στὴν κρίσιμη αὐτὴν ὥρα φάνηκαν δυὸ ἥρωϊκῆς, μάχητικῆς μορφῆς, ποῦ βάλθηκαν νὰ φέρουν τὴν πνευματικὴν ἀναγέννηση τῆς Ἑλλάδας. Ὁ Γιάννης Ψυχάρης ἀπ' τὴν πλευρὰ τῆς γλωσσικῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς πρακτικῆς ζωῆς κι' ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς ἀπ' τὴν πλευρὰ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς Τέχνης.

ΝΙΚΟΣ ΜΠАЗΙΑΝΑΣ

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ

ΣΧΟΛΙΑ ΚΑΙ ΓΝΩΜΕΣ

ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΕΣ

Οἱ «Νέοι Σταθμοί», ἐλπίζουμε νὰ χεὶ γίνει σ' ὄλους τοὺς ἀναγνώστες φανερό, δὲν ἀνήκουν σὲ καμιά παράταξη μὲ ἰδιαιτέρες λογοτεχνικῆς προτιμήσεις οὔτε καὶ εἶναι ὄργανο μιᾶς ὀρισμένης ομάδας ἀτόμων. Ἐκδόθηκαν μὲ πρόθεση νὰ χρησιμεύουν στὸν κάθε πνευματικὸ ἄνθρωπο σὰν ὄργανο γιὰ τὴν ἑφύτερη παρουσία τῆς προσφοράς του καὶ περισσότερο, γιὰ νὰ γίνουν τὸ ἔθνος ἀπ' ὅπου θὰ μπορούσαν νὰ συμμετέχουν στὴν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ τόπου μας οἱ νέοι λογοτέχνες, αὐτοὶ ποῦ σήμερον παραμένουν, στὸ σύνολο τους σχεδόν, στὴν ἀφάνεια, ἀνεπιθύμητοι καὶ παραμερισμένοι ἀπ' τὶς δυὸ - τρεῖς παντοδύναμες κλίκες ποῦ κρατᾶνε στὰ χέρια τους καὶ διευθύνουν μοναρχικὰ τὰ σύγχρονα πνευματικὰ μας πράγματα.

Ἄς μὴ νομιστεῖ πῶς μὲ τὸ σημεῖωμα τοῦτο προσπαθοῦμε νὰ δυναμώσουμε τὴ θέση μας μαζεύοντας ἐθελοντῆς γιὰ τὴν πραγματοποίησιν καμίας δονκιχότικης σταυροφορίας. Οἱ «Νέοι Σταθμοί», δὲν ἔχουν, εὐτυχῶς, τὴν ἀνάγκη κανενὸς εἶδους τερτιπιού γιὰ νὰ σταθοῦν σὰ μιὰ ἀπλή κι' ἀνυστερόβουλη πνευματικὴ προσπάθεια. Αὐτὸ ποῦ ἔχουν ἀνάγκη, εἶναι ἡ ἀνάγκη ποῦ ἔχουμε ὅλοι μας: Μιᾶς γενικότερης καὶ μεγαλύτερης προσπάθειας, μιᾶς ἐπαφῆς, μιᾶς πλατύτερης συνεργασίας, ἐνὸς συντονισμοῦ στὶς ἐκδηλώσεις μας.

Ἐφτασε τὶς προάλλες ἡ ἀπόφαση μιᾶς ομάδας γιὰ νὰ γραφοῦν ἀπ' τοὺς νέους ποιητῆς δεκάδες ἐπιστολὲς καὶ διαμαρτυρίες, δίκαιες δίχως ἄλλα μὰ δίχως νὰ προσφέρουν κανένα οὐσιαστικὸ ἀποτέλεσμα. Γιατὶ εἶναι τὸ πρὸς λίγο, ἀφέλεια, νὰ πιστεύουμε πῶς μπορεῖ νὰ δικαιωθεῖ κανεὶς σὰ διανοούμενος δημοσιεύοντας τὴν ἀγανάκτησή του γιὰ τὴν πνευματικὴ καὶ ὁποιαδήποτε ἄλλη ὑποδούλωσή του. Ἡ σκληριὰ δὲν ἀποτινάσσεται μὲ διαμαρτυρίες. Μὲ πάλη, μὲ ἀγῶνα, μὲ ἐργασία ἐντατικῆ, μὲ συνέπεια στὶς ἐπιδιώξεις μας μπορεῖ μόνο νὰ καταπολεμηθεῖ.

Γι' αὐτὸ καὶ οἱ «Νέοι Σταθμοί», σύμφωνα ἄλλωστε καὶ μὲ τὸν προορισμό τους, καλοῦν ὄλους τοὺς νέους νὰ συνεργαστοῦν καὶ νὰ πολεμήσουν μὲ τὸ ἔργο τους, βέβαιοι ὄντας πῶς ὄλοι μας δίχως καμὴν ἐξαιρέση, ἔχουμε τὶς ἴδιες ὑποχρεώσεις καὶ τὰ ἴδια δικαιώματα στὶς σελίδες τους.

ΜΙΑ ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΣΕ ΣΧΟΛΙΟ

Ένα δημοσίευμα του «Ταχυδρόμου» (7|3|59) «Ο Λογοτέχνης είναι επαγγελματίας; με την υπογραφή γνωστού κριτικού με το ψευδώνυμο Κρίτων, προκάλεσε τη διαμαρτυρία του λογοτεχνικού μας κόσμου. Ο αρθρογράφος υποστηρίζει ότι οι Έλληνες λογοτέχνες δεν είναι επαγγελματίες κι ούτε υπάρχουν επαγγελματικές διεκδικήσεις γι' αυτούς. Το πολύ, σημειώνει, να περιορισθούν στο αίτημα της εξασφάλισης της έκδοσης των βιβλίων τους και τίποτε περισσότερο, γιατί οι παραπέρα διεκδικήσεις τους και η τυχόν ενίσχυση από το κράτος που θα ζητούσε ανταλλάγματα, θα μπορούσαν να γίνουν τροχοπέδη ή κατά κάποιον τρόπον θάταν ένας παράγοντας αρνητικός που θα ισοδυναμούσε με τον εκφυλισμό της πνευματικής μας ζωής.

Απορούμε πώς για τον Κρίωνα είναι ανύπαρχτα τα τόσα προβλήματα που αντιμετωπίζει σήμερα η τάξη των λογοτεχνών. Σά να μην υπάρχουν τα θέματα του Λογοτεχνικού Επιμελητηρίου, της κοινωνικής ασφάλισης, της ιατροφαρμακευτικής και νοσοκομειακής περίθαλψης, οι συντάξεις για την εξασφάλιση των γερατειών, η ίδρυση κοινοτικών και δημοτικών βιβλιοθηκών, η χορήγηση ατέλειαι στα θεάματα, η μείωση του εισιτηρίου στους οιδηροδρόμους και την ακτοπλοία κ.τ.λ. Ένα σωρό άλλα ω; τώρα προβλήματα που τα διεκδικούν οι λογοτέχνες μας πάνω από τριάντα χρόνια. Για τον κ. Κρίωνα φαίνεται πώς η επαγγελματική συνείδηση του λογοτέχ-

νη είναι κάτι που ανάγεται στον χώρο της ουτοπίας. Το πράγμα καταντά άκατανόητο όταν μάλιστα υποστηρίζεται από άνθρωπο που υποτίθεται ότι ανήκει στην τάξη των λογοτεχνών κι αντιστρατεύεται σ' ένα αίτημα τόσο εύλογο και λογικό. Και ξεχνάει πώς για τον αγώνα του επαγγελματισμού των λογοτεχνών πρωτοστάτησαν ένας Παλαμάς, ένας Ξενοπούλος, ένας Γουπάρης, χωρίς να ξεχαιρούμε ούτε τους αγώνες του Σικελιανού, του Καζαντζάκη και Μελαχροινού, όταν ίδρουν τα λογοτεχνικά σωματεία με καθαρά επαγγελματικές διεκδικήσεις.

Σήμερα που τα πράγματα έχουν ωριμάσει και το ίδιο το κράτος με την ειδική επιτροπή που συνέστησε αναγνωρίζει την ήθικη υποχρέωση που έχει να τιμήσει και να βοηθήσει τους άφαντες ήρωες της δημιουργίας του νεοελληνικού πολιτισμού με τον προγραμματισμό μιας ευρύτερης κρατικής πρόνοιας για τους λειτουργούς της, κάθε προσπάθεια και παρέμβαση σαν αυτή του κ. Κρίωνα αν δεν είναι επιζήμια δεν μπορεί όμως και να θεωρηθεί σαν πράξη φιλική. Ο κ. Κρίτων ελπίζουμε πώς θα θελήσει, έστω και αργά, να επανορθώσει το λάθος του. "Ας μη ξεχνά πώς ήταν το Κράτος φροντίζει να ενισχύσει με τα Προ-Πο, όπως πολύ σωστά ετόνισε και ο κ. Ι. Άγγελο στην απάντησή του σ' αυτόν στην ίδια επιθεώρηση, «τα κάτω άκρα», το ποδόσφαιρο δηλαδή και τον Ιππόδρομο, κατά ποιά λογική να μην υποστηρίξει τους εργάτες του πνεύματος; "Η μη τάχα θεωρεί κι' αυτός πώς έχει περισσότερη υποχρέωση στο ποδό-

σφαιρο και στον Ιππόδρομο και λιγότερη στις πνευματικές αξίες που αποτελούν το πιο πολύτιμο κεφάλαιο για το Έθνος και την ιστορία του;

ΜΙΑ ΠΑΡΑΦΩΝΙΑ

Σε Κυριακάτικες επιφυλλίδες πρώηνς έφημερίδας, ο κ. Π. Καραβίας, αποκάλυψε, μπρός στα έκπληκτα μάτια μας, τον Παλαμά σαν έναν τσαρλατάνο του πνεύματος, σά μια ποιητική μηδαμινότητα: «Ο Παλαμάς χωρίς ποίηση», «ο Παλαμάς χωρίς ζωή», «ο Παλαμάς αντιποιητικός», στιχοπλόκος, κάτι μεταξύ Πολέμη και Δροσίνη, με τραγούδια πολλά καλύτερα απ' του Χατζόπουλου, του Πορφύρα, του Μαλακάση... «για να μην αναφέρω του Ούρανη που έχει μερικά, λίγα ίσως, μα πραγματικά ανώτερα ποιήματα»...

Νομίζει λοιπόν ο κ. Καραβίας πώς μπορεί γράφοντας κανείς με τόσο μίσος και εμπάθεια έναντιόν ενός πανελλήνια αναγνωρισμένου σά μεγάλου ποιητή, να τον γκρεμίσει από το βάθρο του και στη θέση του να βάλει τον μακαρίτη Ούρανη; Και πιστεύει πώς με δυο τρεις επιφυλλίδες θά πετύχει εκείνο που μήτε με το περίφημο δοκίμιο του δεν κατάφερε, το δοκίμιο που δεν αξιώθηκε ούτε της επιβράβευσης των όμοιδατων του;

ΤΟ ΒΡΑΒΕΙΟ ΧΑΤΖΗΠΑΤΕΡΑ

Οι έντεκα πνευματικοί άνθρωποι που αποτελούν μαζί με μια κυρία την ομάδα των δώδεκα, μπορούν να έχουν οποιαδήποτε γνώμη για τη σημερινή ποίηση στον τόπο μας και μάλιστα να τη βροντοφωνάζουν απ' τα πόστα τους, που δόξα στο Θεό, δεν τους λείπουν.

Δεν έχουν όμως το δικαίωμα—από αξιοπρέπεια τουλάχιστον—να πορορμηλεύουν την έντολή ενός αθλοθέτη ν' αρνούνται την άπονη του βραβείου, να κάνουν αποτιμήσεις αναξιόλογες κι' άστοχους πα-

ραλληλισμούς, με το δικαιολογητικό της διαμαρτυρίας.

Υστερα, ποιό σκοπό μπορεί να εξυπηρετεί μια τέτοια διαμαρτυρία; Μιάν αναξιόλογη ποιητική συλλογή την απορρίπτουμε δίχως να υπάρχει λόγος να διαμαρτυρηθούμε έπειδή δεν κατάφερε ο ποιητής να γράψει καλύτερα. Αυτό μπορούσε κι' αυτό έγραψε. Διαφορετικά θάταν το ίδιο σά να διαμαρτυρόμαστε που μια κολοκυθιά έκανε κολοκύθια. "Η μήπως νομίζει η διαμαρτυρόμενη κυρία πώς ύστερα απ' όσες πουρημπουλίθρες άραδίασε, θά πέφταν με τα μούτρα οι νεοέλληνες να γράψουν στίχους που να ταιριάζουν με το προσωπικό της γούστο;

Όστόσο, τα πράγματα αποδείχνουν πώς δεν έπρόκειτο περί κολοκυθιάς. Γιατί έφτά απ' τους δώδεκα βρήκαν πώς δυο συλλογές ήταν άξιες να βραβευθούν και μάλιστα τις ψήφισαν. Πώς τα κατάφεραν τώρα, ν' αλλάξουν γνώμη άργότερα, αυτό θά παραμείνει στα χρονικά της λοτεχνίας σά... Θρύλος γυναικείας κατασοσύνης και έπιτηδειότητας.

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

Τά σ ο υ Ζά π π α. Εύβοϊκά Α'

Από το 1938, που ο κ. Ζάππας δημοσίεψε το πρώτο κι άλησμόνητο βιβλίο του «Με μια βάρκα στο Ίόνιο» κατέκτησε τη φήμη και την αξία ενός λαμπρού πεζογράφου. Στο 1957 μάς έδωσε το δεύτερο έργο του με τίτλο «Της στεργιάς και της θάλασσας», πουκανε επίσης ξεχωριστή έντύπωση για την ειλικρινεία και την πυκνότητα της ουσίας του γύρω στα θέματα της Έλληνικής Φύσης και της όμορφιάς της πατρίδας μας. Τώρα μάς δίνει με αυτόν τον Α' τόμο έναν κύκλο διηγήσεων, περιγραφών και μελετών του πάνω στα Εύβοϊκά τοπία και έθιμα, δηλαδή για το χώρο της ίδιας πατρίδας του.

Είν' αλήθεια πώς ο κ. Ζάππας είναι συγγραφέας με πολύ συγκρατημένη την παραγωγή του σε βιβλία. Ένώ είναι πληθωρικός και γεμάτος

ζωή στις συνήθειες καθημερινές ασχολίες και δημοσιεύσεις ενός πνευματικού ανθρώπου, τα βιβλία του μάς τα προσφέρνει σε άρτια διαστήματα, μετωπόμενα όμως από περιεχόμενο, αρτία κι ολοκληρωμένα σε μορφή και προσωπικό ύφος, Πραγματικά με πολλή ευχαρίστηση βλέπει κανείς στο τελευταίο του βιβλίο κ' Ιδίως στα ταξιδιώτικα του κομμάτια να λάμπει με διαύγεια και καθαρό λυρισμό μια γλώσσα άμειπτη έντελώς κυριαρχημένη μαζί μ' ένα αίσθημα φυσιολατρικής ξέαρσης κ' έναν στοχαστικό τόνο βουτηγμένο στην άνυπόκριτη ζωή του υπαίθρου.

Σταματάει κανείς σε πολλά σημεία όπου ο κ. Ζάππας με την φυσιολατρική του πείρα και τον ένθουσιασμό της ψυχής του μάς συνεπαίρνει σε άγνους ρεμβασμούς και μαγεμένα όράματα. Μά, ένα δείγμα των περιγραφών του: «Τ' όλόγιομο φεγγάρι νόμιζες πως ράντιζε τις δεντροκορφές με άσημόσκονη. Είχαμε την αίσθηση πως σκαρφαλώναμε στ' άστρα. Καταχτούσαμε τον δικό μας πύργο της Βαβέλ με πολύν ιδρώτα. Κάτω στα πόδια μας, άσημένο σφάλτο, άκινητοΐνε ο Εύβοϊκός. Τίποτα δέ σάλευε μέσα στην καλοκαιρινή νυχτιά, Μηδέ άχνα από άγέρα. Κ' έμεις, πλάσματα του λόγγου, φαΐνοι που ζευωτάγαμε άπροσδόκητα άπ' τό πηχτό ρουμάνι»

Ο κ. Ζάππας έχει τό μεγάλο πλεονέκτημα, σάν παλιός κι άληθινός έκδρομέας, να κατέχει στην έντέλεια και τό δυό στοιχεία της Έλληνικής Φύσης. Και τό βουνό και τη θάλασσα. Η έννημερότητα και ή έπίγνωση άναπηδούν άπ' τις φράσεις του ζωντανές κι άπαραμίλλες. Δέν είναι λογοτέχνης τού γραφείου και τών κλειστών χώρων. Αύτός βλέπει κατάβαθα στους έλεύθερους όρίζοντες, άναπνέει τόν άγέρα τού βουνού και μπορεί να ξεσκίξει τις φουρτουνιασμένες θάλασσες με μια βάρκα και μόνος του.

Η λογοτεχνία μας έχει ανάγκη από τέτοια άληθινά γραφήματα όπου ή πραγματικότητα δίνει τό φόντο σ' όλες τις έκφράσεις και τά τεχνάσματα τού λόγου. Ο κ. Ζάππας είναι ένας στρατευμένος φυσιολάτρης

κ' ένας γνήσιος ποιητής, στο θέμα της ζωής και της όμορφιάς τού Έλληνικού Χώρου.

Έκτός άπ' τά ταξιδιώτικα, τό βιβλίο τού κ. Ζάππα περιλαμβάνει ένα μέρος με τά Γεωγραφικά κ' ένα τρίτο με τά Λαογραφικά. Σ' αυτά τά μέρη ό πολός λυρισμός και ή πηγαία όμορφιά ύποχωρούν και δίνουν τόπο στα συμπεράσματα μιας ύπομονετικής και πλείρας μελέτης τών ζητημάτων της Εύβοιας. Πρέπει όμως να τονισθεί σάν κατόρθωμα τού κ. Ζάππα, πως ένώ τίποτα δέν παραλείπεται σε κάθε θέμα από τά πραγματικά στοιχεία που τό άπαρτίζουν, ή διεξαγωγή κ' ή παρουσίαση γίνεται με σοφή και περίτεχνη έκφραση που τά κάνει έπαγωγά κ' ευχάριστα στον άναγνώστη. Τά έπιστημονικά, τουριστικά, συγκοινωνιακά, άγροτικά και άλλα στοιχεία και παρατηρήσεις ύποβάλλονται μέσ' στα κομμάτια αυτά, σάν με δισταγμό κι άμφιβολία, πάντα με δροσερό και ευχάριστο γράψιμο.

Άξιοπαρατήρητο για την πλήρη άπαρίθμηση κ' έκκριβωμένη μελέτη είναι τό κομμάτι για τις σπηλιές της Εύβοιας. Τό διαβάζει κανείς μ' ένα αίσθημα περιέργειας, μαγείας και μορφωτικού ένδιαφέροντος.

Γενικά ό κ. Ζάππας είναι άξιος όλης της τιμής και της αγάπης μας, γιατί με την κοπιαστική του φροντίδα, με τόν έμπνευσμένο του ζήλο και με την λυρική του έκφραση μάς δίνει σε θελκτικά και στέρεα άνάγλυφα τις εικόνες άπ' την ζωή και τη φύση της πατρίδας μας.

Γ. Κ. ΣΤΑΜΠΟΛΗΣ

Α. ΒΟΥΓΙΟΥΚΑ: Ο ΧΙΟΝΑΝΘΡΩΠΟΣ ΜΕ ΤΟ ΤΣΙΓΑΡΟ.

Κάποιος Γάλλος αισθητικός, που τώρα ξεχνά τ' όνομά του, ύποστήριξε πως ή σημερινή πεζολογία που παρουσιάζεται συχνά στα ποιητικά κείμενα είναι μια τάση άδιαφορίας και είρωνείας για την άξία τού ποιητι-

κού λόγου, όπως τόν γνωρίσαμε ως σήμερα, σάν γραμματολογικό είδος. "Όσο κι' αν ή γνώμη του μπορεί να φανεί για «αίρετική» ωστόσο κλείνει κάποια σπέρματα άλήθειας, όπως σχεδόν γίνεται με κάθε αντίλογια. Γιατί ή ποίηση μπορεί να προσαρμόζεται στην έποχική αισθητική άγωγή και στην άνήσυχη ευαισθησία μας χωρίς ωστόσο και να χάνει τίποτε άπ' τό βαθύτερο κ' ανάλλαχτο περιεχόμενό της. Ποίηση αντικειμενικά ύπάρχει έξω άπ' τά τυπικά πλαίσια τού μετρημένου ή τού έλεύθερου στίχου. Μένει πάντα στο βάθος Ποίηση όταν ύπάρχει ή ανάγκη της πραγματικής έκφρασης που μετουσιώνει τό λόγο κ' άποκαλύπτει την λάμψη του.

Σήμερα έχω δυό νέους ποιητές με διαφορετικό ταμπεραμέντο που έρχονται να πιστοποιήσουν τούτες τις γραμμές με την ποιητική τους παρουσία. Ο Α. ΒΟΥΓΙΟΥΚΑΣ κ' ό ΖΩΗΣ ΜΑΝΑΡΗΣ. Ο πρώτος παρουσιάζεται για πρώτη φορά, κ' όμως τό πρωτόλειό του: «Ο χιονάνθρωπος με τό τσιγάρο», προδίνει έναν καλλιεργημένο έργατή και μάστορα τού στίχου. Άνεξάντλητος και πληθωρικός σε ζωγραφικά έμφε είναι ό λυρικός του λόγος, έντονα χρωματισμένος από μία έξπρεσιονιστική άντίληψη: «Τό χρωστήρα, δώσε μου τόν χρωστήρα,—να βάψω τό σπίτι μας στην έξοχή,—τά πορτοπαράθυρα και τούς τοίχους,—τά έπιπλα, τό γατί και τό σκύλο,—να βάψω τις γυναίκες μου γιορταστικά,—τή φωνή μου και τη σιωπή μου,—να βάψω τόν ύπνο μου μ' όλα τά χρώματα της μέρας». Η τούτη τή κολορίστικη έκρηξη: «Φόρεσε τά κόκκινα να γίνει φωτιά,—τά κίτρινα, τά πράσινα, τά πορτοκαλλιά, τά γαλάζια,—φόρεσε τ' άσπρα να γίνει περιτέρι».

Έπαναλάβετε μαζί μου τούς στίχους και θά δείτε πως πέρα από τό τόσο άπλά και καθημερινά πράγματα, ύπάρχει κάτι τό μαγικό που τυλίγει και άξιοποιεί τη λέξη-σύμβολο και προεκτείνει σε βάθος την ποιητική εικόνα. Μέσα στην μεταφυσική του (όντολογική) άγωνία, μαγεύει όχι τόν φιλολογικό άν-

θρωπο, μά μια καρδιά ζεστή και μεστή από ένα άδρό και δυνατό βίωμα: «Πές μου κ' έσύ πώς να γίνει να μην ξεμερώνει,—να μην ύπάρχει χωρισμός, να μην ύπάρχει θάνατος.—Θά σου δανείσω τό αίμα μου, θά μου δανείσεις τά κόκκαλά σου».

Ο κ. ΒΟΥΓΙΟΥΚΑΣ διαθέτει μια πλούσια έννορηστρική ευχέρεια, πλούσια λυρική φαντασία και πάθος, μά πάντα δέν μπορεί να έξισορροπεί όλα τά στοιχεία αυτά σε μια όλοτελα ευτυχισμένη άπόδοση. Τού λείπει ακόμα ή τεχνική έμπειρία που θά την άποχτήσει με τόν καιρό σάν μάθει να κλαδεύει άφοβα τούς στίχους του, άποχρωματίζοντάς τους από τις πολύ έντονες πινελιές, έτσι που να μη καταντά μανιέρα, να άποφεύγει μερικές κακόγουστες και κούχτες έκφράσεις, μερικές άλλες άδύνατες ρητορικές επαναλήψεις. Και θά τ' άποχτήσει όλα αυτά, σάν μάθει να έχει την αίσθηση τού περιττού και τού μέτρου.

ΖΩΗΣ ΜΑΝΑΡΗΣ: ΑΓΟΝΟΣ ΓΡΑΜΜΗ.

Είχα καιρό να διαβάσω στίχους τόσο καλούς όπως μου παρουσιάζονται στη συλλογή τού Ζώη ΜΑΝΑΡΗ με τόν τίτλο "ΑΓΟΝΟΣ ΓΡΑΜΜΗ" Ιδιαίτερα σταματώ στο Γ' μέρος, που είναι κατά τη γνώμη μου τό καλλίτερο άπ' όλα τ' άλλα κ' έπιγράφεται: ΜΙΑ ΑΓΡΟΙΚΙΑ ΣΤΗΝ ΑΙΩΝΙΟΤΗΤΑ. Οί στίχοι αυτοί προσφέρουν ένα ψυχικό περιεχόμενο μέσα σε μια αυτοδύναμη λιτότητα έκφρασης θαυμαστή που δέν άπιστεί καθόλου στο βαθύτερο νόημα της ποίησης. Είναι μια πραγματική χαρά άπ' τις πιό σπάνιες που μπορεί κανείς να νοιώσει σάν την άνακαλύψει.

Ο νέος ποιητής είναι γνήσιο παιδί της έποχής μας. Στα τραγούδια του κρατάει κάτι άπ' τη στυφή γεύση της άπογοήτευσης και τού ψυχικά τραυματισμένου άτομου που χτυπήθηκε άνελέητα άπ' τη σκληρή έμπειρία τών πραγμάτων. Ζώντας μέσα στο καθημερινό άγχος και την άγωνία, σ' ένα κόσμο στη δύση του δέχεται την καταθλιπτική άτμόσφαιρά του χωρίς τελικά και να κατα-

βάλεται απ' αὐτήν. Γιατί ὑποψιάζουμαι, πῶς τὴν ἠθική του κρίση εἶναι σὲ θέση νὰ τὴν ξεπεράσει μὲ τὴν κριτική στάση καὶ μὲ τὸ δῦλο τῆς εἰρωνείας καὶ τοῦ σαρκασμοῦ.

Ὁ Ζ. Μάναρης ξεκινώντας απ' τὸν "Ἐλιοτ γίνεται στὸ βάθος ἀντιελλοτικὸς. Τυπικὰ κρατᾷ πολλὰ στοιχεῖα τῆς τεχνικῆς του, τὸν χαμηλὸ καὶ μαλακὸ τόνο τῆς ἐξομολόγησης, τὴν εὐαισθησία του τὴν πυκνὴ καὶ καλλιεργημένη φράση του. Μὰ ἡ στάση του παρ' ὅλο τὸ συγκρατημένο καὶ παθητικὸ τῆς τόνο, μένει βαθιὰ ἀνθρωπινή. Δὲν ἀποστρέφεται τὸν κοινὸ ἄνθρωπο κ' οὔτε ἡ περιφρόνηση του φτάνει στὴν ἀηδία ὅπως γίνεται μὲ τὸν ἀριστοκρατικὸ "Ἐλιοτ. Οὔτε στὸν ἐρμητικὸ ἀτομικισμὸ του θὰ κραυγάσει ὡς τὸν Καρυωτάκη, ποὺ γίνεται μισάνθρωπος ἐκεῖνο τὸ ἀμίμητό του:

Ρίξε τὸ δῦλο καὶ σωριάσου, πρηνῆς, ὅταν ἀκούσεις ἀνθρώπους.

Ὁ νέος ποιητῆς, εὐτυχῶς γι' αὐτὸν, ξεπέρασε τοῦτο τὸ στάδιο κ' εἶναι ὅλος κατανόηση γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴν μοῖρα του μ' ὅλο ποὺ ἀκόμα δὲν μπόρεσε νὰ ἀποδεσμευτεῖ ἀπὸ τὸν ἐφιαλτικὸ κλοιὸ τῆς ἀπομόνωσής του. Κάποτε θὰ τὸν σπᾶσει κοί τότε θὰ δεῖ πῶς τὰ τείχη τῆς Ἱερικῆς θὰ πέσουν μὰ μέρα ἐφ' ὅσον θὰ ὑπάρχουν ὠραῖοι στίχοι καὶ στὸν οὐρανὸ μας θὰ περιδιαβάζουν οἱ μεγάλοι ἀγγελιοφόροι ποὺ λέγονται ποιητές. Τότε ἡ κραυγὴ του δε θάνατο ἀπὸ «χαρτί», μὰ «φωνὴ ζωῆς» ποὺ θ' ἀγκαλιάζει ὅλο τὸ σῶμα:

Μακροσκελῆ Ζῶη Μάναρη,
ποὺ βρέχεσαι στὰ καροτσάκια,
μουτζώνοντας ἀνάσκελα τὸν οὐρανὸ,
φώναξες μὰ ἡ κραυγὴ σου εἶταν ἀπὸ
[χαρτί

καὶ δὲν ἄγγιξε τίποτα,
εἰκοσιοχτὼ αἰῶνες χωρὶς ἐλπίδα,
—παζαρεύοντας στὴν ἀγορὰ τῆς διέ-
[ξοδο ἐνδὸς ζωῶν
λίγο πρὶν τὸ κατασπαράξει ἡ λεο-
[πάρδαλη ..

Χ. Σ α μ ο υ η λ ἰ δ η : " Ἰ λ ι γ γ ο ς .

Ἀποσπασματικὸς καὶ ἄνισος ὁ κ. Χρ. Σαμουηλίδης. Κάποτε μερικοὶ

στίχοι του σὲ ξαφνιάζουν, ἄλλοι σ' ἀφίνουν τελειῶς ἀδιάφορο καὶ ψυχρὸ. Τὸ ὕλικο του ἀκόμα μένει ἀδιάφοροποίητο. Δὲν δικαιώθηκε ἀκόμα απ' τὴν ποιητικὴ πράξη, μὰ ὥστόσο ὁ νέος ποιητῆς δείχνει πῶς ἔχει φτερὰ γιὰ μεγάλες πτήσεις καὶ ἡ καλλιέργεια δὲν τοῦ ἀπολείπει. Ξεχωρίσαμε μερικές νότες, μερικές φράσεις ἀκόμα κ' ὀλόκληρα ποιήματα, ὅπως ἡ Σ υ ν α ρ μ ο λ ὸ γ η σ η ποὺ κερδίζει μὲ τὴ λιτότητά της τὸ νᾶναι Καβαφικὸς πίνακας.

Οἱ παραστάσεις νέες
Καὶ τὰ χρώματα
Σὲ νέους συνδυασμοὺς
Μὰ οἱ ψηφίδες ἴδιες.

Ἐνας τόνος τραγικὸς ἀναδίνεται στὸ μονότονο καὶ μακρόσυρτο ρυθμὸ ποὺ συνδυάζει τὸ δραματικὸ χαραχτήρα τῆς ἐμπνευσῆς του. Καρυωτακισμὸς σὲ νέα μορφή, ὅχι ὁμως μὲ τὴν μορφολογικὴ καθαρότητα ἐκείνου. Στὸ Τ ὴ ρ α μ π ο ρ ε ἰ ς, τὴν Κ ο λ ὼ ν α καὶ στὸ Θ ἄ ν α τ ο ὁ ποιητῆς βρίσκεται στίς καλύτερες του ὥρες.

Μὰ γιατί αὐτὸς ὁ νιχιλισμὸς, τούτη ἡ ταφόπετρα τοῦ μηδενισμοῦ καὶ ἡ αὐτοεγκατάλειψη νὰ βαραίνουν πάνω του χωρὶς νὰ διαβλέπει ὁ ποιητῆς τὴν μεγάλη ἀξία τῆς ζωῆς; Χρειάζεται νὰ παλεύουμε καθήμερὶνὰ γιὰ νὰ τὴν κατακτήσουμε καὶ νὰ τὴν χαροῦμε. Μέσα στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν κατάκτησή της βρίσκεται ἡ ἀληθινὴ λύτρωση καὶ ἡ εὐτυχία τοῦ ἀνθρώπου.

Θ. Σ ω ν ἰ τ η : Μ α τ α ι ο δ ο ξ ἰ ο ς .

Ὁ κ. Θ. Σωνίτης εἶναι πολὺ νέος. Γι' αὐτὸ πολλὰ ἔχει νὰ διδαχτεῖ ἀκόμα. Πολλὰ νὰ δεῖ, πολλὰ ν' ἀκούσει, πολλὰ νὰ μάθει. Ἄν ἡ συλλογὴ του ἔβγαине γύρω στὰ 1900 θὰ χαρακτηριζόταν γιὰ συμπαθητικὸ πρωτόλειο ποὺ ὑπόσχεται πολλά. Σήμερα γιὰ τὸ 1959 δὲ λέει καὶ δὲν ὑπόσχεται σχεδὸν τίποτα. Ἄλλὰ εἴπαμε, ὁ κ. Θ. Σωνίτης ἔχει τὸ μεγάλο προσὸν νᾶναι πολὺ νέος κ' ὁ χρόνος μπορεῖ νὰ δουλέψει γι' αὐτὸν ὡς τὸν θελήσει κ' αὐτὸς νὰ δουλέψει γιὰ κείνον. Ἄς τὸ ἐλπίσουμε.

Νίκου Μυρσίνης: " Ἐ ν α λ υ χ ν ἄ ρ ι φ ω τ ἰ ζ ε ι τ ῆ ν ὕ χ τ α .

Συμπαθητικὴ ἡ ἐμφάνιση τοῦ κ. Ν. Μυρσίνης μὲ τὴν μικρὴ συλλογὴ του: "Ἐνα λυχνάρι φωτίζει τὴ νύχτα». Τόνου ἄδολοι καὶ πηγαῖοι ἀναβλύζουν απ' τὴν αἰσιόδοξη κι' ὄλο ἀγάπη λυρική του ἐποπτεία γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴ μοῖρα του. Δὲ συναντιᾶμε ἐδῶ τίς πεισιθάνατες καὶ ἀπαισίοδοξες κραυγές ἄλλων συνανδελφῶν του μὲ τὴ βαρεῖα συγκομιδῆ τῶν ζοφερῶν ἀνθῶν τοῦ ἀγχους καὶ τοῦ θανάτου. "Ὅχι πῶς δὲν ὑπάρχει κ' ἐδῶ ὁ θάνατος. "Ἰσα-Ἰσα, ποὺ ἀφιερώνονται οἱ στίχοι του στοὺς νεκροὺς τοῦ πολέμου κ' εἶναι γραμμένα τὰ περισσότερα τραγούδια του σὲ θέματα πολεμικά. Κι' ὅμως, πόσο ἀνθρώπινος καὶ φυσικὸς εἶναι ὁ ποιητῆς, ὅταν ἀπευθύνεται στὸν συνανδελφὸ του φαντάρου τῆς ἄλλης ὀχθῆς, καὶ μὲ μιά ἀδιόρατη πίκρα καὶ εἰρωνεία, λέει: «Κι' ἂν θὰ μὲ δεῖς, ἀδελφέ μου, νὰ βαδίζω σὲ σένα, — μὴ μὲ σημαδέψεις στὸ στόμα καὶ μοῦ πέσει — τὸ σβυσμένο τσιγάρο, πρὶν τ' ἀνάψω. — Θᾶρθω νὰ μοῦ δώσεις ἕνα σπύρο... (Νύχτες στὴ μέτωπο). Τί εὐρημα αὐτὸς ὁ τελευταῖος τοῦ στίχου καὶ τί ἀνθρωπιὰ! Τοῦ σχωρνᾶμε ὅλες του τίς ἄλλες δευτερεύουσες στιχουργικὲς του ἐλλείψεις καὶ χαιρόμαστε μαζί του τὸ βαθύτερο πνευματικὸ καὶ ἀνθρώπινο περιεχόμενον.

Μ ἄ ρ ι ο υ Ρ ο υ σ ι ἰ ἄ δ η
Χ τ ε σ ι ν ὸ ς κ ὸ σ μ ο ς .

Εἶναι τὸ δεύτερο βιβλίο ποὺ μᾶς ἔρχεται ἀπ' τίς Σέρρες μαζί μὲ τὸ ἄλλο τοῦ κ. Ν. Μυρσίνης. Ἀνήκει στὸν κ. Μ. Ρουσιάδη κ' ἔχει τίτλο: Χ τ ε σ ι ν ὸ ς κ ὸ σ μ ο ς . Εὐχάριστη ἀλήθεια ἐκπλήξη ποὺ δείχνει πῶς ἡ ἀφημένη στὸ ἔλεος καὶ στίς ἴδιες τῆς δυνάμεις Ἑλληνικὴ ἐπαρχία, τὸν τελευταῖο καιρὸ ἔχει νὰ ἐπιδείξει σοβαρές καὶ ἀξιόλογες ἐπιτεύξεις στὸν πνευματικὸ τομέα. Μουσικὸς καὶ λιτὸς ὁ στίχος του, περιγραφικὸς, ἡ καλλιτέρα θεματογραφικὸς θάλεγα, γιατί ὁ τρόπος τῆς κατασκευῆς του, ἔχει κάτι τὸ πεζολογικὸ, ποὺ ἄλλωστε μιά ἄλλη

ἰδιοτυπία τοῦ κ. Μ. Ρουσιάδη εἶναι, ποὺ ἀντὶ νὰ σπάζει τοὺς στίχους του καὶ νὰ τοὺς ἀραδιάζει στὴ σειρὰ, ὅπως γίνεται μὲ τὸν ἐλεύθερο στίχο, προτιμᾷ τὴ φυσιολογικὴ φόρμα τοῦ πεζοτραγουδίου. Αὐτό, φυσικά, δὲν μειώνει, μὰ ἀντίθετα ἴσως καὶ νὰ προσθέτει κάτι περισσότερο στὴν παρουσίαν τους. Ἡ ποίηση ὑπάρχει κ' ἐκεῖ ποὺ ἐπικαλεῖται τὴν πρόζα: Ἡ ὀδυνηρὴ μεταπολεμικὴ ἐμπειρία κ' ἐδῶ, ὅπως στίς περισσότερες ἐργασίες τῶν νεώτερων ποιητῶν μας, κατέχει τὴν πρωτεύουσα θέση. Ὁ νέος ποιητῆς δὲν γίνεται καθόλου ἐφιαλτικὸς καὶ στυφνὸς στὴ σύλληψη τοῦ θέματός του κ' οὔτε παρουσιάζει τὴν ἐρμητικὰ ἐκζητημένη στιχοπεζογραφικὴ καὶ ἀπολυρικοποιημένη ἀορισία τῶν μιμητῶν τοῦ "Ἐλιοτ. Ἐδῶ ὑπάρχει ἕνας ὕψηλός ἀνθρωπιστικὸς ἰδεαλισμὸς ποὺ βρίσκει πολλές φορές ἀξιόλογες κ' εὐτυχισμένες λυρικές στιγμές, ποὺ ὅσο κ' ἂν εἶναι ἀνισες, ὥστόσο ἐπισημαίνουν τὴν ἀναμφισβήτητη παρουσία ἐνδὸς ταλέντου, πρὸ δὲν τοῦ λείπει ἡ λυρική εὐαισθησία μῆτε καὶ ἡ βαθύτερη γνώση τοῦ στίχου καὶ ἡ καλλιέργεια.

ΚΩΣΤΑΣ ΘΡΑΚΙΩΤΗΣ

Ζ ἦ σ η Σ κ ἄ ρ ο υ : Ἄ ν ο ι χ τ ο ἰ Ὁ ὕ ρ α ν ο ἰ (μυθιστόρημα). Ὁ κ. Σκάρου ὕστερα ἀπὸ τὴν πολύχρονη προσφορά του στὸ διήγημα — μᾶς προσφέρει ἕνα μυθιστόρημα, ἀρκετὰ μεγάλο. Ὁ πεζογράφος δοκιμάζει τὴ δύναμή του καὶ στὸ δύσκολο αὐτὸ εἶδος. Ὁμολογῶ πῶς βλέπω ἀρκετὴ ἐξέλιξη στὴν πρόζα τοῦ κ. Σκάρου. Ὑπάρχει τεράστια διαφορὰ ἀπὸ τὴ «Χαραυγὴ» μέχρι τοὺς «Ἀνοιχτοὺς Οὐρανοὺς». Ὁ συνθετικὸς πίνακας τοῦ μυθιστορήματος τοῦ κ. Σκάρου εἶναι ὀλοκληρωμένος. Μᾶς δίνει παραστατικά, ρεαλιστικά τὴ ζωὴ τῆς τελευταίας εἰκοσιπενταετίας. — Οἱ ἥρωές του εἶναι κομμάτι ἀπὸ τὴ ζωὴ μας καὶ γι' αὐτὸ μᾶς συγκινοῦν. Τὸ βιβλίο διαβάζεται, ἀνετα. Ἡ γλώσσα του εἶναι ἐπιμελημένη κ' ἐκφραστική. Ἄς συνεχίσει ὁ συγ-

γραφέας την επίδοσή του στο μυθιστόρημα: Είναι ένα είδος δύσκολο, μα το εξαιρετο πεζογραφικό του ταλέντο, είναι αρκετά δυνατό και σίγουρα θα πλουτίσει τον πεζό μας λόγο με μυθιστορήματα αξιόλογα.

Σ. Τ.

Ἡ Τελετὴ τῆς Πνευματικῆς Ἡμέρας Τὸ ἀνάτυπο ποὺ κυκλοφόρησε στὸ «Δελτίο τῆς Ἀγροτικῆς Τραπεζῆς» σχετικὰ μὲ τὸ γιορτασμὸ ποὺ ἔγινε γιὰ νὰ τιμηθοῦν ὄλα τὰ στελέχη τῆς Ἀγροτικῆς Τραπεζῆς εἶναι ἕνα χρήσιμο ντοκουμέντο. Ἐκεῖ μέσα βλέπουμε πόσοι ἐργάζονται καὶ μὲ τὴν πέννα γιὰ λογιῆς - λογιῆς θέματα τῆς ἐδικότητάς των. Κι' ἀληθινὰ ἀπὸ τοὺς τίτλους τῶν ἔργων βλέπουμε πόσους τομεῖς καλλιεργοῦν καὶ διαφωτίζουν μὲ τὰ βιβλία τους οἱ διανοούμενοι τῆς Ἀγροτικῆς Τραπεζῆς. Ἐπιστήμη, φιλοσοφία, ποίηση, συνεταιριστικὴ ἰδέα, ἱστορία, μυθιστορημα, θέατρο, κριτικὴ, κοινωνιολογία, ὄλα ἀποστολοῦν κι ὁ καθένας μὲ τὸ μικρὸ ἢ μεγάλο κάτι προσφέρει στὸ τόπο μας.

Μακάρι κι οἱ ἄλλες διοικήσεις τῶν Τραπεζῶν νὰ δίναν τὰ μέσα στοὺς ὑπαλλήλους τους γιὰ νὰ δημιουργήσουν καὶ νὰ παρουσιάσουν κάτι ἀνάλογο. Ὁ διοικητὴς κ. Χριστοδούλου μὲ τὸ θερμὸ του ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ πνευματικὰ ζητήματα εἶναι ἄξιος συγχαρητηρίων.

Νὰ πόσο ἀνάγλυφα καὶ λιτὰ ὁ ποιητὴς Κ. Καλαντζῆς μίλησε ἐκ μέρους τῶν συναδέλφων του:

«Ἡ σημερινὴ γιορτὴ, εἶναι μεγάλης καὶ ἱστορικῆς σημασίας γιὰ τὴν Τράπεζα. Καὶ τοῦτο, γιατί οἱ παληότεροι ἡγέτες, ἐκτὸς μερικῶν λαμπρῶν ἐξαιρέσεων, δὲν μᾶς εἶχαν συνηθίσει σὲ τέτοιες ἐκδηλώσεις καὶ

τὲ τέτοιες τιμητικὲς διακρίσεις. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ Πνευματικὴ τούτη Ἡμέρα, ποὺ εἶναι ἡ φωτεινὴ πιά ἰδέα τοῦ σημερινοῦ μας Διοικητοῦ, τοῦ κ. Χριστοδούλου, ἀνθρώπου, μὲ πρωτοβουλίες καὶ ἀνησυχίες, μὲ τὴν καθιέρωσή της ὡς ἐτησίας πνευματικῆς γιορτῆς, καὶ τὸν Οἶκον αὐτὸν τῆς Δήμητρας λαμπραίνει, καὶ τοὺς μοχθοῦντας ἐργάτας του ἱκανοποιεῖ. Μοιάζει σὰν σωστὴ ἀνοιξιάτικη αὔρα, ποὺ οἱ ζωογόνες ριπές της, φτάνουν στὰ πρόσωπα καὶ στὶς ψυχὲς τῶν σκεπτομένων ἀνθρώπων, μὲ πρωτόφαντη θέρμη καὶ στοργή. Καὶ καθὼς λοιπὸν τὸ παρελθόν, δὲν μᾶς εἶχε συνηθίσει σὲ τέτοιου εἶδους πνευματικὲς ἐκδηλώσεις, αἰσθανόμεθα ὄλοι μὴ ἰδιαίτερη χαρὰ καὶ συγκίνηση. Εἰδικὰ ἐγώ, βρίσκομαι κάτω ἀπὸ τὸ κράτος θαυμάσιας συγκινήσεως. Καὶ διὰ τὴν σιωπηρὰν εὐνοίαν τοῦ παρελθόντος, καὶ διὰ τὴν πανηγυρικὴν ἐκδήλωσιν τοῦ παρόντος.

Ἡ τιμὴ καὶ τὸ χρέος μ' ἀναγκάζουν νὰ στρέψω μὲ εὐλάβεια τὴ σκέψη μου πρὸς μερικοὺς ἀπόντας, δυστυχῶς γιὰ πάντα, ἡγέτας τοῦ Ἰδρύματος αὐτοῦ, πρὸς τῆς σιὰ καὶ νὸ πνεῦμα τοῦ Σωτήρη Πετρόπουλου καὶ τοῦ Σταύρου Μακράκη, καὶ πρὸς ἄλλους, ὑπάρχοντας εὐτυχῶς στὴ ζωὴ φίλους, οἱ ὁποῖοι σ' ὄλο τὸ διάστημα τῆς ὑπαλληλικῆς μου ζωῆς, μού ἔδειξαν τὴν πλέον ἀρμόζουσαν κατανόησιν.

Ὁ σημερινὸς ὁμως Διοικητὴς μας, λιτός, Σπαρτιατικὸς καὶ ἐμπνευσμένος προχώρησε ἀκόμα περισσότερο. Ἄφηκε τὴν εὐνοία τῆς ἀφανείας καὶ σὰν τίμιος καὶ θαρραλέος ἄντρας, βγήκε στὸ φῶς, κι ἔφτασε στὸ ἐγκώμιο καὶ στὴν ἔξαρση τῆς σημερινῆς καὶ ἱστορικῆς γιὰ τὴν

Τράπεζα γιορτῆς, ἡ ὁποία, εἶμαι βέβαιος, ὅτι θὰ γίνῃ ἡ ἀφειτηρία τῶν νέων πνευματικῶν πραγματοποιήσεων τοῦ «μεγάλου αὐτοῦ Ἰδρύματος», τὸ ὁποῖον ἀναμορφώνει καὶ ἐδραιώνει ἐπὶ νέων καὶ ρεαλιστικῶν βάσεων τὴν ὄλην οἰκονομίαν τῆς χώρας.

Ε. Α. Κ.

ΕΝΑ ΓΡΑΜΜΑ

Φίλε κύριε Νεστορίδη,

Σ' ἕνα τελευταῖο ἄρθρο του, σχετικὸ μὲ τὸ συρρεαλισμὸ ὁ κριτικὸς κ. Πέτρος Σπανδωνίδης, ὑποσημειώνει τὴν παρακάτω παιγνιδιάρικη ἀλλὰ καὶ τσεκουράτη παράγραφο:

«... Τὸ ὑπερρεαλιστικὸ παραλήρημά τους καμμιά σχέση μὲ τὴν τέχνην δὲν μπορεῖ καὶ δὲν θέλει νὰ ἔχει! Κ' ἐμεῖς τοὺς ἀνακηρύσσουμε «ἀνανεωτές». Ὁ Ἐμπερίκος μὲ τίς «κωλοτομίες» τῆς «ποίησης» του ἔκαμε «τῆξ!» καὶ θέλησε νὰ ἴδῃ, πῶς οἱ Ἕλληνες θὰ τὸν πάρουν στὰ σοβαρὰ γιὰ νὰ γελάσει..»

Ὅταν τὴ διάβασα θυμήθηκα τὸ ποίημα «Νόθος λόγος» τοῦ κ. Τάκη Παπατζώνη. Ἀλήθεια ἡ χαριτολογία τοῦ δηκτικοῦ στοχαστῆ τῆς Θεσσαλονίκης γιὰ τὸν ἀκραιφνῆ συρρεαλισμὸ (ποὺ τὰ καταπόλοιπά του μολεῦουν ἀκόμα τὴ νέα μας ποίηση), ὡς ἰδέα καὶ ὡς στοχασμὸς, εἶχε βρεῖ — καὶ μὲ τί ποιητικὴ πληρότητα — τὴν ἔκφρασή της στὸ θαυμάσιο ποίημα τοῦ παλαίου πρωτοπόρου καὶ πάντα νέου ποιητῆ, ποὺ μὲ τόση χαρὰ βλέπουμε τὴ συχνὴ συνεργασία του στὶς σελίδες τῶν «Νέων Σταθμῶν». Θὰ συνιστοῦσα, ἂν μπορούσα, στοὺς ἀναγνώστες σας

νὰ ξαναδιαβάσουν τὸ «Νόθο Λόγο»

Σὰς χαιρετῶ

Γ. ΓΡΗΓ.

Ο ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ

Οἱ νύχτες τῆς Καμπύρια. Μιά θαυμάσια ταινία τοῦ Φεντερίκο Φελλίνι, μὲ πρωταγωνιστὲς τὴν ἔξοχη Τζουλιέττα Μασσίνα, βραβευμένη μὲ τὸ πρῶτο βραβεῖο ἠθοποιίας στὸ φεστιβάλ τῶν Καννῶν τὸ 1957, τὸν Φρανσουά Περριὲ καὶ τὸν Ἀμέντο Ναταόρι. Ἡρωίδα του μιά γυναίκα τοῦ ἐρόμου, ποὺ ἡ ψυχὴ της ἂν καὶ διαφθοραμένη, διατήρησε μιά παιδιάστικη τρυφεράδα καὶ ἀγνότητα. Ἡ ἐλπίδα της, νὰ ξεφύγει ἀπὸ αὐτὴ τὴ ζωὴ ἐλπίδα ποὺ ζωντανεύει στὸ πρόσωπο ἑνὸς ἀνδρα ποὺ λέει πῶς τὴν ἀγαπᾷ «Ὁμως στὸ τέλος ὄλα διαψεῦδονται, καὶ ἡ Καμπύρια γεμάτη μοναξιά καὶ ἀπογοήτευση ξαναγυρίζει στὴν παλιά της ζωὴ στὴ μοῖρα της. Ὅλο τὸ φιλμ τὸ διαπνέει μιά βαθεῖα συγκίνηση, ἕνα αἶσθημα μοναξιάς, καὶ μιά τραγικότητα ποὺ ἀποκορυφώνεται ὅταν ἡ ἠρωίδα βγαίνει ἡττημένη ἀπὸ τὸν ἀγῶνα της μὲ τὴ μοῖρα. Τοῦ λείπει ἴσως τὸ δέσιμο καὶ ἡ πλοκή, μοιάζει πιδ πολύ μὲ ἕνα θαυμάσιο ἀφήγημα, ἢ μὲ ἕξοχο ποίημα, πάντως εἶναι ἀπὸ τὰ λίγα καλὰ ἔργα ποὺ μᾶς ἔρχονται, ἂν καὶ τόσο ἄσχημα ντουμπλαρισμένο ἀπὸ τὰ Ἰταλικά στὰ Γαλλικά.

Ὁ γέρος καὶ ἡ θάλασσα. Παρμένο ἀπὸ νουβέλα τοῦ Χεμινγκουαί καὶ σκηνοθετημένο ἀπὸ τὸν γνωστὸ σκηνοθέτη Τζῶν Στάρτζες. Εἶναι ἴσως τὸ μόνον ἔργο τοῦ Χεμινγκουαί ποὺ γυρισμένο σὲ ταινία δὲν ἔχασε τίποτα ἀπὸ τὴν ὁμορφιά του. Τὸ θέμα της εἶναι ἡ αἰώνια πάλη τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴ φύση. Ὁ ἠρώας του ἕνας γέρος, σὲ μιὰν ἄνιση πάλμ μ' αὐτὴν. Ἀνθρώπινο γεμάτο ἀπὸ ὄλες ἐκείνες τίς μεγαλειώδεις στιγμῆς τῆς πάλης μᾶς ἀδάμαστης καρδιάς, μὲ φωτογραφία ἀψεγάδιαστη ἀπὸ τὸν ὀπε-

ρατέρ Τζαίημς Χόου, με τόν Σπένσορ Τρέϊου τέλεια ταυτισμένο στο ρόλο του, άποτελεί ένα άριστούργημα τής έβδομης τέχνης.

Όταν σπάσαμε τις άλυσοίδες. Άντιφυλετικό, γεμάτο από ανθρώπινο παλμό, αν άφαιρέσουμε μερικές σκηνές που τρενάρον άποτελεί ένα από τά καλύτερα έργα του τελευταίου καιροϋ. Σκηνοθέτης του ό Στάνλεϋ Κράμερ, και πρωταγωνιστές, οί Τόνυ Κέρτυς και ό έξαιρετος νέγρος ήθοποιός Σίντνεϋ Πουατιέ. Με δυναμισμό ό σκηνοθέτης μäs έδωσε τήν Ιστορία δύο καταδικών που δραπέτευσαν, ένός λευκοϋ και ενός μαύρου, που ένώ στην άρχή, μιá θανάσιμη έχθρα του χώριζε μετά δέθηκαν τόσο γερά μεταξύ τους όσο ούτε οί άλυσοίδες δέν του έδεναν.

Ένας καταδικασμένος σε θάνατο δραπέτευσε. Άναφέρεται στη Γαλλική αντίσταση και είναι ή Ιστορία ένός καταδικού σε γερμανικές φυλακές. Ό σκηνοθέτης του Ρομπέρ Μπρεσσόν, διαλέγοντας ήθοποιούς έρασιτέχνες και άποφεύγοντας κάθε έκζήτηση, μäs έδωσε ένα λιτό ανθρώπινο δράμα, γεμάτο όμως από αισιόδοξα μηνύματα. Είναι τόσο άληθινό, τόσο γεμάτο συγκίνηση και δύναμη συγχρόνως που μπορούμε να τό χαρακτηρίσουμε σαν μιá σπάνια ταινία.

Άγριος ποϋνε ό άνεμος. Ό έξαιρετος σκηνοθέτης Τζώρτζ Κιοϋρκερ, τό παίξιμο τής Άννας Μανιάνη, του Άντονυ Κουήν καθώς και όλα τά άλλα στοιχεία τής ταινίας μäs έδωσαν ένα συγκλονιστικό δράμα γεμάτο πάθος και πρωτογονισμό. Είναι κάτι περισσότερο από ένα δράμα χαρακτήρων ίσως να έχει μέσα του και πολλά στοιχεία τραγωδίας. Είναι από τά πιο δυναμικά και... άγρια έργα τών τελευταίων έτών.

Ρόζ Μαρί. Σκηνοθέτης του ό Ράλφ Τέλλε. Πρωταγωνιστεί ή Νάντια Τέλλερ. Μιά εικόνα τής μεταπολεμικής Δυτικής Γερμανίας δομένη με δύναμη και ίσως και κά-

ποια κυνικότητα. Ό μύθος και ή πλοκή του έργου μπαίνουν έδω σε ένα δεύτερο πλάνο για να δώσουν τήν θέση τους σε μιá συγκλονιστική και άγχώδη άτμόσφαιρα.

ΑΡΓ. ΚΑΡΑΧΑΛΙΟΥ

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Στη Ναθιον, που είναι μιá άπ' τις μεγαλύτερες έφημερίδες του Σαντιάγκο, δημοσιεύτηκε στις 20 του Μάρτη έκτεταμένη κριτική για τό τελευταίο ποιητικό έργο του συνεργάτη μας Κώστα Θρακιώτη «Συμφωνία του Όρφικού Ρόδου» άπ' τόν γνωστό νεοελληνιστή κ. Μιγκουέλ Καστίλιο. Ό ίδιος έχει μεταφράσει και ποιήματά του τά όποια πρόκειται να τά εκδόσει στη γιλιανή πρωτεύουσα.

Ό κ. Μ Καστίλιο, ίδρυσε με τήν συμπάρσταση και άλλων φιλελλήνων Έλληνοχιλιανό Σύνδεσμο, που έχει σκοπό τή μελέτη τής σύγχρονης Έλληνικής λογοτεχνίας, καθώς και τήν ανάπτυξη πνευματικών σχέσεων ανάμεσα στις δύο χώρες. Η έως τώρα μεταφραστική εργασία του κ. Καστίλιο από τή μεσαιωνική και νεώτερη λογοτεχνία μας είναι πολύ πλούσια.

Ό κ. Καστίλιο άποδίνοντας ιδιαίτερη σημασία στην παρουσίαση συγχρόνων Έλλήνων συγγραφέων άρχισε να μεταφράζει και έργα νεώτερων, όπως του κ. Ζήση Σκάρου κ. ά.

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

Δα Μαρ. Άδ. Πειραιά. Δεχόμαστε με χαρά τή συμμετοχή σας στην προσπάθειά μας. Η συμπάρσταση όλων τών νέων μäs είναι άπαραίτητη. Οί «Νέοι Σταθμοί» από νέους βγαίνουν και σ' αυτούς άνήκουν. Κι' όλοι έχουν τά ίδια δικαιώματα στις σελίδες τους. Άπό τά δυο ποιήματά σας θα δημοσιευτεί στο έρχόμενο τεϋχος τό πρώτο. Θα περιμένουμε καινούργια εργασία σας.

Κον Άνδρ. Βαρσ. Άθήνα. Εϋχαριστούμε για τά ώραία λόγια που άφιερώνετε στο περιοδικό. Να είμαστε βέβαιοι πώς τίποτα δέν παραξηγούμε και πώς στη ζυγαριά μας ίδια βαραινούν κι' οί πλούσιοι κι' οί φτωχοί κι' αυτοί που μπόρεσαν να σπουδάσουν κι' αυτοί που για λόγους άνεξάρτητους άπ' τή θέλησή τους, δέν τά κατάφεραν. Τό ποιήμα σας είναι γραμμένο με άπλότητα και τρυφεράδα. Όσο όσο ύστερεί πολύ τεχνικά. Δουλεύετε περισσότερο τό στίχο σας και διαβάζετε δόκιμους ποιητές. Είμαστε στη διάθεσή σας πάντα να σας βοηθήσουμε.

Κον Τ. Μανδρ. Πειραιά. Όποτε βρήτε καιρό τηλεφωνήστε στον κ. Ν. άρ. τηλ. 40-023. Θα προτιμούσε να σας δεί τόν ίδιο.

Κον Δ. Νταουσ. Άθήνα. Τό «Όχι;» πολύ όμορφο και θα δημοσιευτεί. Όστόσο, φροντίστε ναρθετε σ' έπαφή με τόν διευθυντή του περιοδικού άν βέβαια δέν έχετε κανέναν λόγο που να σας έμποδίζει.

Κον Γ. Κοριδ. Άθήνα. Θα μπορούσατε να μäs στείλετε ένα-δύο άκόμη δείγματα τής εργασίας σας; Τό «Η νύχτα με παρσέρνει» είναι βέβαια δημοσιεύσιμο μäs έπειδη καταλαβαίνουμε άπ' τό γράμμα σας πώς είσαστε προχωρημένος στο στίχο, σκεφτόμαστε μήπως τυχόν μπορούμε να σας παρουσιάσουμε άπ' τις σελίδες τών «Νέων Σταθμών» με κάτι άκόμη καλύτερο.

Κον Ν. Πύλο. Άθήνα. Τό «Στη ζωή μου» δέν ίκανοποιεί. Στείλτε μας κάτι άλλο. Κι' έσεις δέ φαινόσαστε άρχάριος. Άν έχετε έτοιμη εργασία δόστε μας τήν ευκαιρία να κάνουμε μιάν έπιλογή από δύο-τρία ποιήματά σας.

Κον Άπόστ. Δίκου. Κόρινθο. Μäs συγκινεί ό ένθουσιασμός σας. Σας ευχαριστούμε για τήν προθυμία σας να μäs βοηθήσετε, και με χαρά μας θα σας βλέπαμε κοντά μας, μαζί μας. Έάν περάστε άπ' τήν Άθήνα κάντε τόν κόπο να μäs δείτε. Θα μäs ευχαριστούσε πολύ ή γνωριμία σας. Σχετικά με τά δυο ποιήματα νομίζουμε πώς τό

«Κι' όταν είναι άργά» στέκεται καλύτερα άπ' τό «Νυχτερινό». Άποφεύγεται τούς καβαφισμούς όπως «χωρίς τύψεις, χωρίς περιστροφές». Μιά κι' όπως μäs γράφετε, έχετε κι' άλλη εργασία έτοιμη, στείλτε μας μερικά δείγματα άκόμη. Έτσι θα βοηθήσετε και τό περιοδικό και ίσως και τόν έαυτό σας κάπως. Σας ευχαριστούμε και πάλι και θα περιμένουμε.

Κον Κ. Φωτ. Άθήνα. Εϋχαριστούμε πολύ για τις εϋνοϊκές κρίσεις σας. Προσπαθούμε και κάνουμε ότι μπορούμε για να δώσουμε ένα χρήσιμο και αξιόλογο όργανο στους νέους. Αυτή είναι ή φιλοδοξία μας. Τά έμπόδια που συναντάμε είναι πάμπολλα μäs κάθε φορά, ακριβώς γιατί είμαστε νέοι κι' έχουμε τό θάρρος και τό κουράγιο, τά ξεπερνάμε. Έμεις οί νέοι λοιπόν που είχαμε τήν πρωτοβουλία να βγάλουμε τό περιοδικό αυτό σαν όργανο όλων μας κι' όχι μäs συντροφιάς με ιδιαίτερες λογοτεχνικές προτιμήσεις, περιένουμε τή συμπάρσταση και τών άλλων. Μέχρις ώρας έχουμε πολύ ένθαρρυντικές εκδηλώσεις, σχεδόν άπ' όλα τά μέρη του τόπου μας. Αυτό μäs κάνει να πιστεύουμε όπως κι' έσεις πώς ή προσπάθειά μας δέν πήγε χαμένη. Τό πεζό και τό ποιήμα (Ιόνιο πάντα) όμορφα. Θα σας παρακαλούσαμε προτού δημοσιευτούν να συναντούσατε τόν διευθυντή του περιοδικού. Μιά ευκαιρία να σφίξετε τά χέρια σας κι' οί δύο.

Κον Θεόδ. Σταγ. Πηγάδι Κινοϋρίας. Νομίζουμε πώς τό είδυλλιακό στοιχείο που προσπαθείτε να δώσετε δέν τό πετυχαίνετε. Οί στίχοι σας έχουν άκόμη ανάγκη έπεξεργασίας. Διαβάζετε δόκιμους Έλληνες ποιητές τής ακαδημαϊκής φόρμας. Θα περιμένουμε καινούργια σας εργασία.

Κον Γρ. Παπατ. Διαβάσαμε τό γράμμα σας και έλπίζουμε σύντομα να σας έπισκεφτούμε και να τά πούμε. Ένα από τά ποιήματά σας θα δημοσιευτεί.

"ΑΡΑΞ"

**ΒΟΗΘΗΣΤΕ ΤΟ
ΣΤΑ ΠΡΩΤΑ ΤΟΥ
ΒΗΜΑΤΑ ...**

...Μέ προϊόντα

* ΑΝΘΟΣ ΑΡΑΒΟΣΙΤΟΥ * ΑΝΘΟΣ ΟΡΥΖΗΣ

ΓΙΩΤΗ

ΠΡΟΪΟΝΤΑ ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ ΠΑΙΔΙΚΩΝ ΤΡΟΦΩΝ «Ι. ΓΙΩΤΗΣ» Ο.Ε.
ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟΝ ΣΤΡΑΤΗΓΟΥ ΚΑΛΑΡΗ 80 ΤΗΛ. 880.791. ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΙΚΤΙΝΟΥ 3 ΤΗΛ. 527.900

ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Διά την ανάπτυξιν τής Γεωργίας
και την πρόοδον τής ύπαιθρου

Ἡ Α. Τ. Ε. διαθέτει τὸ μεγαλύτερον δίκτυον Καταστημάτων. Ἐξυπηρετεῖ τοὺς ἀγρότας καὶ γενικώτερον τὰ ἐπαρχιακὰ Κέντρα. Ἡ Α. Τ. Ε. συνεργαζομένη μετὰ τῶν Συνεταιρισμῶν, φθάνει εἰς τὴν τελευταίαν γωνίαν τῆς ὑπαιθρου.

Τὰ Ὑποκαταστήματα τῆς Α. Τ. Ε.:

- Χορηγοῦν δάνεια εἰς τοὺς ἀγρότας καὶ τὰς ὀργανώσεις τῶν.
- Διαθέτουν γεωργικὰ ἐφόδια.
- Ἐνεργοῦν ἀσφαλίσεις.
- Συγκεντρῶνουν καταθέσεις καὶ διενεργοῦν ἐμβάσματα, ἐξυπηρετοῦντα μεγάλως τὸ κοινὸν τῆς ὑπαιθρου.
- Προστατεύουν τὰς τιμὰς τῶν γεωργικῶν προϊόντων.
- Ὑποβοηθοῦν τεχνητῶς τὸν ἀγρότην.
- Ἐνισχύουν τὴν συνεταιριστικὴν ὀργάνωσιν.

Ἡ Ἀγροτικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος διενεργεῖ ΑΣΦΑΛΙΣΕΙΣ ἐπὶ τῶν προϊόντων καὶ τοῦ γεωργοκτηνοτροφικοῦ κεφαλαίου τῶν ἀγροτῶν: Κατὰ τῶν κινδύνων:

**ΧΑΛΑΖΗΣ—ΘΗΣΙΜΟΤΗΤΟΣ ΜΕΓΑΛΩΝ ΖΩΩΝ—
ΠΑΓΕΤΟΥ—ΑΤΥΧΗΜΑΤΩΝ ΕΡΓΑΣΙΑΣ**

(Τοῦ προσωπικοῦ τῶν Μηχανικῶν Γεωργικῶν Ἐκμεταλεύσεων) ΠΥΡΟΣ—ΜΕΤΑΦΟΡΩΝ. Ἐπίσης ἀσφαλίζει τὰ ΣΩΜΑΤΑ ΑΛΙΕΥΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΣΠΟΓΓΑΛΙΕΥΤΙΚΩΝ ΣΚΑΦΩΝ.

Ἀποθεματικὰ κεφάλαια δραχ. 66.893.644

30 ΕΤΗ

ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΦΕΛΟΥΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

	σελίδα
Κ ΠΑΛΑΜΑΣ:	'Ανθολογία ἀπὸ τὸ ποιητικὸ τοῦ ἔργου 139
Κ. ΝΕΣΤΟΡΙΔΗΣ:	'Η προσφορὰ τοῦ Παλαμᾶ 153
ΑΓΙΣ ΘΕΡΟΣ:	'Ο τριτυπόστατος Παλαμᾶς 154
Γ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ: 'Ο Κωστῆς Παλαμᾶς ἀπὸ τῆ νεότητα ὡς	τὴν ὀριμότητά του 158
Γ. ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ:	Πῶς πρωτογνώρισα τὸν Παλαμᾶ 169
Γ. ΣΤΑΜΠΟΛΗΣ:	'Ο συνθετικὸς Παλαμᾶς 171
Τ. ΠΑΠΑΤΖΩΝΗΣ:	Τιμὴ στὸν Παλαμᾶ 173
Α. ΠΟΥΔΕΥΚΗΣ:	'Η γνωριμιά μου μετὸ Παλαμᾶ 176
Α. ΚΑΡΑΝΤΩΝΗΣ:	'Ο Παλαμᾶς χρονογράφος 182
Π. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ:	'Ο Παλαμᾶς καὶ ὁ Δημοτικισμὸς 185
Κ. ΘΡΑΚΙΩΤΗΣ: Τὸ πνευματικὸ μῆνυμα καὶ ὁ προβληματισμὸς στὸ	Παλαμικὸ ἔργο 192
Α. ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΣ:	Κωστῆς Παλαμᾶς 205
Π. ΚΡΙΝΑΙΟΣ:	Πῶς γνώρισα καὶ πῶς ἀκούσα τὸν Παλαμᾶ 206
Γ. ΚΟΤΣΙΡΑΣ:	'Ο Παλαμᾶς καὶ τὸ σύγχρονο πνεῦμα 211
Σ. ΤΣΑΚΙΡΗΣ:	'Ο καινούργιος Λόγος 220
Φ. ΓΙΟΦΥΛΛΗΣ:	'Η γνωριμιά μου μετὸν Παλαμᾶ 224
Τ. ΜΠΕΤΣΟΣ:	'Ο Παλαμᾶς καὶ ἡ λιμνοθάλασσα 227
Γ. ΝΟΥΧΑΚΗΣ:	Μιὰ παράσταση τῆς Τρισεύγενης στὴν κατοχὴ » 230
Ν. ΜΠΑΖΙΑΝΑΣ: 'Η προπαλαμικὴ κατάσταση τῶν γραμμάτων . . . »	232

Διευθυντής: Κ. Π. ΝΕΣΤΟΡΙΔΗΣ
 'Αλληλογραφία «ΝΕΟΙ ΣΤΑΘΜΟΙ» Σόλωνος 121
 Συνδρομές: 'Ετήσια δρχ. 50.— 'Εξάμηνη δρχ. 30.—
 Συνδρομὲς 'Εξωτερικοῦ Δολ. 3.—
 'Εμβάσματα: Κ. Νεστορίδης, Σπετωῶν 152, 'Αθήνα.
 Χειρόγραφα δημοσιευόμενα ἢ μὴ δὲν ἐπιστρέφονται
 Βιβλία γιὰ κριτικὴ ἀντίτυπα δύο

Διευθύνσεις συμφώνως τῷ νόμῳ: Διευθυντής Κώστας Νεστορίδης Σπετωῶν 152
 Προϊστάμενος Τυπογραφείου: Σ. Γσακίρης, Σόλωνος 121 — 'Αθήνα

ΤΟ ΕΘΝΙΚΟΝ ΛΑΧΕΙΟΝ

προχωρεῖ διὰ τὰ μεγάλα κέρδη.

'Απὸ τῆς 28ης 'Απριλίου

ἄρχονται αἱ καθημεριναὶ κληρώσεις.

ΔΩΡΟΝ ΔΙΑ ΤΑΣ 3 ΣΕΙΡΑΣ

ΔΡΧ. 3.000.000

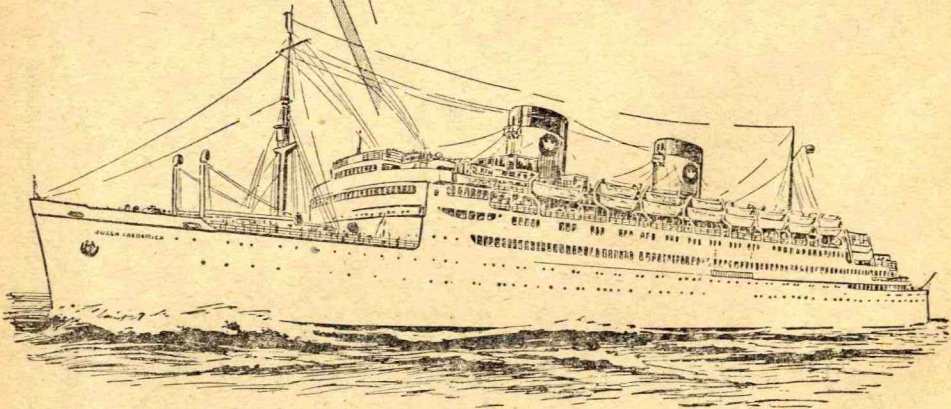
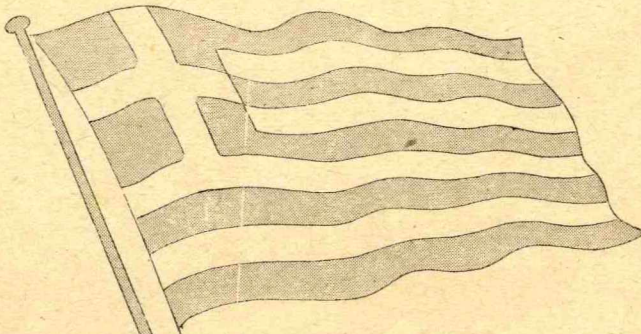
ΣΥΝΟΛΟΝ ΚΕΡΔΩΝ

Δρχ. 66.030.000

'Ανανεώσατε τὰ λαχεῖα σας.

ΕΘΝΙΚΗ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΗ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

ΥΠΕΡΩΚΕΑΝΕΙΟΝ

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΗ

Τιμή Δρχ. 10